

BREZA
CENTAR
ČAJNIČE
FOČA
FOČA USTIKOLINA
FOJNICA
GORAŽDE
HADŽIĆI
ILIDŽA
ILIJAS
ISTOČNI STARI GRAD
KALINOVIK
KASINDOL
KISELJAK
KREŠEVO
LUKAVICA
NOVI GRAD
NOVO SARAJEVO
OLOVO
PALE
PALE-PRAČA
ROGATICA
RUDO
SOKOLAC
STARI GRAD
TRNOVO
TRNOVO RS
USTIPRAČA
VAREŠ
VISOKO
VIŠEGRAD
VOGOŠĆA

REGIONALNA STRATEGIJA EKONOMSKOG RAZVOJA

SARAJEVSKA EKONOMSKA MAKROREGIJA

Sarajevska regionalna
razvojna agencija

Sarajevo Economic Region
Development Agency

Regionalna strategija ekonomskog razvoja za Sarajevsku ekonomsku makroregiju

**Sarajevska regionalna
razvojna agencija**

**Sarajevo Economic Region
Development Agency**

Bosna i Hercegovina, novembar 2004.

Ova publikacija je izdata uz podršku Evropske unije. Sadržaj strategije odražava mišljenja lokalnih aktera-članova partnerske grupe i konsultanata EU RED projekta te ne predstavlja zvanične stavove Evropske unije.

Sadržaj

Dio I	O Sarajevskoj makroregiji..... 5
	1- Uvod 5
	2- Veza sa PRSP 8
	3- Metodologija 12
	4- Stanje u regiji 20
	5- SWOT analiza 63
	6- Izazovi u regiji 68
Dio II	Vizija 69
Dio III	Strateški dio 73
Dio IV	Operativni dio-programiranje/Obrasci “top” projekata 121
Dio V	Monitoring 213

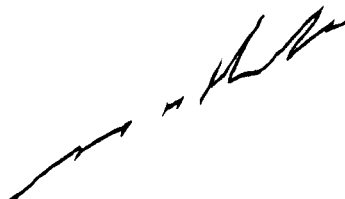
Evropska unija je, tokom niza godina, razvijala strateški usmjerene politike kako bi poboljšala ekonomske prilike u svojim manje razvijenim regijama. Te je politike uspješno primjenjivala i u pretpristupnoj fazi što je vodilo ka nedavnom proširenju EU, a nastavlja ih primjenjivati u Rumuniji i Bugarskoj. Nedavno su ove odluke osigurale da i Hrvatska sada ima koristi od pretpristupnih shema.

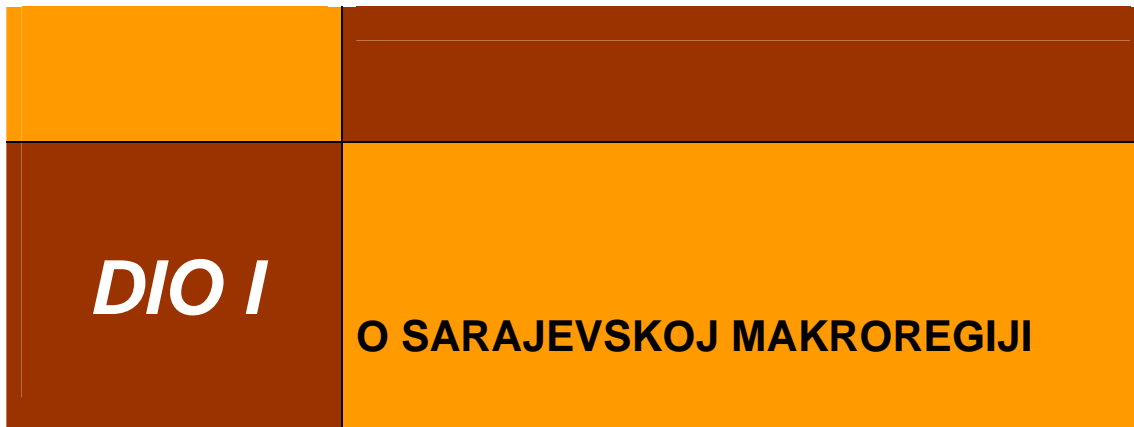
Održivi razvoj u zemljama u tranziciji zahtijeva strateške planove razvoja, budući da neusmjereno finansiranje pojedinačnih projekata, sektora ili geografskih područja, vodi ka rasipanju sredstava ukoliko ne postoji odgovarajući sistem planiranja. U tu svrhu, BiH je nedavno izradila srednjeročnu strategiju smanjenja siromaštva i plan razvoja.

U Bosni i Hercegovini, Evropska komisija pruža podršku regionalnom razvoju, što će, kada se BiH pridruži Evropskoj uniji, konačno voditi ka finansiranju iz strukturalnih fondova. Ovu regionalnu ekonomsku razvojnu strategiju je koordinirala Regionalna razvojna agencija za Sarajevsku ekonomsku makroregiju (SERDA), tokom opsežnog procesa konsultacija unutar regije tokom posljednjih 9 mjeseci, pod vođstvom EU RED projekta. Općine i ostale lokalne vladine strukture, zajedno sa nizom organizacija i grupa koje predstavljaju privatni i javni sektor, s entuzijazmom su učestvovala u diskusijama vezanim za njihovu ekonomsku budućnost. Detaljan nacrt mjera u ovoj strategiji rezultat je njihovog doprinosa i pokazuje njihovu predanost.

Potrebno je uraditi još puno toga kako bi privreda Bosne i Hercegovine ponovo 'stala na svoje noge', a regionalna strategija će pomoći u ovim naporima. Strategija će poslužiti kao priručni dokument za ulagače, vladu i Evropsku uniju. Nadamo se da će vlada i ostali donatori koristiti strategiju pri planiranju svojih aktivnosti, kako bi strateški projekti imali najbolje moguće efekte. Sarajevskoj ekonomskoj makroregiji i njenim akterima razvoja želimo sve najbolje u implementaciji strategije.

Ambasador Michael B. Humphreys
šef Delegacije
Evropske komisije u BiH

1. Uvod

Sprovedba prvih faza procesa regionalne politike u Bosni i Hercegovini uz pomoć EU RED projekta (Projekat Evropske unije za regionalni ekonomski razvoj) ima za cilj upoznati BiH sa evropskom politikom Ekonomske i socijalne kohezije (ESC). Evropska komisija je već usvojila ovakav pristup za upoznavanje zemalja u predprijemnoj fazi sa procedurama strukturnih fondova i drugih struktura koje su neophodne nakon prijema u EU. Ciljevi ovog procesa su osnaživanje državnih upravnih kapaciteta i budžetnih struktura, postepeno uvođenje pristupa strukturnih fondova u području razvoja privatnog sektora, povećanje ljudskih resursa i poslovne infrastrukture.

Usvajanje pristupa regionalne politike zahtijeva pripremu Regionalne ekonomske strategije koja ima sljedeće zadatke:

- osiguravanje strateškog okvira za uravnotežen ekonomski i društveni razvoj u regiji;
- kao strateški dokument, Strategija služi za planiranje budućih fondova EU, i konačno, lokalnih fondova; i
- obezbjeđivanje osnove za buduće učešće u mehanizmima strukturnih fondova EU.

RED projekat Evropske unije finansiran u okviru projekta CARDS 2002, olakšao je izradu nacrtu strateških dokumenata u svih 5 specificiranih regija Bosne i Hercegovine. Centralno mjesto u procesu donošenja nacrtu svake strategije regionalnog razvoja zauzimale su slijedeće ideje:

- tokom regionalnog razvoja u BiH treba se slijediti princip “od dole prema gore”, tj. lokalni učesnici trebaju biti izravno uključeni u proces

prepoznavanja potreba lokalnih područja i razvoja strategija i projekata koji bi odgovorili na te potrebe;

- regionalni razvoj treba biti integrisani proces, a ne niz individualnih projekata i programa ; i
- regionalni razvoj treba podrazumijevati partnerstvo koje uključuje općinske vlasti, lokalne članove poslovne zajednice, volonterska tijela i privatni sektor.

Prema tome, proces izrade nacrtu Strategije regionalnog razvoja za Sarajevsku Makro Regiju, bio je snažno vođen principom da stanovnici date regije mogu na najbolji način identifikovati svoje potrebe i donijeti najbolja rješenja. U skladu sa ovim principom, proces je u svakoj regiji uključivao lokalne stanovnike koji su djelovali pod vođstvom EU RED projektnog tima, a koji je metodološki pristup učinio lakšim. U drugim zemljama, izgrađivanje regionalnih i lokalnih kapaciteta kroz proces partnerstva dokazano je ubrzao oživljavanje privredno nerazvijenih područja. Regionalna strategija može igrati ključnu ulogu u pomaganju stanovnicima lokalnih zajednica da se organizuju u cilju prepoznavanja svojih potreba, i potraživanja unutrašnjih i vanjskih rješenja radi odgovaranja na date potrebe.

Princip partnerstva je suštinski dio pristupa EU politici Ekonomske i socijalne kohezije i tokom izrade Regionalne strategije za Sarajevsku Makro Regiju u potpunosti se poštovao taj princip. Proces, koji je započeo u januaru sakupljanjem socio-ekonomskih podataka, podrazumijevao je detaljne konsultacije između općinskih vlasti, poslovnih predstavnika i drugih partnera u društvu. U cilju pokretanja procesa, EU RED se pismeno obratio načelnicima općina i pozvao ih da izaberu predstavnike za učešće u regionalnoj Radnoj grupi čiji je zadatak da analizira podatke i priprema osnove eventualnih strateških dokumenata.

Radnim grupama su kasnije pridodate Fokusne grupe, koje analiziraju prioritete određenih sektora, te Partnerska grupa, koja vrši pregled svih etapa rada oko Strategije. U posljednjoj grupi brojni su predstavnici javnog i privatnog sektora, te civilnog društva. Izravan pristup EU RED tima i Partnerske grupe može imati važnu ulogu u podršci preokretanju BiH privrede.

Smjernice za skiciranje praktične metodologije za pripremu Strategije koje su obezbijedili savjetnici EU RED tima, trebaju pomoći određivanju ekonomskih ciljeva regija, identifikovanju strateških prioriteta koji podupiru te ciljeve, i konačno, predlaganju investicija/projekata koji su u skladu sa ciljevima Strategije. Cjelokupna metodologija izložena je u Poglavlju 3.

Zadatak sastavljanja liste konkretnih prijedloga za investiranje je osjetljiv zadatak, pošto postoji rizik da se pretvori u kupovnu listu najomiljenijih projekata. Dok su potrebe Bosne i Hercegovine velike, prijedlozi za rashode u okviru Strategije moraju biti opravdani i poredani po prioritetu zavisno od toga koliko doprinose slijedećem:

- uklanjanju prepreka koje mogu ugroziti srednjeročni rast;
- ojačavanju proizvodne moći regionalne privrede;
- poboljšanju produktivnosti i konkurentnosti;
- podršci rastu održivih radnih mjesta;
- integrisanju nezaposlenih u tržište aktivne radne snage;
- više izbalansiranoj geografskoj raspoređenosti ekonomske djelatnosti.

Tokom godina koje slijede, kada proces izgrađivanja strategije u BiH dostigne viši nivo i bude u potpunosti u skladu sa zahtjevima EU, biće neophodno da vlasti koje su odgovorne za izrađivanje nacrtu strategija ponude ekonomsko obrazloženje za javne intervencije u područjima koji se smatraju prioritetom za priliv investicija; da ponude prijedloge za učešće privatnog finansiranja (javno-privatna partnerstva); da obezbijede višegodišnji profil faza investicionih prioriteta; te da osiguraju da su prijedlozi u skladu sa politikama Zajednice, posebno po pitanju okoliša i ravnopravnosti. Pošto ovaj dokument predstavlja prvi napor u osmišljavanju regionalnog ekonomskog plana i pošto je pripremljen sa ograničenim finansijskim sredstvima, on ne teži da ispuni ove ambiciozne ciljeve.

Fond EU RED je, kroz svoj prvi i drugi poziv za iznošenje prijedloga projekata, izrazio bitnost shema EU, ne samo prilikom finansiranja direktnih ulaganja, već i prilikom povećanja sposobnosti lokalnih grupa da osmišljavaju i sprovedu različite projekte. To će, opet, promovirati kulturu preduzetništva koja je vitalna za nastajanje samoodržive i široko zastupljene privrede na području cijele regije. Izazov koji sada predstoji jeste upošljavanje lokalnih kapaciteta i njihovo usmjeravanje u skladu sa Strategijom u cilju ostvarivanja većih dohodaka za regiju i državu kao cjelinu.

2. Veza sa Srednjeročnom razvojnom strategijom BiH (PRSP)

Izrada regionalnih strategija predstavlja dodatak dokumentu Srednjeročne razvojne strategije BiH (PRSP), i između njih ne postoji nesaglasnost. Srednjeročna razvojna strategija BiH je informativni i detaljan dokument koji se odnosi na period 2004.-2007. god. Općenito, on sadrži mnoge elemente koje bi Evropska komisija očekivala da nađe u državnom razvojnom planu, naime, informativnu analizu ekonomske i društvene situacije, prepoznavanje razvojnih praznina i prijedlog reforme. Strategija je jasno prikazana i lako se čita. Analiza trenutnog stanja u BiH je detaljno i dobro predstavljena, iako je naglasak radije na sektorima nego na regijama. Iako prepoznaje značaj započinjanja procesa regionalnog ekonomskog razvoja, ona ipak ne identifikuje ciljne regije niti sadrži finansijski plan. Strategija prepoznaje rad koji je dosad utrošen u RED proces i ističe da su prioriteti za daljnji razvoj ekonomskih regija sljedeći:

- usvajanje odgovarajućeg zakonskog okvira i osnivanje adekvatnog foruma, na državnom nivou, koji će iznositi prijedloge politika i mjera u cilju regionalnog ekonomskog razvoja;
- finaliziranje procesa definisanja ekonomskih regija na osnovu dobrovoljnog povezivanja općina;
- utvrđivanje strategije regionalnog razvoja;
- ojačavanje postojećih i uspostavljanje novih agencija za regionalni razvoj.

Osim što tretira pitanja makroekonomskih osnova i potrebe fiskalne i strukturne reforme, Srednjeročna razvojna strategija BiH, također, prepoznaje specifične sektorske prioritete. Mnogi zaključci socijalno-ekonomskih finansijskih revizija na regionalnom nivou, odslikavaju zaključke Srednjeročne razvojne strategije BiH na državnom nivou, a saznanja o sljedećim ključnim sektorima predstavljaju pozadinu regionalnim ekonomskim planovima.

Industrija i mala i srednja preduzeća (SME)

Poboljšanje poslovne klime i stimulisanje preduzetništva su bitni preduslovi za rast privatnog sektora. To, prije svega, podrazumijeva uspostavljanje odgovarajuće zakonske, poslovne i društvene sigurnosti i, općenito, društveno-ekonomske klime. Nepostojanje jedinstvenog ekonomskog prostora je velika prepreka nastajanju privlačne poslovne klime za domaće i strane investitore i približavanje Evropskoj uniji. Još uvijek postoji niz prepreka međuentitetskoj trgovini. Upravne smetnje započinjanju poslova (odužena registracija, visoki početni troškovi, poreska stopa koja je od najviših u Evropi, inspekcije i korupcija) predstavljaju prepreke bržem razvoju privatnog sektora. Zakonski okvir o stečaju, koji nije unaprijeđen, čini dio ovog problema. Obim sive ekonomije predstavlja poseban problem. Prema procjenama Evropske komisije i Svjetske banke, siva ekonomija čini otprilike 36% ukupne ekonomije države.

Poljoprivreda

Poljoprivreda je jedna od ključnih djelatnosti u ruralnim područjima i glavna djelatnost ruralnog stanovništva. Ona predstavlja veoma važan faktor za održanje ravnoteže i zaštite okoliša. Poljo-prirodni uslovi u BiH su povoljni za poljoprivrednu proizvodnju. Međutim, poljoprivreda se također suočava sa neophodnim procesom saniranja ratne štete i tranzicije od centralizovane ka tržišnoj ekonomiji. Sa izuzetkom proizvodnje krompira, BiH nije dostigla samodovoljnost ni sa jednim drugim osnovnim poljoprivrednim proizvodnom. Mali broj zemljoradnika je dostigao nivo proizvođača i strana tržišta su izgubljena. Srednjeročna razvojna strategija BiH stavlja najveći naglasak na ekonomski razvoj ovog sektora, podrazumijevajući iskorištavanje prirodnih i ljudskih resursa, otvarajući priliku za smanjenje siromaštva ruralnog stanovništva. Poljoprivredna politika mora se zasnivati na ojačavanju konkurentnosti unutar sektora.

Bolji razvoj uzgoja stoke i ovaca, svinjogojstva, uzgoja ribe i pčelarstva rezultirao bi većim iskorištavanjem domaćih prirodnih resursa i povećanjem lokalne proizvodnje trenutno rijetkih proizvoda (mlijeko i mliječni proizvodi, govedina). Postoje, također, velike prilike za izvoz poljoprivrednih proizvoda, posebno ovčijih proizvoda, ribe i meda. Prioritet u ovom području bio bi uspostavljanje zakonskih i institucionalnih okvira za certificiranje proizvoda u skladu sa standardima EU (posebno, uspostavljanje Veterinarskog ureda BiH).

Obrazovanje

Obrazovana radna snaga nije garancija ekonomskog uspjeha države, ali predstavlja suštinski preduslov. Najnaprednije i najbogatije države svijeta imaju najbolje obrazovne sisteme. Pravo na obrazovanje je utvrđeno Ustavom BiH. Bijela knjiga smatra obrazovanje jednim od najvažnijih elemenata procesa eliminacije diskriminacije, putem međusobnog prepoznavanja profesionalnih kvalifikacija, što ima za cilj slobodno kretanje ljudi i usluga.

Finansijska sredstva alocirana u obrazovne svrhe nisu dovoljna. Operaciona odgovornost za obrazovne institucije je nejedinstvena. Neophodno je usvajanje okvirnih zakona, te usklađivanje entitetskih i kantonalnih zakona. Veliki broj univerziteta ne posjeduju dovoljan broj kvalifikovanog osoblja ili dovoljna finansijska sredstva, te se koriste zastarjelim planom i programom. Nedostaje im razvijena unutardržavna mreža i nisu povezani sa univerzitetima u inostranstvu.

Stručno obučavanje predstavlja ključan preduslov za ekonomski razvoj i smanjenje stope nezaposlenosti i siromaštva. Poslovne škole i centri za podučavanje informacionoj tehnologiji (IT) neophodni su za podršku tržištu i obezbjeđivanje većeg potencijala za zapošljavanje. Profesionalno obučavanje također zahtjeva reformu. Posebna pažnja treba se posvetiti stimulanju privatnog sektora da investira u ovo područje i uspostavljanju agencije za profesionalne standarde.

Transport

Ceste u BiH su u veoma lošem fizičkom stanju, a godišnji troškovi održavanja glavnih i magistralnih cesta iznose oko 40 mil. eura. Nivo sigurnosti u cestovnom saobraćaju je nizak, dok jasno definisan zakonski okvir na državnom nivou ne postoji. Povećana gustina saobraćaja ukazuje na potrebu za modernizacijom postojeće cestovne mreže i poboljšanjem sigurnosti na lokalnim i magistralnim cestama. Do sredine 2003. godine, kada je izgrađeno prvih 11 km modernog autoputa, BiH je bila jedina država Jugoistočne Evrope bez ijednog kilometra autoputa.

Trenutno stanje željezničke infrastrukture omogućuje normalan saobraćaj bez većih ulaganja.

BiH posjeduje 4 aerodroma u Sarajevu, Mostaru, Banjaluci i Tuzli. Sva četiri su bila obnovljena nakon rata i registrovana za međunarodni zračni saobraćaj. Zračni saobraćaj i infrastruktura danas imaju značajniju ulogu nego prije rata. Sva četiri aerodroma bivaju unaprijeđena do nivoa propisanih u skladu sa njihovim kategorijama po ICAO standardima. Isto se odnosi i na kontrolu leta.

Šume

Preko 50% površine BiH pokriveno je šumama ili je golo, ali se procjenjuje da se samo 25 % može ekonomično iskoristiti, ali čak i ovaj dio ima male zalihe drveta. Strateški razvoj trebao bi se zasnivati na značajnijem pošumljavanju, povećanju proizvodnje i očuvanju biološke raznolikosti. Iako je određeni dio gole površine uništen u nepovrat u procesu obaranja drveća, kopanja ruda, gradnje rezervoara, šumskih požara itd., ostatak bi mogao biti uključen u strategiju povećanja šumovitih područja procesom pošumljavanja. Neophodno je poboljšati šumsku cestovnu mrežu da bi ovakvo upravljanje šumama bilo moguće.

Upravljanje vodama

BiH ima značajne vodne resurse, što predstavlja osnovu ekonomskog razvoja u mnogim područjima. Poput ostalih sektora BiH privrede, vodni sistem je u teškoj situaciji zbog pretrpljene ratne štete, lošeg održavanja i neodgovarajućeg regulativnog okvira. Osim toga, kvalitet pitke vode se pogoršava, postojeća infrastruktura je u lošem stanju a vodni izvori su sve više zagađeni.

U Odredbama Dejtonskog mirovnog sporazuma upravljanje vodama stavljeno je pod nadzor entitetskih vlasti (U FBiH određen stepen odgovornosti snose i kantoni). Izgradnja i održavanje infrastrukture finansira se od strane Vodovoda i lokalnih zajednica putem subvencija, grantova, zajmova, itd., a djelimično i učešćem javnih korporacija za upravljanje područjima vodomijeđa.

Uz implementaciju tekućih reformi, sektor za upravljanje vodama trebao bi riješiti pitanje održivog, efikasnog i transparentnog finansiranja sektora za upravljanje vodama, kao i izgradnje i održavanja vodne infrastrukture i objekata.

Energetski sector

Osnovni identifikovani izvori primarne energije u BiH su ugalj i hidroenergija. U 2001. godini, godišnja proizvodnja energije iz ovih izvora iznosila je 62% od ukupne potrošnje, što ukazuje na to da BiH zavisi od uvoza energije.

Efikasnost proizvodnje energije u BiH je niska u poređenju sa razvijenim privredama. Proizvodnja energije zasnovana je na tehnologijama razvijenim prije 30 godina. Međutim, električna energija koja se proizvodi u hidro i termoelektranama ima veliki izvozni potencijal. Trenutno, proizvodni kapaciteti prevazilaze domaću potražnju, te se električna energija izvozi u Hrvatsku, Sloveniju i Srbiju i Crnu Goru. Sudeći po protoku novca, sektor električne energije je profitabilan, ali obezvrijeđenje uzrokuje velike gubitke. Prihodi pokrivaju samo 30% iznosa troškova godišnjeg obezvrijeđenja, što rezultuje velikim zakašnjenjima po pitanju održavanja sistema, te uzrokuje ogromne gubitke. Privlačenje investitora je jedan od najvažnijih preduslova za uspješan razvoj bosanskohercegovačkog tržišta električne energije. Neophodno je uspostaviti konkurenciju u proizvodnji da bi se privukle strane i domaće investicije. Preduslov za investiranje jeste da proizvodne kompanije djeluju u konkurentnoj atmosferi i na osnovu jasnih pravila.

Okoliš

Politika zaštite okoliša predstavlja važan element u uspostavljanju domaćeg tržišta. Pitanja okoliša trebaju biti sastavni dio procesa trgovine i ekonomske integracije kao elementi državne predprijemne strategije.

Zaključak

U toku rada na strategiji, dosta će se pažnje posvetiti slaganju sektorskih razvojnih planova u Srednjeročnoj razvojnoj strategiji BiH sa regionalnim razvojnim planovima, te omogućiti njihovo koherentno vođenje i implementacija. Kako se BiH približava integraciji u EU, za očekivati je da će se Srednjeročnoj razvojnoj strategiji BiH (unaprijeđenoj) pridodati detaljniji regionalni planovi koji će, onda, sačinjavati osnovu za prepoznavanje buduće pomoći EU za ekonomsku i socijalnu koheziju. Kao što je i jasno većini zemalja članica, državni plan razvoja koji se osmišljava radi pristupa finansijskim sredstvima EU, u većini slučajeva predstavlja skup regionalnih planova države. Kada BiH dođe u predprijemnu fazu, biće neophodna daleko detaljnija ekonomska analiza na regionalnom nivou.

Kako bi se naglasila komplementarnost Srednjeročne razvojne strategije BiH i regionalnih strategija, EU RED je pripremio objedinjavajući dokument u kojem se identifikuju zajedničke teme i istražuje na koji se način mogu uklopiti obje inicijative. Ovaj se dokument može dobiti i odvojeno.

3. Metodologija

Razvoj koncepta regionalnog razvoja u BiH zavisi od međusobno povezane kombinacije različitih reformskih aktivnosti, odgovarajućih političkih odluka i radikalnog odgovora, koji će odgovarati širokom spektru ekonomskih ciljeva u skladu sa ekonomskim, socijalnim i potrebama okruženja u zemlji. Odluka da se započne sa izgradnjom potrebnih kapaciteta za proces regionalnog razvoja odražava potrebu da se pomogne u ekonomskoj regeneraciji Bosne i Hercegovine, a isto tako i da se doprinese pripremanju zemlje za buduću integraciju u EU i korištenje pretprikladnih fondova.

Učeci iz iskustava i starih i novih zemalja članica EU i drugih pristupajućih zemalja, bh razvojni akteri su, u procesu potrebne izgradnje kapaciteta za regionalni razvoj, identifikovali tri glavna pravca intervencije:

- a. pristup "odozdo prema gore" u vezi sa konsolidacijom ekonomskih regija;
- b. transfer metoda, mehanizama i instrumenata strateškog planiranja, generalno baziranih na primjeni smjernica EU za pretprikladne i strukturalne fondove ; i
- c. uspostavljanje sveobuhvatnog i koherentnog sistema sa potrebnim strukturama za provođenje regionalnih politika.

➤ Pristup

1. Prihvatajući isti pristup kao u konsolidaciji ekonomskih regija, proces izgradnje regionalne strategije je započeo i nastavio se kao **proces «odozdo prema gore»**, kroz osnivanje **radnih grupa** i **partnerskih grupa** kao generalnih vođa i donosioca odluka o razvojnim orijentacijama i područjima intervencije.
2. Vremenski okvir je bio drugi važan element u pokretanju planiranja strateškog razvoja. Zbog činjenice da je ovaj proces izrade regionalne strategije prvi takve vrste koji je razvijen poslije rata, vremenski okvir strategija obuhvata kombinaciju dugoročnog strateškog plana te srednjeročnih i kratkoročnih operativnih programa. Jaz između dugoročnog plana i kratkoročnih do srednjeročnih programa je prevaziđen kroz logički poredak u definisanju implementacijskih mjera i prioritetiziranju implementacije određenih programa i potprograma. Koristeći ovaj pristup, strateški ciljevi i prioritetni zadaci, su definisani kao dugoročna razvojna usmjerenja (za 7 godina), dok su programi i potprogrami više orijentisani prema prioritetnim područjima djelovanja (koja se trebaju ostvariti u roku od 3 godine). Mjere, kao ključni elementi strateških dokumenata, su definisale scenarije i puteve za ostvarivanje strateških ciljeva. Pored toga što je predvodio regionalni proces, nizak opšti nivo razvoja u svim ekonomskim regijama u BiH, u kombinaciji sa potrebom da se definišu opšti strateški ciljevi kao potsticaji za dugoročne razvojne vizije, bio je i drugi razlog za pristup dvostrukog vremenskog okvira.
3. Srednjeročna razvojna strategija za BiH (PRSP) je dala opšte smjernice za identifikovanje područja intervencije za regionalni razvoj. Međutim, specifičnosti svake regije su bile veoma važna osnova za

regionalno strateško planiranje, obzirom da predstavljaju kombinaciju regionalnih potreba i rješenja za identifikovane probleme, pri čemu su u potpunosti uzete u obzir komparativne ekonomske i socijalne prednosti sa svaku regiju. Ipak, srednjeročna strategija je definisala strateške orijentacije na višem nivou, uz pretpostavu da će se reformski zadatci implementirati u sličnom vremenskom okviru kao i realizacija regionalnih strategija.

4. Filozofija predstavljena kroz cjelokupan proces strateškog planiranja je uzela u obzir metodologiju i principe EU, gdje god je to bilo moguće. Glavna razlika između pristupa strukturalnih fondova EU leži u činjenici da su, u toku procesa izgradnje strategije u BiH, potrebe regija korištene kao početna tačka za definisanje područja intervencije, dok je princip pretpristupnih i strukturalnih fondova da prvo obezbijede područja intervencije i finansijske izvore regijama. Dakle, u BiH je primjenjen izmjenjen pristup u odnosu na onaj primjenjen u regijama EU.

➤ Metodologija

Principi

Glavni principi metodologije korišteni u procesu su većim dijelom ekvivalentni onim korištenim u regijama EU i primjenjivi u specifičnim uslovima u BiH u današnje vrijeme. Uzimajući u obzir geografske, administrativne, ekonomske i socijalne elemente u BiH koji su veoma povezani i međusobno uslovljeni, neki odlučujući elementi su razmatrani kao veoma bitni u stvaranju razvojnih planova. Glavni principi koji su primjenjivani u sadržaju dokumenata su:

1. *Partnerstvo*. Ovo je jedan bitan zahtjev za održivost i potrebu ubrzavanja promjena u ekonomskim uslovima kroz primjenu dinamičkih instrumenata planiranja. Osnova strateškog razvoja je izgrađena kroz različite konsultacije, u cilju izgradnje konsenzusa i usklađivanja razumnih očekivanja zajednice sa aktivnostima vlasti. Iz tog razloga, svi važni razvojni akteri (kao što su: predstavnici državnih vlasti, akademskih institucija, udruženja preduzetnika, privrednih komora, različitih preduzeća, nevladinih organizacija, civilnog društva itd.) pozvani su da učestvuju u procesu donošenja odluka i u razvoju strateških pravaca djelovanja.
2. *Zajedničko vlasništvo i učešće*. Namjera ovog principa je da obezbijedi "zajedničko vlasništvo" učesnika iz javnih administracija i privatnog sektora, što obezbjeđuje širok društveni konsenzus kao i jasnu javnu podršku strategijama i programima. Sve aktivnosti su dizajnirane na način koji obezbjeđuje jak uticaj svih razvojnih aktera koji podstiče uključivanje odabranih donosioca odluka, razvojnih aktera, eksperata, predstavnika nevladinih organizacija, donatora itd.
3. *Održivost*. Glavno pitanje u odnosu na održivost je vezano za dobru uravnoteženost i koherentnost unutrašnjih elemenata strategije (zadaci, mjere, programi) podržanu kroz primjenu svih ovdje navedenih principa. Drugi bitan element, koji podržava održivost, je razvoj komparativnih prednosti kroz primjenu "maxi-maxi" strateškog

pristupa koji proizilazi iz SWOT analize (odnosno, razvoj na kombinaciji regionalnih snaga i razvojnih mogućnosti). Ovaj odlučujući faktor održivosti je posebno bitan u regijama BiH, jer regije karakteriše nizak stepen razvoja. Poreg toga, "mini-maxi" SWOT matrica je korištena kao korektivni faktor za uključivanje bitnih pretpostavki za održivost (inače poznato kao "menadžment rizika").

4. *Integracija* je implementirana na dva načina:
 - integracija zajedničkih lokalnih potreba na regionalnom nivou, i u geografskom smislu i po sadržaju, što bi u konačnom značilo da će bilo koji regionalni cilj dovesti do uticaja na lokalnom nivou; integracija je postignuta kroz aktivno učešće svih regionalnih aktera; te
 - integracija kao multidimenzionalni plan za razvoj međusobno podržavajućih prioriternih sektora i područja djelovanja koja izbjegavaju konflikte ili negativne uticaje; što u ovom smislu znači, da je integracija obezbjedila usmjerenost na kompatibilnost i sinergiju identifikovanih mjera.
5. *Kvalitet*. Kvalitet strateškog plana je postignut kroz identifikaciju socioekonomske situacije, komparativnih prednosti i mogućih područja intervencije. Kombinacija ova tri elementa odredila je nivo kvaliteta planova u cijeloj BiH.
6. *Inovacija* je primjenjena kao princip u identifikovanju projekata i najefikasnijeg načina korištenja raspoloživih resursa za identifikovane projekte.
7. *Jasna struktura «stabilnih ciljeva»* kao princip omogućava sinergetski i komplementarni uticaj elemenata i jasan pogled na to:
 - gdje smo
 - gdje idemo
 - kako da stignemo tamo
 - kada da stignemo tamo
 - sa kojim resursima i kapacitetima.
8. *Paradoks dualiteta*. S jedne strane, strategija je dinamičan dokument podložan promjenama, dok s druge strane ona se mora poštovati i provesti.
9. *Hijerarhija strateških planova*. Strateški planovi na nižem nivou su specifičniji, dok su strateški planovi na višem nivou više uopšteni i obezbjeđuju okvir za donošenje specifičnijih odluka na nižim nivoima (subsidijarnost).

Metode

Strateški plan su izradile slijedeće grupe:

- radne grupe;
- partnerske grupe;
- fokus grupe;
- ekspertne grupe.

Izrada samog plana obuhvatila je veliki broj radionica, gdje je partnerima u procesu prvo obezbijedena tehnička pomoć u vidu treninga, a nakon toga su grupe nastavile sa diskusijom, da bi se došlo do određenih kompromisa i, konačno, do odluka vezanih za glavne elemente strategije. Neprekidne konsultacije članova grupa garantovale su predanost i konsenzus.

Radionice su, takođe, korištene i kao alat za osiguranje primjene dogovorenih principa te, u isto vrijeme, za fokusiranje na područja intervencije koja su najveći razvojni prioriteti. Kao primjer, ovo se može vidjeti kroz aktivnosti aktera razvoja u definisanju kriterija za identifikaciju projekata i programa.

U toku izrade dokumenta, pažnja je konstantno bila usmjerena na potencijalne rizike koji mogu uticati na održivost strategije, kroz "push -pull" analizu, korištenu kada su svi glavni elementi u procesu određeni.

Da bi se poboljšao kvalitet strategija, u toku procesa su korišteni i slijedeći alati:

- analiza poređenjem parova;
- analiza ukrštanjem;
- «push –pull» analiza;
- GMA metod (pristup globalnog menadžmenta) za identifikaciju strateških ciljeva i zadataka;
- analiza troškova u odnosu na koristi (za projekte);
- sinergija, komplementarnost i uslovljenost (za definisanje programa);
- mreža međusobne povezanosti za svaki elemenat strategije (unutrašnja uravnoteženost i koherentnost).

Proces

Principi procesa

Principi, koji su definisani za sadržaj strategije, korišteni su i u procesu:

1. partnerstvo;
2. vlasništvo;
3. integracija.

Pored navedenih, korišteni su i slijedeći principi:

1. *Subsidijarnost*. Ovaj princip je povezan sa principom partnerstva i pristupom "odozdo prema gore", koji je korišten u cjelokupnom procesu. Vrsta strukture potrebne da bi se implementirao princip subsidijarnosti zasniva se na sektoralnom i geografskom prikazu i izgrađena je na način da pomogne zajedničke razvojne interese na regionalnom nivou. Ovo znači da definicija strateških intervencija proizilazi iz najnižih nivoa – lokalnih potreba (potrebe zajednice), ali uključuje izvore sa regionalnog nivoa.
2. *Koordiniran proces*. Proces izgradnje strategije je organizovan i mentorisan, na način da radne grupe i partnerske grupe imaju odvojene uloge u

definisaniu dugoročnih strateških zadataka. Prije svega, kao akteri sa sektorske tačke gledišta, a potom i sa geografskog i lokalnog aspekta. Koordinacija između obje grupe je u potpunosti postignuta na zajedničkim sastancima u fazi definisanja prioriternih ciljeva. Princip koordinacije je i dalje razvijan u definisanju mjera i projekata u fokus grupama. Koordinacija svih grupa koje su učestvovala je zahtijevala postepeno i stalno unaprijeđenje, vođenje i jačanje. Ovo je bio osnovni doprinos tehničke pomoći EU RED projekta procesu, zajedno sa transferom «know-how».

3. *Pristup učešća.* Ovaj princip je široko primjenjivan u toku cjelokupnog procesa, kroz aktivno učešće brojnih regionalnih aktera (predstavnik lokalnih zajednica, nevladinih organizacija i drugih učesnika u ekonomskom i društvenom razvoju). Principi partnerstva i učešća su doveli do predanosti u djelovanju prema zajedničkim zadacima, visokog nivoa međusobnog povjerenja, podjele odgovornosti i prihvatanja obaveze za dostizanje krajnjeg rezultata.
4. *Korak po korak i savjetodavni pristup.* Proces izgradnje strategije je sadržavao niz faza i koraka, međusobno povezanih, na način da su rezultati jednog koraka korišteni kao polazišta za slijedeći korak. EU RED je obezbijedio grupama sve rezultate ranijih faza, kao i analize i tehničke materijale za diskusiju u narednim fazama.

Proces

Proces je vođen i koordiniran u fazama. Na kraju svake faze, pregled rezultata prethodne faze je predstavljen, prodiskutovan i odobren na regionalnim konferencijama.

Faza I: Socioekonomski pregled, SWOT analiza

Početna tačka za proces razvoja strategije je prikupljanje socioekonomskih podataka vezanih za regiju. Prije početka sakupljanja podataka bilo je važno identifikovati koje su informacije potrebne, pošto raspoloživost informacija o određenom području može značajno varirati. To znači da su informacije morale da se prikupljaju na odgovarajućem nivou – previše nekoherentnosti na ovom nivou je moglo otežati identifikovanje ključnih pitanja. Nakon što su specifična pitanja identifikovana, ponekad je bilo prikladno izvršiti dalja istraživanja i analize. Obrazac za prikupljanje i analizu podataka je dostavljen svim važnim institucijama i opštinama u regiji.

Pri prikupljanju podataka, naišlo se na probleme koji su karakteristični za regije u BiH:

- nemogućnosti da se prikupe regionalni podaci zbog sistema centralizovanog upravljanja podacima u entitetskim ili kantonalnim institucijama, kao što su zavodi za statistiku;
- nedostatak ažuriranih i profesionalno obrađenih informacija, i
- nedostatak pouzdanih izvora podataka.

Strateške analize su predstavljale više od običnog razmatranja statističkih indikatora, a sadržavale su i procjenu strukturnih, političkih, ekonomskih i društvenih uslova. U ovom smislu, kvantitativni/empirijski aspekti su bili usko povezani sa kvalitativnim aspektima.

Nakon završetka analize stanja, započeta je analiza regionalnih potencijala. Metodologija po kojoj je ova aktivnost urađena je bila klasična SWOT analiza. Radne grupe i partnerske grupe su, u praksi, identifikovale regionalne snage, razvojne mogućnosti, slabosti i vanjske prijetnje. Na nekoliko radionica, izvršen je "brainstorming" po sektorima. Na kraju, rezultati su integrirani u regionalnu SWOT analizu.

Identifikovane snage, slabosti, mogućnosti i prijetnje predstavile su jasnu viziju trenutne situacije, komparativne prednosti i razvojni potencijal regija. SWOT se može posmatrati kao dokument koji povezuje socioekonomski pregled (SEA) sa strategijom i koji je omogućio strateškim orijentacijama i glavnim elementima strateških ciljeva da postanu evidentni na kraju ove faze.

Rezultati faze I:

- SEA;
- SWOT i matrica;
- komparativne prednosti regije (sa analizom rizika).

Faza II: Vizija, strateški ciljevi i prioritetni ciljevi

- a. Vizija, kao optimistična slika koju bi ljudi imali o stvarnom razvoju njihove regije, definisana je za period od 20 godina. Definicija vizije je zasnovana na razvojnom potencijalu i dala je ideju strateških orijentacija.
- b. Za BiH, kao manje razvijenu zemlju, je bilo nemoguće definisati «stablo problema», jer su u svim područjima ekonomskog i društvenog života identifikovane potrebe za reformom i razvojem. Kako su problemi regionalnog razvoja predstavljeni kroz identifikaciju prioritetnih ciljeva, bilo je jako važno fokusirati se na prioritetne principe.
- c. Strateški ciljevi su uopšteno postavljeni u svih 5 regija i za najmanje 7 godina. Ovaj vremenski okvir je uzet za cjelokupan strateški dio, kao i za uspostavljanje platforme za dva trogodišnja operativna ciklusa da bi se izbjeglo ponavljanje cjelokupnog procesa izgradnje strategije u srednjoročnom periodu te da se obezbjedi održivost planiranja i u dugoročnom periodu. Identifikacija strateških ciljeva je zasnovana na viziji, strateškoj orijentaciji i komparativnim prednostima regije.
- d. Prioritetni ciljevi su specifični zadaci iz odabranih (prioritetnih) područja intervencije i predstavljaju dio strateških ciljeva. Prioritetni ciljevi su postavljeni za 7 godina.

Vizija, strateški ciljevi i prioritetni ciljevi su definisani na nekoliko sastanaka radnih i partnerskih grupa i bili su predmet brojnih konsultacija, diskusija i kompromisa aktera razvoja, sve do postizanja konsenzusa.

Rezultati faze II:

- vizija (vrijednosti vizije);
- strateške orijentacije;
- strateški ciljevi (analiza međusobnih veza);
- prioritetni zadaci.

Faza III: Mjere i projekti

Da bi se ostvario svaki prioritetni zadatak, definisane su mjere i to za period od 7 godina. Mjere su vrlo često bile kombinacija regionalnih intervencija (projekata) i započetih reformskih aktivnosti vlasti. U identifikovanju projekata, partnerske grupe su se uglavnom fokusirale na područja intervencije koja su u nadležnosti lokalnih (i kantonalnih) tijela. Oko 30 mjera i preko 100 projekata je identifikovano u svakoj regiji.

Rezultati faze III:

- mjere;
- projektne ideje.

Faza IV: Operativni plan

- Razvijanje projektnih ideja u projekte.* Ova je aktivnost uključivala ekspertne grupe i bila je realizovana na nekoliko sastanaka putem „brainstorming” sesija, proširenih sa dodatno prikupljenim informacijama.
- Definisanje glavnog sadržaja karakteristika projekata.* Ova aktivnost je zahtjevala definisanje glavnih ciljeva projekata (fokusiranje na specifične probleme), glavnih aktivnosti kroz koje bi to bilo implementirano, vremenskog okvira i sredstava potrebnih za implementaciju, kao i indikatora za monitoring.
- Odabir prioritetnih projekata.* Regije su identifikovale 12 kriterija odabira za prioritiziranje prvog paketa projekata za moguću implementaciju u naredne 3 godine.
- Definisanje programa i potprograma.* Veza između mjera i liste eventualnih projekata je bila osnova za identifikovanje programa. Unutar programa, projekti su grupisani u potprograme, kroz primjenu slijedećih principa:
 - uslovljenosti,
 - komplementarnosti i
 - sinergije.
- Programiranje.* Nedostatak potrebnih informacija o regionalnim finansijskim i implementacijskim kapacitetima umanjio je važnost programiranja, koje je uobičajena praksa za pretpristupne i strukturalne fondove EU. Zbog toga su partnerska i radna grupa identifikovale jednogodišnji implementacijski plan, koristeći slijedeće principe:
 - prioritet,
 - logički slijed i
 - brz i vidljiv uticaj.

Rezultati faze V:

- *identifikovano oko 50 projekata (implementacija u slijedeće 3 godine);*
- *plan implementacije za 2005. godinu.*

Zaključci

Očigledno je da evropski standardi u regionalnom planiranju nisu mogli biti direktno primijenjeni u zemljama u tranziciji, sve dok prepreke za razvoj i nejasni politički i institucionalni stavovi još uvijek postoje. Ipak, know-how i najbolja praksa preneseni su velikoj grupi regionalnih aktera i eksperata. Najvažniji rezultati procesa izgradnje strategije su ostvareni: regionalno i lokalno vlasništvo nad sadržajem dokumenta strategije, jačanje kapaciteta partnerskih grupa i njihova spremnost i odgovornost za implementaciju.

4. SITUACIJA U REGIJI¹

UVOD

Socioekonomska analiza zasniva se na podacima prikupljenim od općina, kao i iz statističkih godišnjaka za BiH za 1992. godinu, te za poslijeratni period. Prikupljeni podaci se smatraju najpouzdanijim. Međutim, još uvijek ima dosta prostora za poboljšanje, a osnova koja je ovdje prezentirana morat će se dalje razvijati u narednim godinama. Ukoliko bi se poboljšanja mogla izvršiti u oblasti "pristupa podacima", kvaliteta podataka, tumačenje i analiza, predviđanja budućih trendova, socioekonomska analiza bi potom postala još vredniji instrument koji bi se koristio kao osnova za razvoj strategije u regiji.

Osnovni zadaci socioekonomske analize su slijedeći:

- sistematičan opis svih raspoloživih podataka prema jedinstvenoj metodologiji, tako da će se rezultati moći upoređivati među općinama i /ili podregijama u području koje pokriva sarajevska ekonomska makroregija;
- služi kao osnova za jasno definiranje potencijala regije ili njenih dijelova, te za definiranje prepreka;
- služi kao temeljni dokument za pripremu SWOT analize za regiju ili njene dijelove;
- služi kao temeljni dokument za pripremu regionalne razvojne strategije (RDS);
- služi kao informativni dokument pri angažmanu lokalnih ili stranih poslovnih partnera;
- služi kao temeljni dokument za lokalne organe vlasti koji pokreću ekonomske inicijative te one vezane za uspostavljanje internih veza u regiji, kao i sa drugim regijama u Bosni i Hercegovini.

Uprkos svim problemima koje je uzrokovala administrativna organizacija regije u dva entiteta i četiri kantona, socioekonomska analiza se priprema u skladu sa jedinstvenom metodologijom i može služiti kao pravilo za buduću pripremu sličnih dokumenata.

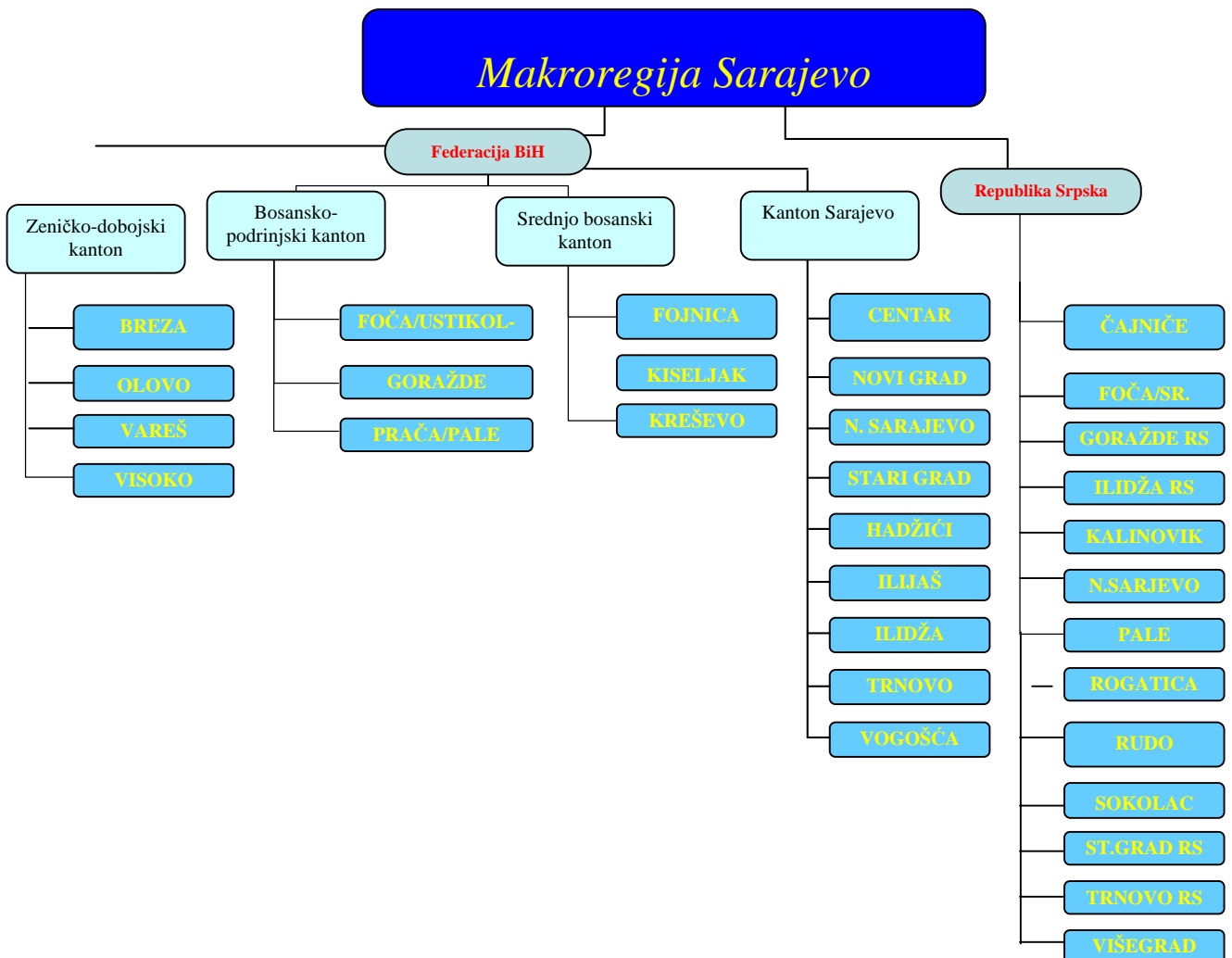
Socioekonomska analiza je dokument na kojem će se vršiti izmjene, dodavati prilozi, dopune, ispravke, aneksi, koji će se izlagati, ukoliko to bude potrebno ili traženo. Utvrđeni metod i sadržaj koji je ovdje korišten treba stalno elaborirati kako bi se došlo do stvarnog prikaza koji će omogućiti analitičku elaboraciju svih promjena (ili potencijalnih promjena) koje se dogode u sarajevskoj ekonomskoj makroregiji.

1. OPIS

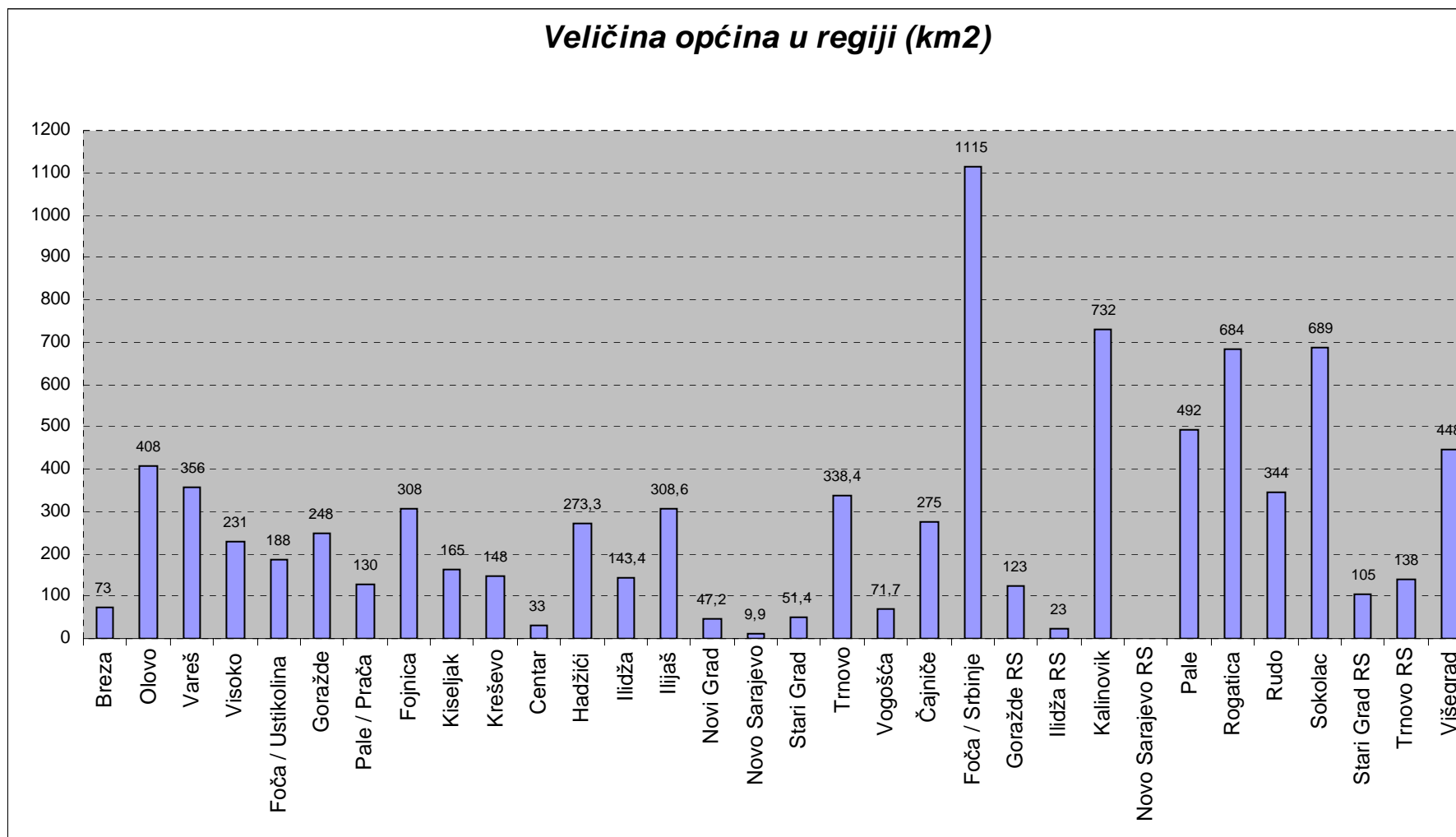
¹ Socioekonomska analiza Sarajevske ekonomske makroregije, čiji je sažetak predstavljen u ovom poglavlju, sačinjena je u periodu januar-mart 2004. godine. Od tog perioda, nazivi pojedinih opština su promijenjeni. U dokumentu su korišteni stari nazivi opština, koji su važili u vrijeme skupljanja podataka.

1.1. MAKROREGIJA SARAJEVO – SMR

Makroregija Sarajevo predstavlja jedinstveno područje po mnogim karakteristikama: prirodnim, geografskim, kulturološkim, historijskim, komunikacijskim, kao i ekonomskim. Prostire se na teritoriju oba bh. entiteta, na ukupno 32 općine, od čega je 13 općina u RS, a 19 u FBiH. Općine koje pripadaju makroregiji Sarajevo, a nalaze se u FBiH administrativno pripadaju nekom od četiri kantona. Na slici ispod su prikazane općine koje pripadaju makroregiji Sarajevo.

Slika 1. - Administrativna struktura na teritoriji koju pokriva makroregija Sarajevo

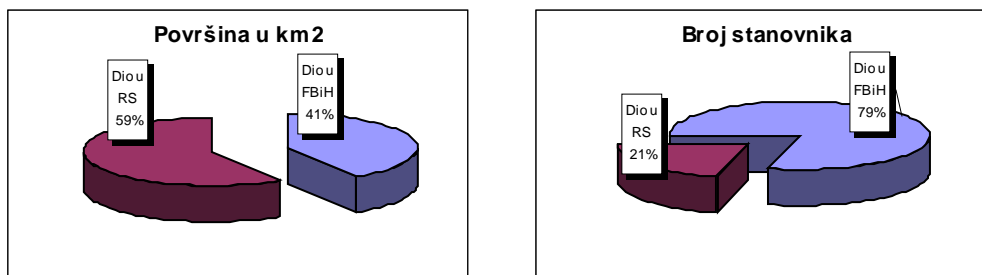

Graf 1. Veličina općina (km²) u sarajevskoj makroregiji

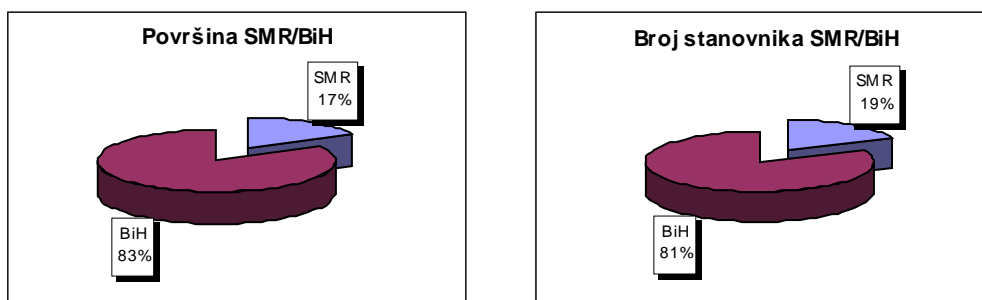
Tabela 1. Osnovni socioekonomski pokazatelji SMR-a

		Dio u FBiH	Dio u RS	SMR	BiH
1.	Površina u km ²	3.531,9	5.160	8.699,9	51.209
2.	Procjena broja stanovnika	551,068	150,206	701,274	3.800,000
3.	Gostoća naseljenosti	157,3	29,06	80,61	74,2
4.	BNP u mil. KM u BiH	7.846	3.401	nema	11.627
5.	BNP po gl. st. u KM, BiH	2.770	2.248	nema	3.037
6.	Radno sposobna populacija	379.317	87.311	466.628	
7.	Zaposlenih	112.170	21.789	133.959	625.224
8.	Nezaposlenih	74.326	14.486	88.812	
9.	Broj registriranih subjekata	5.213	1.017	6.230	

Graf 2. Osnovni socioekonomski pokazatelji dijela SMR u FBiH i RS

Graf 3. Osnovni socioekonomski pokazatelji SMR-a u odnosu na BiH

U poredjenju sa veličinama regija u razvijenim evropskim zemljama, Sarajevo makroregija spada u regije srednje veličine.

Tabela 2. Broj i prosječna veličina ekonomskih regija u nekim zemljama Evrope

Z e m l j a	Broj regija	Prosječna veličina regije	
		Površina u hilj. km ²	Br.stanovnika u mil.
Belgija	9	3,3	1,1
Francuska	22	25,0	2,5
Holandija	11	3,7	1,3
Hrvatska	4	14,0	1,1
Italija	19	15,8	3,0
Njemačka	21	11,8	2,9
Švajcarska	26	1,6	0,3
V. Britanija	11	22,0	5,1
Regija SI		8,7	0,7

Dakle, ukupna površina SMR-a je 8,699,9 km² što predstavlja oko 17% površine BiH. Od toga se 41% nalazi u dijelu FBiH, a 59% u dijelu RS-e. Imajući u vidu površine koje pokrivaju ova dva administrativna dijela u SMR-u i procenat broja stanovnika koji žive na tim prostorima, sa sigurnošću možemo reći da ovdje imamo dva potpuno različito razvijena dijela.. Ova činjenica može u isto vrijeme predstavljati i prepreku i šansu za razvoj ovog regiona. Prepreke u smislu dispariteta u gustini naseljenosti, slabe infrastrukture, unutarne i vanjske povezanosti, različitosti u razvojnim mogućnostima. Šanse u smislu geostrategiskog položaja, velikih i snažnih prirodnih resursa i potencijala čijim se strateškim iskorištavanjem i upravljanjem razvoj ovog regiona može dovesti do zavidnih nivoa.

U dijelu RS-e naseljenost SMR-je, može se reći, izrazito niska i iznosi 29,06 stanovnika po km². Pored problema predhodno navedenih, ovaj veliki prostor predstavlja šansu za planiranje i različitih poljoprivrednih projekata, primarne proizvodnje, uzgoja različitih vrsta životinja, industrijske proizvodnje organske hrane, mesa i mesnih preradjevina, voća, ljekovitog bilja i sl.

Dio FBiH značajno gušće naseljen, sa 157,3 stanovnika po km². U pitanju je značajna koncentracija stanovništva u glavnom gradu BiH, najvećem i najnaseljenijem području regije . Naime, ovaj prostor predstavlja šansu za planiranje i razvoj raznih usluga kao i turističkih potencijala. Namjera ovog dijela analize nije detaljno apsolviranje ostalih razvojnih potencijala i mogućnosti, oni će se detaljnije obraditi u kasnijem dijelu ove socioekonomske analize Sarajevo makroregiona.

2. MAKROREGIJA SARAJEVO

2.1 KARAKTERISTIKE RELJEFA U MAKROREGIJI SARAJEVO

Ova regija, kao što je slučaj i sa mnogim drugim regijama u BiH, ima karakteristike koje se poprilično razlikuju na čitavoj njezinoj teritoriji.

Različite promjene su tokom niza stoljeća rezultirale stvaranjem brda, planina, dolina, ali uz jako malo neprekidnoga ravničarskog područja. Klima se s vremenom stabilizovala i došlo je do pojave vegetacije, te je konačno došlo do stvaranja karakteristika koje su ovdje danas prisutne.

Posmatrajući ovu regiju, mogu se uočiti brojne struje ili rijeke uz protok, tokom čitave godine, bistre i čiste vode, veliki broj brda i planina koja su strme, stjenovite ili čak prekrivene snijegom, a također i veličanstveno slikovite, vodopadi, bogata šuma sa raznolikom vegetacijom, rastinjem i raznovrsnim drvećem (uglavnom visokokvalitetni lišćari) te pojedina područja koja su donekle ujednačena i ravna, dakle, prikladna za poljoprivredu i ispašu stoke. Ovakav raznoliki pejzaž u regiji pruža niz prilika i mogućnosti za ekonomski razvoj regije.

Na teritoriji makroregije Sarajevo nalazi se 48 većih i manjih planina, visine od 1.142 m do 2.386 m. Neke od planina su, u stvari, dio većih planinskih lanaca koji preovladavaju u regiji.

Na teritoriji makroregije Sarajevo nalazi se 46 većih i manjih rijeka i rječica sa ukupnom dužinom toka kroz ovu regiju od oko 979 km. To znači da je gustoća riječnog toka u ovoj regiji 11,25 (km toka)/100 km².

2.2. KLIMA U MAKROREGIJI SARAJEVO

Klima makroregije Sarajevo određena je položajem regije te njenim reljefom. Klima pojedinih područja u regiji je uglavnom određena nadmorskom visinom područja te položajem u odnosu na riječne doline u regiji. Generalno se može reći da je klima kontinentalna, sa četiri godišnja doba, toplim ljetima i hladnim zimama. Područja na velikoj visini imaju kratka svježja ljeta i duge oštre zime.

Tokom ljeta temperatura raste do 30 °C ili čak do 35 °C stepeni u gradovima i riječnim dolinama, a maksimalno do 25 °C na planini (u zavisnosti od visine). Tokom zime, temperatura pada ispod 0 °C čak do -20 °C u dolinama i -28 °C na planinama. Tokom zime čitava je regija pokrivena snijegom, u većim dijelovima oko 100 dana u godini, s tim da je na visokim planinama taj period mnogo duži i traje oko 170 dana u godini sa snijegom visine 1-2 m.

Što se tiče klime, postoji nekoliko tipičnih područja:

- Dolinu rijeke Drine karakterizira nešto umjerenija klima u zimskom periodu i temperature koje su tokom zime više nego u ostalom dijelu makroregije Sarajevo. Razlog tome su visina i dotok toplijeg zraka sa područja

Mediterrana ka dolini rijeke. Proljetna sezona počinje nešto ranije nego u drugim dijelovima ove regije.

- Dolinu rijeke Bosne, rijeke Fojnice, sarajevsku kotlinu i druga područja koja su na nižoj visini karakterizira tipično kontinentalna klima sa toplim ljetima i hladnim zimama.
- Planinska područja i područja na velikoj visini karakterizira oštra kontinentalna klima i subalpska klima (u zavisnosti od visine) sa jako kratkim i svježim ljetima te veoma dugim i hladnim zimama. Na nekim planinskim vrhovima snijeg se vidi i do sredine maja.

2.3. PRIRODNI RESURSI U MAKROREGIJI SARAJEVO

2.3.1. Vodni resursi

Voda predstavlja prilično obilan resurs u ovoj regiji zbog velike količine sezonskih kiša i znatnih snježnih nanosa tokom zime. U regiji se nalaze brojna vrela, izvori prirodno gazirane vode, kao i geotermalni izvori. Jedan od uzroka navedenoga stanja je geotermalni vodeni tok koji teče dijagonalno kroz makroregiju Sarajevo (i čitavu BiH od jugoistoka ka sjeverozapadu).

Na velikom broju lokacija u regiji odmah se ispod površine (manje od metar ili dva) nalaze geotermalne vode, čime se osigurava dovoljno vode za piće. Potencijalni kapaciteti i mogućnosti za slatkovodno ribarstvo su ogromni. Vode i njihovi tokovi imaju i komercijalni kapacitet koji je u ovoj regiji tek potrebno u potpunosti istražiti. Neki od riječnih tokova imaju i potencijal za proizvodnju električne energije te izgradnju hidroelektrana, neki imaju potencijala za turizam, zbog interesantnog pejzaža duž ovih tokova, a naročito duž malih planinskih rijeka.

U pogledu kapaciteta rijeka u sarajevskoj makroregiji najveće rijeke su Drina, Bosna, Čehotina, Lim, Prača, Željeznica, Fojnica, Miljacka i rijeka Misoča. Dugi tokovi i veliki kapacitet (m³/h) karakteristični su za rijeke Drinu, Bosnu, Fojnicu, Željeznicu i Praču.

Na planinama se nalazi nekoliko glečerskih jezera. Svojom ljepotom, kao i ljepotom okolnog pejzaža, ističu se jezera na planinama Vranici i Treskavici, tzv. „planinske oči“.

U čitavoj se regiji nalazi nekoliko vještačkih jezera koja se koriste za proizvodnju električne energije. Jedno je na rijeci Željeznici blizu Trnova, drugo je pored Višegrada na rijeci Drini, a treće u Rudom na rijeci Lim.

Rijeke u makroregiji Sarajevo pripadaju slivovima – crnomorskome i jadranskom.

Sve rijeke u makroregiji Sarajevo uglavnom su dio crnomorskog sliva, uključujući i rijeku Drinu te rijeku Bosnu (neke od najdužih rijeka u BiH), osim rijeke Neretve, čije se vrelo nalazi na teritoriji općine Kalinovik, a koja pripada jadranskom slivu.

2.3.2 Zemljište

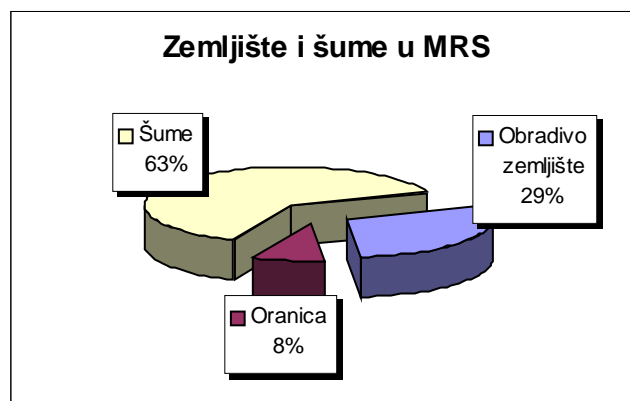
Iako je zemljište brdsko-planinskog tipa i puno stijena, obradivo je, a njegov površinski sloj, bogat kvalitetnim hranjivim sastojcima, prikladan je za uzgoj šume,

razvoj drvnoprerađivačke industrije, poljoprivredu, uzgoj i ispašu stoke. Formiranje nivoa (terasa) vrši se na zaostalom nivou, i to u malom obimu, ali bi se moglo proširiti širom regije gdje nema dovoljno ravničarskog zemljišta.

Rijeke i njihova korita mogli bi se iskoristiti za brane za proizvodnju hidroenergije, rezervoare koji se koriste za rezerve vode za piće, rekreativne parkove i objekte za vodene sportove i aktivnosti.

Postoji dovoljno zemljišta boljeg kvaliteta koje se trenutno uopće ne koristi, ili se ne koristi dovoljno, ili se to ne radi na najbolji mogući način u odnosu na planiranje poljoprivrede, lake ili srednje industrije, nacionalnih parkova ili rezervata, ili čak za razvoj naselja. Bolje korištenje zemljišta bi doprinijelo raznolikoj i stabilnijoj ekonomskoj regiji.

Graf 4. Procenat obradivog zemljišta, oranica i šuma u Sarajevo makroregiji

Postoji nekoliko većih ravnih područja:

- dio uz rijeku Drinu koji je dobro poznat po uzgoju voća, a koji se može koristiti za uzgoj voća i povrća u većem obimu.
- zapadni i sjeverozapadni dio sarajevske kotline, kao i dio prostora uz rijeku Bosnu pored Visokog, koji nisu u potpunosti urbanizirani, pružaju mogućnosti za uzgoj povrća u većem obimu.
- visoravni na Romaniji i Nišićima pružaju mogućnosti za uzgoj stoke i ispašu ovaca, kao i uzgoj pojedinih vrsta povrća koje su otporne na oštru klimu.

U čitavoj regiji je oko 2040,13 km² zemljišta koje bi se moglo kultivirati i koristiti u različite svrhe, što predstavlja nekih 23,4% ukupne njezine površine.

U čitavoj je regiji cca. 582,86 km² obradivog zemljišta, koje bi se moglo koristiti u različite svrhe, što predstavlja oko 6,7% ukupne površine makroregije Sarajevo.

2.3.3 Šume i drvna masa

Zemljištem, koje je pokriveno šumskim površinama i drugom prirodnom vegetacijom (npr. divlje borovnice, maline, šumske jagode, gljive, bilje, cvijeće itd.) ne upravlja se dovoljno, a isto tako nije ni uređeno niti se u dovoljnoj mjeri eksploatira. Drvna masa se polako uništava usljed nepostojanja održive državne kontrole i plana pošumljavanja od strane koncesionara. Stalne nezakonite aktivnosti su prisutne pri sječi i korištenju trupaca.

Drvnoprerađivačka industrija u makroregiji Sarajevo, a što je slučaj i u ostalim makroregijama, trpi posljedice izvođenja samo prve faze obrade u velikoj većini slučajeva (odnosno, pri sječi i rezanju u poluproizvode). Potom se izvozi u zemlje gdje se proizvode gotovi proizvodi umjesto da se ovaj resurs razvija do maksimalnog nivoa kako bi se ostvarivao najviši nivo dobiti, a gdje bi se vršilo reinvestiranje u svrhu revitalizacije prirodne baze resursa.

Drvna masa i šume predstavljaju jedan od najvažnijih prirodnih resursa na teritoriji regije. Oko 4477,44 km² prekriveno je šumom, što čini oko 51,7% teritorije regije. U većini slučajeva je riječ o visokokvalitetnim četinarima.

2.3.4 Minerali i rude

U pogledu minerala i ruda ova se regija ne može smatrati jako bogatom. Intenzivna eksploatacija se vrši na nekoliko mjesta, ali uglavnom u sjevernom dijelu te djelimično u istočnom dijelu makroregije Sarajevo, ali minerali se mogu naći na različitim lokacijama u čitavoj regiji. Postoje nalazišta kamena dolomita i vrši se njegova eksploatacija. U sjevernom dijelu makroregije Sarajevo mogu se naći nalazišta ugljena (tvrdi, visoko kalorični ugaj) blizu Breze, gdje se nalazi najveći rudnik ugljena u regiji, te željezne rude pored Vareša, gdje je najveće nalazišta ruda ovoj regiji. U ovom dijelu regije su manja nalazišta cinka i bakra koja se ne eksploatiraju. U blizini Olova se mogu naći neiskorištena nalazišta i zatvoreni rudnici cinka i olova. U istočnom dijelu makroregije Sarajevo mogu se naći nalazišta ugljena; rudnici lignita-mrkog uglja se nalaze blizu Foče i Višegrada.

2.4. SAOBRAĆAJNE VEZE

Na prvi je pogled vidljivo da glavni putni pravci kroz ovu regiju idu duž riječnih dolina. Osnovni putni pravci su slijedeći:

- Sarajevo – (Vogošća – Ilijaš - Visoko) – Zenica (dio koridora 5-C, sjeverno od Sarajeva)
- Sarajevo – (Ilidža – Hadžići) - Mostar – Ploče u Hrvatskoj (dio koridora 5-C, jugozapadno od Sarajeva)
- Sarajevo – (Vogošća) - Olovo - Tuzla
- Sarajevo - Podromanija (Sokolac) – Rogatica – Goražde
- Sarajevo – Podromanija (Sokolac) – Rogatica – Višegrad
- Sarajevo – Trnovo – Foča / Srbinje
- Užice (SCG) – Višegrad – Goražde – Foča / Ustikolina – Foča / Srbinje – Podgorica (SCG)
- Sarajevo – (Ilidža) – Kiseljak- Travnik
- Foča/Ustikolina – Kalinovik – Mostar.

Neki od općinskih centara su izostavljeni iz glavnih komunikacijskih veza ili pravaca i izolirani. Ovakvo je stanje uočljivo u mjestima kao što su Vareš, Fojnica, Kreševo, Rudo, Pale-Prača itd.

U pogledu željezničkog saobraćaja u makroregiji Sarajevo postoje samo dva glavna pravca, i to u koridoru 5-C. Glavni pravci su:

- Sarajevo – (Vogošća – Ilijaš - Visoko) – Zenica (dio koridora 5-C sjeverno od Sarajeva);
- Sarajevo – (Ilidža – Hadžići) - Mostar – Ploče u Hrvatskoj (dio koridora 5-C jugozapadno od Sarajeva).

Postoji samo jedna, ne glavna, već uglavnom industrijska željeznička pruga:

- Vareš – (Breza) - Ilijaš – prema Sarajevu ili Zenici

Do kraja 70-ih godina Sarajevo je bilo povezano sa dolinom Drine i istočnom Bosnom željezničkom prugom izgrađenom u doba austrougarske uprave. Ova se željeznička pruga više ne koristi, ali je koridor još uvijek tu. Željeznički pravac bio je: Sarajevo – Pale - Podgrab – Prača – Ustiprača - Višegrad ili Rudo.

Što se tiče zračnog saobraćaja, Sarajevo je kao glavni grad imalo najveći aerodrom sa najvećim brojem letova na različita međunarodna odredišta. Aerodrom Sarajevo se nalazi u zapadnom dijelu grada Sarajeva (praktički u naseljenom dijelu grada), na Sarajevskom polju, i nema prostora za njegovo širenje. Postoje problemi u pogledu kapaciteta i pozicije sarajevskog aerodroma (veliki broj maglovitih dana tokom zime, okružen je visokim planinama, kao i izuzetno gusto naseljenim područjem).

3. STANOVNIŠTVO U MAKROREGIJI SARAJEVO

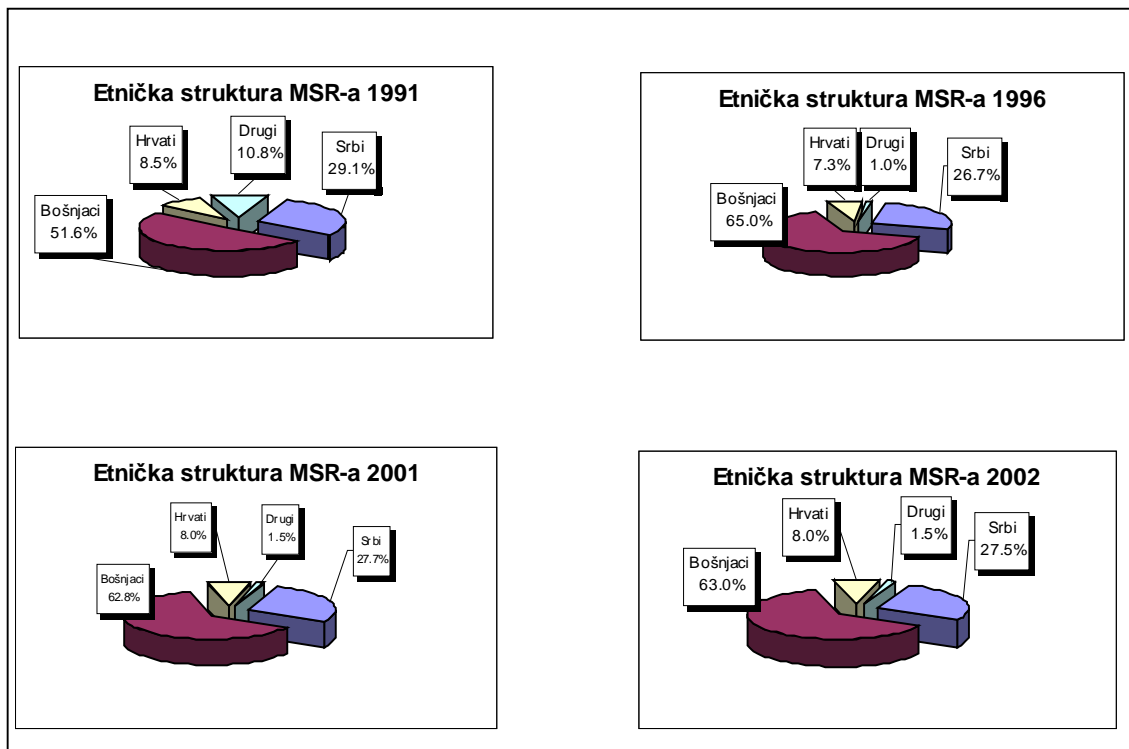
Potrebno je naglasiti da se sve sadašnje procjene demografske slike u BiH temelje upravo na popisu stanovništva iz 1991. godine, a kako do danas nije službeno proveden novi popis stanovništva, koji bi nam ponudio egzaktne pokazatelje, sve su predmetne procjene uradjene korištenjem metoda evaluacije i kalkulacije, kao i procjena izvršenih prilikom terenskih posjeta na općinskom nivou.

3.1. Stanovništvo u Sarajevskoj makroregiji po etničkim grupama

Iz gore pomenutog razloga nije bilo moguće detaljno i stručno obraditi o pitanje stanovništva po etničkim grupama u sarajevskom makroregionu, ali ipak, s ciljem davanja neke procjene nacionalne strukture SMR-a, makar grube, odgovori bi se mogli dati po slijedećem ključu:

1. dobru polaznu i kvalitetnu osnovu za 32 općine Sarajevo makro ekonomskog regiona svakako daju pokazatelji iz 1991.godine.
2. dio predmetne procjene za dio FBiH u SZR-u urađen je na bazi podataka o nacionalnoj strukturi dobijene od općina ovog dijela SMR-a za 1996, 2001 i 2002. godinu.

Graf 5. Etnička struktura stanovništva SMR-a za 1991,1996,2001 i 2002 godinu.

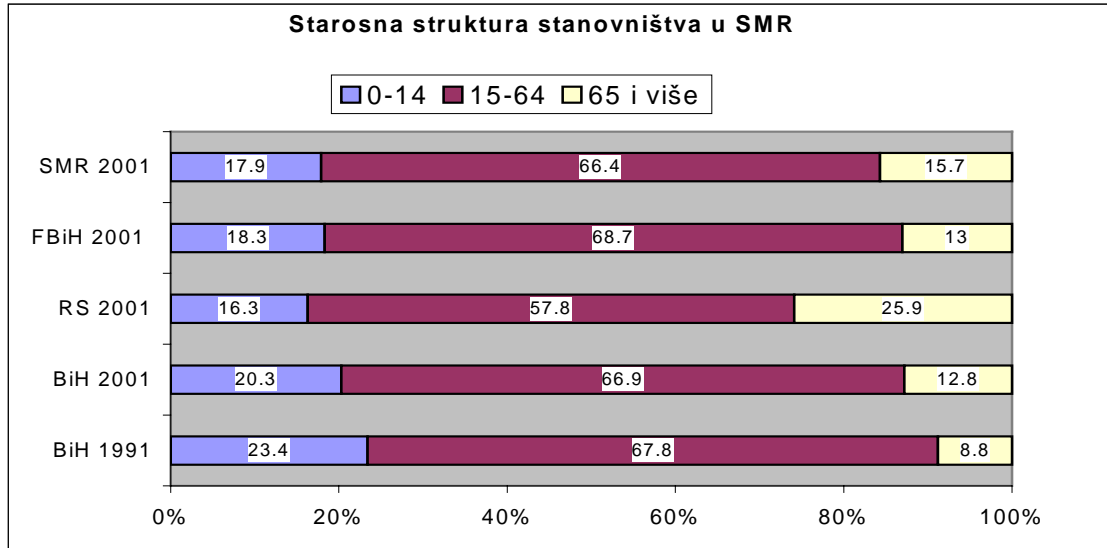

3.2. Stanovništvo po starosnoj i spolnoj strukturi u sarajevskoj makroregiji

Iz slijedećeg grafikona 6. se vidi da MS region BiH ima 17,9% stanovništva u dobi do 14 godina, 66,4% stanovništva u radno aktivnoj dobi od 15 do 65 godina, što je za 1,6% niže od državnog prosjeka za ovu starosnu dob (BiH 68%), te 15,7% stanovništva u dobi preko 65 godina, što je opet za 2,7% niže, povoljnije stanje od stoga na nivou BiH (18,4%).

Ovakva starosna struktura upućuje na činjenicu da je MS region relativno mlad. Značajan procent radno sposobnog stanovništva predstavlja veoma važan potencijal ovoga regiona koji stoji na raspolaganju njegovim budućim planovima razvoja.

Graf 6: Starosna struktura stanovništva u SMR-a.

S obzirom na nedostatak egzaktnih podataka o spolnoj strukturi stanovništva po općinama u sarajevskoj makroregiji, korišten je zabilježen trend u nekoliko općina regije iz Federaciji BiH i Republike Srpske. Procjena dobijene spolne strukture iznosi 49.7% žena i 50.3% muškaraca.

Graf 7: Spolna struktura stanovništva u SMR-u

Ovakva spolna struktura manje-više odgovara spolnoj strukturi na nivou BiH (51,64% žene i 48,63% muškarci, statistika FBiH), i ako uzmemo u obzir ne tako davna ratna stradanja, većinom muškaraca mladalačke i srednje dobi, možemo konstatirati da je ovaj omjer uglavnom u granicama prirodnoga i da kao takav predstavlja pozitivan trend spolne populacije SMR-a.

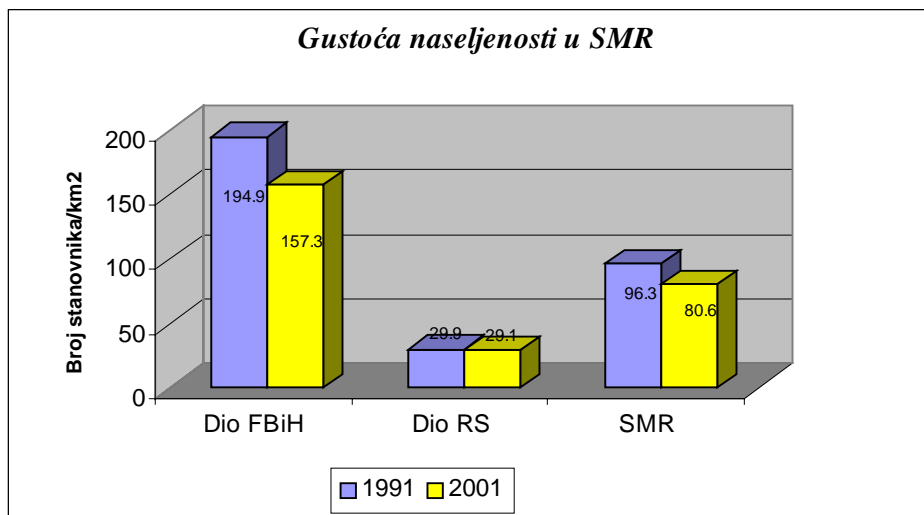
3.3 GUSTINA NASELJENOSTI SARAJEVSKE MAKROREGIJE

Podaci u tabeli 3. koji su predstavljeni I grafikonom 8. vezani su za gustinu naseljenosti u sarajevskoj makroregiji, a pokazuju da je 1991.godine naseljenost SM ekonomske regije bila 96,27 stan./km², dok je 2002. godine ta vrijednost pala i iznosi sada 80,61 stan./km². Ovaj podatak ukazuje na značajnu umanjnost ukupnog broja stanovnika. O faktorima koji su uzrokovali ovakvo stanje možemo govoriti iz različitih perspektiva: posljedice rata i politička nestabilnost, velike migracije stanovnika, nizak standard života, ali i jedan opći, globalni trend smanjenja broja stanovništva u susjednim zemljama i Evropi uopće. Takodje, se mora uzeti u obzir značajna razlika u broju stanovnika dijela FBiH i dijela RS koji se nalaze u sastavu sarajevske ekonomske makroregije.

Tabela 3. Naseljenost SMR-a

Područje	Ukupan br. stanovnika		Br. Stanovnika/km ²	
	1991	2001	1991	2001
Dio FBiH	628.718	551.068	194,9	157,3
Dio RS	154.834	150.206	29,9	29,06
SMR	837.552	701.274	96,27	80,61

Graf 8: Gustina naseljenosti u Sarajevo ekonomskom makroregionu

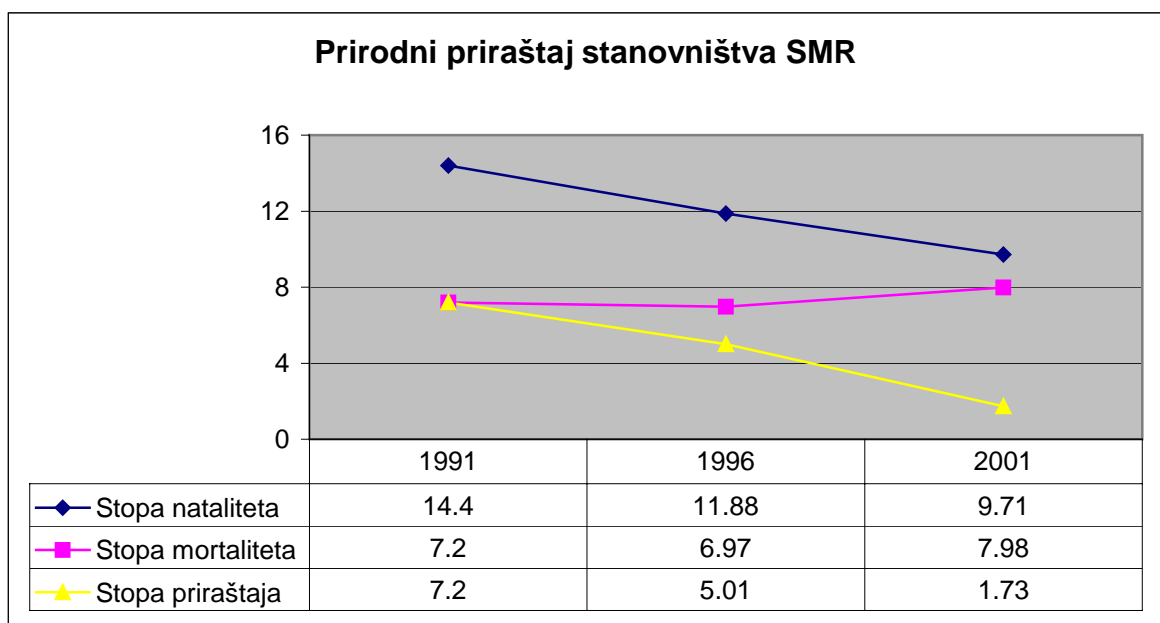

Ovaj faktor će svakako negativno utjecati na razvoj i mora se uzeti u obzir njegov trend pada (oko 1% godišnje u posljednjih 10 godina) ukupnog broja stanovnika, a samim tim i gustine naseljenosti stanovništva po kilometru kvadratnoga prostora SMR-a.

3.4. PRIRODNI PRIRAŠTAJ STANOVNIŠTVA

Dva ključna elementa određuju demografske promjene: prirodni prirast i migracije stanovništva. Što se tiče ovoga drugog, SMR je, između ostalog, kao i manje-više cijela država u prethodnoj deceniji, pretrpio ogromne promjene i dešavanja. U dijelu o nacionalnoj strukturi već su donekle dati odgovori na ovo pitanje, tako da se ovom prilikom fokus više stavlja na prvi od dva spomenuta elementa, prirodni priraštaj. Tabela koja slijedi nudi osnovne brojčane pokazatelje, i to za period 1991, 1996. i 2001. godine, kao tri najznačajnije prekretnice ovoga pitanja u posljednjih 10 i više godina.

Graf 9. Stope nataliteta, mortaliteta i prirodnog priraštaja

3.5 MIGRACIJE STANOVNIŠTVA

U postdejtonskom periodu u BiH postalo je evidentno da sporo počinje proces povratka izbjeglih i raseljenih osoba u predratne domove. Međutim, u nekim slučajevima povratak je ili jednostran ili ga nema, s obzirom na to da povratnici prodaju svoje posjede ili kuće. Proces se odvija veoma sporo imajući u vidu ekonomsku neodrživost povratka. Povratak je neodrživ zbog neprovođenja demokratskih reformi i izostanka učešća povratnika u ekonomskim procesima u njihovim zajednicama. Koncept regionalnog razvoja ima priliku da ubrza procese otvaranja lokalnih zajednica prema novim, modernim pristupima, te da motivira stanovništvo da učestvuje u socijalnom i ekonomskom životu zajednice.

Tabela 4. Provedba imovinskih zakona u SMR-u (podaci za 2001. god.)

	Zahtjevi	Riješeno	Stopa provedbe
Dio u FBiH	14.022	13.995	99,8
Dio u RS	13.559	13.496	99,5
SMR	27.581	27.491	99,67

Postoji druga vrsta tzv. ekonomski uzrokovanih migracija koje su se dešavale u periodu od 1996. do 2003. a traju i danas. Mladi obrazovani ljudi koji žive u ovoj regiji, odnosno u BiH, tragajući za boljim prilikama i uslovima života, odlučili su da migriraju u razvijenije zemlje Zapada. Ovakav trend prouzrokovao je veliki problem s kojim će se suočiti naredna generacija, a to je tzv. "odliv mozgova". Vrlo je rijetko i malo vjerovatno da će se mladi ljudi koji jednom odu iz ove zemlje odlučiti na povratak.

3.6 RADNO SPOSOBNO STANOVNIŠTVO

U nastavku slijedi grafikon i tabela sa osnovnim podacima vezanim za aktivno stanovništvo sarajevskog ekonomskog makroregiona. Budući da se broj stanovnika po km² znatno razlikuje u dijelu FBiH i RS-a u okviru MSR-a, podaci o procentima radno sposobnog stanovništva će biti veoma važni za buduće planiranje i razvoj regiona.

Graf 10: Procenat radno sposobnog stanovništva u dijelovima FBiH i RS u okviru SMR-a

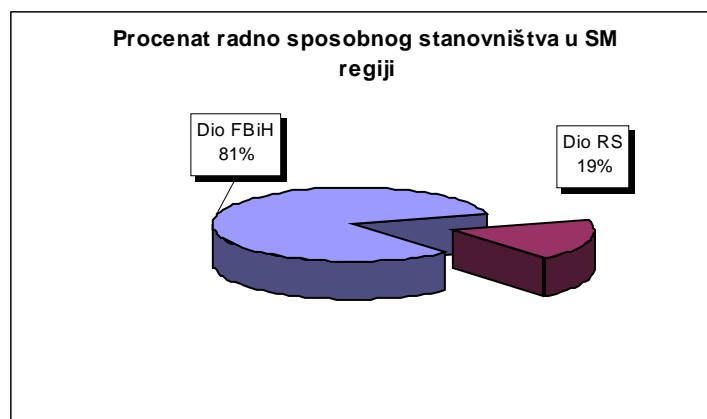

Tabela 5. - Aktivno stanovništvo (15-65 godina starosti) u SMR-u

	2000.	2001.	2002.
Ukupno u FBiH	371.205	378.691	379.317
Ukupno u RS-u	86.730	86.802	87.311
Ukupno u SMR-u	457.935	465.493	466.628

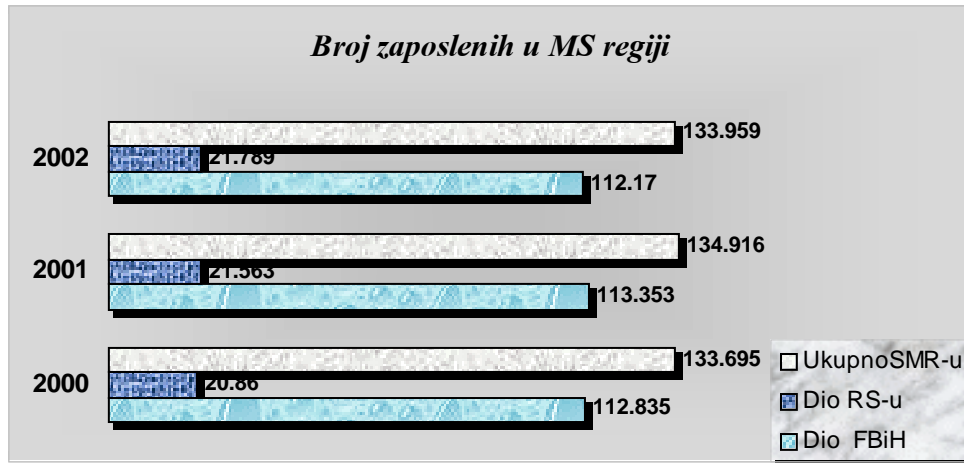
3.7 ZAPOSLENOST

Kako se vidi iz naredne tabele, zaposlenost u 2002.godini u dijelu FBiH MSR-a je 83,74% od ukupnog broja zaposlenih u regionu, u dijelu RS MSR je 16,26% od ukupnog broja zaposlenih u regionu, dok je zaposlenost u makro sarajevskom regionu 21,43% u odnosu na ukupan broj zaposlenih u BiH. Pakazatelji za cijelu FBiH i RS su dati u odnosu na broj zaposlenih u BiH.

Tabela 6. - Zaposleno stanovništvo (15-65 godina starosti) u sarajevskoj makroregiji

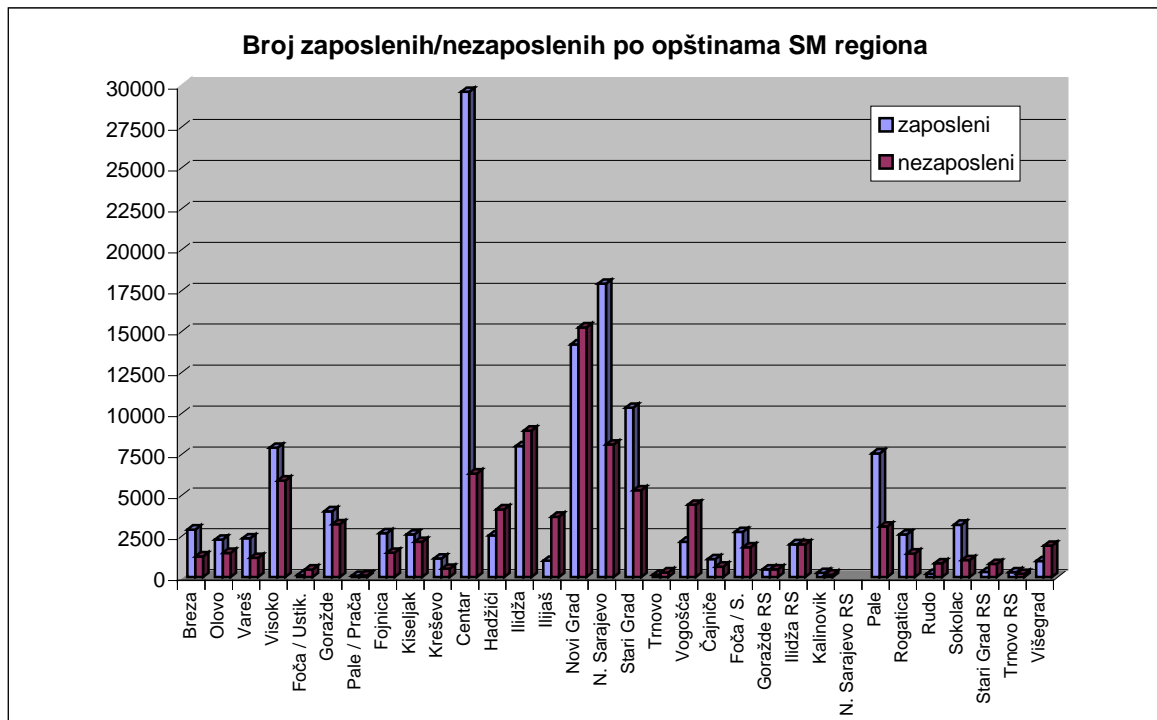
	2000.	2001.	2002.	% za 2002
Dio u FBiH	112.835	113.353	112.170	83,74
Dio u RS-u	20.860	21.563	21.789	16,26
Ukupno u SMR-u	133.695	134.916	133.959	100
Ukupno FBiH	nema pod.	nema pod.	394.132	63,04
Ukupno RS	nema pod.	nema pod.	231.092	39,96
Ukupno BiH	nema pod.	nema pod.	625.224	100
Ukupno u SMR-u	133.695	134.916	133.959	21,43

Graf 11: Broj zaposlenih u SMR

Budući da broj zaposlenih u svakoj od općina/opština regiona različit i da u mnogome zavisi njegov broj nezaposlenih, slijedeći grafikon daje slikovit prikaz stanja zaposlenosti/nezaposlenosti u svakoj od opština sarajevskog ekonomskog regiona.

Graf 12: Odnos broj zaposlenih/nezaposlenih za svaku opštinu MSR-a

3.8 NEZAPOSLENOST

U poređenju sa susjednim zemljama, prema stopi nezaposlenosti, BiH je na prvom mjestu među zemljama nastalim raspadom bivše Jugoslavije. Slijedeća tabela prikazuje nivo nezaposlenosti u svakoj od njih kao i procenat u BiH i sarajevskom ekonomskom makroregionu.

Tabela 7. – Stope nezaposlenosti u zemljama bivše Jugoslavije

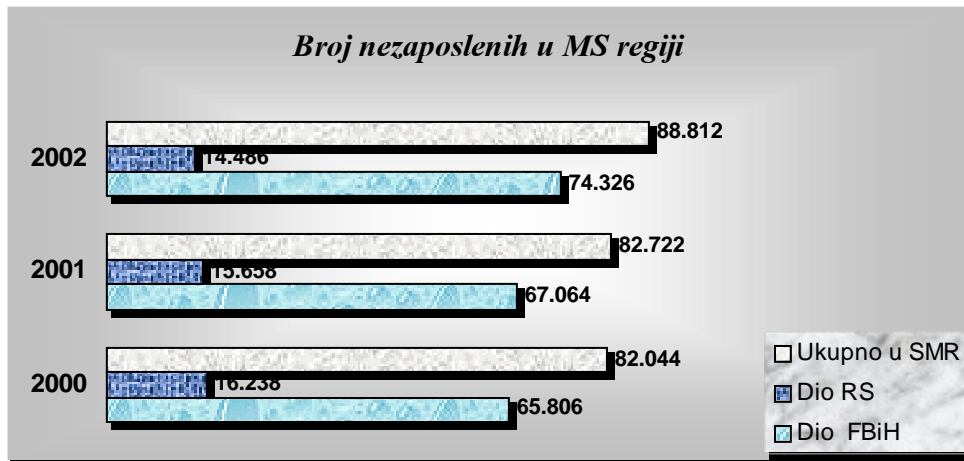
Država	Stopa nezaposlenosti
Hrvatska	23,1%
Srbija i Crna Gora	27,9%
Slovenija	12%
Makedonija	30,5%
BiH	41%
SMR	39,87%

Podatak o stopi nezaposlenosti u SMR-u govori da stanje u regionu ne odudara mnogo od ukupnog ekonomskog stanja BiH. Takva situacija je takodje i u dijelovima FBiH i RS koji se nalaze u sastavu SMR-a.

Tabela 8. – Stope nezaposlenosti prikazane po dijelovima SMR-e²

Stopa nezaposlenosti	Dio u FBiH	Dio u RS	SMR	BiH
2002	39,85%	39,93%	39,87%	41%

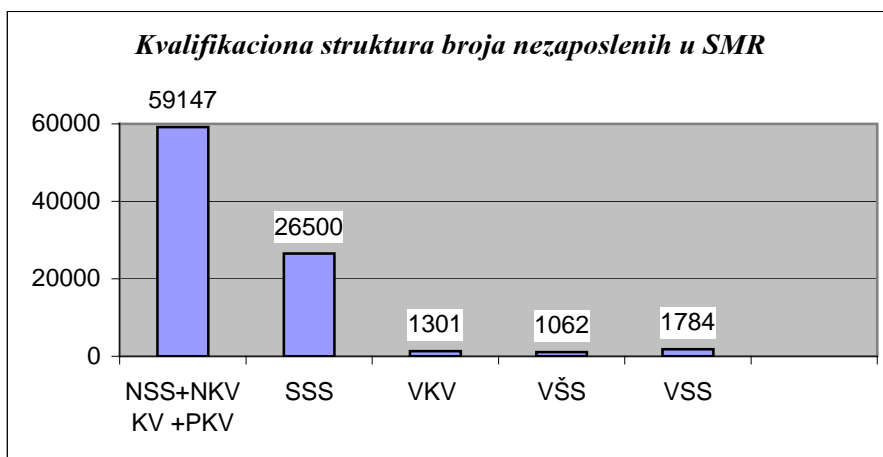
Graf 13. Brojčani prikaz nezaposlenosti u makroregiji Sarajevo

U nastavku slijedi grafikon sa analitičkim prikazom nezaposlenosti SZR-a po kvalifikacionoj strukturi za 2002 godinu. Neophodno je ukazati na nekompatibilnost podataka ukupnog broja nezaposlenih u odnosu na zbir analitičke strukture po različitim segmentima.

1

Graf 14. Kvalifikaciona struktura broja nezaposlenih u SMR-u

² Do stope nezaposlenosti se došlo na osnovu broja zaposlenih i nezaposlenih u 32 općine/opštine SMR-a, te primjenom slijedeće formule: broj nezaposlenih x 100 / broj zaposlenih + broj nezaposlenih.

Tabela 9. - Nezaposleno stanovništvo (15-65 godina starosti) u sarajevskoj makroregiji po kvalifikacijskoj strukturi u 2002. godini

	NSS+NKV KV +PKV	SSS	VKV	VŠS	VSS
Ukupno u FBiH	55.447	16.702	912	766	1.557
Ukupno u RS	3.727	9.798	389	296	227
Ukupno u SMR	59.147	26.500	1.301	1.062	1.784

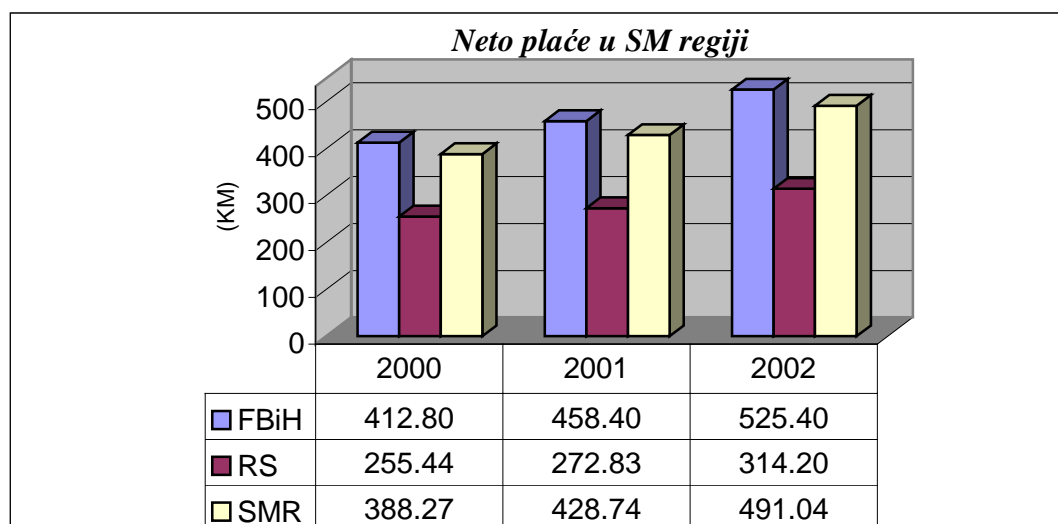
Kako se vidi iz predhodnog grafikona (tabele), najveći broj nezaposlenih je iz grupe niže stručne spreme, nekvalifikovani, kvalifikovani i polukvalifikovani i iznosi 66,59% od ukupnog broja nezaposlenih. Zatim slijedi srednja stručna sprema i tu je procenat nezaposlenosti 29,83%, dok su značajno manji procenti kod visokokvalifikovanosti 1,46%, više stručne spreme 1,19% i visoke stručne spreme 2,0%.

Imajući u vidu ove podatke dovodi se u pitanje, dalja edukacija mladih i, svakako njihovo iseljavanje sa ovih prostora. Rad na rješavanju ovog problema trebao bi biti jedan od prioriteta svih razvojnih inicijativa.

3.9. NETO PLAĆE U SARAJEVSKOJ MAKROREGIJI

Slijedeći grafikon pokazuju prosječnu razliku neto plaća u FBiH i RS kao i u sarajevskom makroregionu.

Graf 15: Odnos neto plaća u dijelovima regiona

4. INFRASTRUKTURA

4.1. SAOBRAĆAJNA INFRASTRUKTURA

4.1.1. Ceste u makroregiji Sarajevo

Cestovni saobraćajni sistem i putevi u čitavoj zemlji spadaju među najnekvalitetnije u Evropi. U makroregiji Sarajevo ceste se loše održavaju, često popravljaju, a i pri samoj izgradnji nisu dobro postavljene. Mogući problem vezano za ovu oblast je nedostatak sredstava ili nedostatak regulacionog plana. Većina cesta ne ispunjava standarde kvaliteta: na njima je mnogo privremenih popravki, a njihova širina je nedovoljna za normalno odvijanje dvosmjernog saobraćaja.

Dobrim dijelom puteva nema zaštitnih ograda, pogotovo u planinskim i ruralnim dijelovima regije. Čišćenje snijega sa cesta u zimskom periodu ne zadovoljava ni svojim kvalitetom ni kontinuitetom. Cestovna saobraćajna mreža zahtijeva detaljnu procjenu kako bi se utvrdilo njeno stanje, te je potrebno ustanoviti i održavati standarde radi sigurnog saobraćaja, koji postaje intenzivniji svakog dana s obzirom na povećani broj putničkih i komercijalnih vozila. Može se očekivati da će nivo saobraćaja rasti, pogotovo u sarajevskoj makroregiji.

Samo je nekoliko značajnih poboljšanja u ovom sektoru, i to u gradu Sarajevu i oko njega (zapadni ulaz i manji dio autoputa na relaciji Sarajevo – Zenica, 20 km do sada).

4.1.2. Željeznice

Sarajevo je centar željezničkog sistema, koji je energetski dobro snabdjeven. Tračnice željeznice idu do Mostara i Ploča (luka na moru), do Zenice, Doboja i Banje Luke te do Hrvatske; zatim do Šamca, Tuzle, Brčkog i Beograda.

Usprkos raspoloživom željezničkom sistemu i postojećoj opremi, sistem praktično ne funkcioniše. Privatizacija nije završena. Željeznički sistem u Bosni i Hercegovini je neadekvatan i zastario, potrebna je njegova obnova i veća kapitalna investicija da bi se u potpunosti obnovio željeznički saobraćaj. Rat je uzrokovao prestanak funkcioniranja sistema, a u proteklom periodu kamionski transport je postao glavni način prijevoza robe.

Također, veliki uticaj na ponovno uspostavljanje željezničkog saobraćaja za potrebe privrede ima Sporazum o luci Ploče, čijom bi se realizacijom u potpunosti otvorio pomorski prijevoz robe u BiH i iz nje, te bi željeznički sistem ostvario visoki prihod. Uspostavljanje željezničkog saobraćaja značilo bi značajan podstrek privredi i razvoju svih regija, ali bi najviše uticaja imalo na razvoj ove regije.

Željeznica može postati efikasna veza sa Evropom i drugim zemljama u trgovini po povoljnim uslovima, gdje bi domaći proizvodi iz ove regije imali bolju šansu u konkurenciji sa proizvodima unutar BiH ili u konkurenciji na izvoznim tržištima.

4.1.3 Riječni i pomorski saobraćaj

Makroregija Sarajevo nema komercijalnoga riječnog ili pomorskog saobraćaja. Regija nema riječnih luka ili pomorskih luka unutar svojih geografskih granica. Rijeke su suviše plitke ili nedovoljno široke, ili nisu povezane sa značajnim komercijalnim centrima / lokacijama. Usprkos činjenici da sarajevska makroregija ima mnoge rijeke, ili druge vodene površine, nije praktikovan niti postoji komercijalni riječni transport, niti značajne rekreativno-sportske aktivnosti. Vodene površine u regiji mogu se danas koristiti samo za razvoj turizma (mali plovni objekti te neke vrste odmarališta ili kampova).

4.1.4 Zračni saobraćaj

Jedini aerodrom koji postoji u sarajevskoj makroregiji nalazi se na teritoriji općine Ilidža i njegov naziv je Međunarodni aerodrom Sarajevo. Ovaj aerodrom je nedovoljan za potrebe i zahtjeve komercijalnog razvoja regije s obzirom na izvjesna ograničenja. Prvenstveno, aerodrom je u dolini između dva planinska lanca te ima ograničenu zemljišnu površinu za proširenje i produženje piste (što bi omogućilo slijetanje većih aviona).

Objekti imaju svoja ograničenja. U zimskim mjesecima često usljed vremenskih uslova i guste magle (koji podliježu kontroli ograničenja prema međunarodnim standardima za dovijanje zračnog saobraćaja) dolazi do prekida zračnog saobraćaja u trajanju od jednog ili više dana. Iako je sarajevski aerodrom uglavnom obnovljen nakon završetka rata, i raspolaže opremom i kvalificiranim osobljem, on ipak ima ozbiljna ograničenja uzrokovana trenutnom nemogućnošću širenja te povremenim prekidom saobraćaja zbog nepovoljnih vremenskih uslova.

4.2 VODOSNABDIJEVANJE I OTPADNE VODE

4.2.1. Vodosnabdijevanje

Postoji veliki broj pitanja koja su vezana za vodu i vodosnabdijevanje. Jednostavno rečeno, količina raspoloživog resursa daleko prevazilazi potrebe i zahtjeve, ali u nekim dijelovima regije infrastruktura nije adekvatna ili zadovoljavajuća da bi se vodom snabdijeli krajnji korisnici. Potrebno je utvrditi potrebe u vezi sa modernizacijom i poboljšanjem infrstrukture za vodosnabdijevanje u svim općinama sarajevskoga ekonomskog makroregiona, ali i u čitavoj zemlji.

Sistemima vodosnabdijevanja upravljaju javna preduzeća. Problem nije u resursima, već u upravljanju resursima i prisustvu svakodnevne politike u radu i upravljanju sistema. Cijenu vode određuju općine ili kantoni. To odražava socijalnu politiku zemlje - ne omogućava se razvoj ovog sektora koji bi mogao postati jedan od najprofitabilnijih u zemlji. Preduzeća koja upravljaju ovim sistemom nerijetko imaju poteškoća u naplati svojih potraživanja od građana, a javna administracija i lokalne vlade nisu spremne preduzeti konkretne korake u rješavanju tih problema.

4.2.2. Otpadne vode, sistem kanalizacije

Otpadne vode predstavljaju ozbiljan problem i izgleda da nema sistematskog rješenja kojim bi se ovaj problem umanjio ili riješio. Zakoni koji reguliraju ovu oblast postoje do određenog stepena, ali se nedovoljno kvalitetno provode. Onečišćenje rezervoara ili izvora pitke vode je moguće i vjerovatno.

Postojeći instalirani kapaciteti nedovoljni su za potrebe građana u sarajevskoj ekonomskoj makroregiji. Većina otpadnih voda danas su otpadne vode iz domaćinstava. Postoji samo jedna tvornica za prečišćavanje otpadnih voda u cijeloj regiji, i to u Sarajevu, ali ona nije u funkciji.

Sistemi kanalizacije u makroregiji nedovoljni su, a voda je zaista dostupna samo u većim gradovima, međutim, i u tim gradovima, u pojedinim ulicama, nema odgovarajućih kanalizacijskih sistema ili priključaka. Gradovi raspolažu starim neodržanim sistemima koji ne zadovoljavaju današnje potrebe, ili su korodirali, odnosno pretrpjeli druge vrste oštećenja, te ih je potrebno osavremeniti ili zamijeniti.

Ruralna naselja, ili u nekim slučajevima naselja u predgrađu većih gradova, koriste alternativne kanalizacijske sisteme. Ovakvi uslovi, koji nisu sanitarni niti zdravi, mogu dovesti do onečišćenja podzemnih voda, što dalje može zagaditi izvore pitke vode.

Glavni razlog ovakvog stanja je nedovoljno ulaganje sredstava u održavanje, popravke, obnovu ili nove kanalizacijske sisteme. Ovo je ozbiljno ekološko pitanje u sarajevskoj regiji.

Drugi problem u urbanim naseljima je odvod prirodne kišnice. Sistemi za odvod postoje samo u urbanim centrima - najvećim gradovima. Nema planiranja ili pokušaja da se razvije kontrolni sistem za sprječavanje poplava koje se dešavaju gotovo svake godine. Nema civilne odbrane koja bi ublažila ili pomogla oporavak nakon hitnih elementarnih nepogoda koje se dešavaju u regiji. Velike količine površinskog sloja zemljišta gube se godišnje zbog odrona sa planina, pogotovo u dijelovima gdje zemljište nije planski prekriveno šumom, odnosno gdje nema planskog pošumljavanja radi sprječavanja takvih posljedica.

4.3 UKLANJANJE ČVRSTOG OTPADA I UPRAVLJANJE OTPADOM

Svaka općina ili kanton ima javno ili polujavno preduzeće koje je angažovano u prijevozu i uklanjanju čvrstog otpada. Ova preduzeća uglavnom pate od neodgovarajućeg finansiranja koje onemogućava da rade djelotvorno, što dovodi do loše reputacije i slabe naplate od građana za pružene usluge. Zakon daje mogućnost privatizacije ovakvih preduzeća ili angažovanja privatnih preduzeća, ali nijedna općina nije do sada ostvarila takav ugovor.

Deponije su u mnogim slučajevima improvizirane, bez uvažavanja standarda kojima se reguliraju deponije. Takvo stanje može dovesti do zagađenja zemljišta i podzemnih voda, a moguće je i zagađenje putem zraka, što sve može izazvati oboljenja kod građana. Okoliš i njegova zaštita problemi su koje je potrebno naglasiti.

Čvrsti otpad, odnosno upravljanje tim otpadom, značajno je pitanje unutar sarajevske makroregije, ali i u ostalim regijama u zemlji. Sarajevo je najnapredniji grad u ovoj

oblasti, s obzirom na činjenicu da ima odgovarajući sistem sakupljanja otpada i deponiju koja zadovoljava većinu sanitarnih i drugih standarda, odnosno regulative koja definiira ovu oblast. Mnogi drugi manji gradovi i naselja koji sebi ne mogu priuštiti adekvatan sistem odlaganja otpada suočeni su s problemom ilegalnih deponija čvrstog otpada svih vrsta. Ovo je ozbiljno pitanje koje zahtijeva punu pažnju, procjenu i rješenja koja bi možda sistemski riješila probleme kompletne regije.

4.4 SISTEM SNABDIJEVANJA ELEKTRIČNOM ENERGIJOM

Svi gradovi u sarajevskoj makroregiji snabdjeveni su električnom energijom, te nema nijednog domaćinstva bez struje u naseljenim mjestima. Jedini problem koji postoji u čitavoj državi jeste stabilan napon električne energije (pad napona u voltima) i nedovoljna zaštita protiv mogućih kvarova izazvanih padom napona el. energije. Sistem za prijenos i distribuciju električne energije zasnovan je na petovoltažnom nivou (400 kV, 220 kV, 110 kV, 35 KV, 10 KV), a u konačnoj upotrebi je napon od 220 V.

Teritorija koju obuhvata makroregija Sarajevo snabdjevena je električnom energijom iz tri javna (državna) preduzeća za proizvodnju i distribuciju električne energije. U FBiH postoje dva javna preduzeća za snabdijevanje el. energijom - Elektroprivreda BiH i Elektroprivreda HZHB, a u RS-u Elektroprivreda RS.

Ulična rasvjeta je također u nadležnosti spomenutih preduzeća. Kao i druge usluge koje spadaju u domen komunalnih, cijena električne energije za preduzeća ali i domaćinstva je pod utjecajem socijalne situacije stanovništva, te različitih političkih zbivanja.

Ova regija ima potencijal za proizvodnju električne energije putem manjih hidroelektrana, ali taj potencijal gotovo je neiskorišten. Postoje samo dva instalirana kapaciteta za proizvodnju električne energije u malim hidrocentralama. Jedna je HPP Bogatići u blizini Trnova, a druga HPP Hrid u centru Sarajeva, dok se jedina veća hidrocentrala u ovoj regiji nalazi u Višegradu. Možda bi se u regiji trebali razmatrati načini proizvodnje električne energije, kako konvencionalni, tako i nekonvencionalni.

4.5 TERMOENERGIJA

Sarajevska makroregija ima veliki broj različitih načina i izvora grijanja te proizvodnje termoenergije. Veći stambeni kompleksi obično se griju putem centralnog sistema zagrijavanja iz toplana koje kao izvore energije koriste plin (Kanton Sarajevo), mazut, ugljen ili druge energente, a u nekim slučajevima, kao u Varešu i na Sokocu, glavni energent je drvo. Plin je jedan od glavnih energenata koji se koristi za zagrijavanje u Kantonu Sarajeva, kako putem sistema za grijanje, tako i u pojedinačnim domaćinstvima. Javna preduzeća BH Gas (uvoznik) i Sarajevo Gas (lokalni distributer) upravljaju sistemom. Drugi dijelovi regije uopće nemaju plinski sistem grijanja. U većini slučajeva stanovništvo koristi drvo (za pojedinačna domaćinstva) i mazut ili ugljen (za veće sisteme grijanja). Manja domaćinstva pojedinačno se zagrijavaju privatnim sistemima grijanja koji koriste mazut, ugalj, plin (plin u Kantonu Sarajevo) ili drvo. Neka domaćinstva kao dodatni izvor energije koriste el. energiju. Najvećim dijelom, najjeftiniji energent se najviše koristi, a to je drvo, s obzirom na nizak nivo prihoda po glavi stanovnika.

Komercijalne zgrade, škole, bolnice i druge slične institucije obično imaju vlastite objekte, odnosno kotlovnice, koje u Kantonu Sarajevo koriste uglavnom plin, a u drugim dijelovima regije mazut ili ugljen kao izvor energije.

4.6 TELEKOMUNIKACIJE

Sistem telekomunikacija fiksne i mobilne telefonije također je dat na upravljanje trima operatorima. Postoje tri javna preduzeća (nisu privatizirana) koja upravljaju telekomunikacijama (Eronet i BH Telecom u FBiH te Telekom RS u općinama RS-a). Ova preduzeća najvećim dijelom kontroliraju fiksnu i mobilnu telefoniju te internet sisteme. Sistem fiksne telefonije u potpunosti je razvijen te su čak i najudaljenija sela pokrivena ovim sistemom. U nekim slučajevima telefonske centrale su stare, pa se obavlja njihova zamjena dio po dio.

U ovoj regiji sistem mobilnih telefona je vrlo razvijen te su glavne putne komunikacije i naseljena mjesta u potpunosti pokriveni signalom jednog od tri operatora. U FBiH glavni operator je GSMBiH u najvećem dijelu sarajevske makroregije. Drugi operator, koji je također prisutan u regiji, kao i u FBiH je Eronet. U RS-u dominantni operator je MOBIS RS. Bitno je napomenuti da su u nekim urbanim i naseljenim dijelovima regije dostupna sva tri signala.

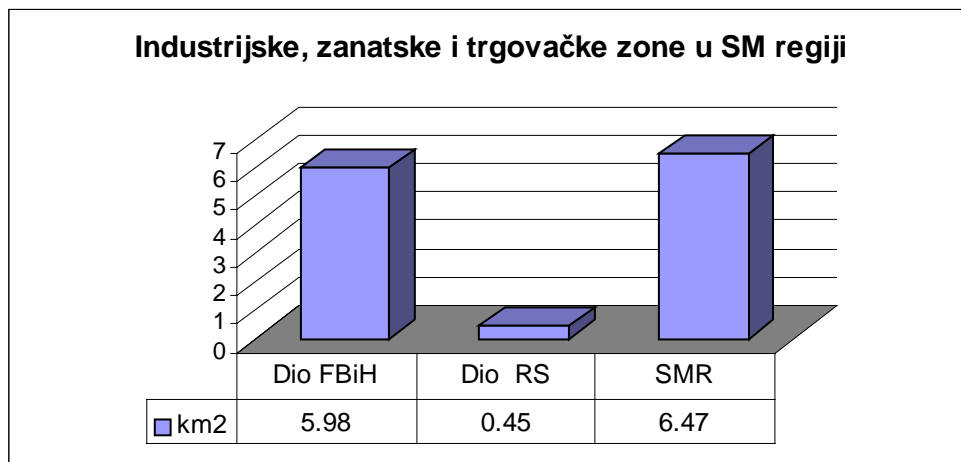
Internet se koristi u ovoj regiji od završetka rata, te je moguće uspostaviti internet konekciju iz svakog naseljenog mjesta koje ima stabilne telefonske linije.

4.7 INDUSTRIJSKA INFRASTRUKTURA

Sarajevska makroregija ima neke industrijske zone (u općinama Ilidža, Vogošća, Ilijaš, Vareš, Hadžići i druge), pa čak i neke industrijske parkove (iako neoficijelne), pogotovo u općinama u okolini grada Sarajeva, ali ova infrastruktura u većini općina nije dobro isplanirana niti razvijena. Mnoge općine imaju zgrade i zemljište odgovarajuće za ove svrhe sa većim dijelom već pripremljene infrastrukture, ali objekti su oštećeni ili uništeni, neodržavani, ili nisu predviđeni urbanističkim planovima općina. Malo je, ili nikako, prisutno urbanističko ili gradsko planiranje u općinama.

Zone nisu definirane, odnosno standardi za uspostavljanje zona nisu definirani (rezidencijalne, industrijske, komercijalne niti slobodne carinske zone itd.). Bitno je za općine da urade ocjenu, da dizajniraju i izgrade zone prema odgovarajućim standardima i regulativama, te posebno da odrede "najbolju upotrebnu svrhu" zemljišta koje je u njihovoj nadležnosti.

Graf 16: Površina industrijskih zona u dijelovima SMR

5. SOCIJALNA INFRASTRUKTURA

5.1 SIROMAŠTVO

Siromaštvo u Bosni i Hercegovini danas predstavlja ozbiljan problem. Studije pripremljene u 2000. godini pokazuju da se u BiH 19,5% ukupnog stanovništva može izjasniti da je siromašno, odnosno sa životnim standardom ispod svjetske granice siromaštva. Broj krajnje siromašnih stanovnika u BiH nije ekstremno visok, ali broj stanovnika koji su imalo iznad granice siromaštva je oko 30%. Ova grupa, koja je procentualno zastupljena sa približno 30% stanovništva, ozbiljan je problem i predstavlja opasnost ukoliko ode ispod granice siromaštva, a što se može desiti u slučaju ekonomske ili političke nestabilnosti. Drugim rječima, u BiH živi približno jedan milion stanovnika koji bi mogli postati uistinu i brzo siromašni u slučaju i najmanjih socijalnih potresa.

Uopćeno posmatrajući, procent siromaštva u Republici Srpskoj značajno je viši od procenta siromaštva u Federaciji Bosni i Hercegovini. U RS se 25% stanovništva smatra siromašnim, a u FBiH oko 16%.

Postoje dvije vrste siromaštva: opće siromaštvo i krajnje siromaštvo.

Opće siromaštvo uzima u obzir ne samo novčanu vrijednost minimalnih prehrambenih potreba za opstanak, već i novčanu vrijednost drugih potreba domaćinstava gdje su potrebe minimalne (kao što je odijevanje, stanovanje i druge osnovne potrebe). Opće siromaštvo u Bosni i Hercegovini podrazumijevalo je u 2000. godini iznos od 2.198 KM po osobi za godinu dana. Kod krajnjeg siromaštva uzima se u obzir samo novčana vrijednost prehrambenih potreba za opstanak jedne osobe u godinu dana. To siromaštvo je u Bosni i Hercegovini tokom 2000. godine podrazumijevalo iznos od 760 KM po osobi za godinu dana.

Vidljiva je potreba za organizovanim pristupom putem regionalne razvojne strategije za cijelu sarajevsku makroregiju. To može biti način smanjivanja procjepa između siromašnih perifernih općina i grada Sarajeva, koji je i inače najrazvijeniji u BiH.

5.2 ZDRAVSTVENA ZAŠTITA

Zdravstvena zaštita u sarajevskoj ekonomskoj makroregiji organizovana je na tri nivoa:

- Državne bolnice (klinički centri) na regionalnom nivou u Republici Srpskoj ili na kantonalnom nivou u Federaciji BiH. Nadležnosti na ovom nivou zdravstvene zaštite su na nivou kantona u FBiH, odnosno na nivou entiteta u RS-u. Finansiranje ovih institucija vrši se iz kantonalnih budžeta u FBiH, odnosno iz budžeta entiteta u RS-u.
- Državne ambulante (poliklinike) su na općinskom nivou u FBiH i u RS. Nadležnosti i finansiranja su ista kao i kod bolnica. Ekspoziture općinskih ambulanti (poliklinika) strukturirane su kao njihovi organizacijski dijelovi. Dakle, ambulante su suborganizacijski dijelovi općinskih poliklinika.

U sektoru zdravstvene zaštite vrijedno je spomenuti nekoliko značajnih institucija u sarajevskoj makroregiji:

- Univerzitetski medicinski centar Koševo u Sarajevu, sa najmodernijim odjelima i mnogim specijalizovanim klinikama unutar centra. Ovo je najmoderniji i najznačajniji medicinski centar u čitavoj Bosni i Hercegovini;
- Državna bolnica u gradu Sarajevu je još jedan značajan medicinski centar;
- Medicinski centar u Foči / Srbinju (manjih kapaciteta);
- Medicinski centar u Srpskom Sarajevu (Kasindol) (manjih kapaciteta).

Na području sarajevske makroregije postoji jedan dobro poznat rehabilitacijski centar u Fojnici kao i banjско liječilište u Višegradu.

5.3 SOCIJALNE USLUGE

S obzirom na vrlo striktnu kontrolu općinskih budžeta sa nivoa kantona u Federaciji BiH, te kontrole općina sa nivoa entiteta Republike Srpske, općine nisu u mogućnosti osigurati značajna novčana sredstva za socijalne usluge. U većini slučajeva kantoni i entiteti u svojim budžetima alociraju sredstva za ovu vrstu usluga, a ponekad općine imaju ulogu facilitatora kantonalnih ili entitetskih sredstava. Nema formalnih, planiranih ili dizajniranih programa i procedura za razvoj "socijalne mreže" ili socijalnih programa na nivou vlada koji bi sveobuhvatno riješili različita socijalna pitanja kojih je u BiH, pa tako i u sarajevskoj makroregiji, veliki broj.

Općine su ovlaštene da pružaju sljedeće usluge:

- jednokratnu pomoć fizičkim licima,
- donacije neprofitnim organizacijama,
- donacije političkim strankama.

Usluge u kojima se općine pojavljuju kao facilitatori su sljedeće:

- dodatak za djecu bez roditelja,
- dodatak za stare osobe, uz dodatnu njegu za bolesne osobe, i slično.

6. OBRAZOVNI SISTEM U SARAJEVSKOJ MAKROREGIJI

6.1. OSNOVNO I SREDNJOŠKOLSKO OBRAZOVANJE

Obrazovni sistem BiH se sastoji od obaveznog - osnovnog, te neobaveznog srednjeg i visokog obrazovanja u institucijama koje su 99% u državnom vlasništvu³.

Tabela 10: Osnovne i srednje škole SMR-a

SMR	Osnovne škole	Srednje škole
Dio u FBiH	184	47
Dio u RS-u	29	11
SMR	213	58

Osnovno obrazovanje je obavezno za svu djecu starosti od 7 do 15 godina. Po još uvijek postojećem sistemu obrazovanja osnovno obrazovanje traje osam godina, a temelji se na izučavanju predmeta za sticanje elementarnih općih znanja. Prema karakteru, pored osnovnih redovnih škola postoje i specijalne (za djecu sa posebnim potrebama) i muzičke.

Na području SMR-a ima 213 osnovnih škola (ovaj broj se odnosi na broj osnovnih škola, a ne zgrada, s obzirom da jedna škola može imati više zgrada tj. područnih škola). Broj specijalnih škola je relativno mali i za ceo region iznosi 10, a najčešće su u sklopu redovne škole organizirana specijalna odjeljenja.

Srednjoškolsko obrazovanje nije obavezno, pa je samim tim i manji procent učenika koji ga pohađaju (prema studiji UNDP-a na nivou BiH 98% od ukupne populacije djece starosti između 7 i 15 godina pohađa osnovnu školu, dok samo 57% djece u dobi od 15 do 19 godina pohađa srednju školu).

Kao i osnovne, i srednje škole su u državnom vlasništvu, a u njima se učenici obrazuju za zanimanja prema odabiru budućeg posla. Pored teorijskog dijela, srednjoškolsko obrazovanje podrazumijeva i praktični dio obuke, koja se, nažalost, provodi samo formalno. Ukupno se 58 srednjih škola nalazi na području SZR-a.

³ Nastava se u osnovnim školama na području SZR-a izvodi prema tri različita plana i programa prilagođena većinskom stanovništvu određenog područja, pa prema tome se i nastava izvodi na bosanskoj, srpskoj i hrvatskoj jeziku. Međutim, uporedo sa reformom obrazovanja i njenim prilagođavanjem standardima zemalja EU-a stvarat će se i jedinstveni program obrazovanja.

6.2. UNIVERZITETSKO OBRAZOVANJE

Visokoškolsko obrazovanje pruža se na univerzitetskom nivou. Nema starosnih ograničenja za ovu vrstu obrazovanja. Najveći univerzitet u Bosni i Hercegovini je Univerzitet u Sarajevu, sa različitim fakultetima koji su smješteni u gradu Sarajevu, te sa nekim katedrama izvan Sarajeva, odnosno u drugim gradovima u BiH. Pored Sarajevskog, u MSR-i postoje još univerziteta u Srpskom Sarajevu, te Univerzitetski klinički centar u Foči/Srbini. Budući da univerziteta sa područja RS nisu dostavili podatke o broju studenata i visokoškolskih institucija, daje se podatak samo za Univerzitet u Sarajevu koji u 2003 školskoj godini pohađa 31.782 studenta, u više od 30 visokoškolskih institucija.

Univerziteta u Bosni i Hercegovini su pod nadležnošću vlada. U Federaciji BiH nadležnosti su na kantonalnom nivou. U Republici Srpskoj nadležnosti su na nivou entitetske vlade.

6.3 CENTRI ZA OBUKU I DRUGA OBRAZOVNA INFRASTRUKTURA

Ovaj sektor neformalnog obrazovanja nije tako dobro razvijen u regiji. U prošlosti je bilo znakova razvoja ovog sektora, a razvoj su prvenstveno vodile nevladine organizacije. Postoji nekoliko obrazovnih centara koji pružaju neformalno obrazovanje u sarajevskoj makroregiji, a većina takvih centara smještena je u Sarajevu. Mogućnost za budući razvoj ima i centar za obuku kadrova u Goraždu, njegova trenutna neoperativnost se ogleda u definisanju vlasničke strukture tj. odgovornosti vodstva između vlade Bosansko podrinjskog kantona i državne agencije za zapošljavanje koja je u osnivanju.

Građani pokazuju najviše interesa za pohađanje neformalnog obrazovanja na osnovu dostupnih kurseva i njihovog raspoloživog vremena.

Najviše interesa postoji za sljedeće kurseve:

- kurs engleskog jezika
- kursevi njemačkog, francuskog, i talijanskog jezika
- kursevi za poljoprivrednu proizvodnju i kultivaciju zemljišta
- kursevi za proizvođače meda
- kursevi za proizvodnju voća
- kursevi rada na računaru
- neki kursevi za praktičan rad u zanatstvu
- itd.

Postoje profesionalne, profitno orijentirane organizacije u sarajevskoj makroregiji, a posebno u Sarajevu, koje pružaju neke od navedenih vrsta neformalnog obrazovanja, uz prihvatljive cijene za učesnike.

7. SPORTSKA INFRASTRUKTURA

7.1. REKREATIVNI CENTRI, SPORTSKI OBJEKTI I TERENI

Sarajevo i okolne općine imaju prilično dobro uspostavljenu sportsku infrastrukturu. Većina naselja ima sportske i rekreativne objekte i aktivnosti. Većina sportskih terena, objekata, kao i sportskih aktivnosti se ne promovira na odgovarajući način.

U ovoj regiji postoji značajan broj rekreativnih objekata, pogotovo u Sarajevu, te na Ilidži, Bendbaši, Baricama itd. Ali u većini slučajeva objekti nisu u potpunosti iskorišteni, te su sportske aktivnosti u stagnaciji. Možda bi trebalo građanima ponuditi bolje sadržaje ili intenzivirati promociju sadržaja postojećih objekata.

Što se tiče sportskih terena, u regiji postoji nekoliko odgovarajućih nogometnih stadiona, kao što su Koševo, stadion Željezničara, Otoka itd. U svakoj školi u regiji postoji igralište za košarku, nogomet ili rukomet, koje je otvorenog tipa. Neke škole raspolažu sportskim salama zatvorenog tipa.

U regiji ima nekoliko teniskih terena, koji su uglavnom u privatnom vlasništvu, a u Sarajevu postoji i golf klub.

U drugim gradovima u regiji opća sportska infrastruktura nije dovoljno razvijena. Objekti su u većini slučajeva dio škola, ne održavaju se na odgovarajući način (nedostatak budžetskih sredstava) te enema specifične sistematski organizovane sportske infrastrukture.

U cijeloj regiji postoji samo jedan bazen zatvorenog tipa - u Sarajevu, drugi je također u Sarajevu, ali u izgradnji. U Sarajevu i bližim općinama postoji nekoliko otvorenih bazena, kao što su bazen na Ilidži, Bendbaši, Palama, Srednjem itd. U drugim gradovima u regiji trenutno nema bazena.

7.2. ZIMSKI TURIZAM I POTENCIJALI

Zimski sportovi i turizam imaju potencijal u sarajevskoj makroregiji jer se u njoj nalazi veliki broj većih i manjih staza za razne skijaške discipline, ali i u ovom segmentu postoje značajne prepreke. Većim dijelom teritorije na kojoj se nalaze ovi objekti, ili područja koja bi bila interesantna za planinarenje, nisu deminirani, što direktno ograničava potencijalne kapacitete. Privatizacija većeg dijela objekata nije izvršena, što također stvara prazninu u planiranju budućih izvora finansiranja, investicija i razvoja potencijala.

Na mnogim od potencijalnih turističkih lokacija infrastruktura, objekti i oprema su uništeni, ne mogu se koristiti ili ih nema. Evidentno je da su potrebna veća ulaganja kako bi se kapaciteti i mogućnosti doveli do normalnih i prihvatljivih standarda. Ove lokacije imaju vrlo ograničene smještajne kapacitete, restorane i druge sadržaje koji su potrebni za ovu vrstu kapaciteta. I konačno, zbog općeg nerješavanja imovinskog statusa većeg dijela objekata putem privatizacije ovakve lokacije nemaju dobru perspektivu u pogledu aktivnosti ili razvoja objekata u regiji.

Nijedan investitor, domaći ili strani, do današnjeg dana nije se uključio ili investirao svoj kapital u značajnijem obimu u obnovu, dizajn i razvoj, rast, operacije i menadžment nijedne od vrlo atraktivnih lokacija koje su raspoložive.

Glavni potencijali u sarajevskoj makroregiji postoje na olimpijskim planinama poput Jahorine, Bjelašnice i Igmana. Dio infrastrukture je popravljen (npr. nekadašnji Famosov hotel na Bjelašnici), a neki od skijaških potencijala su u upotrebi, ali ne s punim kapacitetom ili mogućnostima. Blizina lokacija glavnom gradu BiH Sarajevu daje mogućnost razvoja zimskog turizma na svim olimpijskim planinama. Potreban je strateški plan razvoja turizma za ove lokacije i punu turističku ponudu u budućnosti.

8. POLJOPRIVREDA U SARAJEVSKOJ EKONOMSKOJ MAKROREGIJI

8.1. KORIŠTENJE ZEMLJIŠTA

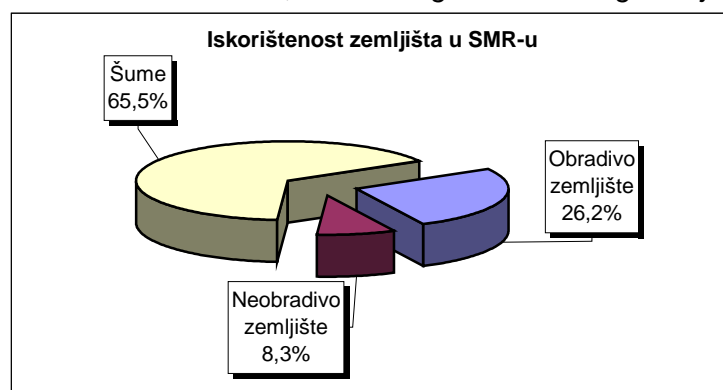
Poljoprivredna proizvodnja po svim sudovima lokalnih i stranih stručnjaka jeste jedan od najznačajnijih resursa, kako BiH uopće, tako i sarajevskog makro regiona.

Ipak odmah na početku treba ukazati na činjenicu da SMR i BiH uopće nema resurse za proizvodnju svih vrsta poljoprivrednih proizvoda, te da se ona u tom smislu mora bazirati na specijaliziranom i ograničenom području onih proizvoda za koje imamo izvjesne komparativne prednosti. Radi ilustracije toga navest ćemo kao primjer statističke podatke o relativnoj obezbijeđenosti stanovništva vlastitom hranom iz 1991. godine, koja nam na dobar način ukazuje na mogućnosti i snage BiH i SMR-a u oblasti poljoprivredne proizvodnje: pšenica 53,44%; krompir 58,10%; meso 106,25%; voće 29,92%; jaja 94,49%.

Iz navedenog možemo zaključiti da su naši najveći poljoprivredni potencijali u proizvodnji i preradi mlijeka, mesa i mesnih prerađevina, zatim jaja, povrća, te jako limitirani resursi u proizvodnji pšenice ili pak ratarstva uopće.

Kao polazni osnov daljnje analize predmetne teme još jednom će se predstaviti

Graf.17: Procentualni odnos šuma, obradivog i neobradivog zemljišta u SMR-u.

Iz predhodnog grafikona se može vidjeti da u sarajevskoj makroregiji nema većih površina odgovarajućeg zemljišta za poljoprivredu i razvoj stočarstva, a također je primijećeno da se zemljište koje bi se moglo koristiti za poljoprivrednu proizvodnju prodaje za izgradnju kuća ili komercijalnih objekata, čime se direktno smanjuje raspoloživi potencijal za razvoj ove privredne grane.

Neodgovarajuće korištenje poljoprivrednog zemljišta je značajan problem; u nekim dijelovima regije zemljište je u vlasništvu malih proizvođača koji nemaju adekvatnu podršku poljoprivrednih udruženja, nemaju dovoljno znanja niti prehrambeno-prerađivačkih objekata kojima bi mogli prodati svoje proizvode, što su sve dodatni problemi u ovoj oblasti. U naseljima koja se nalaze u blizini većih mjesta ili gradova poljoprivredno zemljište je urbanizovano i više ga nije moguće koristiti za poljoprivrednu proizvodnju.

U makroregiji Sarajevo nekoliko je oblasti koje nisu urbanizovane ili su planinske ili šumom pokrivene oblasti, a koje bi se mogle koristiti za intenzivnu poljoprivrednu proizvodnju:

- Sarajevsko polje –zapadni dio može se koristiti za proizvodnju povrća i stakleničku proizvodnju;
- dolina rijeke Drine može se koristiti za proizvodnju povrća, voća, ali i za proizvodnju određenih poljoprivrednih kultura u staklenicima;
- sjeverni dio doline rijeke Bosne može se koristiti za proizvodnju voća i povrća;
- Romanijski plato može se koristiti za stočarstvo (krupna i sitna stoka);
- doline rijeka između visokih planina su pogodne za stočarstvo, a posebno ovčarstvo.

8.2. NIVO POLJOPRIVREDNE PROIZVODNJE U SARAJEVSKOJ MAKROREGIJI

Nivo poljoprivredne proizvodnje u sarajevskoj makroregiji daleko je ispod potencijalnih i/ili pred-ratnih kapaciteta. Ovakva situacija uzrokovana je prvenstveno zbog migracija koje su posljedica rata, ali i zbog gubitka tržišta. Poljoprivredna proizvodnja koja je u prošlosti možda bila rentabilna, danas to nije niti se može održati prodajom domaćih proizvoda na tržnicama, što je sada uglavnom slučaj.

Većina poljoprivrednih poslovnih aktivnosti u ovoj regiji u predratnom periodu odvijala se na malim privatnim posjedima koji su bili ograničeni na, po tada važećem zakonu, maksimalnu površinu od 10 hektara, dok je prosječna veličina poljoprivrednog gazdinstva bila 3,2 hektara. Danas je površina zemljišta koja se aktivno obrađuje čak i manja u hektarima u odnosu na prijeratni period.

Graf 18: Procentualni prikaz iskorištenosti poljoprivrednog zemljišta u SMR-u, 2002.god.

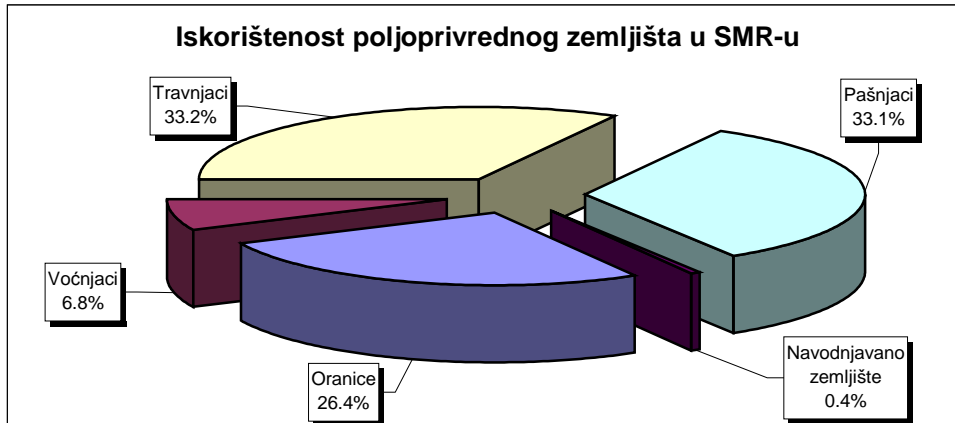

Tabela 11. - Iskorištenost zemljišta u sektoru poljoprivrede i šumarstva po općinama u SMR-u za 2002. godinu

Ukupno za SMR					
Vrsta	Privatno vlasništvo (ha)		Javno vlasništvo (ha)		UKUPNO
	Obrađeno	Neobrađeno	Obrađeno	Neobrađeno	
Oranice	44.560,5	10.411,02	927	7.654,26	63.552,78
Voćnjaci	12.165,39	2.928	163,32	1.190	16.446,71
Travnjaci	56.725,89	13.339,02	478,22	8.298	79.999,49
Pašnjaci	39.781	9.545	7.230,49	23.093	79.649,49
Staklenici	0,2	-	-	-	0,2
Navodnjavano zemljište	1.024	-	-	-	1.024
Šume	34.410,84	12.636	75.936,38	325.838	448.821,2
UKUPNO	187.503,9	47.295,02	84.735,41	366.073,3	685.607,6
Neobrađivo zemljište	221.914,8	5.202,74	-	23.681,6	56.950,8

Tri najznačajnija problema koja karakteriziraju uvjete poljoprivredne proizvodnje SMR-a bi bila:

1. Velika usitnjenost zemljišnih posjeda koja je rezultat sistema nasljedstva nepokretne imovine SMR-a i BiH u cijelosti. Problem više predstavlja činjenica da do danas ne postoje jedinstvena i na državnom nivou uređena zakonska rješenja koja bi barem zaustavila daljnje usitnjavanje zemljišnih posjeda. Rješavanje ovog problema je nadasve složen i dugotrajan proces, i samim tim predstavlja veliki izazov za plan strategije razvoja sarajevske ekonomske makro regije.
2. Naslijeđena tradicija ekstenzivne poljoprivredne proizvodnje stanovništva te pretežno prirodni karakter same proizvodnje u poljoprivredi problem je koji je kompatibilan sa ranije navedenim.
3. Pitanje sposobnosti države da značajnije subvencionira cijene poljoprivrednih proizvoda u BiH, kao i kreiranja drugih mjera poticaja u politici razvoja ove oblasti

koja mora uključivati i moguće mjere zaštite ove proizvodnje (koje ne ugrožavaju principe Svjetske trgovinske organizacije - WTO), imat će jednu od najznačajnijih, ako ne i presudnu ulogu u razvoju i budućnosti poljoprivredne proizvodnje u BiH i SMR-u. Malo je država u svijetu koje se mogu pohvaliti poljoprivrednom proizvodnjom kao unosnim i značajnim sektorom privređivanja. Znajući da prosječne subvencije cijena poljoprivrednih proizvoda zemalja zapadne Evrope čine oko 40% od njihove ukupne cijene, a u SAD-u je to i do 45%, te imajući u vidu realne mogućnosti i sposobnosti BiH i SMR-a u ovom smislu, vjerujemo da će ovo predstavljati jednu od najvećih prepreka globalne konkurentne sposobnosti naših proizvođača u poljoprivrednoj proizvodnji.

Kao posljedicu svega gore pomenutog imamo činjenicu da SMR i cijela BiH većinu prehrambenih proizvoda za vlastite potrebe uvozi. Iako je poljoprivredna proizvodnja i prije rata bila jedna od najznačajnijih grana privrede, činjenica je da ni tada nismo bili u stanju proizvesti dovoljno hrane za vlastite potrebe, pa smo je zato uvozili.

Graf 19: Vrsta i količina poljoprivrednih kultura koje se proizvode u SMR-u, 2002.god

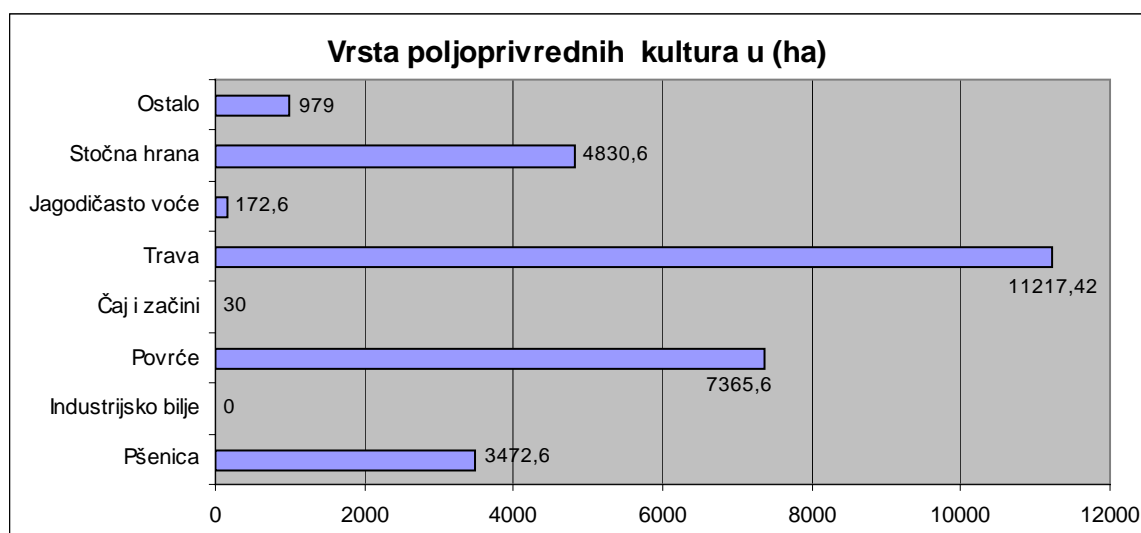

Tabela 12. - Vrsta kultura koje su se u 2002. godini uzgajale u SMR

Ukupno za SMR			
Vrsta kulture	Privatno (u ha)	Državno (u ha)	UKUPNO
Pšenica	3.397,6	75	3.472,6
Industrijsko bilje		0	0
Povrće	7.138,6	227	7.365,6
Čaj i začini		30	30
Trava	9.918,2	1299,22	11.217,42
Jagodičasto voće	172,6	0	172,6
Stočna hrana	4.565,6	265	4.830,6
Ostalo	979	0	979

Ne treba zaboraviti ni proizvodnju «zdrave», odnosno organske hrane, za kojom postoji sve prisutnija potražnja na tržištima razvijenih zemalja, zemalja visokoga životnog standarda. Tačno je to da BiH i posebno ovaj region imaju uvjete za proizvodnju zdrave hrane. Prije svega zbog činjenice postojanja nezagađeno zemljište, zraka i vode. Ali je takodje i činjenica da je jako malo iskustva u ovoj specifičnoj i nadasve zatjevnoj proizvodnji, zatim slabi formalno-pravni uvjeti (certificiranje proizvoda) i posljednje, ali najvažnije, nikakvog imidža u ovome vidu proizvodnje, bez kojeg se za zdravu hranu ne može naći mjesto na policama bogatih tržišta zapadnih zemalja. Razvojna strategija SMR-a svakako ovom pitanju treba dati odgovarajuće mjesto i šansu jer se ovo jedana vrsta proizvoda i proizvodnje koji ima dodatnu vrijednost na izvoznim tržištima.

Stočni fond je u ratnom I poslijeratnom periodu u mnogome uništen. Ova regija, pogotovo njen istočni dio ima tradiciju kada je u pitanju stočarstvo I sigurno je da se treba više pažnje posvetiti ovoj grani poljoprivrede u budućnosti.

Graf 20: Količina i vrsta stoke i domaćih životinja koje se uzgajaju u SMR-u, 2002. god.

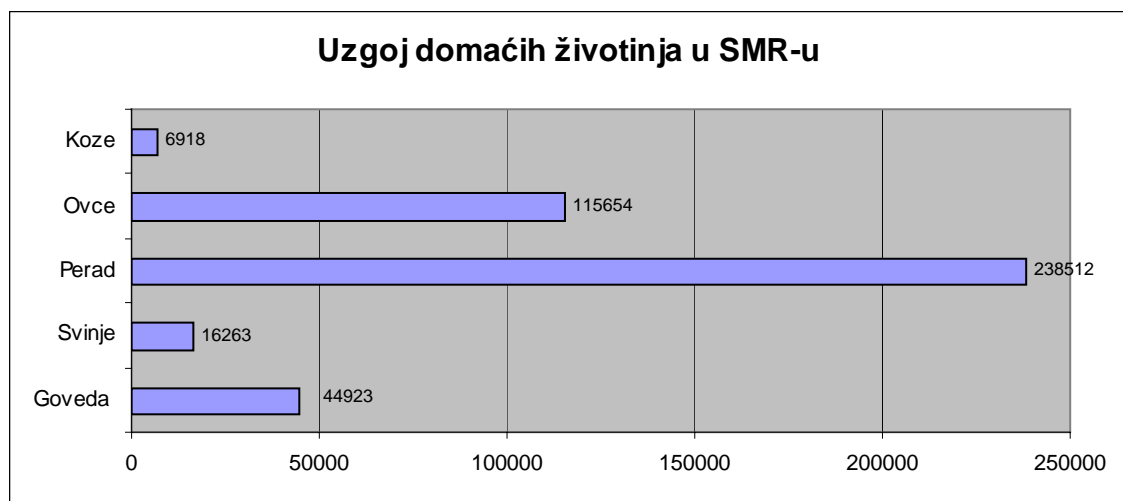

Tabela 13. - Goveda, svinje, perad, ovce i koze u SMR za 2002. godinu

Ukupno za SMR			
Vrsta stoke i domaćih životinja	Privatno (broj)	Državno (no)	UKUPNO
Goveda	44.256	667	44.923
Svinje	14.919	1.344	16.263
Perad	218.499	20.013	238.512
Ovce	114.869	785	115.654
Koze	6.918	0	6.918

Potreba za uvezivanjem i na taj način ukupnjavanjem i jačanjem poljoprivrednih proizvođača jedan je od najznačajnijih izazova svih strateških promišljanja ove oblasti. Specijalizirane, komercijalno organizirane, tržišno orijentirane, te tehnološki i drugim «know-how» znanjima ojačane zadruge, kooperantske organizacije, klasteri ili

neki drugi vidovi proizvodno-interesnog organizovanja poljoprivrednih proizvođača trebali bi biti rješenje za prva dva navedena problema. Trenutna situacija u ovom smislu je više fokusirana na organiziranja poljoprivrednih proizvođača na općinske, kantonalne, entitetske, a odnedavno i državno udruženje poljoprivrednika. Ove organizacije bi trebale predstavljati veoma značajan temelj za razvoj i unaprjeđenje spomenute potrebe partnersko-proizvodne veze poljoprivrednih proizvođača.

9. TURIZAM U MAKROREGIJI SARAJEVO

Ova regija ima velike mogućnosti za razvoj turizma (prvenstveno zimskoga - skijaški centri). Razlozi su slijedeći:

- postojanje tradicije za takav oblik turizma;
- postojanje topografskih i klimatskih preduvjeta za takav oblik turizma. Velike planine su gotovo šest mjeseci godišnje prekrivene snijegom;
- razvijena cestovna i drugi oblici infrastrukture u čitavoj regiji, što obuhvata i pojedina planinska područja koja su potpuno neiskorištena;
- grad Sarajevo, glavni grad i veliki komercijalni centar, nalazi se u blizini ovih planina;
- dobra cestovna povezanost sa drugim regijama i srednjom Evropom.

U regiji se nalazi i nekoliko interesantnih mjesta historijskog značaja, tako da se može razvijati historijski turizam. Mogućnosti za to su slijedeće:

- stari dio Sarajeva kao mješavina orijentalne i austrougarske arhitekture;
- Latinska ćuprija u gradu Sarajevu kod koje je ubijen austrougarski prijestolonasljednik (što je bio povod za početak Prvog svjetskog rata);
- brojni vjerski objekti iz doba Turske imperije (stari 500 godina), džamije, crkve itd.;
- Baščaršija, stari trgovački centar u orijentalnom stilu, gdje se nalazi veliki broj restorana i zanatskih radnji i Univerzitetska biblioteka (Vječnica);
- arheološka nalazišta iz doba srednjovjekovnog bosanskog kraljevstva na Bjelašnici i u blizini Visokog;
- Rimski most i Ilidža.

U makroregiji Sarajevo postoji mogućnost za razvoj još jednog oblika turizma - zdravstvenog turizma, a zahvaljujući izvorima termalne i mineralne vode. U regiji postoji nekoliko centara koji bi se mogli razviti u prave turističke centre (turizam tokom cijele godine):

- grad Fojnica sa termo-mineralnom vodom i postojećim smještajnim kapacitetima te centrom za rehabilitaciju;
- grad Olovo sa termo-mineralnom vodom i postojećim smještajnim kapacitetima;
- Ilidža (Sarajevo) sa izvorima termo-mineralne vode i smještajnim kapacitetima;
- Višegrad sa termo-mineralnom vodom i postojećim smještajnim kapacitetima te centrom za rehabilitaciju.

Šume i planinska područja u ljetnjem periodu predstavljaju poseban doživljaj za posjetioce. Bogatstvo flore i faune može predstavljati osnovu za razvoj turizma u

zaštićenim područjima i nacionalnim parkovima, naročito u Perućici - najvećoj prašumi u Evropi. Cestovna povezanost sa ovim mjestima postoji, s tim da je u nekim područjima potrebno bolje održavanje i obnova.

Također postoji mogućnost za razvoj turizma na planinskim rijekama. Postoji niz manjih i većih planinskih rijeka koje protiču kroz izuzetno slikovita područja, a uz čije tokove postoji dobra cestovna povezanost. Na ovim je rijekama moguće razvijati splavarenje - rafting i kajakarstvo.

Razvoj spomenute infrastrukture, te činjenica jake konkurencije iz susjednih unutarregionalnih (Mostar,) i prekograničnih (Hrvatska, Slovenija) okruženja, zasigurno će uzeti dosta vremena, truda i novaca, tako da ne mislimo da je turizam sektor koji na kratkoročnom planu razvoja SMR-a može doprinijeti značajnijim prihodima ovoga regiona, pa samim tim igrati značajniju ulogu u njegovom razvoju. To nadalje ne znači da će opći interes za očuvanjem prirodnog i ekološki čistog okoliša biti ugružen tim zaključkom, naprotiv, taj interes se generalno prožima i kroz ostale strateške resurse, a u kontekstu ranije spominjanih ostalih segmenata privrednog okvira: organska hrana, flaširana voda itd., tako da će on igrati jako značajnu ulogu u definiranju same vizije razvoja SMR-a i u određivanju njegovih strateških ciljeva, prioriteta i projekata.

Za uspješno funkcioniranje ne samo turizma nego i svih drugih djelatnosti upravo je neophodna harmonizacija svih elemenata i poštivanje principa održivog razvoja, kako ne bi uspješno djelovanje jednog segmenta dovodilo u pitanje rad drugoga, također jednako bitnog dijela. U tom smislu, kada govorimo o turizmu, neophodno je istaknuti kako se od prvih koraka razvoja turizma mora imati na umu ekološka dimenzija, jer prirodni ambijent je u suštini neobnovljiv resurs i upravo ta dimenzija nam daje konkurentu prednost s obzirom na to da još uvijek imamo netaknutu prirodu, a samim tim i realne osnove da je «racionalno i u skladu sa održivim razvojem iskorištavamo».

10. EKONOMIJA I POSLOVANJE U MAKROREGIJI SARAJEVO

Ekonomija i poslovanje u sarajevskoj makroregiji imaju najveći obim u BiH u smislu broja registrovanih pravnih lica (preduzeća) i obima prihoda koji se ostvaruju u tim pravnim licima. Postoji nekoliko faktora koji su odredili opisanu situaciju; sarajevska makroregija ima najveću koncentraciju stanovništva u čitavoj BiH, a Sarajevo je smješteno u centru makroregije i također je i glavni grad BiH. Uticaj na ekonomiju također ima veliki broj kulturnih, vladinih i pravosudnih institucija, finansijskih i kreditnih institucija, obrazovnih institucija, socijalnih i sportskih aktivnosti, što omogućuje mnogim preduzećima da svoja sjedišta upravo lociraju u Sarajevu.

Ekonomija u sarajevskoj makroregiji se od završetka rata nije razvijala značajnijom brzinom ili u velikom procentu. Kvalitet života u regiji nije zadovoljavajući usprkos podršci i nastojanjima međunarodne zajednice da osigura finansiranje malih i srednjih preduzeća u čitavoj Bosni i Hercegovini.

Zbog nedostatka rasta u ekonomiji, vođstva u vladi, malih promjena u procentu zaposlenosti, minimalnih stranih investicija, nedostatka šansi za mlade ljude i pojave odlaska mladih, nedovršene privatizacije, sporog pravnog sistema bez snage izvršavanja, političkih diskontinuiteta, sivog tržišta i nejasnog plana za budućnost, makroregija Sarajevo i čitava zemlja su na rubu preživljavanja, sa egzistencijom "od danas do sutra", bez održivosti za budućnost. Ekonomija još uvijek izgleda kao da je u šoku nakon rata, uz pristunu letargiju koju je potrebno izliječiti.

10.1 BRUTO DOMAĆI PROIZVOD – BDP

Procjena BDP-a po stanovniku (gross domestic product per capita) u BiH je teško izvodiva iz više razloga. Osnovni su slijedeći: ne postoji tačan broj stanovnika u BiH; oficijelni podaci statistika FBiH, RS-a o BD u zbiru daju ukupno podatak od 4.267.665 (ZSFBiH 2.812.397; RZSRS 1.367.936; Distrikt Brčko 87.332).

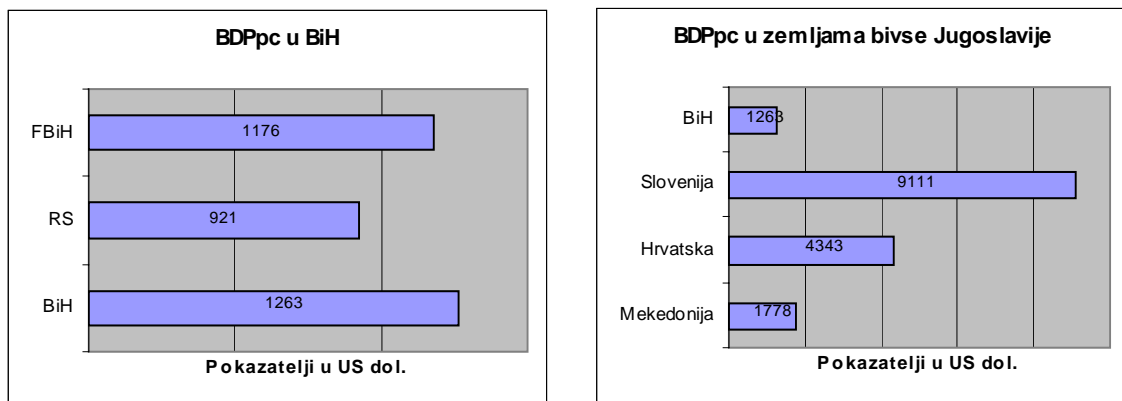
Istraživanja koja je u našoj zemlji provela međunarodne zajednice dala su različite procjene koje se kreću od 3.200.000 do 3.800.000 stanovnika, tako da je u ovoj analizi uzeta srednja vrijednost od 3.800.000 stanovnika, koja je ujedno i najpribližnija stvarnoj vrijednosti. Prisutnost sive ekonomije u cijeloj BiH je dokazana, pa je obračun BDP-a uskraćen za veliki procenat iznosa koji se ne obračunavaju i ne prikazuju oficijelno.

Kako se iz spomenutih razloga nije moguće baviti direktno ovim pitanjem na regionalnom nivou, to će se učiniti pokazateljima sa entitetskoga, tj. državnog nivoa. S obzirom da su prosjeci ranijih pokazatelja na SM regionalom nivou manje-više $\pm 10\%$ od prosjeka BiH, vjerujemo da će ova analiza dobrim dijelom reprezentativno pokazati i stanje samoga sarajevskog ekonomskog regiona u okviru navedenih odstupanja.

U strukturi BDP-a BiH Federacija BiH u 2000/2002. godini ima oko 70%, a RS oko 30% učešća. U 2002. godini BDPpc u FBiH je za 252 US\$ veći nego u RS-u, što je još jednim dokazom dispariteta unutar države.

Po BDP, BiH (i njeni dijelovi) zauzima pretposljednje mjesto među zemljama Evrope. Jedino je iza nje Albanija sa BDPpc od 1.110 US\$. Susjedna RH ima 3,5, Mađarska 3,71, Bugarska 1,2, Rumunija 1,33, a Slovenija čak 7,43 puta veći BDPpc. BDPpc Norveške je čak 7,5 puta veći od onoga u BiH.

Graf. 21: BDPpc u US \$ (Napomena: BDP za BiH uključuje i BDP Brčko distrikta.)

Iz podataka datih u grafikonu jasno se može pozicionirati položaj BiH. Ekonomski rast u BiH je usporen i u 2002. godini iznosio je 3,3%, dakle niži je nego u većini zemalja regiona i znatno niži od 6%, što je analizom prepoznato kao neophodan uvjet za povrat na nivo BDP-a iz 1991. godine do 2010. godine. Međunarodna pomoć predstavlja 9% od ukupnog BDP-a, tako da će njeno smanjivanje u narednom periodu značajno negativno utjecati na BDP. Kad je riječ o "izvozu radne snage" iz SMR-a, po procjeni Centralne banke BiH, individualni transfer iz inozemstva dostiže iznos od 1,5 milijardi KM ili 15% ukupnog BDP-a.

Javni rashodi u BiH, a samim tim u SMR-u, na jako su visokom nivou i predstavljaju 56% od BDP-a, od čega najveći dio pokriva troškove plaća i administracije. Dakle, nema razvojnih fondova i projekata kojima bi se podsticao razvoj.

10.2 UVOZ I IZVOZ

Na bazi podataka o robnoj razmjeni BiH sa inostranstvom za jedanaest mjeseci 2003, u poređenju sa istim periodom 2002. godine, može se konstatirati da je došlo do izvjesnih pozitivnih efekata, ali je to ispod očekivanih rezultata.

Pokrivenost uvoza izvozom za jedanaest mjeseci 2003. iznosila je 30%, što predstavlja povećanje od 11,11% u odnosu na isti period 2002.. Ukupan obim vanjskotrgovinske razmjene BiH sa svijetom za jedanaest mjeseci 2003. u poređenju sa istim periodom iz 2002. povećan je za 5,20 %.

Brži rast izvoza za 16 %, uz znatno sporiji rast uvoza od 2,5 % za jedanaest mjeseci 2003. u odnosu na isti period prethodne godine uticao je na smanjenje ukupnog trgovinskog deficita BiH za tri posto.

Vodeće zemlje u oblasti izvoza iz BiH u posmatranom periodu su: Hrvatska (373 miliona KM), sa porastom od 34 %; Srbija i Crna Gora (370 miliona KM), smanjenjem od 3 %; Njemačka (320 miliona KM), s porastom od 37 %; Italija (298 miliona KM), s porastom od 49 %; Švicarska (205 miliona KM), smanjenje od 2 %; Slovenija (141 milion KM), smanjenje od 5 %; Austrija (83 miliona KM), s povećanjem od 14 % u odnosu na isti period iz prethodne godine.

Vodeće zemlje u oblasti uvoza u BiH u posmatranom periodu su: Hrvatska (1.656 miliona KM), sa porastom od 5,4 %; Slovenija (883 miliona KM), smanjenje od 10,4 %; Njemačka (708 miliona KM), s porastom od 7,4%; Srbija i Crna Gora (604 miliona KM), smanjenje od 4,7 %; Italija (553 miliona KM), bez promjena; Švicarska (108 miliona KM), smanjenje od 11%; Austrija (407 miliona KM), smanjenje od 15,5 % u odnosu na isti period iz prethodne godine.

Ohrabrujući podaci odnose se na strukturu uvoza. Evidentan je rast uvoza kapitalne opreme koja služi daljnjoj reprodukciji. i dalje je najteža situacija u oblasti agroindustrijskog kompleksa, gdje je pokrivenost uvoza izvozom svega 8%.

Osnovne karakteristike vanjskotrgovinske razmjene BiH za jedanaest mjeseci 2003. godine mogle bi se sumirati u slijedećim konstatacijama:

- I pored pozitivnih tendencija, bržeg rasta izvoza i sporijeg rasta uvoza, apsolutni iznos negativnog salda vanjskotrgovinske razmjene raste.
- Izražene su pozitivne tendencije rasta izvoza prerađivačke industrije. Zadržavanje nepovoljne structure robne razmjene (izvoz nižih faza prerade drveta, baznih metala, zadržavanje tendencije lon-poslova uz rast uvoza robe široke potrošnje).
- Prisutne su tendencije prekomjernog uvoza robe koju proizvodimo, ili možemo proizvoditi u dovoljnim količinama i podmirivati vlastite potrebe, a država nije aktivirala odbrambene ili stimulativne mehanizme za zaustavljanje negativnih tendencija.
- Evidentno je prisustvo administrativnih barijera u vidu različitih certifikata i uvjerenja kod izvoza proizvoda, uz istovremeno nepostojanje takvih kontrolnih mehanizama i barijera kod uvoza.

10.3 POSLOVANJE

Jedan od podataka do kojih je bilo veoma teško ili čak nemoguće doći u većini općina jesu i precizni podaci o postojećim privrednim subjektima, njihovoj kvalitetnoj strukturi, statusu, performansi itd. Ova činjenica nam govori o nedostatku u sistemu komunikacije između opštinskih organa privrede i sudova, tj. poreznih uprava koje bi im bile u stanju ponuditi kvalitetne i ažurne podatke o predmetnom subjektu. Rješenje ovoga problema bi svakako trebalo naći svoje mjesto u planu razvoja SMR-a.

Jedini izvor podataka su zaposleni u općinama u sektoru za ekonomiju i biznis, a u pojedinim slučajevima kantonalni ili entitetski porezni uredi u općinama. Čak i u slučaju da su izvor podataka porezni uredi, to ne znači da su ti podaci vjerodostojni, a razlog tome je visok postotak neprikazanog prihoda te troškovi koji su u godišnjem bilansu stanja (koji porezni uredi traže od preduzeća) prikazani većim nego što jesu.

Ovi podaci nisu provjereni zbog nedovoljnih izvora informacija, te se mogu koristiti samo za orijentaciju o vrijednostima ukupnog prihoda iz poslovnih aktivnosti u makroregiji Sarajevo.

Problem predstavljaju i različiti podaci prikazani u obrascu koji su općine ispunjavale. Neke od njih su dale izuzetno detaljan opis ekonomskog i sektora biznisa, ali većina nije mogla u potpunosti ispuniti obrazac za socioekonomsku analizu (SEA). Iz tog ćemo razloga ovdje prezentirati podatke koje su općine dostavile (odnosno podatke koje su općine uspjele prikupiti) i koji se mogu objediniti na regionalnom nivou te možda upoređivati unutar same regije, kao i između regija.

Za kvalitetno planiranje i upravljanje regionalne razvojne politike, utemeljene na općinskom nivou, neophodno je unaprijediti ovu oblast i riješiti postojeće nedostatke čuvanja i predstavljanja statističkih izvještaja, a naročito ovog dijela bez kojeg je nemoguće sačiniti kvalitetnu analizu privredne aktivnosti i općina i SMR-a. Ovo pitanje i medjusobno balansiranje između dva entitetska područja unutar regiona, svakako trebalo naći svoje mjesto u planu razvoja SMR-a.

10.3.1. Ukupni prihod od prodaje iz poslovnih aktivnosti

Sumirani podaci dostavljeni od opština regiona predstavljeni su procentualno slijedećim grafikonom, za tri godine. Podatak vezan za dio regije u RS je prilično poražavajući, posebno imajući u vidu, da iako je procenat od prihoda veoma mali, on se u 2002.godini čak i smanjio.

Graf 22. Procentualni prikaz prihoda od poslovnih aktivnosti u SMR-u

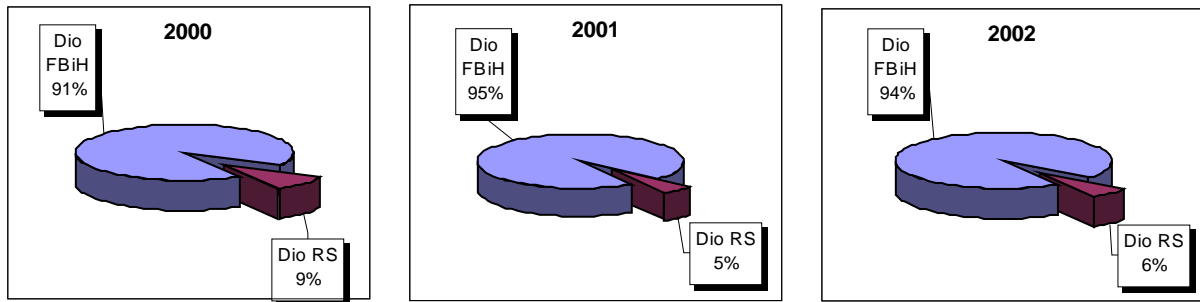

Tabela 14. - Osnovni sažeti pokazatelji ukupnog prihoda iz poslovnih aktivnosti u SMR

	2000.	2001.	2002.
Ukupno iz FBiH	5296218785	6997492974	7387366778
Ukupno iz RS	504145019	380194603	444697704
Ukupno u SMR	5800363804	7377687577	7832064482

10.3.2. Ukupni prihod od prodaje na domaćem tržištu i izvoza

Čini se da je omjer prodaje proizvoda na stranom tržištu (izvoz) u odnosu na prodaju na domaćem tržištu neodgovarajući. Prodaja na izvoznom tržištu može se izraziti u jednocifrenim iznosima, ali bi trebala biti u dvocifrenom (nižem) iznosu. S obzirom da makroregija Sarajevo nudi široki asortiman proizvoda, izvoz bi trebalo da bude na većem nivou.

Također izgleda da je nivo uvoza izuzetno visok, a time i neadekvatan, što svakako ugrožava domaću prodaju, naročito u oblastima gdje domaći proizvođači mogu osigurati proizvode jednako dobrog, ako ne i boljeg kvaliteta po istoj ili povoljnijoj cijeni. Ovako velike količine uvezene robe su niskog kvaliteta, a moguće je da ovo tržište trpi posljedice toga što na njega strani proizvođači plasiraju proizvode koji su niskog kvaliteta ili se ne mogu prodati u inozemstvu.

Na osnovu podataka dostavljenih iz 9 općina FBiH i RS, koje su unutar SMR-a može se doći do sljedećeg zaključka: cca 10% ukupnog prihoda iz poslovnih aktivnosti u SMR-u ostvaruje se prodajom na stranim tržištima.

U sljedećoj tabeli su prikazane industrijske grane u SMR-u, uz izvozni potencijal i općine u kojima se nalazi sjedište onih preduzeća koja su 2002. godine izvozila svoje proizvode.

Tabela 15. - Vrste izvoznih djelatnosti iz SMR-a i strana ciljna tržišta

Sektori	EU	Bivša Jugoslavija	Azija
Rudarstvo i energija		Vareš, Foča / Srbinje, Višegrad	
Prehrambena industrija		Visoko	
Metal	Vareš, Vogošća, Pale, Rogatica	Vareš, Foča / Srbinje, Pale, Višegrad, Rogatica	Pale
Drvo i namještaj	Pale, Višegrad, Rogatica	Vareš, Foča / Ustikolina, Pale, Sokolac, Višegrad, Rogatica	
Tekstil i koža	Vareš, Novi Grad, Pale, Višegrad, Rogatica	Pale, Višegrad, Rogatica, Visoko, Olovo	
Papir i štamparska djelatnost			
Električni uređaji			
Građevinski materijal		Visoko	
Poljoprivreda		Rogatica	
Šumarstvo	Višegrad	Foča / Srbinje, Višegrad, Rogatica	
Građevinarstvo		Višegrad	
Komunikacije	Novi Grad	Foča / Srbinje, Višegrad, Rogatica	
Maloprodaja		Vogošća, Foča / Srbinje, Rogatica	

10.3.3. Tržišta

Sarajevska makroregija sada ima mnoga i različita, a i daleko brojnija potencijalna tržišta koja se mogu dalje razvijati i istraživati ili je riječ o novostvorenim tržištima. Postojeći prirodni geografski sektori u SMR-u su područja koja obiluju prirodnim resursima: izuzetno veliki obim bjelogorične šume, obimne količine i kapaciteti visokokvalitetne vode, naročito u oblasti razvoja poljoprivrede i stočarstva. Uzmimo, naprimjer, šume: u ovom slučaju možemo govoriti o pilanama, tvornicama namještaja, proizvodnji furnira i šper-ploče, pogonima za tretiranje pod pritiskom (za duži vijek trajanja drveta), drvo za gorivo, tvornice u kojima se vrši ekstrakcija za potrebe proizvodnje ljepila, adheziva, trake itd., zanatstva, u proizvodnji prozora, vrata, profila, igračaka i niz drugih ideja. Šume imaju i brojne druge neistražene potencijale kao što su: bilje koje se može upotrebljavati u medicinske svrhe (za njegu kože i dr.), plodno zemljište i gnojivo, divlje gljive, bobičasto voće, orasi, biljke i grmlje za rasadnike (pošumljavanje), prirodni kamen za različite industrijske grane, sezonsko drveće (božićno), divlje cvijeće, šišarke, pčele (med) i raznovrsno bogatstvo ptica i divljači. U šumama bi se mogli stvoriti rezervati, kao i botaničke bašte, uređena šetališta kroz divljinu za turističke potrebe, kao i još mnogo toga. Dakle, tržište u SMR-u ili u drugim krajevima zemlje ne bi trebalo predstavljati problem, što se vidi iz gore navedenoga, ali kreativna priroda ljudi i njihov preduzetnički duh predstavljaju ono što je potrebno razvijati i njegovati.

10.4. JOINT VENTURES (ZAJEDNIČKA ULAGANJA) I DIREKTNE STRANE INVESTICIJE

Sarajevska makroregija ima jako mali broj zajedničkih preduzeća (joint ventures) i direktnih stranih investicija, a razlog tome je što se u bh. zajednici ovo područje dovoljno ne poznaje, ove se stvari dovoljno ne razumiju, ne postoje stimulatивne mjere za preduzeća (kako domaći, tako i strani koncerni) za koja se ocjenjuje da bi koristila SMR-u, a također ne postoji održiva promocija za prosječnog poslovnog čovjeka ili u općinskom okruženju.

Vlada nije stvorila ni donijela odgovarajuće uvjete, zakone, propise, infrastrukturu, birokratski sistem, a prije svega stav da bi se regija ili zemlja učinili "primamljivim i povoljnim za ulagače". Postoje programi tipa "javno–privatnih partnerstava" (PPP) koji bi mogli pomoći i poslovnim ljudima i općinama, ali se o njima u ovoj zemlji ne zna mnogo. Postoje i brojne druge aktivnosti, programi, a čak i projekti koji su relativno nepoznati, a od kojih bi svi mogli imati koristi, pa čak i strani ulagači.

10.5. FINANSIJSKE INSTITUCIJE

Sarajevska makroregija je u posljednjih nekoliko godina nakon rata imala koristi od "privremenih" finansijskih institucija i projekata koje su finansirale Evropska unija, Evropska komisija, vlada SAD-a putem USAID-ovih programa kreditnog finansiranja, programa kreditnog finansiranja Svjetske banke, kao i donacija i programa kreditiranja od mnogih zemalja ili drugih donatora – NVO-a (OXFAM, IRC, SEED, CARE, UMCORE, UNHCR, GTZ i ostali). Ovakvi programi i oblici kreditiranja su gotovo u potpunosti nestali.

Bankarske finansijske institucije koje su postojale poslije rata (cca. njih 86 u BiH) sve su pretrpjele brojne promjene, s tim da su neke "preživjele", a neke ne. U nekim je slučajevima došlo do spajanja, pripajanja, pa čak i kupovine domaćih finansijskih institucija. Nekoliko je stranih institucija otvorilo podružnice ili registrovalo nove bh. banke koje su na različite načine povezane sa stranom bankom. Ovakva se situacija dalje razvijala kupovinom postojećih bosanskih banaka (npr. Zagrebačka banka je kupila Universal banku, Raiffeisen je kupila Market banku itd.). Desio se još niz drugih stvari, npr., brojne finansijske institucije su obezbijedile kreditne linije bosanskim bankama (npr. EBRD - London, IFC, IMF, WB itd.).

U većini slučajeva ovakva nove finansijske institucije i ostale finansijske aktivnosti bile su registrovane i/ili locirane na teritoriji SMR-a, uz nekoliko izuzetaka. Budući da je Sarajevo glavni grad i sjedište državne vlade, te da se Centralna banka nalazi u SMR-u (Sarajevo), sve ovo je pomoglo pri stabilizaciji i regulaciji aktivnosti finansijskih institucija te valute za cijelu BiH. U SMR-u je osnovana Agencija za bankarstvo, kao i drugi finansijski organi kako bi se pomoglo modernizaciji bankarstva kao cjeline. Ovdje su formirani i još uvijek postoje programi i projekti za obuku, pružanje tehničke pomoći, a u nekim slučajevima i bespovratnih sredstava za opremu kako bi se pomoglo modernizaciji oblasti. Još jednom, većina se nalazi unutar SMR-u, iako se aktivnosti provode širom BiH (npr. KPMG, Barrons, & Deloitte Touche itd.).

U SMR-u se u većini slučajeva nalazi neki oblik svih finansijskih institucija. Nekad je riječ o centrali u Sarajevu ili podružnici u nekome drugom dijelu.

ZAKLJUČAK

Ovom socioekonomskom analizom makroregije Sarajevo identifikovani su određeni elementi koji će predstavljati osnovu za izradu SWOT analize, te konačno regionalne razvojne strategije makroregije Sarajevo.

Postoji šest oblasti od ključnog značaja, i svima nedostaje koordiniran ili vođen angažman ili pristup, a također nemaju ni strateški plan bilo kojeg nivoa vlade, drugih institucija ili međunarodne zajednice. Tu je još niz drugih manjih oblasti koje utiču na socioekonomsku analizu, ali nisu od velikog značaja. Glavni elementi na koje je usredotočena ova socioekonomska analiza su: **stanovništvo - migracije, iskorištenost prirodnih resursa, infrastruktura (cestovna i željeznička), turizam, poljoprivreda, poslovni razvoj (poslovna klima)**. Ovih šest ključnih područja predstavljaju i osnovne jake strane na koje se potrebno koncentrirati i koje je potrebno strateški razviti u SMR-u.

Sarajevska makroregija ima sve elemente za uspjeh. U ovoj socioekonomskoj analizi smo se pokušali dotaći nekih važnijih aspekata, s tim da je u dokumentu sadržana i većina drugih činjenica i pokazatelja. Strateški regionalni razvoj makroregije Sarajevo trebalo bi orijentirati na stvaranje **ZAPOSLENOSTI**, korištenje **RESURSA** koji su na raspolaganju u SMR-u, kreativni **PROAKTIVNI** pristup i princip **URADIMO SAMI**.

5. SWOT ANALIZA

SWOT analiza Sarajevske ekonomske makroregije nastala je kao rezultat serije radionica, kao i doprinosa stručnjaka. Tokom marta i aprila 2004.godine, regionalne radne i partnerske grupe su izvele vježbu kako bi ocijenile konkurentnost regije putem diskusije- 'brainstorming'i analize pokazatelja interne situacije (jake strane i slabosti) te vanjskog okruženja (prilike i prijetnje) u regiji. Potencijali regije podstakli su grupe na odluku da bi se posebna pažnja trebala posvetiti sektorima koji pružaju najjaču osnovu za razvoj. Kao posljedica navedenog, izvršene su neovisne analize u slijedećim područjima-sektorima prerađivačke industrije (prije svega, metaloprerađivačka industrija i građevinarstvo), drvnoprerađivačka industrija, poljoprivreda i prehrambena industrija, turizam, razvoj ljudskih potencijala i razvoj poslovnog okruženja.

Konačna sinteza svih elemenata gore navedene vježbe pružila je osnovne informacije o regionalnim problemima na koje se potrebno usmjeriti, razvojnim prilikama/potencijalima i rizicima vezanim za održivost razvojne strategije.

Problemi sa kojima se regija suočava

Ono što uglavnom karakteriše ***prerađivačke industrije*** je slijedeće: relativno zastarjela tehnologija, nedostatak finansijskih sredstava, radna snaga koja stari, te malo tržišno učešće. Većina ovih problema se pojavila usljed brojnih faktora, koji uključuju: nedovršen proces privatizacije ili posljedice post-privatizacionog razdoblja, gubitak tržišta zbog gubitka pozicije na tržištu (1992-1996), kao i stalni nedostatak istraživanja tržišta, nagomilani dugovi i nedovoljna iskorištenost instaliranih kapaciteta (a s time i povećani troškovi). Međutim, prerađivačke industrije su te koje predstavljaju okosnicu budućeg razvoja Sarajevske ekonomske makroregije budući da tradicija i resursi postoje, ali je za ekonomski rast i razvoj regije nužno njihovo restrukturiranje.

Poljoprivreda i prehrambena industrija

Poljoprivreda se suočava sa brojnim identifikovanim problemima koji uključuju: nedovoljne subvencije, iscjepkano poljoprivredno zemljište i općenito neorganizovani proizvođači; 'odliv pameti' iz seoskih područja, nedovoljno i neusmjereno obrazovanje; zastarjela tehnologija; nemogućnost da se proizvodi plasiraju organizovano i redovnim putem; nedovoljno prisustvo institucija (veterinarske inspekcije, nadležna ministarstva); nedostatak moderne tehnologije za kontrolu kvaliteta u ovom sektoru i nedovoljno poznavanje marketinških tehnika za promociju domaćih proizvoda. Prehrambena industrija, koja je u Sarajevskoj ekonomskoj makroregiji zastupljena u vidu nekoliko velikih prerađivačkih firmi, suočena je sa poteškoćama prilikom nastojanja da se osigura kontinuirano snadbijevanje sirovinama zahtijevane količine i kvaliteta. Ukoliko se ima u vidu da je središte ove regije najveći potrošački centar u BiH, a da je sama regija jedna od najnaseljenijih u zemlji, važnost stalnog i dovoljnog snadbijevanja kvalitetnom hranom postaje još očiglednija.

Dakle, strategija koja bi pružila sistematična rješenja mora se razvijati i implementirati kroz ciljne i konkretne programe.

Turizam

Uprkos brojnim prirodnim resursima i izvanrednom krajoliku, sa brojnim planinama, jezerima i rijekama, turizam u Sarajevskoj ekonomskoj makroregiji se nije razvijao značajnijim tempom, budući da su prisutna brojna pitanja koja zaslužuju dužnu pažnju, a čije bi rješavanje zahtijevalo ozbiljno planiranje i ulaganja. Grupe koje su učestvovala u procesu izrade regionalne strategije su istakle slijedeće: zagađena okolina (neodgovarajuće mjere zaštite protiv zagađenja – filteri i drugo), brojna minirana područja, nedovoljna zaštita prirodnih resursa (nekontrolisana sječa, odlaganje otpada), neadekvatan kvalitet puteva i druge infrastrukture vezane za turističke destinacije, loš marketing turizma (pasivni pristup promociji turizma), kao i nedovoljna ulaganja u turizam.

Poslovno okruženje

Jedna od oblasti u kojoj se javljaju brojni problemi i koja utiče na ostala područja djelovanja jeste poslovno okruženje. Učesnici u procesu smatraju da se na ovo područje treba fokusirati i potrebno ga je razvijati u pozitivnom smjeru, kako bi se ostalim privrednim sektorima omogućilo da se u potpunosti razviju. Problemi koji su identifikovani, a koji se mogu svrstati u ovu oblast su: nizak nivo institucionalne podrške malim i srednjim preduzećima, nepovoljni izvori finansiranja i visoka cijena kapitala; nedovoljno industrija partnera (dobavljači i kupci) za mala i srednja preduzeća; višeslojni birokratski sistemi; nedovoljno obrazovanje i nedostatak reformski orijentisanog pristupa u svim segmentima društva (vlasnici preduzeća, menadžment, radnici, kao i javna administracija); nedovoljan fokus na proizvodna preduzeća; nepostojanje povezanosti i koordinacije između institucija; diskriminatorni zakoni; dupliciranje pojedinih zakona; nepostojanje usaglašavanja između zakona; nedostatak proaktivnog uključenja u poslovnu promociju različitih agencija, vlade i ostalih koji bi nudili pravnu sigurnost; nedovoljne subvencije za proizvodnju

Ljudski potencijal

(Ne)zaposlenost predstavlja temu o kojoj se opširno diskutovalo i koju su različiti izvori definisali kao oblast kojoj je potrebno posvetiti pažnju i koja se mora značajno unaprijediti. Uprkos činjenici da bez preduzeća koja uspješno posluju ne može biti niti poboljšanja na području zaposlenosti, još uvijek je prisutan niz neistraženih opcija koje bi mogle doprinijeti razvoju ljudskog potencijala, a time i omogućiti zapošljavanje ili samo-zapošljavanje. U ovoj se oblasti javljaju brojni problemi, od kojih su neki identifikovani u procesu izrade strategije. Pored visoke stope nezaposlenosti koja je rezultat različitih faktora (na primjer, velikog broja preduzeća koja ne rade), prisutno je i pitanje same definicije nezaposlenosti za koju se smatra da je nejasna ili nedovoljna.

Ono sa čime se suočava ova regija i cijela zemlja jeste "odliv pameti"- mladih, obrazovanih ljudi. Prisutna je nedovoljna podrška zapošljavanju mladih ljudi kroz iniciranje samostalnih aktivnosti ili preduzetništva. Nedovoljne menadžerske vještine u svim sektorima, kao i nedovoljno poznavanje tržišne ekonomije, prisutni su u velikom broju preduzeća. Koncept 'doživotnog zaposlenja', koji još uvijek postoji, te političkih razloga koji prilikom zapošljavanja imaju prednost nad iskustvom, predstavljaju dodatne probleme.

Regionalni potencijali

Područje Sarajevske ekonomske makroregije je izuzetno raznoliko, ne samo u pogledu prirodnih resursa, već i prema stepenu razvoja. Međutim, većina resursa regije, ukoliko bi se strateški koristila, osigurala bi odgovarajući ekonomski rast i razvoj cijele regije; resursi predstavljaju neistraženo bogatstvo koje je potrebno razvijati i iskoristiti. Ovi resursi predstavljaju osnovu za daljnji razvoj slijedećih sektora:

- **Prerađivačke industrije;**
- **Drvnoprerađivačka industrija;**
- **Poljoprivreda i prehrambena industrija;**
- **Turizam;**
- **Razvoj poslovnog okruženja; i**
- **Razvoj ljudskih potencijala.**

U regiji je prisutno mnogo **prilika** za njen ekonomski razvoj. Glavne prilike, na makroekonomskom nivou, proizilaze iz različitih procesa, kao što su EU i NATO integracije, uspostavljanja jedinstvenog ekonomskog prostora u Bosni i Hercegovini, kao i pozitivnog uticaja napretka koji su susjedne zemlje ostvarile u procesu integracije.

Ostale su prilike prisutne u obliku reforme internih politika i odnose se na stimulativne poreske politike koje bi podstakle regionalne proizvođače na širenje poslovanja, čime bi se stvorile nove prilike za zapošljavanje i supstituciju uvoza. Procesi integracije i regionalna saradnja bi također ojačali preduzeća u regiji i obezbjedili bolju tržišnu poziciju, kao i potencijalni izvoz u EU i druga svjetska tržišta. Postoji rastuća potražnja za vodom za piće, organskom hranom, zdravim okruženjem za turizam, energetskim izvorima i kvalifikovanim ljudskim resursima, a sve navedeno je prisutno u regiji. Brojne naučne institucije i univerziteti predstavljaju priliku za razvoj mlade, obrazovane radne snage sa novim idejama, a također bi mogla biti veza preduzetnicima sa svijetom nauke i tehnologije.

Razvoj odabranih sektora se zasniva na njihovim snagama kako slijedi:

- **Geografska lokacija;** Sarajevska ekonomska makroregija ima povoljnu geografsku lokaciju. U poređenju sa ostalim regijama u Bosni i Hercegovini, ova regija zauzima centralni položaj i ima dobru mrežu komunikacija; u Sarajevu se nalazi jedini aerodrom u BiH na kojem se odvijaju redovni međunarodni letovi. Ova regija predstavlja raskršće između istoka i zapada, sjevera i juga zemlje. S obzirom na geo-strateški položaj Bosne i Hercegovine, koja predstavlja most između istoka i zapada, Sarajevska ekonomska makroregija, sa svojim centralnim položajem, predstavlja raskršće između dvije strane svijeta. Sarajevo, glavni grad Bosne i Hercegovine, koji je administrativni centar BiH, kao i najnaseljeniji grad, daje dodatni značaj Sarajevskoj ekonomskoj makroregiji.
- **Prirodni resursi;** socioekonomska analiza pokazuje da je najveći dio Sarajevske ekonomske makroregije prekriven šumom. Ovo predstavlja jednu od jakih strana regije i potrebno ju je racionalno koristiti u svrhu budućeg razvoja. U razvojnoj strategiji se ne smiju zanemariti šumsko voće i bilje, s obzirom na činjenicu da je regija jako bogata ovim prirodnim resursima koji se minimalno iskorištavaju. Sarajevsku ekonomsku makroregiju karakteriše značajan broj resursa: voda za piće, mineralna voda, kao i termalno-mineralna voda. Planinski

pašnjaci u Sarajevskoj ekonomskoj makroregiji predstavljaju osnovu za razvoj stočarstva. Količina obradivog zemljišta, kao i zemljišta pogodnog za kultiviranje je ograničena. Međutim, koristi se svega 6% raspoloživog zemljišta i vlada jako uvjerenje da ovaj prirodni resurs predstavlja osnovu za razvoj poljoprivrede. Planine već predstavljaju osnovu, ili za to imaju potencijala, za razvoj zimskog turizma, kao i drugih vrsta turizma. Rijeke i jezera se također mogu iskoristiti za izgradnju mini hidrocentrala, ribarstvo, kao i za sportsko-rekreativni turizam (rafting). Regija je bogata i dolomitom i drugim vrstama kamena, kao što je opisano u socioekonomskoj analizi.

➤ **Ekonomski resursi;** razvijena je industrijska infrastruktura za metaloprerađivačku industriju, građevinarstvo, tekstilnu industriju, drvnoprerađivačku industriju i nekoliko drugih djelatnosti.

Što se tiče drugih industrija, nažalost preostali su samo njihova infrastruktura, know-how i zaposleni, dok je tržišna pozicija izgubljena, a proizvodni kapaciteti zastarjeli i ne odgovaraju sadašnjim zahtjevima tržišta.

Ipak, postojeća infrastruktura i know-how se ne bi trebali zanemariti i mogli bi se koristiti da bi se pokrenula proizvodnja u gore navedenim industrijama (ili industrijskim granama).

➤ **Ljudski potencijal;** Sarajevska ekonomska makroregija ima visoko kvalifikovane ljudske resurse, koje bi trebalo podstaći da rade u BiH, u regiji, te da razviju svoje vještine i know-how radeći u preduzećima u regiji. Regija također ima najveći broj univerziteta, institucija za stručno usavršavanje, dva privatna međunarodna koledža, od čega se najveći broj nalazi u Sarajevu i čime se nude mogućnosti za obrazovno i profesionalno unapređenje. Cijena rada je relativno povoljna u odnosu na slične troškove u EU i omogućava transfer cijelih fabrika i tehnologija u ovu regiju.

Prijetnje

Ono što bi moglo ugroziti održivost regionalnog razvoja jeste nefokusiranje na vanjske rizike. Rizici identifikovani kroz regionalne SWOT analize i odgovarajuća rješenja su navedena ispod:

■ **Kvalifikovana radna snaga, uglavnom mladi, odlaze ('odliv mozgova').**

Mladi i obrazovani ljudi odlaze, uglavnom u zemlje članice EU i SAD, u potrazi za boljim uslovima življenja i prilikama da izgrade karijeru. Navedeno predstavlja prijetnju da BiH u narednih 10 godina neće imati na raspolaganju odgovarajuću profesionalnu i tehničku radnu snagu. Na ovo bi se pitanje trebalo fokusirati kroz kombinaciju metoda, kao što su: stipendije za talentovane studente u svrhu daljeg obrazovanja, programi razmjene studenata između univerziteta i kompanija, osiguranje kapitala za nova preduzeća za mlade preduzetnike koji imaju izvodljive i inovativne ideje, davanje smjernica i savjeta itd.

■ **Otvaranje tržišta moglo bi voditi ka propadanju lokalnih proizvođača usljed nedostatka konkurentskih prednosti.**

Ova prijetnja predstavlja logičnu posljedicu globalizacije i tržišne konkurentnosti; na nju se može fokusirati povećanjem konkurentnosti domaćih preduzeća putem poreznih prilagođavanja, stimulativnih mjera i povoljnih izvora finansiranja tokom njihovog rasta i razvoja (dugoročni krediti uz niske kamatne stope). Također je neophodno osigurati niz

programa vezanih za obrazovanje u oblasti marketinga i prodaje, što je izgleda jedna od najslabijih tačaka ne samo u preduzećima u Sarajevskoj ekonomskoj makroregiji, već i u cijeloj zemlji.

- **Nepostojanje legislative može imati ozbiljne ekonomske posljedice**
Uprkos brojnim zakonima koji postoje u BiH, njihova implementacija ili nepostojanje, a time i neusklađenost, te razna tumačenja, često imaju ekonomske posljedice. Neophodno je izvršiti usklađivanje legislative u svim područjima koja imaju negativne efekte po proizvodnju i trgovinu širom zemlje.
- **Trgovinski deficit**
Trgovinski deficit predstavlja negativni trend, ne samo u Sarajevskoj ekonomskoj makroregiji, već i širom BiH. Trenutno Bosna i Hercegovina nadomješćuje svoj uvoz sa 34% izvoza, što je bolje nego prethodnih godina, ali još uvijek nije na zadovoljavajućem nivou. I opet, rješenje za ovaj problem predstavlja podsticanje domaćih proizvođača, putem izvoznih stimulacija, te jačanje proizvođača u regiji kako bi se povećala stopa izvoza.

U procesu izrade strategije su definisane i druge prijetnje, poput:

- nepostojanje ekološke i političke svijesti bi moglo ozbiljno ugroziti zdravlje populacije, te voditi ka nedovoljnoj iskorištenosti prednosti.
- ulagači mogu trajno izgubiti interes za BiH.
- mogući društveni nemiri.
- privreda opterećena suviše složenom višeslojnom administracijom.

SWOT analiza za Sarajevsku ekonomsku makroregiju pokazala je da regija može ostvariti rast i razvoj samo u slučaju da se preduzme sveobuhvatan pristup i da se posveti pažnja svim identifikovanim problemima, uz istovremeni porast upoznatosti i strategiju za bolju iskorištenost prirodnih resursa, know-how i tradiciju regije. Svaka od identifikovanih snaga se može razviti u kratkom ili srednjem roku, uz odgovarajuće planiranje i koordiniran angažman na nivou regije. Sve prijetnje se mogu držati pod kontrolom, ali zahtijevaju značajan angažman od strane vlasti na lokalnom, kantonalnom, entitetskom i državnom nivou kako bi se fokusiralo na prijetnje i kako bi se iste riješile.

6. IZAZOV ZA REGIJU

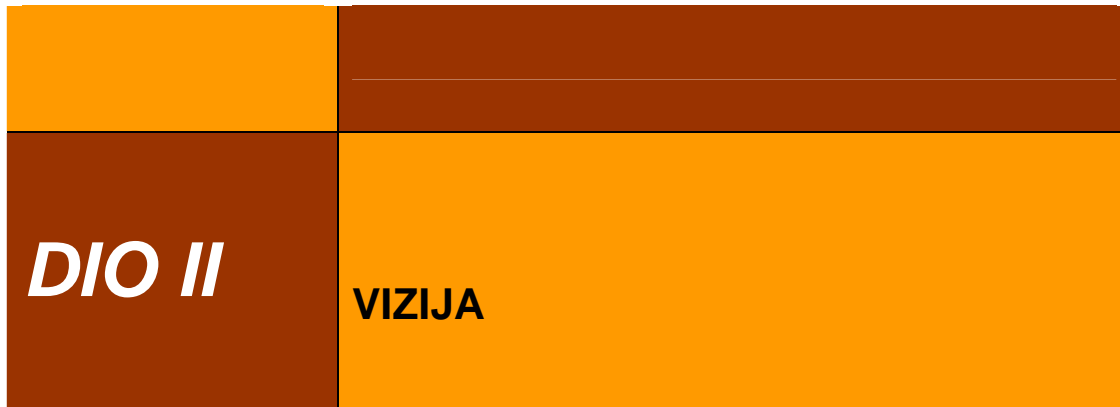
Opis Regije ukazuje na postojanje određenih i jasnih prilika privlačnih za odabrana ulaganja, ali i na neophodnost iznalaženja načina i sredstava sa ciljem potpunog iskorištavanja njihovog potencijala. Opis također ukazuje na postojanje mnogih prepreka koje je neophodno prevazići da bi se istinski ojačala regionalna privreda u korist stanovništva i biznisa.

SWOT analiza je omogućila prepoznavanje komparativnih prednosti Regije i strateških pravaca koje treba slijediti da bi se u potpunosti ispoljio potencijal Regije. Komparativne prednosti koje strategija za SMR (Sarajevsku makroregiju) teži da iskoristi su sljedeće:

- SMR je geostrateški i upravni centar Bosne i Hercegovine. Kao glavni grad, Sarajevo ima ogroman potencijal u području ponude finansijskih i poslovnih usluga, razvoja trgovine i lahke industrije.
- SMR ima tradiciju i ime potrebne resurse za razvoj turizma, uključujući i razvoj zimskog, sportskog i kongresnog turizma, te razvoj nacionalnih parkova i odmarališta.
- SMR posjeduje značajne prirodne resurse, što otvara put razvoju drvne industrije, energetskog sektora, ljekovitih i rekreacionih banja, i proizvodnje flaširane vode.
- SMR ima potencijal za razvoj industrije za proizvodnju i preradu specifičnih poljoprivrednih proizvoda.
- SMR posjeduje ljudski i obrazovni potencijal za usvajanje tehnologija, razvoj institucija, te razvoj softvera i informaciono-komunikacijskih tehnologija.

Ako uzmemo u obzir ove faktore, zajedno sa rezultatima SEA i SWOT analiza, možemo zaključiti da se izazov nalazi u potpomaganju i omogućavanju restrukturiranja ekonomije Sarajevske makro regije, putem iskorištavanja navedenih prednosti, ali u skladu sa principima zaštite okoliša, planiranja grada i deurbanizacije. Restruktuiranje ekonomije bi se u najvećoj mjeri odvijalo u industrijskim sektorima koji imaju potencijal da postanu stubovi ekonomskog razvoja. Ovi sektori bi uključivali, između ostalih, sljedeće: metaloprerađivačku, drvnu i prehrambenu industriju, građevinsku industriju, turizam, poljoprivredu i trgovinu. Putem strukturnih unaprijeđenja u obrazovnom i naučnom sektoru, Grad Sarajevo bi postao centar za tehnologiju, nauku i ICT sisteme. Osim toga, Regija bi, uz pomoć poboljšanja ljudskih resursa, imala priliku uspostaviti efikasno tržište rada koje je povezano sa domaćim i sa stranim investitorima.

Ova sažeta procjena komparativnih prednosti i strateških pravaca nastala je tokom radnih sjednica za izradu Strategije, i predstavlja usaglašene poglede svih učesnika. Ti pogledi usmjereni su ka koracima koje je neophodno napraviti sa ciljem uklanjanja svih prepreka ekonomskom rastu i razvoju. Da bi se pronašla rješenja identifikovanih problema, potrebno je postaviti ciljeve, prepoznati prioritete i odrediti mjere i prioritete koji će zajedno pomoći lakšem odgovaranju na izazove sa kojima se suočava Sarajevska makro regija.

VIZIJA

Na osnovu analize postojeće situacije i usaglašenih razvojnih potencijala, razvojna strategija daje osnove za ekonomski razvoj regije u narednih 20 godina. Bazirana je na novoj filozofiji razvoja i naglašava razvoj ljudskih resursa. To je vizija koju dijele svi učesnici koji su radili i doprinijeli u pripremi strateškog plana.

Vizija makroregije Sarajevo

Makroregija Sarajevo je ekonomska regija koja će, putem održivog ekonomskog razvoja, pružiti svojim građanima kvalitetniji i perspektivniji život, i koja će biti primjer dinamične razvojne regije u svim aspektima poslovnog, edukativnog, kulturnog i sportskog života.

Makroregija Sarajevo će biti lider u procesu integracije Bosne i Hercegovine u Europsku uniju.

Vizija navodi da će regija obezbjediti održiv ekonomski razvoj, te da će pružiti svojim građanima kvalitetniji i perspektivniji život. Vizija također navodi da će makroregija Sarajevo biti dinamična regija u svim aspektima poslovnog, edukativnog, kulturnog i sportskog života. Vrijednosti koje se mogu izdvojiti iz prvog dijela vizije su sljedeće:

- održivi ekonomski razvoj;
- fleksibilna i strukturirana privreda;
- razvojna ravnoteža u regiji;
- briga za građane i njihov socijalni status
- razvoj regije kao edukativnog i institucionalnog centra
- razvoj ljudskih resursa
- ekološka osvješćenost i zaštita okoline
- poštivanje tradicionalnih, kulturnih, i sportskih vrijednosti.

Samo ako se gore navedene vrijednosti ispoštuju, i ako se utvrde ciljevi na takav način da gore navedene vrijednosti mogu ostvariti, tada možemo reći da će se prvi dio vizije realizovati.

Vizija navodi, u svom drugom dijelu, da će makroregija Sarajevo biti lider u procesu integracije u Europsku uniju. Vrijednosti koje se mogu izdvojiti iz ovog, drugog dijela vizije, su sljedeće:

- razvojna ravnoteža u regiji
- uspostavljen sistem za prenos znanja, tehnologija, i iskustava Europske unije.

Potrebno je prepoznati vrijednosti, i definisati ciljeve i prioritete koji će omogućiti njihovu implementaciju u budućnosti.

Vodeći principi za implementaciju

Ispunjenje svih akcija predloženih u Strategiji vodit će se uz poštivanje sljedećih ključnih principa:

Lokalno vlasništvo - koliko je god moguće, lokalni učesnici bit će uključeni u proces pripreme i implementacije planova i politika ekonomske obnove.

Partnerstvo - kreiranje snažnog partnerstva, koje će uključivati predstavnike javnih institucija, privatnog sektora, lokalnih nevladinih organizacija, pod-regionalnih i regionalnih razvojnih agencija, bit će jedan od ključnih principa.

Promovisanje jednakosti prilika i uključivanje u proces - nijedna grupa ne bi trebala biti izostavljena iz koristi od regionalnog razvoja, i potrebno je ohrabriti sve segmente društva da se uključe u regionalni razvoj. Dakle, Strategija bi trebala promovisati jednakost prilika unutar identifikovanih strateških ciljeva i prioriteta.

Pomirenje i osnosi u društvu - Strategija ne zanemaruje efekte etničkih podjela, i gdje to bude odgovarajuće, pokušat će te efekte razmatrati u kontekstu šireg socijalnog i ekonomskog razvoja.

Održivost - Strategija će nastojati da da projekte koje će biti od trajne ekonomske i socijalne koristi.

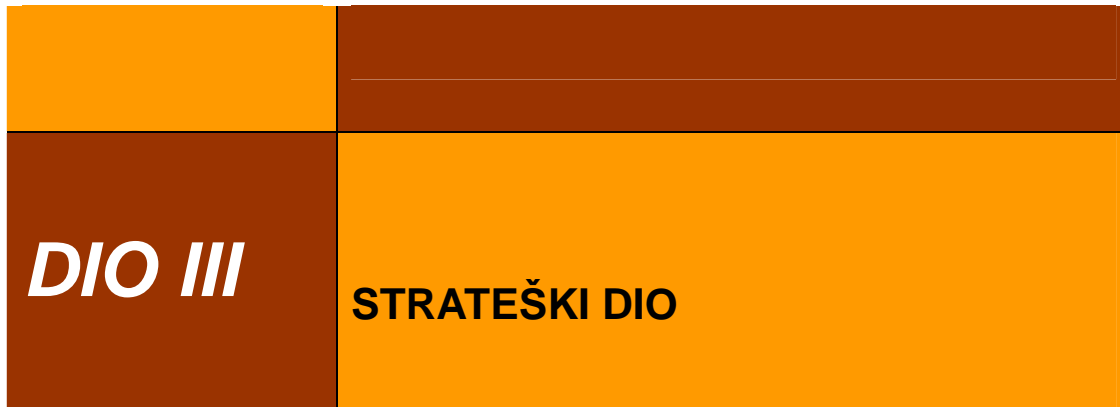
Kvalitet - u aktivnostima Strategije bit će naglašena potreba za postizanjem standarda najvišeg kvaliteta.

Integracija i koordinacija - aktivnosti Strategije će biti integrisane sa, ili komplementarne u odnosu na, ciljeve i prioritete drugih regionalnih, državnih, i EU politika i programa.

Ciljanje socijalnih potreba i nedostataka - Strategija će dati prioritet objektivno socijalno najpotrebnijim projektima koji adresiraju potrebe oblasti, grupa ili pojedinaca, a koji se tiču problema nezaposlenosti, povećanja prilika za zapošljavanje i socijalnih prilika.

Inovativnost - Strategija će podsticati razvoj i promocija novih načina ispunjenja potreba regije

Sve aktivnosti Strategije doprinjet će ekonomskom rastu i konkurentnosti Bosne i Hercegovine. Aktivnosti Strategije će podržati rad općina/opština i drugih institucija vlade i biti komplementarne njihovim aktivnostima u otvaranju i održavanju novih radnih mjesta, razvoju usluga i izgradnji infrastrukture.

Strateški ciljevi, prioritetni ciljevi i mjere

Uvod

Upotrebom uspostavljenog metodološkog okvira, prvi korak u procesu implementacije vizije je da se postave strateški ciljevi za relativno kratak vremenski period (sedam godina).

Na osnovu definisane vizije, identificirana su četiri strateška cilja. Realizacija ovih strateških ciljeva je prvi korak na putu ka postizanju vizije. Definisani su sljedeći strateški ciljevi, kao i njima odgovarajući prioriteti:

- **Razvoj ekonomske aktivnosti u regiji**
- **Stvaranje podsticajnog poslovnog okvira u regiji**
- **Razvoj ljudskih resursa**
- **Jačanje konkurentnosti regije**

Ovi ciljevi su izvedeni iz vizije i blisko su međusobno povezani na slijedeći način:

- Da bi se postigao ekonomski rast, potrebno je da regija razvije svoju osnovnu ekonomsku aktivnost. Ekonomski rast se može podstaći samo oživljavanjem privatnog sektora. Da bi se poslovne aktivnosti razvijale potrebno je uspostaviti okvir koji će podržavati taj razvoj. Također je potrebna i odgovarajuća radna snaga, odnosno radna snaga koja odgovara potrebama firmi.

- Konkurentnost regije (što predstavlja izazov) može se postići samo ako postoji okvir koji podržava konkurentnost preduzeća u regiji. Ovo uključuje postojanje visoko kvalifikovane radne snage koja se može nositi sa izazovima inovacija.
- Uspješna regija znači teritoriju koju karakterizira uspješna ekonomija visoke dodane vrijednosti, koja zahtijeva kvalifikovanu radnu snagu i stoga obezbjeđuje visoke prihode.

To znači da su ovi strateški ciljevi međusobno blisko povezani, da su međusobno komplementarni, i da će njihovo postizanje imati sinergijski uticaj u dostizanju vizije.

Može se također vidjeti da su ovi ciljevi usmjereni na rješavanje najvećeg problema u regiji: da se kreiraju i obezbjeđe radna mjesta za lokalno stanovništvo.

Sarajevska makroregija će biti dio Evropske Unije u doglednoj budućnosti. Stoga, sve će mjere i projekti strateških ciljeva inkorporirati, tamo gdje je to relevantno, elemente pripreme za integraciju u EU.

Kako je održivi razvoj filozofija za Sarajevsku makroregiju, sve predložene mjere i projekti u okviru strateških ciljeva uzeće u obzir ovaj izbor.

Prioritetni ciljevi

Prioritetni ciljevi su razvijeni nakon što su postavljeni strateški ciljevi. Ovo su kratkoročni do srednjoročni zadaci, koji bi se trebali implementirati tokom naredne tri godine, tačnije, do kraja 2007. Ovaj vremenski period i datum su odabrani sa namjerom da se poveže regionalni strateški plan sa srednjoročnom razvojnom strategijom.

Svi prioriteti koji su navedeni u donjem tekstu određeni su kroz zajedničke napore partnerskih grupa, regionalnih razvojnih agencija i stručnjaka EU RED projekta.

• **Strateški cilj 1: Razvoj ekonomskih aktivnosti u regiji**

Prioritetni cilj 1.1: Razvoj regionalnog poljoprivrednog sektora

Mjera 1.1.1: Favorizirati razvoj malih farmi

Mjera 1.1.2: Osigurati distribuciju regionalno proizvedenih proizvoda

Mjera 1.1.3: Razvoj ruralnih područja

Mjera 1.1.4: Poboljšanje sistema upotrebe regionalnih prirodnih resursa

Prioritetni cilj 1.2: Podsticanje proizvodne aktivnosti u tradicionalnim regionalnim industrijama

Mjera 1.2.1: Restruktuirati tradicionalnu industriju i povećati njenu konkurentnost

Mjera 1.2.2: Podržati izvoz i povećati pristup stranim tržištima

Prioritetni cilj 1.3: Razvoj regionalnog turističkog sektora

Mjera 1.3.1: Razvoj marketinga u turizmu

Mjera 1.3.2: Razvoj turističkih potencijala i turističkih proizvoda

Mjera 1.3.3: Zaštita i promocija autentičnog kulturnog i historijskog naslijeđa, prirodnih ljepota i olimpijskog imidža u regiji

• **Strateški cilj 2: Stvaranje podsticajnog poslovnog okvira u regiji**

Prioritetni cilj 2.1: Razvoj fizičke infrastrukture

Mjera 2.1.1: Razvoj transportne infrastrukture

Mjera 2.1.2: Razvoj komunikacija i mreže infrastrukture

Mjera 2.1.3: Razvoj poslovne infrastrukture

Mjera 2.1.4: Razvoj komunalne infrastrukture

Prioritetni cilj 2.2: Razvoj uslužne infrastrukture

Mjera 2.2.1: Razvoj okvira za usluge poslovnog razvoja (BDS)

Mjera 2.2.2: Razvoj okvira za aktivnosti uvezivanja u klustere i umrežavanja

Mjera 2.2.3: Razvoj okvira za finansijske olakšice i šeme

Mjera 2.2.4: Razvoj okvira za usluge i promociju direktnog stranog ulaganja

Prioritetni cilj 2.3: Podrška poduzetništvu i razvoju MSP

Mjera 2.3.1: Podrška otpočinjanju biznisa

Mjera 2.3.2: Razvoj poduzetničkog mentaliteta

Mjera 2.3.3: Podrška razvoju malih i srednjih preduzeća

Prioritetni cilj 2.4: Unapređenje institucionalnih usluga

Mjera 2.4.1: Razvoj šema za menadžment i pružanje informacija

Mjera 2.4.2: Osigurati podsticajni normativni okvir pridržavajući se, ukoliko je moguće, EU standarda i normi

Mjera 2.4.3: Razvoj efikasnog javnog i privatnog partnerstva

Prioritetni cilj 2.5: Podrška inovacijama

Mjera 2.5.1: Razvoj okvira za inovacije, tehnologiju i transfer know-how

Mjera 2.5.2: Razvoj i jačanje struktura koje se odnose na istraživanje i razvoj

• **Strateški cilj 3: Razvoj ljudskih resursa**

Prioritetni cilj 3.1: Smanjiti nezaposlenost u regiji

Mjera 3.1.1: Poboljšanje posredovanja i praćenja na tržištu radne snage

Mjera 3.1.2: Stimuliranje kreiranja radnih mjesta i zapošljavanje

Prioritetni cilj 3.2: Poboljšanje nivoa obrazovanja u regiji

Mjera 3.2.1: Jačanje efikasnosti stručnih kvalifikacija i sistema prekvalifikovanja

Mjera 3.2.2: Razvoj okvira za cjeloživotno učenje

• **Strateški cilj 4: Jačanje konkurentnosti regije**

Prioritetni cilj 4.1: Promocija zaštite okoliša

Mjera 4.1.1: Poboljšanje kvaliteta života i svijesti za zaštitu okoliša

Mjera 4.1.2: Upravljanje otpadom

Mjera 4.1.3: Vodoprivreda

Prioritetni cilj 4.2: Jačanje regionalnog imidža

Mjera 4.2.1: Razvoj i promocija autentičnih regionalnih proizvoda

Mjera 4.2.2: Razvoj okvira za međuregionalnu vezu

Mjera 4.2.3: Razvoj interne razvojne ravnoteže

Mjera 4.2.4: Prostorno uređeni gradovi i prijatno životno okruženje

Mjera 4.2.5: Istraživanje i eksploatacija regionalnih prirodnih resursa

1. Strateški cilj 1: Razvoj ekonomskih aktivnosti u regiji

Prosperitet regije zavisi od rezultata rada njenih preduzeća: uspješno poslovno okruženje proizvodi bogatstvo za regiju i omogućava zapošljavanje njenom stanovništvu.

Ovo pitanje je posebno važno za Sarajevsku makroregiju, koja od okončanja rata pati od neprestane stagnacije ekonomije u regiji i visoke stope nezaposlenosti.

Aktivnosti u Sarajevskoj makroregiji se uglavnom kreću oko industrije prerade drveta, nešto aktivnosti u proizvodnji hrane, turizma, tekstila, i slično, uprkos značajnim potencijalima koji postoje na ovom području za razvoj poljoprivredne i prehrambene industrije, turizma, prerade drveta i proizvodnje namještaja, građevinske industrije, metaloprerađivačke industrije i nekoliko drugih, niše industrija za BiH, kao što je farmaceutska industrija.

Sarajevska makroregija (REGIJA) je raznovrsna regija, koju karakteriziraju različiti interni nivoi ekonomskog razvoja i različite ekonomske strukture u okviru regije. Zaista, možete naći industrijske regije koje karakteriziraju loši proizvodni kapaciteti, ruralne regije sa nerazvijenim poljoprivrednim potencijalom i grad Sarajevo čijom strukturom dominiraju usluge (bankarstvo, turizam, obrazovanje, administracija, trgovina).

Lokalnu ekonomiju karakteriziraju:

- tradicionalne industrije, koje treba da prođu kroz proces restrukturiranja i privatizacije;
- relativno mali broj mikro, malih i srednjih preduzeća na tržištu;
- slaba izvozna aktivnost;
- slaba infrastruktura i opšta i poslovna;
- slabe strukture podrške za mikro, mala i srednja preduzeća;
- slabe finansijske institucije i oskudica kapitala;
- trgovanje koje je više zastupljeno nego proizvodne aktivnosti;
- nerazvijen poljoprivredni sektor;
- veliki turistički potencijal, ali nerazvijen turizam kao industrija.

Socioekonomska analiza i SWOT analiza, koje su pripremljene za odabrane industrijske sektore, su pokazale da ova regija ima razvojni potencijal u nekoliko industrijskih sektora. Slijedeći sektori su identificirani: drvna industrija, turizam, poljoprivredna i prehrambena industrija, metaloprerađivačka industrija, građevinska industrija.

Postoji nekoliko faktora koji ometaju razvoj biznisa u skladu sa SWOT analizom. Neki od njih su:

- nedostatak informacija i poticajnih usluga za biznise;
- nedostatak poduzetničkog mentaliteta;
- nedostatak menadžerskih vještina i tehnika što vodi lošem rukovođenju firmama;
- neprijateljsko poslovno okruženje;
- nedostatak komunikacije i saradnje između različitih zajednica;

- nedostatak finansijskih olakšica i šema;
- nedostatak integrisanog pristupa kada se radi o regionalnom ekonomskom razvoju i razvoju mjera;
- konkurencija u vidu uvezenih proizvoda i usluga.

Razvoj ekonomske aktivnosti u regiji je bez sumnje strateški cilj koji se može postići, ali postoje dva fundamentalna aksioma koji se moraju poštovati u njegovom ostvarenju: rast zasnovan na održivom razvoju i uravnotežen rast unutar regije.

Kako bi se ostvario ovaj strateški cilj i riješili specifični problemi, potrebno je pratiti ovaj scenario – redosljed koraka:

- *razvoj poljoprivrednog sektora*
- *poboljšanje upotrebe prirodnih resursa, posebno drveta kao resursa*
- *ponovni razvoj tradicionalnih industrija kao što su metaloprerađivačka, drvno-prerađivačka, prehrambena, itd*
- *jačanje turističke infrastrukture*
- *promocija turističkog potencijala na svjetskom tržištu.*

Očekivani rezultati kod ovog strateškog cilja trebali bi biti:

- *razvijena poljoprivreda*
- *efikasna upotreba prirodnih resursa*
- *Razvijen tradicionalni prerađivački industrijski sektor*
- *turistički potencijal međusobno povezan*
- *turizam razvijen kao industrija*

Neki od indikatora bi trebali biti:

- *nivo razvijenosti poljoprivrede*
- *nivo konkurentnosti tradicionalnih industrija*
- *broj turista i kvalitet turističkih usluga i objekata*
- *prihodi od poljoprivrede, tradicionalnih industrija i turizma.*

Stoga, da bi se promovirao poslovni razvoj i uravnotežen ekonomski rast, odabrani su slijedeći prioriteti:

Prioriteti

- **Razvoj regionalnog poljoprivrednog sektora**
- **Podsticanje proizvodne aktivnosti u tradicionalnim regionalnim industrijama**
- **Razvoj regionalnog turističkog sektora**

1.1 Prioritetni cilj 1: Razvoj regionalnog poljoprivrednog sektora

Poljoprivreda kao specifičan sektor je opsežna, nerazvijena i uglavnom bazirana na malim pojedinačnim farmama. Trenutne prirodne i tržišne okolnosti pružaju dobru osnovu za razvoj svih aspekata poljoprivrede.

Realno je da će poljoprivredna proizvodnja ostati uglavnom vrsta industrije zasnovana na porodičnom poslovanju, ali bi se trebale uspostaviti sve vrste podrške kroz poljoprivredna udruženja i različite centre (tehničke, veterinarske, obrazovne, finansijske, itd) da bi se poboljšale proizvodne mogućnosti. U svakom slučaju, vezano za prioritetni cilj 2.3, porodični poljoprivredni biznisi bi mogli koristiti infrastrukturu mikro, malih i srednjih preduzeća da postanu uspješniji u poslovanju.

Scenario za postizanje ovog prioritetnog cilja je kako slijedi:

- *osnivanje poljoprivrednih udruženja i različitih centara (tehničkih, veterinarskih, itd) za pružanje podrške poljoprivrednom biznisu*
- *podrška preduzećima koja se bave preradom hrane što je osnova poljoprivredne proizvodnje*
- *preusmjeriti se na proizvodnju organske –zdrave hrane*

Očekivani rezultati i mjere ovog prioritetnog cilja su:

- *uspostavljanje poljoprivrede kao jedne od vodećih industrija u regiji*
- *poboljšan kvalitet poljoprivredne proizvodnje*
- *poboljšane tehničke i menadžerske vještine samozaposlenih poljoprivrednika*
- *poboljšana infrastruktura za poljoprivrednu proizvodnju*
- *unaprijeđena industrija prerade hrane*
- *povećano zapošljavanje i samozapošljavanje*
- *smanjen uvoz hrane*

Opći indikatori bi bili:

- *rast poljoprivrednih udruženja i centara*
- *povećana proizvodnja poljoprivrednih proizvoda*
- *broj preduzeća koja se bave preradom hrane*
- *porast broja zaposlenih i samozaposlenih*
- *porast životnog standarda*
- *povećan kvalitet života u zajednici.*

Mjere

1.1.1 Mjera 1: Favorizirati razvoj malih farmi

Realno je da će poljoprivredna proizvodnja ostati industrija koja je uglavnom zasnovana na porodičnim farmama. Da bi se imala uspješna tržišno orjentisana poljoprivredna proizvodnja zasnovana na porodičnom biznisu, neophodno je ponuditi različite vrste podrške kroz mrežu poljoprivrednih udruženja i različitih centara (tehnički, veterinarski, obrazovni, finansijski, itd). Bez ovakve vrste podrške većina porodica će proizvoditi proizvode koji su podobni samo za njihove potrebe i potrebe

lokalnog tržišta. Osnivanje različitih klastera za različite poljoprivredne proizvode bi također trebalo podržati.

U okviru procesa ostvarenja ove mjere, u naredne tri godine bi se trebali implementirati slijedeći projekti:

- 1.1.2. Obuka za mlade poljoprivrednike (odnosi se takođe i na 2.3.1. i 2.3.2.)
- 1.1.3. Jačanje marketinških vještina u poljoprivredi (odnosi se također na 1.1.2.)
- 1.2.1. Podrška za uspostavu plasteničke proizvodnje (konkretna implemetnacija manjih projekata)
- 1.2.2. Podrška uzgoju jagodičastog voća (konvencionalno)
- 1.2.4. Uspostavljanje sistema mini farmi (za različite vrste poljo-privredne dijelatnosti – turn key system)
- 1.2.8. Kreditnog garantni fond za poljoprivredu

Očekivani rezultati su: uspješni biznisi zasnovani na poljoprivredi, poljoprivreda kao jedna od vodećih industrija, povećanje zaposlenosti i samozaposlenosti, svijest o poljoprivrednim potencijalima.

Indikatori će biti: broj uspješnih porodičnih biznisa, obrađeno područje, broj samozaposlenih ljudi u poljoprivredi, prihodi.

1.1.2 Mjera 2: Osigurati distribuciju regionalno proizvedenih proizvoda

Jedno od glavnih uskih grla u vezi sa razvojem poljoprivrede je nedostatak prodajnih i distributivnih kanala za proizvedene robe. Postoji nekoliko razloga koji objašnjavaju ovu situaciju:

- nedostatak raspoloživih informacija za poljoprivrednike po pitanju mogućih izvoznih tržišta i potreba tržišta;
- male količine roba koje proizvodi svaka pojedinačna farma, koje ne omogućavaju ekonomiju obima i ne mogu postići konkurentnu cijenu na tržištu;
- problem zaliha i čuvanja proizvodnje;
- nedostatak međusobne povezanosti između pojedinačnih proizvođača.

Stoga će se poduzeti akcije da se prevaziđu ove poznate praznine (vidi mjeru 2.2.1), da se prevaziđe problem ekonomije obima pružanjem podrške okviru za umrežavanje i uvezivanje u klastere (vezano za mjeru 2.2.2) i da se obezbijedi potrebna infrastruktura za skladištenje (vezano za mjeru 2.1.3).

Ovaj razvoj će podržati paralelan razvoj sektora prerade hrane (vezano za prioritet 1.2).

U okviru procesa ostvarenja ove mjere, u naredne tri godine bi se trebali preduzeti slijedeći projekti:

- 1.2.3. Otkupne stanice za voće i povrće (studija, organizacija i realizacija)
- 1.2.5. Uspostavljanje stočne pijace na Nišićkoj visoravni

- 1.2.6. Podrška uspostavljanju otkupnih stanica za gljive i ljekovito bilje
- 1.2.10. Otkupna stanica za ljekovito bilje i šumske proizvode na području općina Fojnica, Kiseljak i Kreševo
- 1.2.8. Osnivanje poljoprivrednih zadruga
- 1.2.9. Studija o prikupljanju ljekovitog bilja

Očekivani rezultati su: uspješni biznisi zasnovani na poljoprivredi, povećanje prodaje, struktura proizvodnje.

Indikatori će biti: broj uspješnih porodičnih biznisa, obrađeno područje, količina proizvodnje, prihodi, udio poljoprivrede u BDP-u u regiji.

1.1.3 Mjera 3: Razvoj ruralnih područja

Ova mjera je direktno povezana sa i zavisi od mjera 1.1.1, 1.3.2, 2.1.1, 2.2.1, 2.3.1, 2.3.2 i 2.3.3. Drugim riječima, realizacija ove mjere zavisi od gore navedenih mjera sa konačnim ciljevima: (1) uspostaviti održive male biznise u poljoprivredi i turizmu t.j. biznise u selima i (2) da se kreira privlačno životno okruženje u ruralnim područjima koje će privući ljude da ostanu živjeti na selu, posebno omladinu. Drugim riječima, ruralna područja bi trebala kreirati poslovne prilike (i zapošljavanje) i ugodan život.

Očekivani rezultati su: ekonomski razvijena ruralna područja i dobro povezana ruralna područja kroz lokalne puteve.

Indikatori će biti: nivo migracije, broj kreiranih radnih mjesta u ruralnim područjima,

Projekti:

- 4.4.2. Studija razvojnih potencijala ruralnih područja

1.1.4 Mjera 4: Poboljšanje sistema upotrebe regionalnih prirodnih resursa

Ova mjera je izvedena iz mjere 4.2.5 sa fokusom na to kako upotrijebiti širok asortiman regionalnih prirodnih resursa na optimalan način. Prirodni resursi koji se trebaju pažljivo tretirati su drvo, voda (uključujući termalnu vodu) i obradiva zemlja. Mora se uzeti u obzir da su svi prirodni resursi međusobno povezani u jednom ekosistemu. Ova mjera se također odnosi na zakon o koncesijama.

Očekivani rezultat od ove mjere je optimalna i odgovorna upotreba prirodnih resursa (posebno drveta, vode i obradivog zemljišta).

Opći indikatori bi bili: novo obrađeno zemljište, uređenije obale rijeka, termalne vode koje se koriste u turizmu ili za zdravstvene svrhe, stepen poboljšanja kvaliteta života u zajednici, sa ekološke tačke gledišta.

Projekti:

- 1.1.5. Tehnička pomoć pri implementaciji programa pošumljavanja
- 1.2.9. Izrada studije za ljekovito bilje
- 1.2.11. Regionalna laboratorija za ispitivanje agrohemijskih svojstava zemljiša i fiziologiju bilja

1.2 Prioritetni cilj 2: Podsticanje proizvodne aktivnosti u tradicionalnim regionalnim industrijama

Kao što je prethodno navedeno, ova regija ima dugogodišnju tradiciju u razvoju prerađivačkih industrija, koje se većinom temelje na prirodnim resursima. Međutim, ono što se utvrdilo SWOT analizom je da tradicionalni sektori imaju veliki potencijal za razvoj te bi mogli igrati ulogu sektorskih stubova rasta u ekonomskom razvoju regije. Pored toga, ovi tradicionalni sektori su identifikovani i kao potencijalni izvozni sektori. Tradicionalni sektori sa najvećim potencijalom za obnovu su slijedeći: metaloprerađivački sektor, građevinski sektor, prehrambeni i sektor drvne industrije. Kako se ne bi izgubio know-how akumuliran od strane velikih firmi u tradicionalnim sektorima, kako bi se maksimizirao njihov potencijal za razvoj geografskog uvezivanja u klastere u njihovim odgovarajućim industrijama, kao i njihov izvozni potencijal, preduzeće se mjere navedene u tekstu ispod.

Neka od ovih preduzeća su uspješno restrukturirana i privatizovana, kod nekih je taj proces u toku, ali se većina ipak nalazi negdje u središnjoj fazi procesa.

Općenito govoreći, velika prerađivačka preduzeća su u daleko gorjoj situaciji nego prije rata. U ovom se trenutku većina preduzeća nalazi daleko od postizanja prijeratnih rezultata i iskorištenosti kapaciteta (iako većina kapaciteta nije fizički uništena). Spor proces privatizacije i loš menadžment, zajedno sa zastarjelim tehnologijama, vodili su ka opadanju ekonomskih rezultata ovih preduzeća i gubitku tržišta.

Sva prerađivačka preduzeća bi trebala biti uglavnom izvozno orijentisana kao što je to bio slučaj prije rata. Poznato je da su neka od njih bila među najuspješnijim izvozno orijentisanim preduzećima u bivšoj Jugoslaviji. Nesumnjivo je da regija posjeduje jak potencijal za orijentisanje prema izvozu. Izvoz također predstavlja i logičnu orijentaciju obzirom na veličinu domaćeg tržišta. Nažalost, vrijednost, kvalitet i struktura izvoza su daleko od regionalnog izvoznog potencijala. Proizvodi sa niskom dodanom vrijednosti imaju najveći udio u strukturi izvoza koji se uglavnom sastoji iz 'lohn' poslova, izvoza sirovina i polugotovih proizvoda. Zbog lošeg menadžmenta, preduzeća imaju slab tržišni pristup. Preduzeća su većinom orijentisana ka susjednim zemljama i preduzimaju slabe napore za prodor na druga tržišta. Trenutno nema institucionalne podrške izvozu tako da preduzeća nemaju podsticaj niti podršku u tom smjeru i stoga se oslanjaju isključivo sami na sebe. Postojanje (izvozno orijentisanih) preduzeća povezanih sa prerađivačkim industrijama u regiji zahtijeva prisustvo odgovarajućih agencija na terenu koje bi nudile industrijske usluge (standardi, certifikacija, kvalitet, dizajn, primijenjeno istraživanje, itd.).

Scenario po kojem bi se ostvario ovaj prioritetni cilj je jasan:

- *Sva neprivatizovana prerađivačka preduzeća trebala bi biti predmet obaveznog restrukturiranja i privatizacije. Proces restrukturiranja, zajedno sa*

procesom privatizacije, uključuje uvođenje slijedećeg: stručan menadžment, savremena tehnologija, standardi i savremene menadžerske tehnike, što bi za rezultat trebalo imati porast konkurentnosti na međunarodnom tržištu.

- Razvoj i jačanje preduzeća kroz pružanje industrijskih usluga (standardi, certifikacija, kvalitet, dizajn, primijenjeno istraživanje, itd.).

Očekivani rezultati ovog prioritarnog cilja su:

- oživljavanje i podsticanje svih postojećih industrijskih kapaciteta
- osnivanje novih industrijskih preduzeća, naročito iz oblasti industrijskih usluga podrške velikim prerađivačkim preduzećima
- rast izvoza.

Opći indikatori su slijedeći:

- rast regionalnog BDP-a
- potpuno privatizovana preduzeća
- broj preduzeća
- trgovinski bilans
- prihod od izvoznih aktivnosti
- rast broja zaposlenih
- rast broja davaoca usluga
- rast životnog standarda.

Mjere

1.2.1 Mjera 1: **Restruktuirati tradicionalnu industriju i povećati njenu konkurentnost**

Kako bi se izvršilo restruktuiranje u regiji, potrebno je preduzeti slijedeće korake:

- utvrđivanje tipologije firmi koje je potrebno restruktuirati;
- utvrđivanje metodologije za selekciju;
- analiza sadašnjeg stanja u odabranim firmama;
- izrada planova restrukturiranja (uključujući strategiju, metodologiju, organizacione promjene, finansijske i marketinške planove, itd.);
- implementacija aktivnosti restruktuiranja;
- monitoring aktivnosti restruktuiranja.

Dakle, preduzet će se aktivnosti kako bi se pružila podrška i poboljšao kvalitet menadžmenta u firmama putem konsultantskih usluga i obuke iz oblasti menadžmenta, marketinga, finansijskog inženjeringa (veza sa mjerama 2.2.1 i 3.2.2). Slične će se aktivnosti preduzeti i u oblasti proizvodnje i proizvodnih tehnologija (veza sa mjerom 2.2.1 i prioritetom 3.2).

Pored toga, preduzet će se aktivnosti kako bi se, pružanjem usluga podrške (veza sa mjerom 2.2.1) i finansijskim šemama (veza sa mjerom 2.2.3), firmama u sektoru poboljšao pristup finansijskim sredstvima.

Zajedno sa gore navedenim će se uspostaviti okvir kako bi se izgradila mreža te identifikovali i osnažili klasteri (veza sa mjerom 2.2.2), uspostavio okvir za inovacije i

razvoj istraživanja i razvoja (veza sa prioritetom 2.5) i uspostavila potrebna infrastruktura (veza sa prioritetom 2.1).

S druge strane, da bi se izašlo na kraj sa socijalnim posljedicama procesa restrukturiranja, preduzet će se aktivnosti kako bi se radnici koji u procesu ostanu bez radnog mjesta, prekvalifikovali i kako bi im se pružila još jedna šansa (veza sa prioritetom 3.1 i 3.2).

Pored toga, uspostaviti će se okruženje koje je povoljno za poslovanje (strateški cilj 2). Ovim će se, između ostalog, povećati privlačnost za ulaganja, a time i mogućnost transfera tehnologije te povećati broj mikro-preduzeća, kao i malih i srednjih preduzeća (oboje se odnosi na ovaj sektor i pružanje usluga) koja teže različitim tradicionalnim sektorima.

Zbog značaja ovih preduzeća za čitavu regiju, ovaj se proces mora završiti što je ranije moguće.

U okviru procesa ostvarenja ove mjere, u naredne tri godine bi se trebali preduzeti slijedeći *projekti*:

1.1.1. Obuka o industrijskim standardima (odnosi se i na 2.5.1.)

1.3.1. Regionalni tehnološki park

1.3.2. Klaster drvne industrije (podrska formiranju)

1.3.3. Klaster metalne industrije (podrska formiranju)

1.3.4. Klaster proizvodnje hrane (podrska formiranju)

1.3.5. Studija Ocjene industrijskih potencijala u makroregiji

Očekivani rezultati su: u potpunosti restrukturirana i privatizovana prijeratna proizvođačka preduzeća u regiji, koja bi trebala postati glavni oslonac budućih klastera, zajedno sa odgovarajućim davaocima usluga. Restrukturiranje i privatizacija ovih preduzeća mogla bi se preduzeti uz nadzor i učešće velikih međunarodnih institucija: Svjetska banka, USAID, GTZ, itd. Restrukturiranje i privatizacija ovih preduzeća bi također trebao biti jedan od najvažnijih zadataka EU RED projekta.

Indikatori su: broj zaposlenih u preduzećima, indirektno zapošljavanje unutar klastera putem sektora malih i srednjih preduzeća, broj samoodrživih davaoca usluga, broj usluga.

1.2.2 Mjera 2: Podržati izvoz i povećati pristup stranim tržištima

Prije rata su sva prerađivačka preduzeća bila izvozno orijentirana, uz pozitivan trgovinski bilans. Rat je u preduzećima ostavio teške posljedice: gubitak međunarodnih tržišta i veza, zastarjeli asortiman proizvoda i slabu tehnologiju. Međutim, sva preduzeća imaju realne šanse da prežive i da ponovo postanu uspješna. Pored podsticanja ovih preduzeća da ponovo postanu izvozno orijentisana, i ostale bi firme trebalo stimulirati da djeluju u tom pravcu. Postati prepoznatljiv na međunarodnom tržištu je jedini način da biznis postane dugoročno uspješan. Biti izvozno orijentisan znači usvajanje najviših standarda u organizaciji poslovnog procesa, te pobrinuti se za budućnost na proaktivan način.

Očekivani rezultati su: pozitivan trgovinski bilans, uspješna preduzeća koja su konkurentna na međunarodnim tržištima, perspektivne industrije i preduzeća.

Indikatori će biti: obim i struktura izvoza, broj izvozno orijentisanih preduzeća.

Projekti:

1.4.12. Uspostavljanje centra za standardizaciju proizvoda od drveta

1.3 Prioritetni cilj 3: Razvoj regionalnog turističkog sektora

Razvoj turističkog sektora u okviru regionalnog razvoja može se posmatrati sa različitih aspekata.

- Prije svega, može se posmatrati kao prioritetni sektor za regionalni razvoj gdje bi se turizam mogao posmatrati kao komparativna prednost regije.
- Drugo, razvoj turizma se može posmatrati kao pomak ka diverzifikaciji postojeće ekonomske osnove.
- Treće, razvoj turizma se može posmatrati kao dodatni instrument za kreiranje zaposlenosti budući da je ovaj sektor relativno radno intenzivan. Ipak, zaposlenost u ovom sektoru je često sezonska i nema za rezultat visoko kvalitetna radna mjesta.

Sarajevska makroregija ima potencijal da postane centar od turističkog značaja. Regija, zaista, posjeduje potencijal da razvije i prirodni i kulturni turizam, budući da je njen geografski položaj prilično povoljan, a njena transportna mreža, uz određena poboljšanja, može postati faktor promocije turističke ponude.

Međutim, prisutan je i određeni broj slabosti:

- veliki dio infrastrukture, objekata i opreme je zastario ili je uništen ili oštećen tokom rata;
- broj objekata u kojima se može prenoćiti, restorana i drugih sličnih mjesta koja su potrebna za ovu vrstu aktivnosti je ograničen;
- u pojedinim dijelovima regije nema ugostiteljske kulture;
- ne postoje strukture za obuku menadžera u sektoru turizma.

Stoga su u tekstu koji slijedi navedene mjere kojima bi se razvio ovaj sektor.

Scenario po kojem bi se ostvario ovaj prioritetni cilj je slijedeći:

- *izrada liste turističkih kapaciteta u regiji*
- *standardizacija i kategorizacija turističke ponude*
- *intenzivna promocija regije*
- *razvoj klastera u oblasti turizma*
- *zaštita autentičnog historijskog naslijeđa i prirodnih ljepota.*

Očekivani rezultati i mjere ovog prioritetnog cilja su:

- *razvoj turizma kao jedne od vodećih industrija u regiji*

- porast kvaliteta tržišnog pristupa čime se regija promovira kao jedinstvena turistička cjelina
- povećan broj turističkih objekata
- povećan broj turista
- zaštićeni autentično historijsko naslijeđe i prirodne ljepote

Opći indikatori bili bi:

- porast BDP-a i promjena njegove strukture
- povećanje prometa turističkih preduzeća
- porast broja zaposlenih u turizmu
- porast životnog standarda
- kvalitet življenja u zajednici.

Mjere

1.3.1 Mjera 1: Razvoj marketinga u turizmu

Sarajevska makroregija ima potencijal da postane centar od turističkog značaja. Međutim, još uvijek ne postoji jasna i strukturirana vizija na koji način bi se to postiglo i još nije pokrenuta konkretna inicijativa kako bi se regija promovisala kao turistička destinacija. Stoga će se preduzeti mjere da bi se izgradila sveobuhvatna i koherentna strategija za razvoj turizma u regiji i da bi se razvila regionalna marketinška politika. Usljed postojanja velikog potencijala za razvoj turizma kao jedne od vodećih regionalnih industrija, logično je da će SERDA, kao ključna regionalna razvojna institucija, voditi sve aktivnosti vezane za ovu mjeru. Nakon oblikovanja strategije, trebalo bi razviti cjelovitu marketinšku strategiju i program kao osnovu za dugoročnu proaktivnu komunikaciju sa klijentima širom svijeta.

U okviru procesa ostvarenja ove mjere, u naredne tri godine bi se trebali implementirati slijedeći projekti:

- 2.1.1. Formiranje putokaza za turističke potencijale regije
- 2.1.2. Regionalna web stranica
- 2.1.3. Marketing i promocija banjskog, zdravstvenog i seoskog turizma (Kiseljak, Kreševo, Fojnica)
- 2.1.4. Izrada promotivnog materijala (turistički vodič)
- 2.1.5. Izrada marketinške strategije razvoja turizma u regionu

Očekivani rezultati su: oblikovana vizija i u potpunosti razvijena marketinška strategija i program.

Indikatori će biti: broj razvijenih scenarija, broj uspostavljenih komunikacijskih veza, broj elaboriranih studija o turističkim potencijalima, postojećim kapacitetima, snagama i kapacitetima turističkih organizacija, turističkim ciljnim grupama itd.

1.3.2 Mjera 2: Razvoj turističkih potencijala i turističkih proizvoda

Da bi se razvili regionalni potencijali, kao i novi i postojeći turistički proizvodi, potrebno je da sektor za osnovu ima oblikovanu viziju i strategiju.

Regija ima veliki potencijal za razvoj pojedinih aspekata turizma (zimski turizam, seoski turizam i historijski spomenici) na osnovu prekrasnog i netaknutog okruženja sa određenim jedinstvenim karakteristikama (hrana, arhitektura, navike, itd), sportskim objektima, olimpijskim imidžom, historijskim naslijeđem, blizinom mora i drugih jedinstvenih historijskih destinacija (Mostar, Travnik, Blagaj, itd.) kao i odredišta hodočasnika kao što su Međugorje, Prusac, itd. U svijetu je prisutan rastući trend potražnje za takvim oblicima turizma tako da bi se ove mogućnosti trebale iskoristiti kako bi se privukli turisti.

Aktivnosti će se preduzeti u više pravaca:

- promocija preduzetništva, novih preduzeća u ovom sektoru, kao i u sektorima komplementarnim sa turističkim (veza sa prioritetom 2.3),
- podsticanje svih aktivnosti vezanih za izradu jedinstvenih i širom svijeta poznatih turističkih proizvoda u širem smislu (suvenir, turistički paketi, nacionalni restorani, itd.)
- podrška preduzećima u sektoru putem konsultantskih usluga, obuke itd. (veza sa mjerom 2.2.1),
- izgradnja mreža i klastera u sektoru (veza sa mjerom 2.2.2),
- razvoj infrastrukture potrebne za razvoj sektora (veza sa prioritetom 2.1),
- osiguranje ponude radne snage koja zadovoljava potražnju za radnom snagom (veza sa prioritetom 3.1 i 3.2),
- uspostavljanje posebnih struktura koje bi mogle podržati razvoj sektora.

U okviru procesa ostvarenja ove mjere, u naredne tri godine bi se trebali preduzeti slijedeći projekti:

2.1.6. Revitalizacija Nacionalnog Parka Tjentište

2.2.1. Studija izvodljivosti rekonstrukcije i modernizacije kapaciteta zimskog turizma (Igmana, Bjelašnice, Jahorine, Trebevića)

2.2.5 Studija mogućnosti razvoja ekoturizma

2.2.6. Dodatno obrazovanje stručnjaka i radnika u turizmu

2.2.7. Studija razvoja urbanog turizma

2.2.9. Klaster turističke ponude makroregije sarajevo

Očekivani rezultati su: razvoj turizma kao vodećeg regionalnog sektora, razvoj turističke ponude, širok asortiman turističkih proizvoda, razvoj komplementarnih sektora.

Indikatori će biti: porast broja turista, porast broja osoba zaposlenih u turizmu kao djelatnosti, porast broja osoba zaposlenih u sektorima komplementarnim turističkom, povećani prihodi od turizma.

1.3.3 Mjera 3: Zaštita i promocija autentičnog kulturnog i historijskog naslijeđa, prirodnih ljepota i olimpijskog imidža u regiji

Regija je jako bogata autentičnim historijskim naslijeđem i prirodnim atrakcijama (kao što su planine, izvori termalne vode, itd.). U regiji se nalaze objekti i mjesta od velike historijske i kulturne vrijednosti, odnosno, ove destinacije su istinski odraz bosanske kulture. Nažalost, ovim atrakcijama i mjestima se ne upravlja na odgovarajući način. Neophodno ih je sačuvati kako bi se zaštitio regionalni identitet i povećala regionalna spoznaja vlastitih vrijednosti. U isto vrijeme, imidž olimpijske regije se ne tretira na odgovarajući način.

U okviru procesa ostvarenja ove mjere, u naredne tri godine bi se trebali preduzeti slijedeći projekti:

- 2.2.2. Izgradnja izletišta Bijambare
- 2.2.3. Izgradnja izletišta Skakavac
- 2.2.4. Izgradnja arheološkog parka Debelo brdo
- 2.2.8. Vidikovci grada Sarajeva

Očekivani rezultati su: zaštita atrakcija, mjesta i običaja i poboljšana spoznaja vlastitih vrijednosti, unaprijeđen olimpijski imidž.

Indikatori će biti: sačuvane atrakcije i mjesta, broj turista, prihodi, broj osoba zaposlenih na ovim destinacijama, nivo upoznatosti sa olimpijskim imidžom u inostranstvu.

2. Strateški cilj 2: Stvaranje podsticajnog poslovnog okvira u regiji

Uspostavljanje podsticajnog poslovnog okvira predstavlja dugoročni cilj pošto je poslovni okvir takozvani višeslojni okvir, odnosno, sastavljen iz više nivoa. Fizička infrastruktura u smislu puteva, komunalne infrastrukture, komunikacija i uslužna infrastruktura u smislu postojanja širokog spektra različitih usluga, također predstavljaju dijelove poslovne infrastrukture iako čine i osnovne karakteristike društva uopće. Dakle, nije moguće uspostaviti podsticajan poslovni okvir neovisno od razvoja osnovne društvene infrastrukture. Postojanje ovoga tipa infrastrukture predstavlja preduvjet za stvaranje podsticajnog poslovnog okruženja i poslovne klime.

Poslovna klima označava skup komercijalnih i administrativnih uvjeta za poslovno upravljanje. Uvjeti koji se odnose na poslovanje, poreze, povoljno okruženje za investicije, razvijene ljudske potencijale, kao i razvijen finansijski sektor, imaju najveći uticaj na razvoj poslovanja u regiji. Tekuće poslovno okruženje u Bosni i Hercegovini ne osigurava potrebne uvjete za efikasno funkcionisanje tržišne ekonomije. Stoga je uspostavljanje konkurentnog okruženja za dobra, kapital i rad, jedan od najvećih prioriteta.

Da bi se uspostavilo konkurentno poslovno okruženje, neophodno je pratiti i primjenjivati priznate standarde Evropske Unije koji se odnose na regionalni razvoj, odnosno, ova bi regija trebala imati gotovo istu poslovnu klimu kao i bilo koja druga regija u Evropskoj Uniji. Međutim, realizacija ovog prioritarnog cilja zavisi od spremnosti Bosne i Hercegovine kao države da prihvati ove standarde.

Da bi se pospješile poslovne aktivnosti, potrebno je da regija uspostavi višeslojni okvir koji bi omogućio razvoj poslovanja.

Prikažemo li ukratko situaciju na terenu u vezi sa ovim strateškim ciljem, mogu se uočiti slijedeći problemi:

- *nedovoljno razvijena poslovna klima i nekonkurentno poslovno okruženje*
- *nedovoljno razvijena fizička infrastruktura kao osnovna socijalna infrastruktura*
- *neodgovarajuća poslovna klima*
- *nedovoljno razvijen sektor malih i srednjih preduzeća uz nedostatak odgovarajuće institucionalne podrške*
- *potcjenjivanje značaja inovacija.*

Ovaj bi se strateški cilj mogao ostvariti putem velikog broja različitih mjera koje se moraju koordinirati na odgovarajući način, obzirom da je svaka mjera dio ili korak do ostvarenja cilja. Ovaj strateški cilj je jako zahtjevan, te je potrebno uložiti dosta truda i koordinacije kako bi se cilj ostvario.

Kako bi se ostvario ovaj strateški cilj i riješili specifični problemi, potrebno je pratiti slijedeći scenario – redosljed koraka:

- *potrebna je dobra fizička infrastruktura (transport, komunikacije i poslovna infrastruktura) koja bi imala za posljedicu konkurentnost regije, a time i firmi koje se unutar nje razvijaju.*
- *firmama je potrebno uslužno okruženje koje bi ih podržalo u razvoju i odolijevanju globalizaciji. Ono što je naročito potrebno je da firme imaju pristup relevantnim informacijama, dobijaju podršku u vezi pitanja kao što su*

menadžment, marketing, finansijski inženjering, korištenje novih tehnologija, podrška u pogledu izvoza i pristupa stranom tržištu. Pored toga, potrebna im je podrška kako bi imale koristi od prednosti koje se mogu ostvariti ukoliko je firma dio mreže ili klastera.

- *mala i srednja preduzeća koja su uvijek najveći poslodavci u regiji, trebaju posebnu vrstu podrške, naročito u ranim fazama poslovanja.*
- *institucionalni okvir je izuzetno važan za razvoj poslovanja. Općenito uzevši, nekoherentan i nepodsticajan normativni okvir, te za poslovanje nepovoljna administracija, mogu biti neke od najvećih zapreka tržišnoj ekonomiji i razvoju poslovanja.*
- *i na kraju, potrebno je da regija uspostavi okvir koji podržava razvoj inovacija. Značenje inovacije se mora posmatrati u širem smislu, odnosno, ne samo kao tehnička ili tehnološka inovacija, već i inovacija u organizaciji (proizvodnja, marketing) i razmjeni informacija. Kao posljedica navedenog, inovacija ne mora imati nikakve veze sa visokom tehnologijom.*

Očekivani rezultati ovog strateškog cilja bi trebali biti:

- *uspostavljena konkurentna poslovna klima i poslovna infrastruktura*
- *razvijena fizička infrastruktura*
- *razvijen sektor malih i srednjih preduzeća*
- *razvijen sektor usluga*
- *izgrađen institucionalni okvir*
- *promocija inovacija kao jednog od nosilaca razvoja.*

Neki od indikatora bi trebali biti:

- *nivo, struktura i rast BDP-a*
- *nivo razvoja fizičke infrastrukture*
- *broj mikro, malih i srednjih preduzeća*
- *kvalitet i nivo razvoja sektora poslovnih usluga (znanstvene ustanove, agencije za istraživanje tržišta, itd.)*
- *nivo razvijenosti poslovne mreže (klasteri, inkubatori, udruženja, itd.)*
- *brza i efikasna podrška preduzećima i reakcija od strane općinske administracije*
- *prisustvo stranih ulagača i stranih preduzeća*
- *nivo upoznatosti i prihvatanja inovacija.*

Prioritetni ciljevi proizilaze iz strateškog cilja na takav način da se prioritiziraju aktivnosti koje bi se trebale preduzeti u vremenskom okviru od pet godina. Sa te tačke gledišta, svi prioritetni ciljevi predstavljaju neizbježan korak u procesu realizacije. Svaki prioritetni cilj fokusira se na uočenu grupu međusobno povezanih problema, tako da je jako važno koordinirati proces realizacije svih prioritetnih ciljeva. Ostvarenje svih prioritetnih ciljeva je "uvjet bez kojeg se ne može" prilikom postizanja strateškog cilja. Od ključnog je značaja razumijevanje ove ovisnosti.

Ovaj strateški cilj je od ključnog značaja zbog činjenice da će rezultirati stvaranjem ekonomije i biznisa u regiji zasnovanim na prirodnim resursima, i uspostaviće regiju kao ekonomski održiv dio Bosne i Hercegovine.

Skup prioritetnih ciljeva koji proizilaze iz strateškog cilja je identifikovan kako slijedi:

- **Razvoj fizičke infrastrukture**
- **Razvoj uslužne infrastrukture**

- Podrška preduzetništvu i razvoju malih i srednjih preduzeća
- Unapređenje institucionalnih usluga
- Podrška inovacijama

2.1 Prioritetni cilj 1: Razvoj fizičke infrastrukture

Fizička infrastruktura u širem smislu je također dio poslovne infrastrukture. Fizička infrastruktura uključuje:

- transportnu infrastrukturu;
- komunikacijsku infrastrukturu;
- komunalnu infrastrukturu; i
- poslovnu infrastrukturu.

Nesumnjivo je da infrastruktura igra značajnu ulogu kod ukupne ekonomske i investicione privlačnosti regije. Zaista, dobra infrastruktura ima, pored ostalih, slijedeće efekte na poslovne aktivnosti:

- smanjuje troškove preduzeća;
- poboljšava konkurentnost preduzeća;
- štedi vrijeme (gdje je vrijeme novac);
- poboljšava pristup tržištima i proizvodima;
- povećava raspoloživost radne snage;
- omogućava kontakte sa vanjskim svijetom.

Za sve vrste gore pomenute fizičke infrastrukture, situacija u regiji je okarakterisana kao neoptimalna i kao jedna od glavnih prepreka ekonomskom razvoju.

Scenario za ostvarenje ovog prioritetnog cilja je u skladu sa unapređenjem svakog gore pomenutog tipa fizičke infrastrukture. Stoga scenario uključuje slijedeće aktivnosti:

- unapređenje transportne infrastrukture
- unapređenje komunikacijske infrastrukture
- unapređenje komunalne infrastrukture
- izgradnja svih aspekata poslovne infrastrukture u skladu sa standardima EU.

Očekivani rezultati i mjere ovog prioritetnog cilja su:

- poboljšana transportna infrastruktura
- poboljšana komunikacijska infrastruktura
- poboljšana komunalna infrastruktura
- poboljšana poslovna infrastruktura.

Opći indikatori bi bili:

- niži troškovi transporta
- dužina i kvalitet lokalnih drumskih i željezničkih veza
- dužina novoizgrađenih drumskih i željezničkih veza
- kvalitet komunikacija
- broj korisnika za sve tipove infrastrukture

- broj raspoloživih industrijskih lokacija, obnovljenih, unaprijeđenih.

Kako bi se osiguralo navedeno, preduzet će se slijedeće mjere:

Mjere

2.1.1 Mjera 1: Razvoj transportne infrastrukture

Mreže i sistemi transporta trebali bi imati ključnu ulogu po pitanju pomoći ekonomskom razvoju regije. Prije svega, kvalitetna transportna infrastruktura će znatno poboljšati konkurentnost i pristupačnost regije. Drugo, ekonomskim akterima je potreban pouzdan pristup (uz prihvatljivu cijenu) tržištima, a građanima je potreban pristup dobrom sistemu javnog prevoza. Stoga će se preduzeti aktivnosti kako bi se uklonile prepreke i "nepostojeće veze" sa kojima se preduzeća i putnici suočavaju te da bi se poboljšao kvalitet transportnih sistema i transportne infrastrukture uopšte.

U okviru procesa ostvarenja ove mjere, u naredne tri godine bi se trebali preduzeti slijedeći projekti:

- 4.3.1. Modernizacija puta Fojnica-Kiseljak-Kreševo-Sarajevo
- 4.3.2. Modernizacija puta Sarajevo-Trnovo-Foča-Goražde-Pale
- 4.3.3. Modernizacija puta Breza-Ilijaš – Vareš - Olovo
- 4.3.4. Trolejbuski Dobrinjski prsten Dobrinja – Lukavica - Dobrinja
- 4.3.5. Tramvajska linija Ilidža – Hrasnica – Vojkovići – Dobrinja- Nedžarići
- 4.3.6. Studija izvodljivosti za nove vidove prevoza (glavni grad – okolni gradovi)
- 4.3.7. Osvjetljenje značajnih raskrsnica i putnih pravaca makroregije
- 4.3.12. Izgradnja zaobilaznice oko Sarajeva
- 4.3.13. Fizibiliti studija za modernizaciju željeznice

Očekivani rezultati su: stalno poboljšanje kvaliteta mreže lokalnog transporta; lakši, udobniji i pouzdaniji prijevoz dobara i ljudi.

Indikatori će biti: broj izgrađenih i modernizovanih cesta u km, broj preduzeća koja se bave transportom, broj putnika, količina prevezene robe, troškovi prevoza itd.

2.1.2 Mjera 2 : Razvoj komunikacija i mreže infrastrukture

Brz razvoj telekomunikacija i informacionog društva (IS) otvorili su niz novih mogućnosti za ekonomski razvoj. Povećane su komercijalne mogućnosti za kompanije i mogućnost pristupa perifernim područjima kako bi se sačuvao nivo zaposlenosti i razvijanje novih područja aktivnosti (na primjer on line elektronska trgovina) koje su manje zavisne od faktora lokalizacije. Efikasna telekomunikacijska infrastruktura je osnovni (iako ne i jedini) uslov za ove vrste usluga i generalni pristup informacionom društvu. Stoga će se poduzeti akcije da se osigura i poboljša kvalitet mreže i da se promoviraju nove telekomunikacijske usluge i/ili usluge informacione tehnologije.

Projekti:

4.3.10. Obnavljanje Trebevičke Žičare

Očekivani rezultati su: povećana upotreba digitalnih linija, povećan broj mikro-preduzeća i malih i srednjih preduzeća i novo osnovanih preduzeća koja dobivaju pristup Internet uslugama, povećan broj novo osnovanih preduzeća, mikro-preduzeća i malih i srednjih preduzeća koja pružaju usluge vezane za informacionu tehnologiju.

Indikatori će biti: broj i procenat povećanja digitalnih telefonskih linija, dužina mreže, broj internet korisnika i broj onih koji pružaju komunikacijske usluge.

2.1.3 Mjera 3: Razvoj poslovne infrastrukture

Poslovna infrastruktura je veoma opsežna i pokriva mnogo različitih vrsta infrastrukture kao što su industrijske zone, poslovni inkubatori, informativni centri, centri za obuku, poslovne agencije, itd. Poslovna infrastruktura je posebno važna za mikro-preduzeća i za sektor malih i srednjih preduzeća. Ustvari nemoguće je razviti mikro-preduzeća i mala i srednja preduzeća bez postojanja ove vrste infrastrukture. Neodgovarajući nivo razvoja poslovne infrastrukture je razlog zbog kojeg mikro-preduzeća i mala i srednja preduzeća u regiji nisu razvijena.

Dobro razvijena poslovna infrastruktura čini regiju privlačnijom obzirom da smanjuje vrijeme koje je potrebno da se preduzeće osnuje, može imati veliki uticaj na troškove poslovanja, i pruža okvir za poslovni razvoj, itd.

Stoga će se poduzeti akcije da bi se poboljšalo postojeće stanje.

U procesu izvršavanja ove mjere, trebaju se poduzeti slijedeći projekti u naredne tri godine:

1.4.1. Uspostavljanje industrijskih zona (odnosi se i na 2.1.3. i 2.5.1.)

1.4.5. Formiranje regionalnih biznis inkubatora

Očekivani rezultat je u potpunosti uspostavljena poslovna infrastruktura u regiji, razvijen sektor mikro-preduzeća i malih i srednjih preduzeća.

Indikatori će biti: broj mikro-preduzeća i malih i srednjih preduzeća – zakupaca poslovne infrastrukture, broj poslovnih institucija uslužne infrastrukture, stopa preživljavanja novih preduzeća.

2.1.4 Mjera 4: Razvoj komunalne infrastrukture

Komunalna infrastruktura je veoma opsežna i pokriva mnogo različitih vrsta infrastrukture, kao što je gasifikacija, snabdijevanje vodom za piće, elektrifikacija, itd.

Dobro razvijena komunalna infrastruktura čini regiju privlačnijom u smislu unapređenja kvaliteta života. U isto vrijeme, kao što je ranije spomenuto, komunalna

infrastruktura je dio šire poslovne infrastrukture tako da je značaj komunalne infrastrukture neupitan, odnosno projekti iz ove mjere trebaju se staviti visoko na listi prioriteta.

Stoga će se poduzeti akcije sa namjerom da se poboljša postojeća situacija.

Projekti:

- 4.3.9. Gasifikacija opština makroregije Sarajevo
- 4.3.8. Izrada studije opravdanosti gasifikacije opština makroregije sarajevo
- 4.3.11. Projekat crna rijeka – vodoprivreda

Očekivani rezultati su: u potpunosti uspostavljena opsežna komunalna infrastruktura u regiji i unaprijeđen kvalitet života.

Indikatori će biti: dužina gasifikacije, elektrifikacije, procenat pokrivenosti regije sa strujom, plinom i vodom, ukupne količine vode za piće i po stanovniku.

2.2 Prioritetni cilj: Razvoj uslužne infrastrukture

Uslužna infrastruktura je barem jednako važna kao i fizička infrastruktura u pogledu konkurentnosti i razvoja poslovnih aktivnosti. Ovo se vidi iz slijedećeg:

- većina firmi nema interne resurse putem kojih bi riješila sve svoje probleme i suočavala se sa novim izazovima. Stoga je firmama potrebna eksterna podrška koja može biti u obliku konsultantskih usluga ili jačanja internih kapaciteta firme, odnosno u vidu obuke.
- u globalizovanom svijetu, firma ima poteškoće da sama nastupa na tržištu i često mora biti dio sistema. Dakle, podrška je neophodna da bi se stvorio okvir koji bi podržao aktivnosti umrežavanja i uvezivanja u klastere.
- finansijska sredstva predstavljaju "kiseonik" za firme, budući da poslovni razvoj nije moguć bez raspoloživih sredstava.
- mala i srednja preduzeća su glavni poslodavci a često i glavni izvoznici u regiji. Međutim, zbog njihove specifične veličine i organizacione forme, često im je potreban poseban podsticajni okvir, a naročito u ranim fazama poslovanja.
- fleksibilnost i inovacije predstavljaju ključeve uspješnosti razvoja regije. Ipak, u većini slučajeva, firme koje su dio lokalnog proizvodnog sistema ne mogu same kreirati inovacije. Inovacija se rađa pod uticajem okoline koja okružuje poslovnu aktivnost tako da je neophodno uspostaviti ovaj okvir.

Scenario po kojem bi se ostvario ovaj prioritetni cilj je jasan:

- *uspostavljanje svih oblika infrastrukture za podršku mikro, malim i srednjim preduzećima: poslovni inkubatori, informativni centri, centri podrške, obrazovni centri*
- *uspostavljanje različitih klastera oko velikih preduzeća kao 'gnijezda' za mikro, mala i srednja preduzeća u prerađivačkom sektoru.*

Očekivani rezultati i mjere vezani za ovaj prioritetni cilj su:

- *obezbjedena podrška za regionalne firme*

- porast kvaliteta i kvantiteta usluga koje se pružaju firmama
- porast konkurentnosti regionalni firmi
- razvoj mikro, malih i srednjih preduzeća u regiji
- povećan broj firmi u regiji
- porast regionalnog izvoza.

Opći indikatori bi bili:

- obim pruženih savjetodavnih usluga
- broj firmi/struktura koje pružaju konsultantske usluge
- pokazatelji zaposlenosti
- broj mikro, malih i srednjih preduzeća u regiji
- promet mikro, malih i srednjih preduzeća u regiji
- regionalni izvoz

Dakle, budući da situacija u Sarajevskoj makroregiji nije optimalna, preduzeće se slijedeće mjere.

Mjere

2.2.1 Mjera 1: Razvoj okvira za usluge poslovnog razvoja (BDS)

Usluge poslovnog razvoja (BDS) su usluge koje su pružaju preduzećima iz različitog dijapazona oblasti u poslovanju kao što su proizvodnja, marketing, menadžment, finansijski inženjering, usklađenost sa regulativom, razvoj izvoza, itd. Ove usluge mogu imati oblik pružanja informacija, obuke, mentorstva, poslovnog savjetovanja, pomoći ili konsultacije. Cilj ove aktivnosti je da se poboljša efikasnost preduzeća u radu. Ova aktivnost je posebno važna za mikro-preduzeća i mala i srednja preduzeća koja najčešće nemaju interne resurse da riješe probleme sa kojima se suočavaju. Postoji manjak ovih usluga u regiji.

Dakle, akcije će se poduzeti sa namjerom da se ojača kapacitet dobro obučanih, tržišno orijentiranih praktičara (trenera i konsultanata) da pruže obuku i druge usluge poslovnom sektoru u regiji i da se razviju strukture koje bi omogućile da se organizuje obuka koja je orijentisana na rezultate i koja je vođena potrebama i da pruži savjetodavne usluge.

U procesu izvršavanja ove mjere, trebaju se poduzeti slijedeći projekti u naredne tri godine:

- 1.4.2. Centar za marketing i FDI
- 1.4.3. Centri za razvoj biznisa
- 1.4.4. Regionalni Infocentar
- 1.4.10. Start-up programi za žene u biznisu

Očekivani rezultati su: povećanje broja firmi, povećana konkurentnost preduzeća, poboljšan kvalitet i kvantitet usluga koje su pružene preduzećima.

Indikatori će biti: broj preduzeća kojima je pružena pomoć, broj pruženih savjetodavnih usluga, obim primljene obuke, broj projekata sa zajedničkim poslovnim

aktivnostima, broj stručnjaka i preduzeća/struktura koje pružaju konsultantske usluge.

2.2.2 Mjera 2: Razvoj okvira za aktivnosti uvezivanja u klasterne i umrežavanje

Kao što je gore spomenuto, prisustvo velikih preduzeća je odlična prilika za osnivanje određenih klastera na način da je svako preduzeće glavni oslonac jednog određenog klastera. Moguće je osnovati najmanje pet različitih industrijskih klastera u regiji. Pozitivna posljedica osnivanja klastera je da će klaster povezati mnogo mikro-preduzeća i malih i srednjih preduzeća koja će se koristiti kao ugovarači ili za pronalaženje vanjskih ugovarača.

U procesu izvršavanja ove mjere, slijedeći projekti se trebaju poduzeti u naredne tri godine:

- 1.3.2. Klaster drvne industrije (podrska formiranju) odnosi se i na 1.2.1.
- 1.3.3. Klaster metalne industrije (podrska formiranju) odnosi se i na 1.2.1.
- 1.3.4. Klaster proizvodnje hrane (podrska formiranju) odnosi se i na 1.2.1.

Očekivani rezultati su: uspješni i konkurentni klasteri sa mnogo srodnih mikro – preduzeća i malih i srednjih preduzeća iz različitih industrija širom regije, podjela informacija, prihodi iz sektora i povećan izvoz.

Indikatori će biti: broj klastera, broj malih i srednjih preduzeća u klasterima, prihodi klastera, broj zaposlenih radnika u klasteru.

2.2.3 Mjera 3: Razvoj okvira za finansijske olakšice i šeme

Regiju generalno karakterizira nedostatak raspoloživosti finansijskih sredstava. Ova situacija loše utiče na razvoj preduzeća u regiji. Stoga će se poduzeti akcije da bi se poboljšalo postojeće stanje. Fondovi mogu biti regionalni, zadružni fondovi, garantni fondovi ili druge finansijske šeme. Čak štaviše, pružit će se podrška preduzećima za identificiranje izvora finansiranja i za apliciranje (vezano za mjeru 2.2.1).

Očekivani rezultat je: značajna raspoloživost fondova za regionalna preduzeća, širok dijapazon šema za finansijsku podršku preduzećima.

Indikatori će biti: broj preduzeća koja primaju finansijsku podršku, broj struktura/ inicijativa koje obezbjeđuju finansiranje.

2.2.4 Mjera 4: Razvoj okvira za usluge i promociju direktnih stranih ulaganja

Veoma je važno ohrabriti strane investitore da ulažu u regiji. Prisustvo stranih investitora i stranih preduzeća ima višestruke pozitivne efekte. Osim kreiranja radnih mjesta strani investitori sa sobom donose znanje o poslovanju i menadžmentu i, u

interakciji sa domaćim preduzećima, oni pomažu da se postave veći poslovni standardi. Stoga, od velike je važnosti da SERDA, u komunikaciji sa FIPA-om i Privrednom komorom, promovira potencijale u regiji stranim investitorima i da traži strane kompanije koje bi ulagale u regiji.

U okviru procesa ostvarenja ove mjere, u naredne tri godine bi se trebali preduzeti slijedeći projekti:

1.4.2. Centar za marketing i FDI

Očekivani rezultati su: porast broja direktnih stranih investicija, veća održivost direktnih stranih investicija, otvaranje novih radnih mjesta, rast BDP-a, potpuno uspostavljen centar (unutar SERDA-e) za usluge direktnim stranim investicijama i posredovanje.

Indikatori će biti: broj direktnih stranih investicija, vrijednost direktnih stranih investicija, broj novih radnih mjesta, stopa izvoza, nova tržišta.

2.3 Prioritetni cilj: Podrška poduzetništvu i razvoju malih i srednjih preduzeća

Sektor malih i srednjih preduzeća nije dovoljno razvijen. Većina mikro, malih i srednjih preduzeća djeluje u sektoru trgovine (trgovina na veliko i malo). Nažalost, u prerađivačkoj industriji nema odgovarajuće razvijenih aktivnosti malih i srednjih preduzeća. Uspješna mikro, mala i srednja, preduzeća zahtijevaju i povoljnu poslovnu klimu i odgovarajuću podršku. Međutim, ne samo da sektor malih i srednjih preduzeća nema podršku već je prisutan i niz prepreka koje koče preduzetnički duh. Zbog stanja poslovnog okruženja, daleko je lakše poslovati u sektoru trgovine nego u prerađivačkoj industriji, iako ovo za regiju ne predstavlja odgovarajuće rješenje. Kao posljedica navedenog, prisutan je veliki nesrazmjer između uvoza i izvoza.

Mala i srednja preduzeća bi trebala imati ključnu ulogu u procesu tranzicije i kreiranja zaposlenosti te je razvoj sektora malih i srednjih preduzeća jedan od proritetnih ciljeva. Uspostavljanje uspješnog sektora malih i srednjih preduzeća zahtijeva mnogo koordiniranih aktivnosti. S jedne strane su to aktivnosti koje bi za rezultat trebale imati promjenu u načinu razmišljanja čime bi se ljudi podstakli da postanu preduzetnički orijentisani. S druge strane, potrebno je uspostaviti povoljnu poslovnu klimu sa odgovarajućom infrastrukturom za mala i srednja preduzeća.

Značajna regionalna prednost vezana za uspostavljanje sektora malih i srednjih preduzeća je prisustvo velikih prerađivačkih preduzeća. Ova preduzeća, kao pokretačka ekonomska snaga regionalnog razvoja, mogla bi, u isto vrijeme, biti i osovina određenih klastera koji će prihvatiti sektor malih i srednjih preduzeća kao dobavljače ili ugovarače. Drugim riječima, ekonomski je logično da bi se određeni broj aktivnosti velikih preduzeća trebao prenijeti na vanjske podugovarače, odnosno, mikro, mala i srednja preduzeća, kako bi se na taj način ostvarili sinergijski efekti.

Ovaj prioritetni cilj ima jaku vezu sa mjerama 2.1.3, 2.2.1, 2.2.2, 2.2.3.

Scenario za postizanje ovog prioritetnog cilja je slijedeći:

- *promjena stavova i podsticanje ljudi da postanu preduzetnici i samouposleni*
- *uspostavljanje svih oblika infrastrukture za podršku mikro, malim i srednjim preduzećima: poslovni inkubatori, informativni centri, centri za podršku, obrazovni centri*
- *uspostavljanje različitih klastera oko velikih preduzeća kao 'gnijezda' za mikro, mala i srednja preduzeća u prerađivačkom sektoru.*

Očekivani rezultati i mjere koji su vezani za ovaj prioritetni cilj su:

- *rast broja mikro, malih i srednjih preduzeća*
- *porast zaposlenosti i samozaposlenosti*
- *promjena načina razmišljanja –jači preduzetnički duh.*

Opći indikatori bi bili:

- *rast BDP-a i promjene u njegovoj strukturi*
- *broj malih i srednjih preduzeća*
- *broj novih preduzeća*
- *stopa 'opstanka' preduzeća*
- *broj klastera*
- *rast broja zaposlenih i samozaposlenih*
- *porast životnog standarda*
- *porast broja poslovnih inkubatora i drugih davaoca usluga.*

Pored toga, regiji su potrebne dole opisane mjere kako bi se podržao razvoj mikro, malih i srednjih preduzeća.

Mjere

2.3.1 Mjera 1: Podrška otpočinjanju biznisa

Mikro, mala i srednja preduzeća su 'najranjivija' u početnoj fazi razvoja; ovaj podatak potvrđuje visoka stopa firmi koje prestaju poslovati u prvoj godini postojanja.

Iz ove perspektive, preduzeće se aktivnosti kako bi se doprinijelo budućem razvoju preduzeća i spriječio prestanak njihovog poslovanja. Ove će se aktivnosti vršiti u obliku pružanja informacija, konsultantskih usluga i obuke (veza sa mjerom 2.2.1), uspostavljanja struktura za podršku novim preduzećima, kao što su: poslovni inkubatori i centri 'sve na jednom mjestu' (veza sa mjerama 2.1.3 i 2.2.1) te šema finansijske podrške (veza sa mjerom 2.2.3).

Projekti:

1.4.11. Kreditno-garantni programi za nova preduzeća (start up)

1.4.5. Uspostavljanje regionalnih biznis inkubatora

Očekivani rezultati: viša stopa malih i srednjih preduzeća u regionalnoj ekonomiji, porast zaposlenosti i samozaposlenosti.

Indikatori će biti: obim usluga/inicijativa za nova preduzeća, stopa 'preživljavanja' novih preduzeća nakon jedne godine, broj novih preduzeća koja su osnovana/razvijena, broj novih preduzeća koja dobijaju finansijsku podršku.

2.3.2 Mjera 1: Razvoj preduzetničkog duha

Vidljivi ožiljci prijeratnog političkog i ekonomskog sistema nažalost doprinose nedostatku preduzetničkog duha, nedovoljnom poznavanju biznisa, te nizu barijera u razmišljanju ljudi u vezi sa privatnim biznisom. Proces promjene načina razmišljanja je dugoročan i zahtijeva odgovarajuće usmjerenje i strpljivost. Riječ je o procesu koji zahtijeva puno vremena i odvija se polako-korak po korak, bez spektakularnih dostignuća. Grupa ljudi koja je najprikladnija za prihvatanje novog načina razmišljanja je omladina. Razlog je jednostavan: njihov način razmišljanja se nije formirao u okviru prijeratnog sistema.

Projekti:

1.4.13. Kampanja o poduzetništvu

Očekivani rezultati će biti: porast sveukupne svijesti o preduzetništvu i bolje poznavanje načina koji se posluje.

Indikatori će biti: broj novoosnovanih preduzeća, broj preduzetnika.

2.3.3 Mjera 3: podrška razvoju malih i srednjih preduzeća

Opstanak mikro, malih i srednjih preduzeća je podvrgnut riziku u vidu lošeg menadžmenta, lošeg marketinga i prodaje, lošeg finansijskog menadžmenta ili lošeg vođenja proizvodnje. Stoga će se uspostaviti strukture i/ili preduzeti aktivnosti kako bi se pružila podrška preduzetnicima prilikom suočavanja sa ovim problemima (veza sa prioritetom 2.2). Uporedo s ovim će se preduzeti aktivnosti da bi se unaprijedilo okruženje (institucionalno, fizičko, zakonodavno, inovativno, itd.) u kojem djeluju mikro, mala i srednja preduzeća (veza sa prioritetima 2.1, 2.4 i 2.5) kao i raspoloživost ljudskih resursa koji su potrebni za njihov razvoj (veza sa strateškim ciljem 3).

Projekti:

- 1.4.5. Formiranje regionalnih biznis inkubatora
- 1.4.7. Formiranje regionalnog kreditno-garantnog fonda za MSP
- 1.4.9. Projekat 100 ideja za 100 biznisa

Očekivani rezultati će biti: povećan broj mikro, malih i srednjih preduzeća, porast konkurentnosti malih i srednjih preduzeća, rast zaposlenosti, povećan regionalni izvoz.

Indikatori će biti: broj malih i srednjih preduzeća u regiji, promet koji ostvaruju mala i srednja preduzeća u regiji, zaposlenost u malim i srednjim preduzećima, izvozno orijentisana mala i srednja preduzeća.

2.4 Prioritetni cilj 4: Unapređenje institucionalnih usluga

Stabilan i koherentan normativni okvir, mehanizmi i strukture koji pružaju potrebne informacije regionalnim organima vlasti i preduzećima i prisustvo efikasne administracije koja pruža podršku preduzećima predstavlja ključna pitanja za razvoj regionalne ekonomije. Navedeno zaista garantuje dobro funkcionisanje regionalnog tržišta. Tržišna se ekonomija može postići samo ukoliko to dozvoljava institucionalni okvir.

Nedostatak informacija također predstavlja jednu od glavnih prepreka regionalnom razvoju. Bez odgovarajućih informacija je nemoguće organizovati ili voditi "stvari", naročito dugoročno i na regionalnom nivou.

U cilju fokusiranja na gore navedeno, neophodno je razviti odgovarajući skup institucionalnih usluga preduzećima i javnoj upravi, i uvesti moderan i jedinstven informacioni sistem na regionalnom nivou koji će se koristiti za razmjenu informacija između općina, kao i sa preduzećima u regiji i šire. Razvoj baze podataka, kao što je geografski informacioni sistem (GIS), baze podataka o tržištu radne snage, baze podataka o nekretninama, baze podataka o obradivom zemljištu i poljoprivredi, baze podataka o raspoloživom poslovnom području, baze podataka sa poslovnim informacijama – ponuda/potražnja, itd. su neophodni za uspješno vođenje preduzeća, kao i za učinkovitu javnu upravu.

Scenario za postizanje ovog prioritetnog cilja je slijedeći:

- razvoj svih potrebnih vrsta institucionalnih usluga
- uvođenje kompjuterske obrade podataka u sve općinske odjele
- stvaranje jedinstvenih baza podataka na regionalnom nivou.

Očekivani rezultati i mjere u vezi ovog prioritetnog cilja su:

- povećana institucionalna efikasnost
- povećana konkurentnost regije
- standardizacija
- lakše planiranje i donošenje odluka
- bolja komunikacija

Opći indikatori bi bili:

- niži troškovi
- broj institucionalnih usluga i baza podataka
- dostupnost informacija
- pouzdanost informacija
- kvalitet življenja u zajednici.

Stoga će se preduzeti dole navedene mjere.

Mjere

2.4.1 Mjera 1: Razvoj šema za menadžment i pružanje informacija

Da bi razvilo svoje aktivnosti preduzeće treba mnoge od slijedećih baza podataka: informacije o industrijskom zemljištu, o karakteristikama radne snage, o postojećoj fizičkoj infrastrukturi koja je potrebna preduzeću (industrijske zgrade, regionalni transport, voda i kanalizacija, regionalni sistem komunikacije, itd), troškovima energije i snabdijevanja, finansijskom okruženju, asistencija menadžmentu preduzeća, porezima, institute za istraživanje, kvalitetu života, poslovnim uslugama u regiji, itd. Sa druge strane, regionalne vlasti treba da imaju relevantne i obrađene informacije da bi mogle da donose adekvatne odluke i poduzimaju adekvatne akcije, a da bi se mjere implementirale efikasno, i pratile ispravno. Stoga će se poduzeti akcije koje će omogućiti da ove informacije budu lako dostupne.

Ova mjera je vezana sa 2.2.1, 2.2.2, 2.2.3 i 2.2.4.

U okviru procesa ostvarenja ove mjere, u naredne tri godine bi se trebali preduzeti slijedeći projekti:

1.4.4. Regionalni Infocentar

Očekivani rezultati će biti: neophodne informacije na raspolaganju preduzećima u regiji, novi investitori i regionalni donosioci odluka i vlasti.

Indikatori će biti: broj podataka koji je na raspolaganju, broj kategorija informacija (u odnosu na ciljne grupe).

2.4.2 Mjera 2: Osigurati podsticajni normativni okvir pridržavajući se, ukoliko je moguće, EU standarda i normi

Nizak nivo pravne dosljednosti i normativnog okvira koji ne stvara stabilno poslovno okruženje nepovoljno utiče na poduzetnički stav i privlačnost poslovnih kapaciteta u zemlji za strana i domaća ulaganja.

U pogledu reguliranja poslovnog okruženja, normativni okvir će uključiti bilo koji zakon, direktivu, propis ili standard koji može imati uticaj na poslovnu aktivnost. Za preduzeća je važno da imaju stabilnost kada se radi o normativnom okviru, da nema kontradikcija između različitih normativnih akata, da budu sigurni u transparentnost i jednostavnost.

Stoga će se poduzeti akcije da bi se:

- riješili normativnih akata koji suzbijaju poslovne aktivnosti;
- harmonizirali normativni akti koji mogu izazvati konfuziju i stvoriti neprilike;
- promovirali normativni akti koji daju potporu poslovnom razvoju.

Normativni okvir će uvijek morati integrirati, tamo gdje je to primjenljivo, EU standarde i norme i zakonodavne standarde koji su potrebni za postizanje održivog rasta. Posebna pažnja će se posvetiti regulatornom okviru koji se bavi zaštitom okoliša, koji bi trebali, kada je to moguće, reflektovati EU standarde i praksu.

Ova mjera je povezana sa mjerama 4.2.2 i 4.2.3.

Projekti:

4.5.1. Informatizacija općina/opština

4.5.2. Uvođenje ISO 9001 - 2001 u lokalnoj upravi

Očekivani rezultati će biti: podsticajno poslovno zakonodavstvo i regulatorni okvir.

Indikatori će biti: broj poboljšanih ili novih zakonodavnih ili regulatornih akata na terenu.

2.4.3 Mjera 4: Razvoj efikasnog javnog i privatnog partnerstva

Javni sektor (administracija) i privatna preduzeća su partneri koji pružaju uzajamnu podršku. U stvari, nemoguće je razgraničiti ova dva sektora. Uloga javnog sektora je da stvori podsticajan okvir za preduzeća. S druge strane, preduzeća su ta koja stvaraju novac, pune budžete javnog sektora i otvaraju nova radna mjesta, odnosno, podržavaju javni sektor u podizanju životnog standarda stanovništva.

Komplikovane i spore procedure, administracija koja uzrokuje smetnje, nedostatak podrške za poslovni razvoj i ulaganja predstavljaju ograničavajuće faktore za firme koje već rade u regiji ili planiraju ulagati u nju. Efikasnoj administraciji su potrebni efikasna struktura i organizacija i kapaciteti kako bi obavljala svoje funkcije, bila uslužno orijentisana i podsticala poslovanje. Situacija u regiji nije ocijenjena kao optimalna.

Očekivani rezultati će biti: učinkovita administracija koja podstiče poslovanje, odnosno, visok nivo zadovoljstva preduzeća sa kvalitetom javnih usluga, kao i poboljšana teritorijalna konkurentnost.

Indikatori će biti: broj zajedničkih inicijativa i aktivnosti, broj javnih usluga preduzećima, broj pritužbi na javne usluge.

Stoga će se preduzeti mjere kako bi se ojačali kapaciteti lokalne i regionalne administracije.

2.5 Prioritetni cilj 5: Podrška inovacijama

Inovacija i fleksibilnost su ključ uspjeha u eri globalizacije. Inovacija ne znači visoke tehnologije, nego svako unapređenje koje se može uvesti na nivou proizvodnje, marketinga, menadžmenta i organizacionih sistema u preduzećima. Ukoliko se takav know-how razvija u pravom okruženju (umrežavanje, raspoloživost informacija, uključenost aktera, itd), onda postaje konkurentna prednost. Proces inovacije se zaista odvija u dva koraka: izrada koncepta i realizacija. Ovaj proces zauzvrat potiče nove prilike za inovativne projekte. U lokalnim proizvodnim sistemima, inovacija je rijetko rezultat napora jednog aktera nego je rezultat multifunkcionalne inovativne mreže. Inovativnu mrežu čine različiti akteri kao što su javne laboratorije, tehnički centri za istraživanje, preduzeća, finansijske institucije, vlasti, itd.

Elementi koji karakteriziraju inovativnu regiju kao takvi nisu definisani ali proces mogu potaknuti vlasti putem razvijanja prave regionalne politike. Neke od preporuka za razvijanje inovativnog sistema su:

1. Uključiti lokalne aktere i razviti/obnoviti materijalne resurse u regiji (know-how, određenu tehnologiju, pravila, principe povjerenja i reciprociteta, itd.).
2. Stimulirati sinergije (međusobno djelovanje, mreže, itd.) i procese učenja između lokalnih aktera. Ovo znači razvoj i prednosti zbog blizine i kolektivnih kapaciteta za promjenu (koncenzus, predviđanja, itd.). Ovo je veoma važno za inovativno okruženje da bi se kompenzirao nedostatak ekonomije obima i troškova transakcije.
3. Biti u stalnom kontaktu sa tehničkim i tržišnim okruženjem (dodatne teritorijalne mreže). Ovo znači dobivanje informacija o tržištima i tehnologiji, analize, menadžment, transfer tehnologije, obuka radne snage, prilike za finansiranje inovacija i rizik.

Također je očigledno da su potrebne strukture za pružanje podrške istraživanju i razvoju i za razvijanje funkcije istraživanja i razvoja u okviru preduzeća kako bi se podržao inovativan pristup.

Inovacije i istraživanje & razvoj su zanemarene u dekadi nakon rata. Situacija u praksi je takva da nema dovoljno saradnje između preduzeća i naučnih institucija, nema ni dovoljnog finansiranja istraživanja i razvoja, i nedostaje moderna oprema koja je neophodna za postizanje uspješnih rezultata rada na istraživanju i razvoju. Preduzeća nisu u poziciji da uče o novim tehnologijama, osim na internetu ili na

sajmovima. Izumi se ne sponzoriraju, i veoma je rijedak slučaj da izumitelj pronađe način da razvije svoj koncept u proizvod, ili da pronađe kanale koji bi mu pomogli da razvije proizvod. Preduzeća često ne znaju gdje da patentiraju svoje proizvode, koliko će ih to koštati, ili koje se procedure moraju slijediti za dobivanje patenta. Ova situacija nadalje ometa tržište i sprječava novog proizvođača da zaštiti njegov know-how i kreira jedinstven proizvod ili tržište. Osim toga, postojeće istraživačke institucije, kako se čini, nemaju dovoljnu podršku i njihova uloga nije u potpunosti priznata.

Potrebno je uložiti posebne napore da bi se uočili veoma talentovani i ambiciozni stručnjaci, te stvoriti prilike za dodatno investiranje u njihovo kvalitetno i svjetski priznato obrazovanje ili dalje usavršavanje. Ljudski kapital i talentovani ljudi čiji su potencijali u potpunosti razvijeni su najpouzdaniji izvor konkurentne prednosti za preduzeće. Samo ljudski kapital može biti inovativan, tako da vođenje brige o talentovanim ljudima na način koji ohrabruje te ljude da razviju svoj potencijal, mora biti jedan od najvećih prioritarnih ciljeva.

Scenarij po kojem bi se ostvario ovaj prioritetni cilj je slijedeći:

- *razvoj postojećih instituta za istraživanje*
- *podsticanje uspostavljanja centara za istraživanje za određene industrijske grane*
- *uspostavljanje sistema za otkrivanje talentovanih osoba i podrška njihovom profesionalnom razvoju.*

Očekivani rezultati i mjere ovog prioritetnog cilja su:

- *uspješni centri za poslovno istraživanje*
- *kreiranje inovativnog okruženja*
- *porast nivoa inovacija (novi proizvodi, novi procesi)*
- *razvoj aktivnosti istraživanja i razvoja u regiji*
- *obezbjedena adekvatna podrška talentovanim osobama u procesu razvoja njihovih potencijala.*

Opći indikatori bi bili:

- *broj patenata u regiji*
- *broj projekata na kojima sarađuju firme i instituti za istraživanje*
- *nivo produktivnosti*
- *porast ljudskog kapitala*
- *kvalitet življenja.*

Stoga se predlaže implementacija slijedećih mjera.

Mjere

2.5.1 Mjera 1: razvoj okvira za inovacije

Klasteri i mreže se smatraju moćim instrumentima za inovacije i širenje inovacija. Ovo se naročito pokazalo istinitim u slučaju lokalnih proizvodnih sistema u kojima je inovacija rijetko rezultat djelovanja jednog aktera, već nastaje u multifunkcionalnoj inovatorskoj mreži. Stoga će se preduzeti aktivnosti kako bi se podstaklo uvezivanje

u klastere i umrežavanje u regiji. Posebna će se pažnja obratiti na sektore sa razvojnim potencijalom i osigurati učešće maksimalnog broja relevantnih regionalnih aktera kao što su: državne laboratorije, tehničko-istraživački centri, preduzeća, finasijske institucije, organi vlasti, institucije visokog obrazovanja, naučni instituti, itd.

U isto vrijeme će se uspostaviti okvir za finansiranje istraživanja i razvoja (veza sa mjerom 2.2.3), podrška poslovnom razvoju sa informacijama o tržištima i tehnologijama te drugi oblici podrške koji su potrebni za poslovni razvoj (veza sa mjerom 2.2.1); strukture koje se odnose na istraživanje i razvoj će se razviti i/ili uspostaviti (mjera 2.5.2); novi infrastrukturni okvir, na primjer tehnološki parkovi (veza sa mjerom 2.1.3) će se uspostaviti, a okvir za korištenje novih komunikacijskih tehnologija će se razviti u pogledu infrastrukture i znanja (veza sa mjerom 2.1.2 i prioritetom 3.2).

Ljudski kapital i talentovani ljudi sa potpuno razvijenim potencijalima predstavljaju najpouzdaniji izvor konkurentskih prednosti za preduzeća. Samo ljudski kapital može biti inovativan, tako da briga o talentovanim ljudima na način da ih se podstakne da razvijaju svoje potencijale mora biti jedan od najviših prioriteta ciljeva.

U okviru procesa ostvarenja ove mjere, u naredne tri godine bi se trebali preduzeti slijedeći projekti:

1.3.1. Regionalni tehnološki park (*studija izvodljivosti i implementacija*) (*također povezano sa 2.5.2*)

1.4.6. Fond za podršku inovacijama

Očekivani rezultati su: stvaranje inovativnog okruženja, novih proizvoda i procesa, poboljšana konkurentnost firmi, broj talentovanih osoba kojima je pružena podrška.

Pokazatelji će biti: broj zajedničkih projekata firmi i instituta za istraživanje, broj davaoca usluga/obuke, broj firmi koje primaju finasijsku podršku za TDI projekte (razvoj trgovine i privlačenje direktnih stranih investicija) i nabavku tehnologije, broj istraživačkih projekata kojima je obezbjeđena podrška, broj patenata.

2.5.2 Mjera 2: Razvoj i/ili jačanje struktura koje se odnose na istraživanje i razvoj

Pored činjenice da regija ima viziju razvoja u industrijskom smislu, neophodno je podstaći uspostavljanje nekoliko institucija u različitim oblastima koje će biti u mogućnosti da ponude različite vrste podrške određenim industrijama u regiji; primjeri takvih institucija su:

- *firme koje se bave poslovnim konsaltingom i istraživanjem tržišta*
- *istraživački centri za određene industrijske grane*
- *centri za transfer tehnologije*
- *'mobilni' konsultantski centri, itd.*

Svaka od ovih institucija trebala bi biti konkurentna u skladu sa svjetskim standardima te uključena u mreže sličnih institucija širom svijeta.

Strukture i/ili institucije za istraživanje i razvoj (npr. zavod za patente, tehnološki info centri, institute za istraživanje, itd.) predstavljaju osnovu za ekonomski napredak u pogledu kvaliteta ili inovacija. Dakle, postojeće strukture za istraživanje i razvoj će se razviti kroz različite aktivnosti u vidu uspostavljanja centara za inovacije (naučnih

parkova), konsultantskih usluga, obuke ili drugih oblika podrške (veza sa mjerom 2.1.1) a nove će se razvijati ukoliko bude potrebno.

Očekivani rezultati su: stvaranje učinkovitih struktura za istraživanje i razvoj i konsultantske mreže u regiji, kao i porast inovativnosti i konkurentnosti u regiji.

Indikatori će biti: pokazatelji zadovoljstva firmi, broj patenata, broj davaoca usluga/obuke, broj novih struktura/inicijativa na terenu.

Projekti:

1.4.12. Uspostavljanje centra za standardizaciju proizvoda od drveta

3. Strateški cilj 3: Razvoj ljudskih resursa

Razvoj ljudskih resursa je strateški cilj koji, uzevši u obzir sve aspekte ljudskih resursa, a naročito obrazovanje i zaposlenost, zahtijeva cjelovit pristup. Ovaj strateški dugoročni cilj se zasniva na izmijenjenom načinu razmišljanja, odnosno, načinu razmišljanja gdje se ljudski resursi tretiraju kao najvažniji resurs te se smatraju vrstom resursa koji bi trebali biti osnova za konkurentnost.

Kao što je slučaj i sa drugim regijama u BiH, i ovdje sistem obrazovanja na svim nivoima nije prilagođen stvarnim potrebama ljudskih resursa. S jedne strane je prisutan nedovoljan broj onih koji imaju određene kvalifikacije, dok, s druge strane, postoji i previše onih sa drugim kvalifikacijama. Dakle, standardni sistem obrazovanja nije u mogućnosti da zadovolji sve obrazovne potrebe. Istovremeno, kompletan sistem obrazovanja zaostaje za unaprijeđenim standardima obrazovanja iz visoko razvijenih zemalja. Nema sumnje da bi najviši svjetski standardi obrazovanja trebali biti prisutni i u BiH.

Sadašnji sistem obrazovanja ne podstiče preduzetnički duh. Veoma je važno da sistem obrazovanja "proizvede" poslovno orijentisane mlade ljude.

Istovremeno, nivo nezaposlenosti u regiji je jako visok. Jedan od uzroka ovako visokog nivoa nezaposlenosti je jako dobro poznat; radi se o nerazvijenoj ekonomiji. Međutim, i drugi je aspekt također jako ozbiljan – ponuda ljudskih resursa je neodgovarajuća potrebama ekonomije. Drugim riječima, prisutan je nedostatak upravljanja ljudskim resursima i na opštinskom i na regionalnom nivou.

Zavodi za zapošljavanje na opštinskom i kantonalnom nivou ne rade svoj posao na odgovarajući način. Ovi zavodi nisu proaktivni, odnosno, izuzetno su pasivni. Nesumnjivo je da bi zavodi trebali predstavljati centre, odnosno žarišta koja povezuju ponudu i potražnju na odgovarajući način. Na strani potražnje, ovi bi centri trebali prepoznati potrebu za ljudskim resursima, što je osnov za uspostavljanje tržišta rada koje bi bilo i učinkovito i efikasno. Na temelju stvarnih potreba za ljudskim resursima, ovi bi centri trebali inicirati niz različitih projekata čiji bi krajnji cilj bio razvoj ljudskih resursa na strani ponude, a koji bi odgovarao zahtjevima na strani potražnje. Drugim riječima, efikasno tržište rada znači dobro vođene centre koji su u velikoj mjeri uključeni u sve aspekte društva vezane za ljudske resurse. Međupovezanost svih centara u regiji i u cijeloj BiH jeste "uvjet bez kojeg se ne može" postati efikasan.

Prikažemo li ukratko situaciju na terenu u vezi sa ovim strateškim ciljem, mogu se uočiti slijedeći problemi:

- *nizak nivo poznavanja oblasti biznisa, menadžmenta i preduzetništva,*
- *nizak nivo IT "kulture"*
- *nerazvijeno stručno usavršavanje i obrazovne institucije za cjeloživotno obrazovanje*
- *veliki jaz između redovnog obrazovanja i stvarnih potreba za određenim kvalifikacijama u industriji*
- *nefleksibilan osnovni sistem obrazovanja*
- *staromodna struktura obrazovanja u svim obrazovnim institucijama na svim nivoima*
- *postojanje crnog tržišta*
- *nerazvijeno i iscjepkano tržište rada.*

Kako bi se ostvario ovaj strateški cilj i riješili specifični problemi, potrebno je pratiti ovaj scenario-redoslijed koraka:

- *poboljšanje kvaliteta rada zavoda za zapošljavanje*
- *uspostavljanje međusobno povezanih baza podataka koje povezuju ponudu i potražnju za radnom snagom (također povezano sa 2.4.1)*
- *formiranje institucija za stručno usavršavanje*
- *uvođenje centara za učenje na daljinu*
- *modernizacija sistema obrazovanja i nastavnog programa*
- *uvođenje preduzetništva kao predmeta u nastavni program za omladinu (veza sa 2.3.2).*

Očekivani rezultati ovog strateškog cilja bi trebali biti:

- *bolje organizovano tržište rada*
- *učinkovito stručno (dopunsko) usavršavanje*
- *povećano razumijevanje preduzetništva i poslovno razmišljanje kod omladine (veza sa 2.3.2).*

Neki od indikatora bi bili:

- *nivo obrazovanja ljudskih resursa*
- *stopa zaposlenosti*
- *struktura radne snage*
- *broj studenata na svim nivoima.*

Prioritetni ciljevi proizilaze iz strateškog cilja na takav način da se prioritetiziraju aktivnosti koje bi se trebale preduzeti u vremenskom okviru od pet godina. Sa te tačke gledišta, svi prioritetni ciljevi predstavljaju neizbježan korak u procesu realizacije. Svaki prioritetni cilj fokusira se na uočenu grupu međusobno povezanih problema, tako da je jako važno koordinirati proces realizacije svih prioritetnih ciljeva. Ostvarenje svih prioritetnih ciljeva je neophodan uvjet prilikom postizanja strateškog cilja. Od ključnog je značaja razumijevanje ove ovisnosti kao preduvjeta za ostvarenje strateškog cilja.

Ovaj strateški cilj je od ključnog značaja i tretira ljudski kapital posmatrajući ga u kontekstu budućnosti. Nema sumnje da je ljudski intelektualni kapital pokretačka snaga razvoja društva.

Skup prioritetnih ciljeva koji proizilaze iz strateškog cilja je identifikovan kako slijedi:

- **3.1. – smanjenje nezaposlenosti u regiji**
- **3.2. – poboljšanje nivoa obrazovanja u regiji**

3.1 Prioritetni cilj 1: Smanjenje nezaposlenosti u regiji

Ovu regiju karakteriše visoka stopa nezaposlenosti, iako određeni procenat zvanično nezaposlenog stanovništva radi na crno. 'Zdravo' tržište rada uključuje slijedeće:

- jaku i dinamičnu potražnju (firme) koja ne samo da stvara odgovarajući obim radnih mjesta, već i pravu ravnotežu i kvalitet radnih mjesta.
- jaku i fleksibilnu ponudu, koja generira radnu snagu odgovarajuće veličine, lokacije, vještina i sposobnosti.
- interakcija između ovo dvoje koja proizvodi efikasnu i brzu usaglašenost između potreba preduzeća i kvalifikacija radne snage. Ovo je posebno važno u globalnoj ekonomiji, gdje potražnju za robama karakterizira svestranost i proizvodi izrađeni po mjeri. Fleksibilnost radne snage je ključ ekonomskog uspjeha.

Za Sarajevsku makroregiju, situacija po pitanju radne snage je slijedeća:

- sa strane potražnje ne proizvodi se dovoljno radnih mjesta uopšteno gledajući i posebno kada se radi o kvaliteti radnih mjesta;
- ponuda reaguje tromo ili nikako na promjene koje se dešavaju u potražnji;
- nema efikasnih dodirnih tačaka između ponude i potražnje;
- postoji važan neformalni sektor;
- tržište je geografski segmentirano i diskriminirajuće;
- radna snaga nije mobilna.

Štaviše, BiH po završetku rata karakterizira rast bez rasta zapošljavanja. Sve ovo je dovelo do visokog nivoa stalne nezaposlenosti. Situacija je u tolikoj mjeri akutna da postoji samo jedan prioritet koji se pojavljuje: dati pristojan posao što je moguće većem broju stanovnika.

Scenario za postizanje ovog prioritetnog cilja je slijedeći:

- *institucionalno unapređenje tržišta rada i sa strane ponude i sa strane potražnje*
- *kreiranje međusobno povezanih baza podataka na opštinskom i regionalnom nivou.*
- *ponovno pozicioniranje centara za zapošljavanje kao ključnih centara u procesu balansiranja ponude i potražnje*

Očekivani rezultati i mjere ovog prioritetnog cilja su:

- *uravnotežena ponuda i potražnja na tržištu radne snage*
- *efikasni centri za zapošljavanje*
- *međusobno povezani centri za zapošljavanje u regiji*

Opći indikatori bi bili:

- *rast broja zaposlenih osoba*
- *stopa zaposlenosti*
- *nivo efikasnosti centara za zapošljavanje.*

Stoga, razvit će se niz mjera navedenih ispod.

Mjere

3.1.1 Mjera 1: Poboljšanje posredovanja i praćenja na tržištu radne snage

Tržište radne snage je nerazvijeno. Generalno govoreći, centri za zapošljavanje koji su osnovani na opštinskom nivou ne obavljaju svoj posao na odgovarajući način. Ovi centri nisu proaktivni, odnosno veoma su pasivni.

Bez sumnje, ovi centri bi trebali biti ključni centri, središte koje povezuje ponudu i potražnju na odgovarajući način. Sa strane potražnje, ovi centri bi trebali prepoznati stvarne potrebe za ljudskim resursima koje su osnovna pretpostavka za uspostavljanje ne samo efikasnog nego i djelotvornog tržišta radne snage. Na osnovu stvarnih potreba za ljudskim resursima ovi centri za radnu snagu bi trebali inicirati mnogo različitih projekata sa krajnjim ciljem razvijanja ponude ljudskih resursa u skladu sa potrebama potražnje za ljudskim resursima. Drugim riječima, efikasno tržište radne snage znači centre radne snage kojima se dobro rukovodi i koji su detaljno uključeni u sve aspekte društva koji se odnose na ljude resurse. Međusobna povezanost svih centara za radnu snagu u regiji i u cijeloj Bosni i Hercegovini je "uslov bez kojeg se ne može" za efikasan rad centara.

U okviru procesa ostvarenja ove mjere, u naredne tri godine bi se trebali preduzeti slijedeći projekti:

3.2.1. Uspostavljanje job centara (takođe se odnosi na 3.1.2)

1.1.3. Marketinške vještine u poljoprivredi (izgradnja brendova poljoprivrednih proizvoda)

Očekivani rezultati su: djelotvorni, efikasni i međusobno povezani centri za zapošljavanje i uravnotežena ponuda i potražnja na tržištu radne snage.

Indikatori će biti: smanjen broj nezaposlenih osoba i broj radnih mjesta za koja je posredovano.

3.1.2 Mjera 2: Podsticanje kreiranja radnih mjesta i zapošljavanje

Postojeći programi za kreiranje radnih mjesta do sada su postigli upitne rezultate. Stoga, poduzet će se akcije da se poboljša kreiranje radnih mjesta i mogućnost zapošljavanja. To može biti u obliku pružanja podrške samozapošljavanju, aktivnostima mikro preduzeća, nekih određenih i definisanih grupa, davanja poticaja preduzećima, itd.

Ove akcije će se pojačati razvojem regionalnih ekonomskih aktivnosti (vezano za starateški cilj 1 i 2).

Očekivani rezultati su: niz podsticaja, veći nivo zaposlenosti i samozaposlenosti kroz različite podsticaje.

Indikatori će biti: broj razvijenih podsticaja, broj zaposlenih i samozaposlenih osoba kroz podsticaje, broj preduzeća koja dobivaju podsticaj.

3.2 Prioritetni cilj 2: Poboljšanje nivoa obrazovanja u regiji

Pored redovnog obrazovnog sistema, trebao bi se uspostaviti stalni obrazovni sistem zasnovan na konceptu cjeloživotnog obrazovanja (za odrasle). Ove vrste institucija trebale bi kreirati različite kurseve sa različitim nastavnim programom i različitim oblikom, da se popune praznine između ponude i potražnje. Neophodno je da ova vrsta institucije ima dobru vezu sa centrima za zapošljavanje. Trebala bi imati poziciju žarišta koje prepoznaje potrebu za stručnim obrazovanjem.

Centri za stručno obrazovanje trebali bi se posebno fokusirati na nuđenje različitih kurseva u menadžmentu i preduzetništvu, podupiranje mikro, malih i srednjih preduzeća i preduzetnika. Ove vrste kurseva trebale bi ponuditi odgovarajuće znanje preduzetnicima ohrabrujući ih da osnuju nova preduzeća kao i da poboljšaju poznavanje menadžera mikro, malih i srednjih preduzeća, i drugih profesionalaca iz poslovnog svijeta. Većina opština bi trebala uspostaviti ove vrste institucionalnih centara, kreirajući mrežu i podjelu svih vrsta resursa. Poslovno obrazovanje bi se trebalo koordinirati na regionalnom nivou.

Scenario po kojem bi se ostvario ovaj prioritetni cilj je slijedeći:

- *osnivanje centra za obuku, kvalifikaciju i prekvalifikaciju; pokrenuto od strane centra za zapošljavanje.*
- *kreiranje formalnog okvira za dijalog između centara za zapošljavanje, institucija za stručno obrazovanje i sistema za redovno obrazovanje sa ciljem identificiranja potreba za dopunskim obrazovanjem.*
- *osnivanje regionalnog centra za poslovno obrazovanje.*

Očekivani rezultati i mjere ovog strateškog cilja su:

- *uravnotežena potražnja i ponuda na tržištu radne snage*
- *usavršeno znanje*
- *promicanje preduzetničkog duha*
- *uspješnija preduzeća*

Opći indikatori bi bili:

- *smanjena nezaposlenost*
- *broj ljudi koji su završili i redovno i dopunsko obrazovanje*
- *broj preduzeća.*

Mjere

3.2.1 Mjera 1: Jačanje učinkovitosti sistema stručnog usavršavanja

Zbog činjenice da redovni obrazovni sistem nije usklađen sa potrebama tržišta radne snage, sistem za dodatno obrazovanje trebalo bi postaviti tako da privredi obezbjedi profil potrebnog kadra, i da istovremeno pruži podršku balansiranju strukture kadrova na tržištu. Veoma je važno da se uspostavi odlična saradnja između centara za zapošljavanje, sistema za redovno obrazovanje i centara za stručno obrazovanje. Kao što je ranije pomenuto, centri za zapošljavanje bi trebali postati ključni igrač u procesu pokretanja različitih vrsta kurseva za redovno i dopunsko obrazovanje.

Ponuda ljudskih resursa na tržištu radne snage nije odgovarajuća i nije primjerena stvarnim potrebama tržišta. U isto vrijeme sistem za redovno obrazovanje ne "proizvodi" ljude u skladu sa stvarnim potrebama. Da bi se zadovoljile stvarne potrebe neophodno je uspostaviti određen broj institucija koje će biti u mogućnosti da ponude različite kurseve sa različitim nastavnim programom i različitim formatom koji će popuniti praznine između ponude i potražnje na tržištu radne snage. Kao što je pomenuto u prethodnoj mjeri (2.3.1.1) centri za zapošljavanje bi trebali imati ključnu poziciju u iniciranju pokretanja različitih kurseva.

U okviru procesa ostvarenja ove mjere, u naredne tri godine bi se trebali preduzeti slijedeći projekti:

- 1.1.2. Edukacija mladih poljoprivrednika
- 1.1.4. Implementacija programa "Obučimo predavače" iz različitih oblasti
- 1.4.14. Uspostavljanje saradnje između Univerziteta/škola i preduzeća u regiji
- 1.4.8. Izgradnja poola (tima) lokalnih eksperata i ponuđača usluga
- 3.1.1. Izrada modula i organizacija za prekvalifikaciju i kvalifikaciju lica sa posebnim potrebama
- 3.1.3. Obuka za profesionalnu prekvalifikaciju nezaposlenih (pilot projekat za 100 ljudi)
- 3.1.2. Obuka za profesionalnu prekvalifikaciju i dokvalifikaciju zaposlenih (pilot projekat za 100 ljudi)

Očekivani rezultati: visok nivo uravnotežene ponude i potražnje na tržištu radne snage.

Indikatori će biti: broj institucija, broj kurseva i broj učesnika.

3.2.2 Mjera 2: Razvoj okvira za cjeloživotno učenje

Učenje se isplati ekonomski, socijalno i iz perspektive ličnog razvoja. Cjeloživotno učenje promovira razvoj znanja i stručnosti koje će omogućiti svakom građaninu da usvoji društvo zasnovano na znanju i da aktivno učestvuje u svim sferama socijalnog i ekonomskog života, imajući više kontrole nad njegovom ili njenom budućnošću.

Ono vrijeduje sve oblike učenja, kao što su akademsko obrazovanje (putem univerziteta); neformalno učenje, i stručne vještine koje se stiču na radnom mjestu.

Okvir cjeloživotnog učenja znači:

- da građani imaju individualne puteve učenja, koji odgovaraju njihovim potrebama i interesima u svim etapama njihovog života;
- da postoji druga šansa koja im se daje da poboljšaju osnovne vještine;
- da postoje prilike za učenje na naprednijim nivoima.

Koncept i sistem cjeloživotnog učenja u regiji je tek u ranoj fazi.

Stoga će se poduzeti akcije da bi se transformirao formalni sistem obrazovanja u otvorenije, fleksibilnije sisteme orjentisane potrebama tržišta. One će se poduzeti posebno u slijedećim poljima:

- partnerstvo između nivoa na kojima se donose odluke, javnih vlasti, davaoca usluga u obrazovanju (škole, univerziteta, itd), poslovnog sektora, socijalnih partnera, lokalnih udruženja, usluge stručnog usmjerenja, istraživačkih centara, itd.;
- potreba za učenjem koja će imati za nužnu posljedicu ponovno definiranje osnovnih vještina, da se uključe, na primjer, nove informacijske i komunikacijske tehnologije. Analize bi trebale uzeti u obzir predvidive trendove na tržištu radne snage;
- olakšavanje pristupa prilikama za učenje kroz, na primjer, lokalne centre za učenje;
- kreiranje kulture učenja davanjem većeg profila učenju, i u smislu imidža i pružanjem podsticaja za ljude koji su naviše uzdržljivi prilikom donošenja odluke da uče. Vrijednost potreba za učenjem treba da bude shvaćena i prihvaćena od strane pojedinaca, preduzeća i zajednice;
- podsticanje aktivnosti učenja u poslovnom sektoru.

Očekivani rezultati su: prihvatanje koncepta cjeloživotnog učenja kao osnovne društvene vrijednosti, povećani kapaciteti građana, osavremenjeno znanje građana.

Indikatori će biti: broj institucija, broj kurseva i broj učesnika.

4. Strateški cilj 4: Jačanje konkurentnosti regije

Jačanje konkurentnosti regije predstavlja sveobuhvatan i višeslojni cilj. U stvari, "biti konkurentan" označava ostvarivanje niza pretpostavki. To, s jedne strane, znači uspostavljanje regije koja je, s normativne tačke gledišta, u skladu sa standardima EU i koja ima učinkovitu i efikasnu javnu upravu u službi građana i preduzeća sa jasnom vizijom povećanja konkurentnosti regije. S druge strane, navedeno pretpostavlja sve vrste potpuno razvijene infrastrukture i visoko razvijenu ekonomiju sa kvalitetnim ljudskim kapitalom i konkurentnim preduzećima. U isto vrijeme, biti konkurentan znači i poštivanje visokih ekoloških standarda i poboljšanje kvaliteta življenja. Gore navedene pretpostavke predstavljaju preduvjete za regionalnu konkurentnost i dobru osnovu za izgradnju pozitivnog regionalnog imidža.

Prikažemo li ukratko situaciju na terenu u vezi sa ovim strateškim ciljem, mogu se uočiti slijedeći problemi:

- *nedovoljno razvijena poslovna klima i nekonkurentno poslovno okruženje*
- *neučinkovita javna uprava*
- *nepostojanje normativnih standarda EU*
- *nerazvijene sve vrste infrastrukture*
- *slab regionalni imidž*
- *nedostatak prostornog planiranja*
- *nedostatak regionalnih standarda i nizak nivo ekološke svijesti.*

Ovaj strateški cilj bi se mogao ostvariti putem širokog spektra različitih mjera koje ne potpadaju samo pod ovaj strateški cilj; ove se mjere moraju koordinirati na odgovarajući način, odnosno, svaka mjera je dio velike slike.

Kako bi se ostvario ovaj strateški cilj i riješili specifični problemi, potrebno je pratiti ovaj scenario – redoslijed koraka:

- *usvajanje ekoloških standarda*
- *rast ekološke svijesti*
- *poboljšanje upravljanja otpadom i vodnim resursima, kao i svim drugim vrstama komunalne infrastrukture*
- *zaštita originalnih proizvoda i njihova promocija*
- *umrežavanje sa drugim regijama, kao i sličnim regijama u inostranstvu*
- *prostorno planiranje*
- *istraživanje izvora svih prirodnih resursa u regiji kao osnove za potencijalnu eksploataciju resursa koja bi se vršila na odgovoran način.*

Očekivani rezultati ovog strateškog cilja trebali bi biti:

- *rast nivoa ekološke svijesti i usvajanje ekoloških standarda*
- *jak regionalni imidž*
- *korištenje prirodnih resursa na sistematičan način.*

Neki od indikatora bi bili:

- *nivo zagađivanja*
- *nivo ekološke svijesti*
- *prisustvo stranih ulagača*

- *nivo i struktura korištenja prirodnih resursa i izvora energije*

Prioritetni ciljevi proizilaze iz strateškog cilja na takav način da se prioritetiziraju aktivnosti koje bi se trebale preduzeti u vremenskom okviru od pet godina. Sa te tačke gledišta, svi prioritetni ciljevi predstavljaju neizbježan korak u procesu realizacije. Svaki prioritetni cilj fokusira se na uočenu grupu međusobno povezanih problema, tako da je jako važno koordinirati proces realizacije svih prioritetnih ciljeva. Ostvarenje svih prioritetnih ciljeva je "uvjet bez kojeg se ne može" postići strateški cilj. Od ključnog je značaja razumijevanje ove ovisnosti kao preduvjeta za ostvarenje strateškog cilja.

4.1 Prioritetni cilj 1: Promocija zaštite okoliša

Ovaj prioritetni cilj je direktno vezan za sve strateške i prioritetne ciljeve koji su ranije pomenuti, posebno u svjetlu razvoja poljoprivrede, proizvodnje sirovina, prerađivačke industrije, transportne i komunalne infrastrukture i turizma.

Da bi se stvorilo ekološki zdravo okruženje neophodno je slijediti i prihvatiti propise i standarde Evropske Unije.

Najvažnija pitanja vezana za ovaj cilj su povećana svijest o ekologiji, rukovođenje otpadom, izgradnja deponija otpada, reciklaža otpada, izgradnja kanalizacionih kolektora, prečišćavanje otpadnih voda, i certificiranje ekoloških poljoprivrednih područja. Sva ova pitanja su u direktnoj korelaciji sa kvalitetom života.

Scenario za dobivanje ovog prioritetnog cilja je kako slijedi:

- *povećanje svijesti o važnosti ekološki zdravog okoliša*
- *nametanje svih visokih ekoloških standarda za sva prerađivačka preduzeća*
- *kreiranje planova za vodoprivredu i kanalizaciju na opštinskom i regionalnom nivou.*
- *kreiranje planova za rukovođenje otpadom i reciklažu na opštinskom i regionalnom nivou*
- *uvođenje ekološke certifikacije za poljoprivredna područja*

Očekivani rezultati i mjere ovog prioritetnog cilja su:

- *povećana ekološka svijest*
- *smanjen nivo zagađenja*
- *uvođenje ekološki zdravih standarda*
- *bolje rukovođenje otpadom*
- *prečišćavanje otpadnih voda*
- *povećana ekološka svijest među ljudima.*

Opći indikatori bi bili:

- *nivo zagađenja*
- *kvalitet života u zajednici.*

4.1.1 Mjera 1: Poboljšanje kvaliteta života i svijesti za zaštitu okoliša

Kvalitet života u širem smislu je generički cilj koji se sastoji od širokog niza različitih ciljeva, odnosno cilj čije postizanje je zasnovano na mnogim pretpostavkama. Ključna pretpostavka za visok kvalitet života je ekologija. Tako da je povećanje svijesti o važnosti ekologije stalni cilj koji bi trebao postati jedna od osnovnih socijalnih vrijednosti. Zbog toga je jedna od najvećih snaga regije upravo ekologija, odnosno prihvatljiv nivo zagađenja u okruženju. To je zaista velika vrijednost koja se mora zaštititi na odgovarajući način. Ekološka pitanja i visoki ekološki standardi su osnovni preduslovi za regionalnu ekonomsku politiku. U tom kontekstu, (pored ostalih) sva prerađivačka preduzeća moraju obavezno da koriste samo tehnologiju zasnovanu na najvećim ekološkim standardima. Svi ekološki standardi nametnuti od Evropske Unije moraju biti potpuno prihvaćeni u cijeloj regiji.

Projekti:

4.2.6. Eko ruta Ilidža

4.2.7. Razviti Ekološki monitoring sistem za regiju (pilot projekat)

Očekivani rezultati su: poboljšan kvalitet života, povećana svijest o ekološkim pitanjima.

Indikatori će biti: nivo kvaliteta života izražen kroz indeks ljudskog razvoja (indeks ljudskog razvoja UNDP-ija) i broj akcija na podizanju svijesti, broj kompanija koje instaliraju opremu za zaštitu od zagađenja.

4.1.2 Mjera 2: Upravljanje otpadom

Urbanističko planiranje i prostorno uređenje su preduslovi za razvoj kvalitetnog života u regiji. Kvalitet života direktno zavisi od sistema rukovođenja otpadom – predmet prostornog planiranja koji ima direktnu vezu sa mjerom 4.2.4. Postoji mnogo prostora za unapređenje rukovođenja otpadom u cijeloj regiji.

U okviru procesa ostvarenja ove mjere, u naredne tri godine bi se trebali preduzeti slijedeći projekti:

4.2.1. Fizibiliti studija o upravljanju otpadom na nivou regije

4.2.2. Sanacija divljih deponija smeća (već postojećih)

4.2.5. Efikasno deponovanje otpada u regionu

Očekivani rezultat je efikasnije rukovođenje otpadom.

Indikatori će biti: broj deponija otpada i broj procesa za reciklažu otpada.

4.1.3 Mjera 3: Vodoprivreda

Urbanističko planiranje i prostorno uređenje su preduslovi za izgradnju kvalitetnog života u regiji. Kvalitet života direktno zavisi od sistema vodosnabdijevanja – predmet prostornog uređenja koji ima direktnu vezu sa mjerom 4.2.4. Postoji mnogo prostora

za poboljšanje snabdijevanja vodom u cijeloj regiji. Regionalni projekat za rukovođenje otpadom trebao bi biti u potpunosti u međusobnoj vezi sa istim projektom koji pokriva čitavu zemlju, koji je pokrenula i koji vodi Svjetska Banka.

U okviru procesa ostvarenja ove mjere, u naredne tri godine bi se trebali preduzeti slijedeći projekti:

- 4.2.3. Studija upravljanja vodama (zagađenja voda)
- 4.2.4. Iskorištenje prirodnih izvorišta voda

Očekivani rezultat je postavljen sistem vodosnabdijevanja.

Indikatori će biti: količina raspoložive vode za piće, ukupno i po glavi stanovnika.

4.2 Prioritetni cilj 2: Jačanje regionalnog imidža

Imidž regije predstavlja način na koji ljudi vide regiju. Uopšteno posmatrajući, može se govoriti o pozitivnim i negativnim elementima imidža regije. Bez pozitivnog imidža se ne može biti dugoročno konkurentnim.

Imidž regije je jako složen skup različitih aspekata. Drugim riječima, pozitivan imidž je poput mozaika koji se sastoji iz velikog broja dijelova. Samo jedan loš dio će narušiti kompletnu sliku, odnosno pozitivan imidž. Stoga, unapređenje pozitivnog imidža znači jačanje svakog od "dijelova" mozaika. Stvaranje imidža je dugotrajan proces koji se mora zasnivati na jasnoj viziji i adekvatno voditi. Rat u Bosni i nejasna politička situacija i struktura predstavljaju ozbiljne prepreke stvaranju pozitivnog imidža, ali to ne znači da se pozitivan imidž ne može izgraditi.

Pozitivan imidž je "neophodan uslov" da bi se postalo konkurentnim.

Scenario za postizanje ovog prioritetnog cilja se sastoji iz slijedećih pravaca:

- *Sarajevo kao jedinstven, prekrasan grad, sa dobrim prostornim uređenjem*
- *regija kao turistička destinacija*
- *razvijena regija u skladu sa standardima EU*
- *ravnomjeran razvoj regije*
- *regija koja obiluje resursima i mogućnostima.*

Očekivani rezultati i mjere ovog prioritetnog cilja su:

- *pozitivan imidž regije u očima građana, poslovnih ljudi, ulagača, turista.*

Opći indikatori bi bili:

- *stopa unapređenja regionalnog imidža*
- *nivo socioekonomskog razvoja.*

4.2.1 Mjera 1: Razvoj i promocija originalnih regionalnih proizvoda

Ova mjera ima jake veze sa prioriternim ciljem 1.3 i mjerom 1.3.2. Da bi se unaprijedio regionalni imidž, neophodno je razviti određene autentične, jedinstvene "proizvode" (proizvodi u širem smislu) koji odražavaju jedinstvenost regije. Proizvodi u širem smislu ne odnose se samo na fizičke proizvode, već i na neke vrste usluga, kao što su: termalne banje – Ilidža i Fojnica, turistička sela – Bjelašnica, lov u planinskim zonama, biciklizam, planinarenje, itd. Svi ovi proizvodi bi se trebali nuditi kao dio različitih turističkih paketa.

Očekivani rezultati su: povećan broj vrijednih, jedinstvenih proizvoda, ojačan imidž regije.

Indikatori će biti: broj proizvoda, prihodi od ovih proizvoda, broj promotivnih aktivnosti.

4.2.2 Mjera 2: Razvoj okvira za međuregionalno povezivanje

Ova mjera je direktno povezana sa svim ostalim prioriternim ciljevima u svrhu razvoja regije kao centralne regije za razmjenu robe, kapitala i usluga u širem području. Da bi se postigao ovaj prioriterni cilj, potrebno je ne samo uspostaviti regiju u skladu sa standardima Evropske Unije i međunarodne zajednice, već i na odgovarajući način prepoznati jake strane regije.

Pored uspostavljanja regionalne infrastrukture u skladu sa standardima Evropske Unije, neophodno je izgraditi prepoznatljiv imidž regije. Turistički potencijali, imidž Sarajeva kao jedinstvenog grada, razvijena industrija, regionalni sajmovi, predstavljaju način da se stekne pozicija glavne regije u širem području.

U isto vrijeme, regija bi trebala inicirati i razviti sve oblike veza sa susjednim regijama, kao i sa sličnim regijama u Evropskoj Uniji. Dobra međusobna povezanost sa u potpunosti izgrađenim regijama u Evropskoj Uniji trebala bi ubrzati proces ostvarivanja svih aspekata regionalnih standarda u Evropskoj Uniji.

Očekivani rezultati su: funkcionalan sistem jedinstvenog ekonomskog prostora, uspostavljena produktivna međupovezanost sa susjednim regijama, uspostavljene komunikacijske i operativne veze sa regijama Evropske Unije.

Opći indikatori će biti: povećanje prometa preduzeća, porast broja zaposlenih, broj zajedničkih projekata i aktivnosti sa drugim regijama, broj regija u EU koje su povezane sa Sarajevskom makroregijom.

4.2.3 Mjera 3: Razvoj interne razvojne ravnoteže

Ujednačen i održiv razvoj predstavlja jedan od primarnih ciljeva Evropske Unije. Evropska Unija je već uspostavila institucionalni okvir za ujednačen i održiv razvoj, kao i međuregionalnu saradnju što bi se trebalo primijeniti i u Sarajevskoj regiji.

Očigledno je da je Sarajevo kao grad daleko razvijenije od ostalih općina u regiji. Općenito govoreći, u ovom momentu razlike u razvoju pojedinih dijelova regije nisu na prihvatljivom nivou, tako da bi se osiguranje ujednačenog razvoja širom regije trebalo tretirati na odgovarajući način.

Ova mjera je u potpunosti povezana sa mjerom 4.2.2.

U okviru procesa ostvarenja ove mjere, u naredne tri godine bi se trebali preduzeti slijedeći projekti:

4.4.1. Osnivanje Fonda za razvoj regije (uspostavljanje fonda i početne analize)

Očekivani rezultati su: uspostavljena politika regionalnog razvoja i institucionalni okvir za ujednačen i održiv razvoj. Provedeni uvjeti i kriteriji za podršku manje povlaštenim dijelovima regije.

Indikatori će biti: broj inicijativa za pružanje potpore uravnoteženom razvoju, i broj podsticaja usmjerenih na manje razvijena područja.

4.2.4 Mjera 4: Prostorno uređeni gradovi i prijatno životno okruženje

Sarajevo je jedinstven grad, ne samo u regiji nego i u cijeloj Evropi. Način na koji Sarajevo povezuje Istok i Zapad je zaista zapanjujući. Neki historijski događaji, uključujući organizaciju Zimskih olimpijskih igara 1984 znače da je Sarajevo grad koji je prepoznatljiv širom svijeta. U isto vrijeme, Sarajevo je predivan grad sa arhitektonske tačke gledišta, sa veoma interesantnim znamenitostima. Nažalost, prostornim planiranjem u gradu nije rukovođeno na prikladan način. Štaviše, Sarajevo je suočeno sa mnogo neriješenih infrastrukturnih problema. Da bi se izrazila jedinstvenost Sarajeva na prikladan način, neophodno je planirati grad prostorno i poboljšati način upravljanja gradom na djelotvoran i efikasan način. Sarajevo mora biti dobro organizovan, prelijep grad sa gradskom infrastrukturom sličnom drugim jedinstvenim evropskim gradovima.

U okviru procesa ostvarenja ove mjere, u naredne tri godine bi se trebali preduzeti slijedeći projekti:

4.1.1. izrada prostornog i urbanističkog plana SMR (Sarajevske makroregije)

Očekivani rezultati su: razvijeni kapaciteti za prostorno i urbano planiranje.

Indikatori: Broj obuka i seminara na temu izgradnje kapaciteta za prostorno i urbano planiranje i broj opština uključenih u urbano i prostorno planiranje.

4.2.5 Mjera 5: Istraživanje i eksploatacija regionalnih prirodnih resursa

Ova regija je veoma bogata raznovrsnim prirodnim resursima koji nisu samo poljoprivredni resursi, ali nažalost, mnoge opštine nemaju naučno ustanovljen uvid u izvore prirodnih resursa.

Stoga, sve opštine i institucije (kao što je šumarstvo) trebali bi uraditi istraživanja oko sirovinskih potencijala (posebno drveta) i u skladu sa tim izraditi plan eksploatacije i upotrebe resursa na odgovoran način, koordinirajući aktivnosti sa drugim relevantnim stranama.

Po sprovođenju istraživanja prirodnih resursa, strategija za upotrebu sirovina na regionalnom nivou treba se razviti vezano za druge prioritetne ciljeve. Sve poslovne aktivnosti koje se odnose na dodavanje vrijednosti sirovinama trebaju se poticati i podržati. Strategija bi se trebala razviti na veoma odgovoran način, posebno za prirodne resurse koji se mogu obnoviti. Drugim riječima, upotreba prirodnih resursa u poslovnim aktivnostima mora se kontrolisati, vodeći računa o ekološkim aspektima.

Projekti:

4.1.2. Mape Regije (turistička, poljoprivredna, industrijska, ekološka, socijalna)

4.1.3. Priprema fizibiliti studije "regionalni potencijal termalne energije"

Očekivani rezultati ove mjere su: optimalna i odgovorna upotreba prirodnih resursa, i strateški planovi sa razvijenim šemama za praćenje i kontrolu.

Indikatori: Broj identificiranih i procijenjenih prirodnih resursa, i broj razvijenih planova eksploatacije.

UVOD

Programski dokument Sarajevske makroregije sastoji se iz četiri razvojna programa i strukturiran je na takav način da odražava razvojne potrebe regije. Programska vježba, kao završna aktivnost procesa izgradnje strategije, fokusira se na područja djelovanja koja predstavljaju rezultate svih faza procesa: izrada socioekonomske analize, izvođenje SWOT analize, definisanje vizije, identifikacija i utvrđivanje strateških ciljeva, proritetnih ciljeva i mjera. Ovaj dio procesa izgradnje strategije učinkovito gradi instrument kojim će se strategije implementirati i definiše projekte i njihove međusobne odnose.

U proces programiranja su bili uključeni stručnjaci za programiranje iz regije i predstavnici regionalne razvojne agencije (SERDA), iako su glavni input obezbjedili predstavnici radne i partnerske grupe koji su učestvovali u svim fazama procesa izgradnje strategije. Zajedničkim radom su identifikovali više od 250 projektnih ideja.

Metodologija programiranja je predstavljena članovima radne i partnerske grupe na nizu radionica, nakon čega su održane 'brainstorming' sesije čime je identifikovan veliki broj projektnih ideja koje odražavaju identifikovane strateške ciljeve, "prioritetne ciljeve i mjere. Predstavnici partnerskih i radnih grupa iz svih pet regija BiH utvrdili su zajedničke kriterije selekcije za proritizaciju projekata. Odabrano je 12 najrelevantnijih faktora za selekciju projekata, projekti su rangirani u skladu sa faktorima selekcije i metodologijom i definisana je lista 50 projekata za implementaciju u naredne tri godine.

Vježbom programiranja su se trebala definisati područja djelovanja koristeći pristup odozgo prema dole (od proritetnih ciljeva i mjera) kao i pristup odozdo prema gore (od proritiziranih projekata) uključujući dobro poznavanje regije, strategije,

projekata i raspoloživih finansijskih sredstava za implementaciju regionalnih projekata (a time i strategije). Osnovna uloga SERDA-e i regionalnih stručnjaka bila je da grupišu projekte na osnovu njihovog sinergetskog efekta, komplementarnosti i uvjetnosti. Implementacija principa konzistentnosti općenito zahtijeva dodatnu identifikaciju projekata i analizu kvaliteta programa. Osim toga, logički slijed implementacije je definisan u skladu sa vremenskim rasporedom, raspoloživošću finansijskih sredstava i kapacitetima apsorpcije regije.

Imajući na umu regionalne razvojne potrebe i nedostatke regionalne razvojne infrastrukture, i nakon izvršene analize svih aspekata implementacije regionalnih projekata, dogovoreno je da se odabere deset 'top' projekata koji će pomoći uspostavljanje jakih preduvjeta za regionalni razvoj. Ovi se projekti mogu implementirati u kratkom roku, i sa finansijskog aspekta i sa aspekta postojanja odgovarajućih kapaciteta za implementaciju u regiji.

U tekstu koji slijedi su navedeni programi, potprogrami i opisi projekata (Project fiche). Svaki program pokazuje prioritete ciljeve i mjere koje će se u potpunosti, ili djelimično implementirati kroz odgovarajući program u naredne tri godine.

Program 1: Razvoj konkurentnosti regionalne ekonomije

- Potprogram
- 1.1.: Razvoj vještina
 - 1.2.: Poljoprivredni i ruralni razvoj
 - 1.3.: Jačanje industrijskog sektora
 - 1.4.: Razvoj poslovnog okruženja

Program 2: Razvoj turizma

- Potprogram
- 2.1. Promocija turizma
 - 2.2. Razvoj turističkih kapaciteta i proizvoda

Program 3: Zapošljavanje

- Potprogram:
- 3.1. Izgradnja kapaciteta za kvalitetno zapošljavanje
 - 3.2. Proaktivne mjere zapošljavanja

Program 4: Horizontalni program za jačanje kapaciteta za razvoj regije

- Potprogram:
- 4.1. Prostorno planiranje i jačanje javno-privatnog partnerstva
 - 4.2. Zaštita čovjekove okoline
 - 4.3. Razvoj infrastrukture
 - 4.4. Ujednačavanje regionalnog razvoja

PROGRAM 1: Razvoj konkurentnosti regionalne ekonomije

Neophodno je razmotriti komparativne prednosti, koje su identificirane u SWOT analizi, u procesu unapređenja regionalne ekonomije Sarajevske makroregije i njene konkurentnosti. Štaviše, da bi se napravili prioriteti za područja djelovanja u naredne tri godine, neophodno se fokusirati na:

- Revitalizaciju industrijske tradicije kroz jačanje sektora malih i srednjih preduzeća;
- Pružanje uloge razvojnog središta glavnom gradu Sarajevu, povezujući ga jako sa unutrašnjosti i prepoznajući, u isto vrijeme, značaj sela za održavanje rasta kapitala. Ova međusobna povezanost je izražena kroz poljoprivredne projekte i organizovanje distribucije poljoprivrednih proizvoda.
- Realizacija prvog fokusa (revitalizacija industrijske tradicije kroz jačanje sektora malih i srednjih preduzeća) treba se orjentisati na grupe projekata koji obezbjeđuju razvoj posebnih vještina, transfer tehnologije i stvaranje povoljnog okruženja za ekonomski rast i jačanje tri određena sektora: industrije, sektora malih i srednjih preduzeća i poljoprivrede.

Slijedeći ovaj princip, program je podijeljen u četiri pod-programa i trebao bi implementirati (ili djelimično implementirati) slijedeće prioritetne ciljeve i mjere:

Prioritetni cilj 1.1: Razvoj regionalnog poljoprivrednog sektora

Prioritetni cilj 1.2: Stimuliranje proizvodnih aktivnosti u tradicionalnim regionalnim industrijama

Prioritetni cilj 2.2: Razvoj uslužne infrastrukture

Prioritetni cilj 2.3: Podrška poduzetništvu i razvoju malih i srednjih preduzeća

Prioritetni cilj 2.4: Poboljšanje institucionalnih usluga

Prioritetni cilj 2.5: Podrška inovacijama

Mjera 1.1.1: Favorizirati razvoj malih farmi

Mjera 1.1.2: Osigurati distribuciju regionalno proizvedenih proizvoda

Mjera 1.1.3: Razvoj ruralnih područja

Mjera 1.2.1: Restrukturirati tradicionalnu industriju i povećati njenu konkurentnost

Mjera 1.2.2: Podržati izvoz i povećati pristup stranim tržištima

Mjera 2.2.1: Razvoj okvira za usluge poslovnog razvoja

Mjera 2.2.2: Razvoj okvira za uvezivanje i klastere i aktivnosti umrežavanja

Mjera 2.2.3: Razvoj okvira za finansijske olakšice i šeme

Mjera 2.2.4: Razvoj okvira za usluge i promociju direktnih stranih ulaganja

Mjera 2.3.1: Podrška pokretanju biznisa

Mjera 2.3.3: Jačanje mikro i malih i srednjih preduzeća

Mjera 2.4.1: Razvoj šema za menadžment i pružanje informacija

Mjera 2.4.2: Osigurati poslovno povoljan normativni okvir poštujući, ako je potrebno, EU standarde i norme

Mjera 2.5.1: Razvoj okvira za inovacije, tehnologiju i transfer "know-how"

Mjera 2.5.2: Razvoj i jačanje struktura koje se odnose na istraživanje i razvoj

Turizam, kao glavni razvojni sektor, programiran je posebno.

Potprogram 1.1.: Razvoj vještina

Potprogram 1.2.: Poljoprivreda i ruralni razvoj

Potprogram 1.3.: Jačanje industrijskog sektora

Potprogram 1.4.: Razvoj poslovnog okruženja

PROGRAM 2: Razvoj turizma

Raznolikost potencijala za razvoj turizma u Sarajevskoj makroregiji omogućava zapošljavanje resursa u različitim pravcima. Klimatski uslovi, raznovrsnost prirodnih resursa, bogato kulturno i historijsko nasljeđe i okruženje koje je jako orjentisano ka turizmu omogućava razvoj zimskog turizma, gradskog turizma, panoramskog razgledanja, vodenog turizma i planinarskih turističkih aktivnosti. Po pitanju područja intervencije za postizanje obuhvatnog razvoja turizma, Sarajevska makroregija prepoznaje slijedeće:

- rekonstrukciju i modernizaciju postojećih kapaciteta,
- izgradnju klastera u različitim granama turističkih aktivnosti u smislu izgradnje pogodne turističke ponude,
- upotrebu turističkih niša i najboljeg iskustva u razvoju novih proizvoda,
- promocija različitih mogućnosti turističkih potencijala.

Da bi se poboljšale usluge u ovom sektoru, veoma je važno poboljšati vještine turističkih radnika i menadžmenta.

Program "Razvoj turizma" implementira (ili djelimično implementira) slijedeće prioritetne ciljeve i mjere:

Prioritetni cilj 1.3: Razvoj regionalnog turističkog sektora

Prioritetni cilj 3.2: Poboljšanje nivoa obrazovanja u regiji

Mjera 1.3.1: Razvoj turističkog marketinga

Mjera 1.3.2: Razvoj turističkih potencijala i turističkih proizvoda

Mjera 1.3.3: Zaštita i promocija autentičnog kulturnog i istorijskog nasljeđa, prirodnih kompleksa i Olimpijskog imidža regije

Mjera 3.2.1: Jačanje efikasnosti sistema stručne kvalifikacije

Potprogram 2.1. Promocija turizma

Potprogram 2.2. Razvoj turističkih kapaciteta i proizvoda

PROGRAM 3: Zapošljavanje

Program "zapošljavanja" se sastoji od dva glavna područja djelovanja:

1. Razvoj vještina radne snage za kvalitetno zapošljavanje i
2. Podrška mobilnosti radne snage i mobilizacija za adekvatno zapošljavanje.

Program implementacije indicira, u periodu od tri godine, stvaranje okruženja za sticanje kvalifikacija zaposlenih i nezaposlenih osoba posebno u pogledu poboljšanja socijalne situacije osoba sa posebnim potrebama.

Program se također orijentira na poboljšanje sveukupne stope zaposlenosti omogućavajući mobilnost radne snage kroz strukture za posredovanje pri zapošljavanju. Ova aktivnost ide zajedno sa jakom i direktnom saradnjom sa Javnim službama za zapošljavanje u regiji. Komplementaran i sinergijski pristup zajedničkim regionalnim projektima zapošljavanja osigurava efikasne i održive rezultate na području prilagođavanja kvalifikacija i kvalitetnog zapošljavanja radne snage.

Kroz dva potprograma implementacija prioriternih projekata će pridonijeti postizanju slijedećih prioriternih ciljeva i mjera:

Prioritetni cilj 3.1: Smanjenje nezaposlenosti u regiji

Prioritetni cilj 3.2: Unapređenje nivoa obrazovanja u regiji

Mjera 3.1.1: Poboljšati posredništva i monitoringa na tržištu radne snage

Mjera 3.1.2: Stimulirati kreiranje novih radnih mjesta i zapošljavanje

Mjera 3.2.1: Jačanje efikasnosti stručnog sistema kvalifikacija

Mjera 3.2.2: Promovirati okvir za cjeloživotno učenje

Potprogram: 3.1. Izgradnja kapaciteta za kvalitetno zapošljavanje

Potprogram: 3.2. Mjere proaktivnog zapošljavanja

PROGRAM 4: Horizontalni program za jačanje kapaciteta za razvoj regije

Ovaj program podržava implementaciju prethodnih i jača regionalni kapacitet za apsorpciju horizontalnih intervencija. U pogledu strateških orijentacija treba se obratiti pažnja na projekte koji:

1. čine regiju mjestom boljim za život, posjećivanje ili rad,
2. uspostavljaju jaku i kvalitetnu saradnju između razvojnih središta (Sarajevo i drugi gradovi) i unutrašnjosti kroz uravnotežen razvoj, poboljšanje infrastrukture i transportne mreže i izgradnju kapaciteta za prostorno planiranje,
3. podržavaju kvalitetne usluge koje pružaju lokalne zajednice.

Projekti su grupisani u pet pod-programa koji se orjentišu na različite probleme i također, u isto vrijeme, vode ka konsolidaciji regije. Implementacija pomenutih pod-programa će podržati postizanje slijedećih prioriternih ciljeva i mjera:

Prioritetni cilj 4.1: Promocija zaštite okoliša

Prioritetni cilj 4.2: Jačanje regionalnog imidža

Mjera 4.1.1: Unapređenje kvaliteta života i svijesti o zaštiti okoliša

Mjera 4.1.2: Upravljanje otpadom

Mjera 4.1.3: Vodoprivreda

Mjera 4.2.1: Razvoj i promocija autentičnih regionalnih proizvoda

Mjera 4.2.2: Razvoj okvira za međuregionalno pvezivanje

Mjera 4.2.3: Razvoj internog razvojnog bilansa

Mjera 4.2.4: Prostorno uređeni gradovi i prijatno životno okruženje

Mjera 4.2.5: Istraživanje i eksploatacija regionalnih prirodnih resursa

Potprogram: 4.1. Spatial Planning and Strengthening Public-private Partnership

Potprogram: 4.2. Environmental Protection

Potprogram: 4.3. Infrastructure Development

Potprogram: 4.4. Balancing the Regional Development

REGIONALNA STRATEGIJA EKONOMSKOG RAZVOJA
Sarajevska ekonomska makroregija Bosne i Hercegovine

PROGRAM	POTPROGRAM	Projekti	Potrebna sretstva (eur)	Vrijeme implement (mjeseci)	
1) PROGRAM RAZVOJA KONKURENTNOSTI PRIVREDE	1.1 Razvoj vještina	1.1.1 Treninzi u ind. standardima	200.000,00	12	
		1.1.2 Edukacija mladih poljoprivrednika	25.000,00	24	
		1.1.3 Marketinške vještine u poljoprivredi (izgradnja brendova poljoprivrednih proizvoda)	100.000,00	12	
		1.1.4. Implementacija programa "Obučimo predavače" iz različitih oblasti (opis projekta/ projektni obrazac nije prezentiran u dokumentu)	100.000,00	12	
		1.1.5. Tehnička pomoć pri implementaciji programa pošumljavanja (opis projekta / projektni obrazac nije prezentiran u dokumentu)	200.000,00	24	
	1.2 Razvoj poljoprivrede i sela	1.2.1 Podrška za uspostavu plasterničke proizvodnje (konkretna implemetnacija manjih projekata)	1. rano povrće	1.000.000,00	24
			2. jagodičasto voće	1.000.000,00	24
			3. cvijeće	1.000.000,00	24
		1.2.2 Podrška uzgoju jagodičastog voća (konvencionalno)	300.000,00	24	
		1.2.3 Otkupne stanice za voće i povrće (studija, organizacija i realizacija)	400.000,00		
		1.2.4 USPOSTAVLJANJE SISTEMA MINI FARMI (ZA RAZLIČITE VRSTE POLJOPRIVREDNE DIJELATNOSTI – TURN KEY SYSTEM)	3.000.000,00	36	
		1.2.5 Uspostavljanje stočne pijace na Nišičkoj visoravni	25.000,00	6	
		1.2.6 Otkupna stanica za ljekovito bilje i šumske proizvode	300.000,00	12	
		1.2.7. Kreditnog garantni fond za poljoprivredu	1.500.000,00	12	
		1.2.8. Osnivanje poljoprivrednih zadruga	2.000.000	12	
		1.2.9. Izrada studije za prikupljanje samoniklog ljekovitog bilja	30.000	6	
		1.2.10. Uzgoj i otkup ljekobilja i šumskih plodova na području opština Fojnica, Kiseljak i Kreševo	150.000	12	
1.2.11. Regionalna laboratorija za agrohemijska svojstva zemljišta i fiziologiju bilja	100.000	12			

REGIONALNA STRATEGIJA EKONOMSKOG RAZVOJA

Sarajevska ekonomska makroregija Bosne i Hercegovine

	1.3 Industrija	1.3.1 REGIONALNI TEHNOLOŠKI PARK	2,000.000,00	24
		1.3.2 Klaster drvne industrije (podrska formiranju)	300.000,00	18
		1.3.3 Klaster metalne industrije (podrska formiranju)	300.000,00	18
		1.3.4 Klaster proizvodnje hrane (podrska formiranju)	300.000,00	18
		1.3.5. Studija Ocjene industrijskih potencijala u makroregiji	100.000,00	
	1.4 Poslovno okruženje	1.4.1 USPOSTAVLJANJE INDUSTRIJSKIH ZONA	1.500.000,00	24
		1.4.2 Centar za marketing i FDI	150.000,00	12
		1.4.3 Centir za razvoj biznisa	2.500.000,00	12
		1.4.4 Regionalni Infocentar	100.000,00	12
		1.4.5 FORMIRANJE REGIONALNIH BIZNIS INKUBATORA	2.000.000,00	12
		1.4.6. Fond za podršku inovacijama	300.000,00	12
		1.4.7. FORMIRANJE REGIONALNOG KREDITNO GARANTNOG FONDA ZA SME	2.000.000,00	12
		1.4.8. Izgradnja poola (tima) lokalnih eksperata i ponuđača usluga	200.000	12
		1.4.9. PROJEKAT 100 IDEJA ZA 100 BIZNISA	550.000,00	12
		1.4.10. Start-up programi za žene u biznisu	75.000,00	12
1.4.11. Kreditno-garantni programi za nova preduzeća (start up)	300.000,00	12		
1.4.12. Uspostavljanje centra za standardizaciju proizvoda od drveta	n/a	n/a		
1.4.13. Kampanja o poduzetništvu	150.000,00	12		
1.4.14. Uspostavljanje saradnje između Univerziteta/škola i preduzeća u regiji	100.000,00	12		

REGIONALNA STRATEGIJA EKONOMSKOG RAZVOJA
Sarajevska ekonomska makroregija Bosne i Hercegovine

PROGRAM	POTPROGRAM	Projekti	Potrebna sretstva (eur)	Vrijeme implement (mjeseci)	
2. PROGRAM RAZVOJA TURIZMA	2.1 Promocija	2.1.1 Formiranje putokaza za turističke potencijale regije	120.000,00	12	
		2.1.2 Regionalna web stranica	1.000.000,00	12	
		2.1.3 Marketing i promocija banjskog, zdravstvenog i seoskog turizama (Kiseljak, Kreševo, Fojnica)	50.000,00	12	
		2.1.4. Izrada promotivnog materijala (turistički vodič)	20.000,00	12	
		2.1.5. Izrada marketinške strategije razvoja turizma u regionu	100.000	6	
		2.1.6. Revitalizacija Nacionalnog Parka Tjentište (opis projekta / projektni obrazac nije prezentiran u dokumentu)	n/a	n/a	
		2.2.1 Studija izvodljivosti rekonstrukcije i modernizacije kapaciteta zimskog turizma	1. Igmana 2. Bjelašnice 3. Jahorine 4. Trebevića	400.000,00 (po studiji 100.000)	12
	2.2 Izgradnja kapaciteta i turističkih proizvoda	2.2.2 Izgradnja izletišta Bijambare		300.000,00	12
		2.2.3 Izgradnja izletišta Skakavac		200.000,00	12
		2.2.4 Izgradnja arheološkog parka Debelo brdo		150.000,00	12
		2.2.5 Studija mogućnosti razvoja ekoturizma		100.000,00	6
		2.2.6 Dodatno obrazovanje stručnjaka i radnika u turizmu		70.000,00	12
		2.2.7. Studija razvoja URBANOG TURIZMA		100.000,00	6
		2.2.8. Vidikovci grada Sarajeva		25.000,00	12
		2.2.9. KLASTER TURISTIČKE PONUDE MAKROREGIJE SARAJEVO		200.000	12

REGIONALNA STRATEGIJA EKONOMSKOG RAZVOJA
Sarajevska ekonomska makroregija Bosne i Hercegovine

PROGRAM	POTPROGRAM	Projekti	Potrebna sredstva (eur)	Vrijeme implement (mjeseci)
3. PROGRAM RAZVOJA ZAPOSŁJAVANJA	3.1 Obuka za kvalitetno zapošljavanje	3.1.1 Izrada modula i organizacija za prekvalifikaciju i kvalifikaciju lica sa posebnim potrebama	1.000.000	12
		3.1.2 Obuka za profesionalnu prekvalifikaciju nezaposlenih (pilot projekat za 100 ljudi)	100.000,00	9
		3.1.3 Obuka za profesionalnu prekvalifikaciju i dokvalifikaciju zaposlenih (pilot projekat za 100 ljudi)	100.000,00	9
	3.2 Mjere zapošljavanja	3.2.1 USPOSTAVLJANJE JOB CENTARA	200.000,00	6

REGIONALNA STRATEGIJA EKONOMSKOG RAZVOJA
Sarajevska ekonomska makroregija Bosne i Hercegovine

PROGRAM	POTPROGRAM	Projekti	Potrebna sretstva (eur)	Vrijeme implement (mjeseci)
4. HORIZONT.	4.1 Prostorno planiranje i 3P	4.1.1 IZRADA PROSTORNOG I URBANISTIČKOG PLANA SMR (SARAJEVSKE MAKROREGIJE)	1.500.000,00	12
		4.1.2. Mape Regije (turistička, poljoprivredna, industrijska, ekološka, socijalna)	200.000,00	12
		4.1.3. Priprema studije izvodljivosti "regionalni potencijal termalne energije" (opis projekta/ projektni obrazac nije prezentiran u dokumentu)	100.000,00	12
	4.2 Ekologija	4.2.1. Studija izvodljivosti o upravljanju otpadom na nivou regije	100.000,00	12
		4.2.2 SANACIJA DIVLJIH DEPONIJA SMEČA (već postojećih)	1.500.000,00	12
		4.2.3 Studija upravljanja vodama (zagađenja voda)	100.000,00	12
		4.2.4. Iskorištenje prirodnih izvorišta voda	300.000,00	12
		4.2.5. Efikasno deponovanje otpada u regionu	250.000,00	24
		4.2.6. Eko ruta Ilidža	110.000,00	12
		4.2.7. Razviti Ekološki monitoring sistem za regiju (pilot projekat)	500.000,00	24
	4.3 Infrastruktura	4.3.1 Modernizacija puta Fojnica-Kiseljak-Kreševo-Sarajevo	Nije utvrđena	24
		4.3.2 Modernizacija puta Sarajevo-Trnovo-Foča-Goražde-Pale	Nije utvrđena	24
		4.3.3 Modernizacija puta Breza-Iljaš – Vareš - Olovo	Nije utvrđena	24
		4.3.4 Trolejbuski Dobrinjski prsten Dobrinja – Lukavica - Dobrinja	1,750.000,00	15
		4.3.5 Tramvajska linija Ilidža – Hrasnica – Vojkovići – Dobrinja- Nedžarići	30,000.000,00	27
		4.3.6 Studija izvodljivosti za nove vidove prevoza (glavni grad – okolni gradovi)	100.000,00	12
4.3.7. Osvijetljenje značajnih raskrsnica i putnih pravaca makroregije		100.000,00	12	
4.3.8. IZRADA STUDIJE OPRAVDANOSTI GASIFIKACIJE OPŠTINA MAKROREGIJE SARAJEVO		Nije utvrđena	12	

REGIONALNA STRATEGIJA EKONOMSKOG RAZVOJA

Sarajevska ekonomska makroregija Bosne i Hercegovine

		4.3.9. GASIFIKACIJA opština makroregije Sarajevo	100.000,00	12
		4.3.10. Obnavljanje Trebevičke Žičare	5.000.000,00	12
		4.3.11. Projekat CRNA RIJEKA – vodoprivreda	60.000.000,00	36
		4.3.12. Izgradnja zaobilaznice (petlje) oko Sarajevo (opis projekta/ projektni obrazac nije prezentiran u dokumentu)	N/A	N/A
		4.3.13. Studija izvodljivosti za modernizaciju željeznice (opis projekta/ projektni obrazac nije prezentiran u dokumentu)	300.000,00	12
	4.4 Balansiranje razvoja	4.4.1 Osnivanje Fonda za razvoj regije (uspostavljanje fonda i pocetne analize)	3.000.000,00	12
		4.4.2 Projekat izrade studije sveobuhvatne analize, definisanja aktivnosti, programa i sredstava za razvoj ruralnih područja regiona		12
	4.5. Jačanje lokalne uprave	4.5.1. Informatizacija općina/opština	3.000.000,00	36
		4.5.2. UVOĐENJE ISO 9001 - 2001 U LOKALNOJ UPRAVI	1.500.000,00	36

TOP 10 Projekti*:

1.3.1 - REGIONALNI TEHNOLOŠKI PARK

1.4.1 - USPOSTAVLJANJE INDUSTRIJSKIH ZONA

1.4.5 - FORMIRANJE REGIONALNIH BIZNIS INKUBATORA

1.4.7 - FORMIRANJE REGIONALNOG KREDITNO GARANTNOG FONDA ZA SME

1.4.9 - PROJEKAT 100 IDEJA ZA 100 BIZNISA

**1.2.4 - USPOSTAVLJANJE SISTEMA MINI FARMI (ZA RAZLIČITE VRSTE
POLJOPRIVREDNE DIJELATNOSTI – TURN KEY SYSTEM)**

2.2.9 - KLASTER TURISTIČKE PONUDE MAKROREGIJE SARAJEVO

4.5.2 - UVOĐENJE ISO 9001 - 2001 U LOKALNOJ UPRAVI

4.2.2 - SANACIJA DIVLJIH DEPONIJ SMEĆA (već postojećih)

2.1.2 REGIONALNA WEB STRANA

** Pogledajte obrasce projekata sa opisima*

1.1.1 Treninzi u industrijskim standardima

REGIJA	SARAJEVSKI EKONOMSKI REGION			
Sektor	SEKTOR RAZVOJA KONKURENTNOSTI PRIVREDE			
Naziv projekta	TRENINZI U INDUSTRIJSKIM STANDARDIMA			
Krajnji Cilj:	Doprinjati podizanju konkurentnosti poslovnih subjekata SMR i izvozno orijentiranim preduzećima			
Ciljevi projekta:	<ul style="list-style-type: none"> - Podići nivo znanja privrednih subjekata o prednostima primjene međunarodnih standarda - Povećanje i omogućavanje bolje konkurentnosti domaćih preduzeća kako na stranim tako i na domaćem tržištu - Otvaranje novih tržišta i povećanje fizičkog obima industrijske proizvodnje - Treninzi u implementaciji međunarodnih standarda (ISO 9001, 14001, drugi standardi ISO, EC znak i slicno) a prema potrebi privrednih subjekata 			
Regionalni značaj	Projekat je zamišljen na način da pruža tehničku podršku i edukuje privrednike iz cijele SMR, kako bi se ojačali privredni kapaciteti regije (generalno) sa posebnim osvrtom na subjekte koji djeluju u sektoru industrijske proizvodnje.			
Opis Projekta	<p>Projekta je osmišljen sa osnovnom idejom da:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Educiraju zainteresovane kandidate (predstavnike privrednih subjekata) o prednostima implementacije potrebnih međunarodnih standarda • Predstavi osnovne korake u implementaciji međunarodnih standarda • Prenese praktično znanje polaznicima o implementaciji standarda i formalno educira polaznike (uz sticanje formalnih zvanja) • Omoguće nabavku potrebne literature polaznicima kurseva • Međusobno povezivanje predstavnika različitih privrednih subjekata 			
Očekivani rezultati	<ul style="list-style-type: none"> • Povećan broj organizacija sa implementiranim standardima (certificiranih organizacija) • Povećan fizički nivo proizvodnje u organizacijama sa implementiranim standardima • Povećano učešće na domaćem i osvajanje stranog tržišta • Dosegnut nivo poslovne etike i bontona koji odgovaraju nivou u razvijenim evropskim zemljama 			
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	Usmjerena kampanja prezentacije projekta uz aktivno učešće organizacija koje okupljaju ili predstavljaju privredne subjekte, sa naglaskom na subjekte koji djeluju u sektoru industrijske proizvodnje.			
Uslovi za implementaciju	<ol style="list-style-type: none"> 1. Angažovanje kvalitetnih tj. kvalifikovanih ljudi za educiranje odnosno konsultantske kuće sa pravom da educira korisnike, izdaje certifikate o formalnoj naobrazbi polaznika i certificira organizacije 2. Osigurati potrebna finansijska sredstva 3. Osigurati učešće i odziv 			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM: ...optimum 400,000.....		Euro: ...200,000.....	

1.1.2 Edukacija mladih poljoprivrednika

REGIJA	SARAJEVSKI EKONOMSKI REGION			
Sektor	SEKTOR RAZVOJA KONKURENTNOSTI PRIVREDE			
Naziv projekta	EDUKACIJA MLADIH POLJOPRIVEDNIKA			
Krajnji Cilj:	Doprinijeti razvoju poljoprivrede na području općine Novi grad			
Ciljevi projekta:	<p>Podići nivo znanja poljoprivrednih proizvođača u cilju postizanja veće i kvalitetnije proizvodnje</p> <p>Edukacija iz raznih oblasti poljoprivredne proizvodnje: pčelarstvo, povrtlarstvo: uzgoj u plastenicima, na otvorenom,</p> <p>Voćarstvo, ljekobilje, hortikultura, jagodasto voće, gljivarstvo, proizvodnja mlijeka i mliječnih proizvoda, uzgoj stoke, peradi, puževa itd.</p>			
Regionalni značaj	Omogućavanje pohađanja zainteresovanim polaznicima kursa sa teritorije SER-a, a time se cilj projekta proširuje na cijeli SER.			
Opis Projekta	<ul style="list-style-type: none"> • Povećano zapošljavanje u sektoru poljoprivredne proizvodnje • Postizanje veće proizvodnje uz bolji kvalitet proizvoda • Povećanje i proširenja nivoa znanja o novim savremenim tehnologijama u određenim poljoprivrednim proizvodnjama kod poljoprivrednih proizvođača, kao i sprovođenje istih 			
Očekivani rezultati	<ul style="list-style-type: none"> ○ organizovati časove (predavanja) na teme interesantneza određenu vrstu proizvodnje - podjeliti brošure i drugu i stručnu literaturu iz domena poljoprivrede - omogućiti izlazak tima stručnjaka na teren, te organizovanje trening-časova u praksi. 			
Potrebne aktivnoasti na implementaciji projekta	<ol style="list-style-type: none"> 4. Angažovanje kvalitetnih tj. kvalifikovanih ljudi za educiranje 5. Osigurati potrebna finansijska sredstva 6. Odrediti lokacije gdje će se predavanja odvijati 			
Uslovi za implementaciju	<ul style="list-style-type: none"> • Povećano zapošljavanje u sektoru poljoprivredne proizvodnje • Postizanje veće proizvodnje uz bolji kvalitet proizvoda • Povećanje i proširenja nivoa znanja o novim savremenim tehnologijama u određenim poljoprivrednim proizvodnjama kod poljoprivrednih proizvođača, kao i sprovođenje istih 			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM:...optimum 50,000.....		Euro: ...25,000.....	

1.1.3 Unapređenje marketinških vještina poljoprivrednika

REGIJA	SARAJEVSKA EKONOMSKA REGIJA
Sektor	REVITALIZACIJA I REKONSTRUKCIJA EKONOMSKOG SEKTORA
Naziv projekta	Unapređenje marketinških vještina poljoprivrednika – IZGRADNJA IMENA PROIZVODA ČAJ-LJEKOVITO BILJE
Krajnji Cilj:	Proizvodnja kvalitetnog i ekološki zaštićenog proizvoda
Ciljevi projekta:	<ol style="list-style-type: none"> 1. Utvrđivanje standarda za proizvodnju ekološki čiste hrane 2. Valjano ambalažiranje u tzv. Ekološki prihvatljivim materijalima (staklo, drvo, hartija, metal dok se lagano napuštaju produkti dobijeni sintetičkim putem poput pvc) 3. Čuvanje proizvoda od štetnog spoljnog uticaja (neodgovarajuća temperatura, svjetlost, povećana vlaga) 4. Privlačenje kupčeve pažnje sa zvučnim imenom, bojom i dizajnom 5. komuniciranje sa potrošačem pomoću dodatnih informacija o proizvodu (ime proizvođača, najvažnija svojstva ili sastojci proizvoda)
Regionalna relevantnost	<p>Važnost zdrave ishrane, nije potrebno spominjati, a isplativost ovakvog vida poljoprivredne djelatnosti je ogromna.</p> <p>Oba ova elementa utiču i na zainteresovanost i izvođača projekta i kupca.</p>
Opis Projekta	<ol style="list-style-type: none"> 1. Identificiranje potreba uzgajivača ljekovitog bilja 2. Nabavka i distribucija sjemena i ostalog materijala 3. Na osnovu utvrđenih standarda za proizvodnju davanje stručnih savjeta i praćenja rasta biljaka 4. Sjetva i plasman u regionu ili u inozemstvu 5. projekat bi trebao biti finansiran preko agencija iz fonda za razvoj poljoprivrede 6. Davanje naglaska na kvalitet korištenog sjemena, ljekovitog bilja u narodnoj medicini 7. Konsultacija sa dizajnerom oko dizajniranja pakovanja da bi proizvod bio najprihvatljiviji <ol style="list-style-type: none"> a) Primjena standardizacije b) Davanje zaštitnog znaka c) Davanje zaštitne marke 8. Predstavljanje na sajmovima i reklama u medijima
Očekivani rezultati (indikatori)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Doprinos zdravoj ishrani 2. Povećana agrikulturalna aktivnost 3. Povećano zapošljavanje 4. Održiva proizvodnja
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	<ol style="list-style-type: none"> 1. snimanje terena 2. odabir terena prema agropedološkim uslovima i poboljšanje kvaliteta zemljišta 3. aktivnosti vezane za sjetvu 4. praćenje i stručno savjetovanje uzgajivača 5. žetva i poslovi nakon žetve (sušenje, klasifikacija, pakovanje) 6. odabir imena i dizajna pakovanja

REGIONALNA STRATEGIJA EKONOMSKOG RAZVOJA
Sarajevska ekonomska makroregija Bosne i Hercegovine

Period implementacije	Početak i priprema u jesen	A u narednoj godini slijede aktivnosti predviđene biljnim kalendarom																			
		<table border="1" style="width: 100%; height: 20px;"> <tr> <td style="width: 5%;"></td><td style="width: 5%;"></td><td style="width: 5%;"></td><td style="width: 5%;"></td><td style="width: 5%;"></td><td style="width: 5%;"></td><td style="width: 5%;"></td><td style="width: 5%;"></td><td style="width: 5%;"></td><td style="width: 5%;"></td><td style="width: 5%;"></td><td style="width: 5%;"></td><td style="width: 5%;"></td><td style="width: 5%;"></td><td style="width: 5%;"></td><td style="width: 5%;"></td><td style="width: 5%;"></td><td style="width: 5%;"></td> </tr> </table>																			
Uslovi za implementaciju	/ Jasan odnos između svih učesnika u projektu i zagarantovana / Materijalna i tehnička pomoć od strane stručnih lica																				
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	200 000 KM GODIŠNJE		Euro: ...100,000....																		

1.2.1 Razvoj plasteničke proizvodnje

REGIJA	SARAJEVO EKONOMSKI REGION			
Sektor	REVITALIZACIJA I REKONSTRUKCIJA EKONOMSKOG SEKTORA			
Naziv projekta	RAZVOJ PLASTENIČKE PROIZVODNJE			
Krajnji Cilj:	Podrška sektoru za agrikulturu i razvoj prehrambene industrije			
Ciljevi projekta:	Pružanje pomoći u smislu nabavke plastenika, zaštitnih sredstava i prskalica			
Regionalni značaj	Planirano uključiti privrednike sa područja općina/opština koji posjeduju određene zemljišne kapacitete i koji će opskrbljivati lokalne i regionalne prerađivače hrane, kao i proizvodnja cvijeća, ukrasnog bilja i sadnog materijala.			
Opis Projekta	U posljednje vrijeme je poraslo interesovanje proizvođača za intezivnu proizvodnju povrća u plastenicima, obzirom da se smanjuje negativan uticaj spoljne sredine za razliku od proizvodnje na otvorenom polju gdje je uticaj sredine sveden na minimum. Obzirom da se na malom i zatvorenom prostoru mogu proizvesti značajne količine kvalitetne hrane za tržište, rasadnog materijala, cvijeća predlažemo nabavku plastenika za 100 korisnika.			
Očekivani rezultati	<ul style="list-style-type: none"> - Povećan broj zaposlenih - Razvoj plasteničke proizvodnje - Proizvodnja zdrave hrane - Povećanje prihoda 			
Potrebne aktivnoasti na implementaciji projekta	<ol style="list-style-type: none"> 1. Identifikacija proizvođača povrća, cvijeća i sadnog materijala 2. Nabavka sadnog materijala, zaštitnih sredstava, prskalica 3. Omogućavanje savjetodavnih usluga 4. Zapošljavanje <p>Nabavka sistema za navodnjavanje-kap po kap.</p>			
Uslovi za implementaciju	Obezbjeđenje sredstava.			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM:...optimum 2.000.000		Euro: 1.000,000	

3.2.3 Podrška uzgoju jagodičastog voća

REGIJA	SARAJEVSKI EKONOMSKI REGION			
Sektor	SEKTOR RAZVOJA KONKURENTNOSTI PRIVREDE			
Naziv projekta	PODRŠKA UZGOJU JAGODIČASTOG VOĆA-MALINA, JAGODA			
Krajnji Cilj:	Proizvodnja zdrave hrane i povećanje zaposlenosti			
Ciljevi projekta:	Opšti razvoj sektora voćarstva. Racionalnije iskorištenje zemljišnih površina Doprinjeti razvoju jagodičaste proizvodnje			
Regionalni značaj	Projektну ideju razvio je klas. U saradnji sa klas-om podignuto je 70 malinjaka. Postoji zainteresovanost za ovu proizvodnju i dalje, a time bi se u saradnji sa klasom razvila jagodičasta proizvodnja u SER-u.			
Opis Projekta	<ol style="list-style-type: none"> 1. Identificiranje potrebe korisnika 2. Obilazak korisnika 3. Podizanje zasada maline 4. Prodaja proizvoda-KLAS 			
Očekivani rezultati	<ol style="list-style-type: none"> 1. Povećano zapošljavanje 2. Razvoj jagodičaste proizvodnje 3. Prodaja proizvoda- prihod 			
Potrebne aktivnoasti na implementaciji projekta	<ol style="list-style-type: none"> 1. Obilazak budućih malinara 2. Odabir korisnika 3. Implemenacija projekata 			
Uslovi za implementaciju	Osiguranje veće količine novca, a time će se povećati razvoj poljoprivredne proizvodnje tj. Jagodičastog voća			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM:...optimum 600,000		Euro: 300,000	

1.2.3 Podrška uspostavljanju otkupnih stanica za voće i povrće

REGIJA	SARAJEVSKI EKONOMSKI REGION			
Sektor	SEKTOR RAZVOJA KONKURENTNOSTI PRIVREDE			
Naziv projekta	PODRŠKA USPOSTAVLJANJU OTKUPNE STANICE ZA VOĆE I POVRĆE			
Krajnji Cilj:	Povećanje obima proizvodnje voća i povrća i omogućavanje plasmana na tržište proizvedenih količina i razvoja prerađivačkih kapaciteta.			
Ciljevi projekta:	<ol style="list-style-type: none"> 1. Analiza potencijala proizvodnje voća i povrća u regiji 2. Uspostavljanje mehanizma otkupne stanice u djelovima regije sa potencijalima 3. Plasman na tržište proizvedenih količina voća i povrća 4. Razvoj poljoprivredne proizvodnje i ruralnih područja 			
Regionalna relevantnost	<p>Pojedini dijelovi sarajevske makroregije imaju potencijal za proizvodnju voća i povrća. Međutim rascjepkanost posjeda i usitnjenost proizvodnih jedinica onemogućavaju značajniji razvoj proizvodnih i prerađivačkih kapaciteta (nesiguran izvor sirovina). Grupisanje proizvođača oko otkupnih stanica, a pogotovo u dijelovima regije poznatim po voćarstvu (podrinje), ali i drugih lokaliteta omogućilo bi ne samo organiziran plasman na domaće tržište domaćih proizvoda, već i razvoj prerađivačkih kapaciteta unutar SMR.</p>			
Opis Projekta	<ol style="list-style-type: none"> 1. Analiza potencijala za proizvodnju voća i povrća unutar SMR i okupljanje proizvođača 2. Analiza potencijalnih tržišta i metoda prodaje, kako unutar BiH, tako i inostranstvu 3. Uspostavljanje otkupne stanice sa dodatnim funkcijama pružanja savjetodavne podrške proizvođačima i promocije ulaganja u poljoprivredne i prerađivačke kapacitete, sa potrebnom infrastrukturom (ljudski resursi, fizička infrastruktura, itd). 			
Očekivani rezultati (indikatori)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Izrada plana razvoja proizvodnje voća i povrća na nivou Regije 2. Povećanje fizičkog obima proizvodnje i plasmana 3. Izgradnja prerađivačkih kapaciteta na teritoriji SMR i jačanje postojećih 4. Razvoj ruralnih područja, povratak i održiv opstanak stanovnika u ruralnim područjima 			
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	<ul style="list-style-type: none"> - Potrebno je izraditi akcioni plan promocije i povezivanja proizvođača voća i povrća sa rukovodiocima projekta, predstaviti ideju projekta, te pridobiti interes. - Potrebno je obezbijediti, u saradnji sa lokalnim vlastima, prostor i infrastrukturu. - Potrebno je educirati uposlene o načinima prodaje, marketingu i pružiti tehničku podršku u određenim segmentima. 			
Uslovi za implementaciju	Aktivan pristup svih zainteresiranih subjekata (lokalne vlasti, ministarstva poljoprivrede, primarni proizvođači, prerađivači itd.), finansijska sredstva za kvalitetnu realizaciju projekta, postojanje fizičke infrastrukture.			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM: 800.000		Euro: 400.000	

1.2.4 Razvoj mini farmi

REGIJA	SARAJEVO EKONOMSKI REGION			
Sektor	REVITALIZACIJA I REKONSTRUKCIJA EKONOMSKOG SEKTORA			
Naziv projekta	RAZVOJ MINI FARMI (TURN KEY SYSTEM – OD STUDIJE DO IMPLEMENTACIJE)			
Krajnji Cilj:	Podrška sektoru za poljoprivrednu proizvodnju i razvoj prehrambene industrije			
Ciljevi projekta:	<ul style="list-style-type: none"> - pružiti pomoć farmerima u reprodukcijskom materijalu, opremi i edukaciji - osigurati farmerima sigurno tržište (potpisivanjem ugovora sa prerađivačima) - osiguravanje povoljne finansijske konstrukcije za farmere - doprinijeti razvoju poljoprivredne i prehrambene industrije 			
Regionalni značaj	<ul style="list-style-type: none"> - U sarajevskoj regiji ima dosta površina koje su pokrivene poljoprivrednim zemljištem ili su prikladne za poljoprivrednu proizvodnju. - proizvodi farmera bi se plasirali na domaće tržište, kao i izvozili van granica bih. 			
Opis Projekta	<ul style="list-style-type: none"> - Ispitivanje terena i interesovanja farmera za određenu vrstu proizvodnje: proizvodnja mlijeka, proizvodnja mesa i proizvodnja voća i povrća - Nabavka reprodukcijskog materijala i distribucija istog - Rad stručnih savjetodavnih službi na terenu - Garantovanje otkupa proizvedenih sirovina preko ugovorenog partnera, kao i osiguranje redovne isplate za dati otkup - Projekat će biti finansiran preko serda-e (stvaranje fonda za razvoj poljoprivrede), sredstva zavoda za zapošljavanje, poslovnih banaka i sl. <p>Napomena: smatramo da projekat treba uključiti u strategiju razvoja regije do 2007.god. Čime bi se stvorili uvjeti za korištenje određenih sredstava eu. Projekat se može implementirati u fazama ili kao pilot projekat za jedan dio regije.</p>			
Očekivani rezultati	<ol style="list-style-type: none"> 1. Podsticaj poljoprivrednoj proizvodnji 2. Zapošljavanje ljudi u sektoru 3. Jačanje domaćeg tržišta, odnosno potiskivanje stranih proizvoda sa tržišta 			
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	<p>Formirati tim za istraživanje potreba farmera i kapaciteta u proizvodnji Formirati tim za istraživanje apsorpcione moći tržišta Izrada finansijskog plana Izrada kompletne studije uključujući gore navedene elemente Osiguranje sredstava Implementacija finansiranja Edukacija proizvođača Povezivanje sa prerađivačkim kapacitetima Monitoring</p>			
Uslovi za implementaciju	Osigurati veće količine investicijskog novca, izgraditi jasan odnos između svih strana koje su u datom projektu, kao i podršku od strane kvalifikovanih ljudi za svaki segment projekta.			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM:...optimum 6.000,000.....		Euro: ...3.000,000.....	

1.2.5 Oživljavanje stočne pijace na Nišićkoj visoravni

REGIJA	SARAJEVSKI EKONOMSKI REGION			
Sektor	SEKTOR RAZVOJA KONKURENTNOSTI PRIVREDE			
Naziv projekta	OŽIVLJAVANJE STOČNE PIJACE NA LOKALITETU NIŠIĆKE VISORAVNI			
Krajnji Cilj:	Podrška sektoru za agrikulturu i razvoj prehrambene industrije			
Ciljevi projekta:	<ul style="list-style-type: none"> - Oživljavanje i uspostavljanje stočne pijace u smislu razvoja poljoprivredne proizvodnje posebno stočarske i ratarske. - Pružanje pomoći farmerima u smislu obezbjeđenja plasmana stoke i stočne hrane i drugog repromaterijala - Povezivanje proizvođača sa domaćim prerađivačima 			
Regionalni značaj	Stočna pijaca na lokalitetu Nišićke visoravni je do rata bila jedna od najprometnijih stočnih pijaca na regionu Ilijaš-Olovo-Vareš-Sokolac-Vogošća. Kako je Kanton Sarajevo najveće tržište poljoprivredno-prehrambenih proizvoda i da na području Kantona postoji samo jedna pijaca žive stoke. Ponovno oživljavanje i uspostavljanje pijace na lokalitetu Nišićke visoravni doprinijelo bi razvoju poljoprivredne proizvodnje, posebno stočarske i ratarske, za što postoje svi potrebni preduslovi.			
Opis Projekta	U području Nišićke visoravni planirano je oživljavanje i stavljanje u ponovnu funkciju stočne pijace koja doprinosi ponovnom uvezivanju proizvođača stoke kao i otvaranju tržišta.			
Očekivani rezultati	<ol style="list-style-type: none"> 1. Povećana agrikulturna aktivnost 2. Otvaranje tržišta za sitnu i krupnu stoku 3. Indirektna podrška proizvodnji stočne hrane (krmiva i kabasta hrana) 			
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	Izrada projektne dokumentacije koja sadrži: <ol style="list-style-type: none"> 5. Podizanje zaštitne ograde 6. Izgradnja ulaza – portirnice 7. Kancelarijski prostor 8. Nabavka stočne vage 9. Priručni magacin 10. Nadstrešnica za vezivanje 			
Uslovi za implementaciju	Obezbeđenje sredstava.			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM:...optimum 50.000		Euro: 25.000	

1.2.6 Podrška uspostavljanju otkupne stanice za gljive i ljekobilje

REGIJA	SARAJEVSKI EKONOMSKI REGION			
Sektor	SEKTOR RAZVOJA KONKURENTNOSTI PRIVREDE			
Naziv projekta	PODRŠKA USPOSTAVLJANJU OTKUPNE STANICE ZA GLJIVE I LJEKOBILJE			
Krajnji Cilj:	Korištenje prirodnih resursa i potencijala (ljekovito bilje i gljive) s ciljem plasmana na tržište prikupljenih količina i razvoja prerađivačkih kapaciteta.			
Ciljevi projekta:	<ol style="list-style-type: none"> 1. Analiza potencijala i resursa u SMR (gljive i ljekobilje) 2. Uspostavljanje mehanizma otkupne stanice u djelovima regije sa potencijalima 3. Plasman na tržište prikupljenih količina gljiva i ljekovitog bilja 4. Razvoj i održivi opstanak stanovništva ruralnih i pasivnih područja regije 			
Regionalna relevantnost	Pojedini dijelovi sarajevske makroregije imaju potencijal kada se govori o gljivama i ljekovitim bilju. Međutim nedostatak mogućnosti plasmana na tržište prikupljenih gljiva i ljekovitog bilja ne doprinosi tome da se lokalno stanovništvo posveti korištenju ovih prirodnih resursa. Grupisanje proizvođača oko otkupnih stanica, a pogotovo u dijelovima regije poznatim po izobilju kako gljiva tako i ljekobilja omogućilo bi ne samo organizovan plasman na domaće tržište domaćih proizvoda već i razvoj prerađivačkih kapaciteta unutar SMR.			
Opis Projekta	<ol style="list-style-type: none"> 1. Analiza potencijala za proizvodnju gljiva i ljekovitog bilja unutar SMR i okoupljanje proizvođača 2. Analiza potencijalnih tržišta i metoda prodaje kako unutar BiH tako i inostranstvu 3. Uspostavljanje otkupne stanice sa dodatnim funkcijama pružanja savjetodavne podrške proizvođačima (prikupljačima) i promocije ulaganja u prerađivačke kapacitete, sa potrebnom infrastrukturom (ljudski resursi, fizička infrastruktura, itd). 			
Očekivani rezultati (indikator)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Izrada plana razvoja proizvodnje i prikupljanja gljiva i ljekovitog bilja na nivou Regije 2. Povećanje fizičkog obima proizvodnje i plasmana 3. Izgradnja prerađivačkih kapaciteta na teritoriji SMR i jačanje postojećih 4. Razvoj ruralnih područja i povratak i održiv opstanak stanovnika u ruralnim i pasivnim područjima sarajevske makro regije 			
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	<ul style="list-style-type: none"> - Potrebno je izraditi akcioni plan promocije i povezivanja proizvođača (zainteresiranih za prikupljanje i proizvodnju) gljiva i ljekovitog bilja sa rukovodiocima projekta i predstaviti ideju projekta te pridobiti interes. - Potrebno je izvršiti i obezbijediti uz saradnji sa lokalnim vlastima prostor i fizičku infrastrukturu - Potrebno je educirati uposlene o načinima prodaje, marketingu, i pružiti tehničku podršku u određenim segmentim. 			
Uslovi za implementaciju	Aktivan pristup svih zainteresiranih subjekata (Lokalne vlasti, ministarstva poljoprivrede, primarni proizvođači, prerađivači itd.) , Finansijska sredstva za kvalitetnu realizaciju projekta, Postojanje fizičke infrastrukture			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM: 600.000		Euro: 300.000	

1.2.7. Kreditno-garantni fond za poljoprivredu

REGIJA	SARAJEVO EKONOMSKI REGION			
Sektor	POLJOPRIVREDA			
Naziv projekta	KREDITNO-GARANTNI FOND ZA POLJOPRIVREDU			
Krajnji Cilj:	Razvoj i jačanje poljoprivrednog sektora			
Ciljevi projekta:	<ul style="list-style-type: none"> - Finansijska podrška razvoju poljoprivrede (nabavka opreme i repromaterijala) - Omogućavanje lakšeg pristupa finansiranju poljoprivrednika 			
Regionalni značaj	<ul style="list-style-type: none"> - Dostupnost sredstava poljoprivrednicima koji su aktivni unutar regije. - Omogućavanje efikasnijeg korištenja prirodnih resursa u regiji. 			
Opis Projekta	<p>Pristup raspoloživim kreditnim linijama otežan je za poljoprivrednike zbog poteškoća u obezbjeđivanju garancija, a za potencijalne nove poljoprivrednike koji žele da pokrenu svoj biznis, praktično je nemoguć. Uspostavljanjem kreditno - garantnog fonda za poljoprivrednike dopriniće se lakšem i bržem pristupu kreditima za ovu preduzetničku grupu koja predstavlja značajan faktor samoodrživosti seoskih područja, te doprinosi supstituciji uvoza. Očekuje se da će projekat povećati fizički obim poljoprivredne proizvodnje u regiji, da će ohrabriti banke i druge finansijske institucije da posebno investiraju u ovaj sektor.</p>			
Očekivani rezultati	<ul style="list-style-type: none"> - veći broj zaposlenih unutar regije - održivi povratak i razvoj sela - povećan fizički obim poljoprivredne proizvodnje - povećanje domaće sirovinke baze za prerađivačke kapacitete - veći udio domaćih proizvoda na tržištu regije 			
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	<p>Glavne aktivnosti su:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Uspostavljanje i registrovanje Kreditnog garantnog fonda za poljoprivrednike - Obezbeđivanje finansijskih sredstava za Fond od domaćih i inostranih vlada i donatora - Uspostavljanje saradnje sa bankama i drugim finansijskim institucijama i zaključivanje sporazuma o garanciji kredita - Promocija Fonda prema poljoprivrednicima, potencijalnim novim preduzetnicima i drugim zainteresovanim akterima - Osiguranje snažne pozicije Fonda na regionalnom i BiH finansijskom tržištu - Pomoć poljoprivrednicima da dobiju kredite radi pokretanja ili širenja poslovnih aktivnosti i podizanja konkurentnosti. 			
Uslovi za implementaciju	<ul style="list-style-type: none"> - projektni zadatak definisan - finansiranje obezbjedjeno 			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM: 3.000.000,00		Euro: 1.500.000.....	

1.2.8. Osnivanje regionalnih poljoprivrednih zadruga

Regija	Sarajevski ekonomski region
Sektor	Poljoprivreda
Naziv projekta	OSNIVANJE REGIONALNIH POLJOPRIVREDNIH ZADRUGA
Krajnji cilj	Razvoj organizovane poljoprivredne proizvodnje
Regionalni značaj	Iskorištavanje poljoprivrednih resursa regiona
Opis projekta	<ul style="list-style-type: none"> -Organizovanje kooperativne poljoprivredne proizvodnje -Organizovan otkup, povezivanje sa prerađivačima -Ciljana proizvodnja (mlijeko, meso, povrće, voće, ljekovito bilje, šumski plodovi gljive, med) -Edukacija -Stimulacije i regresiranje -Osnivanje porodičnih farmi -Integralnost projekta - Pridruživanje kooperanata iz susjednih općina
Očekivani rezultati	<ul style="list-style-type: none"> - Povećanje poljoprivredne proizvodnje-tržišni viškovi - Povećanje zaposlenosti - Supstitucija uvoza u ciljanim segmentima proizvodnje - Lokalni razvoj -samoodrživ
Potrebne Aktivnosti na implementaciji projekta	<ul style="list-style-type: none"> - Pravno konstituisanje «Poljoprivredne zadruge» - Adaptacija općinskih objekta - Nabavka neophodne opreme i mehanizacije - Ugovaranje proizvodnje sa prerađivačima npr: Milkos, Klas, Bosnalijek - Jasni i precizni uslovi za stimulaciju i regrese
Uslovi za implementaciju	<ul style="list-style-type: none"> - Prihvatanje projekta i projektnih obaveza od svih učesnika: <ul style="list-style-type: none"> o Općina o Nadležnih ministarstava o Kooperanata
Period implementacije	<ul style="list-style-type: none"> -Početak aktivnosti 2004 – konstitutivne aktivnosti i izvedbena projektna dokumentacija za adaptaciju objekta -Ugovaranje proizvodnje -Osposobljavanje domaćinstava za planiranu proizvodnju u ciljanim segmentima (Kreditne linije i grant iz fonda EU Reda) - U 2007 g. Do jula mjeseca , predaja objekta, opreme i mehanizacije «Poljoprivrednoj zadruzi»
Procjene ukupne vrijednosti projekta	2.000.000,00 EUR

1.2.9. Izrada studije

REGIJA	SARAJEVSKI EKONOMSKI REGION			
Sektor	POLJOPRIVREDA			
Naziv projekta	Izrada studije kojom bi se definisala sredstva, aktivnosti i programi iskorištenja samoniklog ljekovitog bilja i gljiva na području regiona po vrstama i količinama			
Krajnji Cilj:	Iskorištenje prirodnih potencijala regije i otvaranje novih radnih mjesta			
Ciljevi projekta:	<ul style="list-style-type: none"> - Identifikacija sredstava - Identifikacija projekata i programa - Otvaranje novih radnih mjesta 			
Regionalni značaj	Razlog za izradu Studije ovakve vrste na području regiona postoji iz razloga postojanja velikih šumskih kompleksa i ne narušenih prirodnih prostora u kome nalazimo velike količine neiskorištenih ljekovitih biljkaka i gljiva čijom racionalnom upotrebom se mogu otvoriti novi prerađivački kapaciteti i otvoriti nova radna mjesta.			
Opis Projekta	U propisanim recepturama, koriste se razni dijelovi biljaka kao što su list, cvet, stabljika, korjen, kora i sl. Sakupljeno bilje ne može se čuvati dugo vremena. Tokom godine suva biljka izgubi svoju vrijednost i kvalitet. To pogotovo treba poštovati kada beremo bilje za izradu nekih kozmetičkih sredstava. Gljive takođe mogu imati ljekovita svojstva i kao takve se mogu sakupljati i prerađivati. Kinezi pečurke koriste u ishrani i liječenju već hiljadama godina a moderne naučne metode istraživanja potvrdile su razloge za ovakav tretman gljiva.			
Očekivani rezultati	<ul style="list-style-type: none"> - Urađena Studija kojom bi se definisale aktivnosti programi i sredstva - Dogovoreni modusi saradnje opština/općina - Definisane aktivnosti i programi - Izvršena identifikacija finansijskih sredstava za programe i projekte 			
Potrebne aktivnoasti na implementaciji projekta	<ul style="list-style-type: none"> - Definisanje izvora sredstava za izradu Studije - Identifikacija partnera i učesnika u izradi Studije - Izrada Studije - Realizacija programa i projekata na osnovu definisanih aktivnosti 			
Uslovi za implementaciju	<ul style="list-style-type: none"> - Partnerstvo svih učesnika u regionu - Iznalaženje izvora finansiranja Studije - Uključivanje donatora i investitora u programe i projekte 			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM:...30.000,00		Euro: ...15.000,00	

1.2.10. Uzgoj i otkup ljekobilja i šumskih plodova

REGIJA	SARAJEVO EKONOMSKI REGION			
Sektor	EKONOMSKO - EKOLOŠKI			
Naziv projekta	UZGOJ I OTKUP LJEKOBILJA I ŠUMSKIH PLODOVA NA PODRUČJU OPĆINA: FONICA, KISELJAK I KREŠEVO			
Krajnji Cilj:	Unapređenje samog procesa uzgoja ljekobilja. Organizovano prikupljanje i otkup šumskih plodova i ljekobilja.			
Ciljevi projekta:	<ul style="list-style-type: none"> - zapošljavanje većeg broja kooperanata - proizvodnja ljekobilja - otkup i plasman ekološki prihvatljivih šumskih plodova 			
Regionalni značaj	<p>Za sam region ovaj projekat bi predstavljao veliki značaj kroz upošljavanje cca. 200 kooperanata sa područja općina Fojnica, Kiseljak i Kreševo.</p> <p>Kao i izvor za snadbijevanje zdravom hranom i ljekobiljem (gljive, maline, kupine, jagode, borovnice, metvicom, kamilicom, kantarionom...) za čitav region.</p>			
Opis Projekta	<p>U većem dijelu regije postoje povoljni prirodni uslovi i značajno iskustvo za proizvodnju ljekovitog i aromatičnog bilja i prikupljanje šumskih plodova, ali nedostaju kanali distribucije i tehničke pomoći mnogobrojnim usitnjenim potencijalnim proizvođačima i prerađivačima.</p> <p>Proces se sastoji od:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Nabavka sjemena. - Zasijavanje polja i livada sjemenima matvice, kamilice, kantariona, potom berba, otkup i sušenje, te plasman. - Nabavka potrebnih sušara. - Organizovanje punktova za otkup plodova. - Nabavka potrebne ambalaže. 			
Očekivani rezultati	<ul style="list-style-type: none"> - proizvodnja zdrave hrane - povećanje zaposlenosti - uređenje zapuštenih polja i livada 			
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	Saradnja i praćenje projekta od strane Poljoprivrednog instituta iz Sarajeva. Potpisivanje ugovora za otkup sa ino-partnerom iz Slovenije, Klasom, Bosnalijekom, te sa drugim partnerima.			
Uslovi za implementaciju	Pripremanje projekta od strane zemljoradničke zadruge Fojnica.			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM:...optimum 300.000		Euro: 150,000	

1.2.11. Laboratorija Lukavica Poljoprivredni fakultet

REGIJA	SARAJEVSKI EKONOMSKI REGION			
Sektor	REVITALIZACIJA I UNAPREĐENJE EKONOMSKOG SEKTORA ISTOČNO SARAJEVO			
Naziv projekta	REGIONALNA LABORATORIJA (MINI INSTITUT) SPECIJALIZOVAN ZA AGROHEMIJSKA ISPITIVANJA ZEMLJIŠTA I FIZIOLOGIJU BILJA			
Ciljevi projekta	<ol style="list-style-type: none"> 1. Podrška sektoru za polj. I stvaranje sigurnijih uslova za razvoj biljne proizvodnje u ovom regionu 2. Pružiti pomoć proizvođačima samim odabirom biljnih vrsta 3. Povećati broj poljop. Proizvođača 4. Specijalizovati pravce proizvodnje 5. Podrška Poljoprivrednom fakultetu Istočno Sarajevo, stručno usavršavaje asisteneta, pomoć pri izradi magistarskih i doktorskih disertacija 6. Obezbjediđivanje novih radnih mjesta 			
Regionalna relevantnost	<p>Projektnu ideju sam samostalno razvila a ona je slijedećeg sadržaja :osniva je laboratorije koja bi bila u saradnji sa poljoprivrednim fakultetom u istočnom sarajevu i u čiji bi rad bili uključeni studenti, asistenti, magistri, docenti, profesori sa fakulteta, kao i sva zainteresovana lica kvalifikovana za ovaj posao i svi bi u početku radili volonterski. zamisao je da laboratorija pruža potrebne usluge poljoprivrednim proizođačima iz svih opština istočnog sarajeva i šire (po potrebi) uz minimalnu novčanu naknadu (moguća je i druga vrsta kompenzacije –po dogovoru) i na taj način bi se izbjegli visoki toškovi analiza, povećala bi se proizvodnja i ti proizvodi bi opskrbljivali prerađivače hrane čime bi se smanjio uvoz i povećale šanse za razvoj samoodržive poljprivrede u BiH.</p>			
Opis Projekta	<ul style="list-style-type: none"> • Da bi se projekat realizovao potrebno je : <ol style="list-style-type: none"> 1. Prihvatiti ga 2. Odrediti (pronaći) povoljnu lokaciju za laboratoriju 3. Nabaviti potrebnu opremu (aparate za analizu zemljišta : za određivajne reakcije zemljišta , sadržaja humusa, makro i mikro elemenata, za hemijsku analizu biljaka , mjeranje intenziteta fotosinteze, sušnice, destilator, peč za žarenje, vodeno kupatilo, centrifuge itd.) 4. Angažovati adekvatne stručne saradnike za volonterski rad gdje postoji realna mogućnos njihovog kasnijeg stuoanja u radni odnos. 5. Projekat bi bio finansiran preko Agencije SERDA 			
Očekivani rezultati (indikator)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Povećana i sigurnija poljoprivredna proizvodnja 2. Stvaranje povoljnijih uslova za razvoj samoodržive prehrambene industrije 3. Stručno usavršavanje visokoškolskog kadara sa Poljoprivrednog fakulteta i šire 			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
Uslovi za implementaciju	<p>Pozitivna zainteresovanost za realizavanje projekta u što kraćem vrem. periodu (svih zainteresovanih subjekata), osiguranje potrebnih finansijskih sredstava, pravilan izbor saradnika za rad na projektu.</p>			
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	Bam: optimum KM 78.000,00		Euro: 39.881,00	

1.3.1 Regionalni tehnološki park

REGIJA	SARAJEVSKI EKONOMSKI REGION			
Sektor	SEKTOR RAZVOJA KONKURENTNOSTI PRIVREDE			
Naziv projekta	USPOSTAVLJANJE REGIONALNOG TEHNOLOŠKOG PARKA			
Krajnji Cilj:	Povećanje konkurentnosti MSP sektora			
Ciljevi projekta:	Razmjena informacija i saradnja između privrednog i obrazovnog sektora			
Regionalni značaj	Ostvarivanje prodaje na inostrano tržište proizvoda i usluga proizvedenih u SER-u što bi omogućilo kvalitetan i snažan razvoj.			
Opis Projekta	Osnivanje tehnološkog parka doprinijeće poboljšanju istraživačkih aktivnosti i uvođenju novih tehnologija što će rezultirati racionalizacijom proizvodnje i administrativnih procedura kao i povećanju proizvodnje.			
Očekivani rezultati	<ul style="list-style-type: none"> • Ispunjavanje kriterija za uspješan ekonomski razvoj • stvaranje novih proizvoda • aplikacija inovacije • Tehnološki centar osnovan i u potpunosti funkcionalan; • Poboļjšani tehnološki kapaciteti poduzeća; • Povećani profesionalni i naučni potencijali regije; • Uvedene nove tehnologije; • Povećana proizvodnja; • Povećan izvoz; • Povećana konkurentnost MSP-a na domaćem i stranom tržištu; • Povećana zaposlenost, osobito mladih stručnjaka 			
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	<ul style="list-style-type: none"> • Odabrati i obučiti osoblje, • Priskrbiti neophodnu opremu, • Promovisati aktivnosti Centra, • Razvijati i pobrinuti se za prijenos tehnologije, uvođenje EU tehničkih standarda, i td. u određenim poduzećima, • Uspostaviti suradnju između centra, istraživačkih instituta, škola, • Razvijati partnerstvo sa sličnim centrima u Evropi. 			
Uslovi za implementaciju	Spremnost lokalne vlade da podrži projekat; Spremnost preduzeća da se koriste uslugama Tehnološkog centra.			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM: ...optimum 4,000,000.....		Euro: ...2.000,000.....	

1.3.2 Klaster drvne industrije (podrska formiranju)

REGIJA	SARAJEVSKI EKONOMSKI REGION			
Sektor	SEKTOR RAZVOJA KONKURENTNOSTI PRIVREDE			
Naziv projekta	PODRŠKA USPOSTAVI KLASTERA DRVNE INDUSTRIJE			
Krajnji Cilj:	Jačanje sektora drvno-prerađivačke industrije			
Ciljevi projekta:	-jačanje drvno-prerađivačke industrije putem maksimalno efektivne upotrebe drveta -povećanje plasmana domaćih proizvođača kroz jačanje njihove konkurentnosti -povećanje broja uposlenih			
Regionalna relevantnost	- Regionalna razvojna strategija, ali i sektorske te integralna swot analiza koje su pripremljene za sarajevsku makroregiju ukazuju na to da je jedan od strateških resursa regije upravo šuma, odnosno drvo kao jedan od njenih proizvoda. Tradicija u drvno-prerađivačkoj industriji postoji u BiH, te u sarajevskoj makroregiji već decenijama, ali se zbog nedostatka marketinških i tehnoloških vještina i najnovijih dostignuća regija ne koristi svojim prirodnim resursom na optimalan način.			
Opis Projekta	Podrška kreiranju klastera u sektoru drvo-prerađivačke industrije podrazumjeva niz aktivnosti na identifikaciji i povezivanju regionalnih preduzeća koja se bave ovom djelatnošću. Ova aktivnost također podrazumjeva marketingški, pravni i finansijski konsalting, te prezentaciju cost-benefit analize za sve preduzeća na osnovu koje će se eventualno odlučiti da učestvuju u ovakvim inicijativama. Klaster nije zakonska forma, mada putem holdinga može to postati, ali ukoliko se ne formira holding onda je jedina mogućnost za funkcionisanje klastera da se o međusobnim odnosima pobrine odvojeno pravno lice koje bi uvezalo ostale elemente klastera. Ovo pravno lice bi angažovalo finansijske, pravne i druge stručnjake koji bi na osnovu broja zainteresovanih pravnih subjekata pripremili plan i prezentirali pravnim subjektima konkretno kakvi su ugovorni, tržišni, profitni i drugi odnosi u jednom klasteru. To bi bila prva faza posla, u kojoj se mogu već dogovoriti posebni odnosi unutar grupe preduzeća, a nakon toga bi se ovim klasterom bavilo odvojeno pravno lice koje bi zastupalo klaster u inostranstvu, pokušalo dogovoriti poslove, itd.			
Očekivani rezultati (indikator)	<ul style="list-style-type: none"> - Povećan broj zaposlenih u sektoru - Povećan izvoz proizvoda od drveta 			
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	<ul style="list-style-type: none"> - identifikacija preduzeća u ind. grani - saradnja sa projektima koji se bave klasterima - priprema kratkog poslovno-operativnog plana o potrebnim resursima za formiranje klastera - operativni rad 			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
Uslovi za implementaciju	- obezbjeđenje finansijskih sredstava			
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM: 600.000,00		Euro: 300.000,00	

1.3.3 Klaster metalne industrije (podrska formiranju)

REGIJA	SARAJEVSKI EKONOMSKI REGION			
Sektor	SEKTOR RAZVOJA KONKURENTNOSTI PRIVREDE			
Naziv projekta:	PODRŠKA USPOSTAVI KLASTERA METALNE INDUSTRIJE			
Krajnji Cilj:	Jačanje sektora metalne industrije			
Ciljevi projekta:	<ul style="list-style-type: none"> - Jačanje klastera metalne industrije putem okrupnjavanja malih proizvođača - Povećanje plasmana domaćih proizvođača kroz jačanje njihove konkurentnosti - Uvođenje novih, tržišno potrebnih proizvoda - Povećanje broja uposlenih 			
Regionalna relevantnost	<p>- Regionalna razvojna strategija, ali i sektorske te integralna swot analiza koje su pripremljene za sarajevsku makroregiju ukazuju na to da je metalno-prerađivačka industrija jedna od tradicionalnih industrija u regiji, bilo da se radi o automobilskoj ili industriji motora, žice, profila, itd. Zbog nedostatka marketinških i tehnoloških vještina i najnovijih dostignuća regija ne koristi ovu industriju na optimalan način, iako industrijska infrastruktura, potražnja na tržištu, i ljudski resursi postoje.</p>			
Opis Projekta	<p>Podrška kreiranju klastera u sektoru metalne industrije podrazumjeva niz aktivnosti na identifikaciji i povezivanju regionalnih preduzeća koja se bave ovom djelatnošću. Ova aktivnost također podrazumjeva marketinški, pravni i finansijski konsalting, te prezentaciju cost-benefit analize za sve preduzeća na osnovu koje će se eventualno odlučiti da učestvuju u ovakvim inicijativama. Klaster nije zakonska forma, mada putem holdinga može to postati, ali ukoliko se ne formira holding onda je jedina mogućnost za funkcionisanje klastera da se o međusobnim odnosima pobrine odvojeno pravno lice koje bi uvezalo ostale elemente klastera. Ovo pravno lice bi angažovalo finansijske, pravne i druge stručnjake koji bi na osnovu broja zainteresovanih pravnih subjekata pripremili plan i prezentirali pravnim subjektima konkretno kakvi su ugovorni, tržišni, profitni i drugi odnosi u jednom klasteru. To bi bila prva faza posla, u kojoj se mogu već dogovoriti posebni odnosi unutar grupe preduzeća, a nakon toga bi se ovim klasterom bavilo odvojeno pravno lice koje bi zastupalo klaster u inostranstvu, pokušalo dogovoriti poslove, itd.</p>			
Očekivani rezultati (indikatori)	<ul style="list-style-type: none"> - Povećan broj zaposlenih u sektoru - Povećana proizvodnja 			
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	<ul style="list-style-type: none"> - Identifikacija preduzeća u ind. grani - Saradnja sa projektima koji se bave klasterima - Priprema kratkog poslovno-operativnog plana o potrebnim resursima za formiranje klastera - Operativni rad 			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
Uslovi za implementaciju	- Obezbeđenje finansijskih sredstava			
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM: 600.000,00		Euro: 300.000,00	

1.3.4 Klaster proizvodnje hrane (podrska formiranju)

REGIJA	SARAJEVSKI EKONOMSKI REGION			
Sektor	SEKTOR RAZVOJA KONKURENTNOSTI PRIVREDE			
Naziv projekta	PODRŠKA USPOSTAVI KLASTERA PREHRAMBENE INDUSTRIJE			
Krajnji Cilj:	Jačanje sektora prehrambene industrije			
Ciljevi projekta:	<ul style="list-style-type: none"> -Jačanje prehrambene industrije putem uvezivanja proizvodno-preraživačkih kapaciteta u jednu cjelinu radi nastupa na ciljanim tržištima, te smanjenja troškova -Povećanje plasmana domaćih proizvođača kroz jačanje njihove konkurentnosti -Povećanje broja uposlenih 			
Regionalna relevantnost	<p>- Regionalna razvojna strategija, ali i sektorske te integralna swot analiza koje su pripremljene za sarajevsku makroregiju ukazuju na to da je jedan od strateških pravaca regije razvoj poljoprivrede, a samim tim i razvoj preradivačkih kapaciteta u prehrambenoj industriji. U BiH, kao i u sarajevskoj makroregiji, veliki je broj preduzeća koja se bave proizvodnjom prehrambenih proizvoda, a koja zbog različitih razloga, počevši od nedostatka adekvatnih certifikata, marketinških i tehnoloških vještina, ili jake konkurencije većih kompanija koje plasiraju svoj proizvode na domaćem tržištu po neznatno različitoj cijeni, i najnovijih dostignuća regija ne koriste svoje prirodne resurse na optimalan način.</p>			
Opis Projekta	<p>Podrška kreiranju klastera u sektoru prehrambene industrije podrazumjeva niz aktivnosti na identifikaciji i povezivanju regionalnih preduzeća koja se bave ovom djelatnošću. Ova aktivnost također podrazumjeva marketinški, pravni i finansijski konsalting, te prezentaciju cost-benefit analize za sva preduzeća na osnovu koje će se eventualno odlučiti da učestvuju u ovakvim inicijativama. Klaster nije zakonska forma, mada putem holdinga može to postati, ali ukoliko se ne formira holding onda je jedina mogućnost za funkcionisanje klastera da se o međusobnim odnosima pobrine odvojeno pravno lice koje bi uvezalo ostale elemente klastera. Ovo pravno lice bi angažovalo finansijske, pravne i druge stručnjake koji bi na osnovu broja zainteresovanih pravnih subjekata pripremili plan i prezentirali pravnim subjektima konkretno kakvi su ugovorni, tržišni, profitni i drugi odnosi u jednom klasteru. To bi bila prva faza posla, u kojoj se mogu već dogovoriti posebni odnosi unutar grupe preduzeća, a nakon toga bi se ovim klasterom bavilo odvojeno pravno lice koje bi zastupalo klaster u inostranstvu, pokušalo dogovoriti poslove, itd.</p>			
Očekivani rezultati (indikatori)	<ul style="list-style-type: none"> - Povećan broj zaposlenih u sektoru - Povećan izvoz proizvoda zdrave hrane 			
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	<ul style="list-style-type: none"> - identifikacija preduzeća u ind. grani - saradnja sa projektima koji se bave klasterima - priprema kratkog poslovno-operativnog plana o potrebnim resursima za formiranje klastera - operativni rad 			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
Uslovi za implementaciju	- Obezbjedenje finansijskih sredstava			
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM: 600.000,00		Euro: 300.000,00	

1.3.5. Studija Ocjene industrijskih potencijala u makroregiji

REGIJA	SARAJEVSKI EKONOMSKI REGION			
Sektor	SEKTOR RAZVOJA KONKURENTNOSTI PRIVREDE			
Naziv projekta	OCJENA INDUSTRIJSKOG POTENCIJALA U MAKROREGIJI SARAJEVO			
Krajnji Cilj:	Presjek stanja za procijenu industrijskog potencijala			
Ciljevi projekta:	<ul style="list-style-type: none"> - Povećanje konkurentnosti privrede - Privlačenje stranih investitora 			
Regionalni značaj	Ocjena industrijskog potencijala unutar sarajevske makroregije omogućila bi kreiranje konkretnih programa za poverćanje konkurentnosti određenih prepoznatljivih indtstijskih sektora. Ti programi trbali bi se razvijati za određene sektore, koji imaju razvojni potencijal u sarajevskoj makroregiji. Direktno investicije riješile bi većinu radnih problema i povećale konkurentnost industrije u regiji. Da bi se privukli incvestitori potrebno je prilagoditi poslovni, administrativni i društveni ambijent.			
Opis Projekta	<ol style="list-style-type: none"> 1. Analiza industrijskih preduzeća (trenutna situacija, mogućnosti, indetifikacija mogućih programa za razvoj), planiranim i podržanim progrmima za razvoj preduzaća 2. Usklađivanje aktivnosti između agencija za promociju direktnih investicija, kreditnih institucija, i dr. sličnih institucija 3. Izgradnjom tržišnih odnosa imeđu malih preduzeća i većih industrijskih preduzeća, te mogućih programa za razvoj klastera 4. Stvoriti preduslove za buduće finansiranje i planiranje razvoja 			
Očekivani rezultati	<ul style="list-style-type: none"> - Poznato stanje u industriji regiona - Identifikovane prioritetne industrije (preduzeća kod kojih se u najkraćem vremenu u jednoj ind. grani mogu postići najoptimalniji rezultati) - Dati konkretni parametri potrebnih kreditnih ulaganja ili drugih oblika ulaganja za podizanje konkurentnosti i pokretanje proizvodnje u pojedinim ind. preduzećima 			
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	<ul style="list-style-type: none"> - SERDA pripremiti projektni zadatak - Izdagti tender i angažovati ekspertnu grupu - Monitoring rada ekspertne grupe - Koordinirati sa općinama u regiji - Prezentovati i promovisati konačne rezultate studije 			
Uslovi za implementaciju	<ul style="list-style-type: none"> - Projektni zadatak definisan - Finansiranje obezbjedjeno 			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
				
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM: .200.000,00		Euro: 100.000.....	

1.4.1 Uspostavljanje industrijskih zona

REGIJA	SARAJEVSKI EKONOMSKI REGION			
Sektor	SEKTOR RAZVOJA KONKURENTNOSTI PRIVREDE			
Naziv projekta	USPOSTAVLJANJE INDUSTRIJSKIH ZONA			
Krajnji Cilj:	Podrska sektoru za privredu, pružanje povoljnijeg poslovnog okruženja i uslova za rad subjekata			
Ciljevi projekta:	<p>-revitalizacija starih i izgradnja novih industrijskih zona na području SER</p> <p>-kreiranje novih radnih mjesta</p> <p>-pružanje pomoći lokalnim preduzećima i uspostavljanje osnovnih veza u regionu za domaće i međunarodne poslovne poduzetnike</p> <p>-doprinos cijelokupnom razvoju privrednog sektora SER</p>			
Regionalna relevantnost	Projektnu ideju je razvila SERDA i planirano je da se uključe sve prijeratne industrijske zone sa područja SER sto bi rezultiralo cjelokupnim regionalnim privrednim razvojem			
Opis Projekta	<p>Projekat je dizajniran od SERDA-e. Osnovna ideja je omogućiti zaokruživanje cjelokupnog projekta pomoću:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. identificiranja potreba tržišta (zadovoljavanja tih potreba) 2. definisanja vizije i strategije projekta (usko definisanje svih operativnih ciljeva projekta) 3. uspostavljanje industrijske zone koja će biti samoodrživa 4. uspostavljanja kanala distribucije koji omogućavaju dugoročne plasmane proizvoda na tržištu BiH i šire (sto bi osiguralo samoodrživost) 			
Očekivani rezultati (indikator)	<ol style="list-style-type: none"> 5. povećana proizvodna aktivnost 6. povećano regionalno zapošljavanje u sektoru 3. samoodrživost Zone 			
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	<ul style="list-style-type: none"> • generisanje podataka o prijeratnim inustrijskim zonama • izbor najadekvatnijih područja i zona • uspostava i izgradnja osnovnih infrastruktura u zoni • formulisanje vizije i strategije Zone (uz pomoć konsultanata) • koordiniranje sa postojećim korisnicima zone • ispunjavanje formalnih uslova za početak rada zone 			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
Uslovi za implementaciju	Bolja finansijska shema, osiguranje veće količine investicijskog novca koji omogućava bolje rezultate, jasan odnos između svih stakeholdera koji su umiješani u projekat, i potpuna tehnička podrška od strane kvalifikovanih ljudi za svaki segment projekta.			
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM:...optimum 3.000,000		Euro: ...1.500,000	

1.4.2 Centar za marketing i FDI

REGIJA	SARAJEVSKI EKONOMSKI REGION			
Sektor	SEKTOR RAZVOJA KONKURENTNOSTI PRIVREDE			
Naziv projekta	CENTAR ZA MARKETING I ISTRAŽIVANJE TRŽIŠTA			
Krajnji Cilj:	Omogućiti regionalnim preduzećima bolji pristup domaćim i stranim tržištima			
Ciljevi projekta:	Doprinijeti u prevazilaženju nedostatka tržišnog istraživanja Doprinijeti poboljšanju marketinških vještina u sme			
Regionalna relevantnost	Projekat ima ne samo regionalnu već i državnu relevantnost obzirom da se sa problemom nedostatka i/ili nedovoljnog poznavanja marketinških vještina susreće veliki broj preduzeća iz svih sektora. Ovakav projekat može se uspostaviti na različitim nivoima, ali obzirom na geografsku blizinu većeg broja preduzeća koja se nalaze u okviru jedne ekonomske regije, mišljenja smo da bi centar regionalno imao najveći uspjeh jer bi, uz usluge istraživanja stranih tržišta, korespondencije i prevodjenja materijala za mala i srednja preduzeća, pomogao i njihovom međusobnom povezivanju i saradnji. Projekat mogu organizovati različita poslovna Udruženja, Razvojna Agencija, Privredna komora, i sl, ili to može biti zajednički projekat svih pomenutih.			
Opis Projekta	Nedostatak marketinga u privredi ima historijske korjene, i vezan je za organizaciju privrede u bivšoj Jugoslaviji, gdje su marketinško prodajne funkcije bile u drugim republikama (izvozni kontakti i organizacija), a BiH je imala mjesto proizvodno orjentisane republike. Danas ovaj problem značajno utiče na poslovnu fleksibilnost malih i srednjih preduzeća, a mehanizmi operativne podrške koji bi pomogli malim i srednjim preduzećima u rješavanju ovog problema ne postoje. Ovaj projekat bi omogućio regionalnim preduzećima da koriste usluge centra za istraživanje tržišta, kratku korespondenciju sa potencijalnim poslovnim partnerom, marketingško savjetovanje, i sl. Projekat je zamišljen kao pilot projekat koji bi u početku bio finansiran kroz donaciju, a zatim bi, ukoliko bi interes postojao, mogao biti razvijan i na komercijalnoj osnovi.			
Očekivani rezultati (indikator)	<ul style="list-style-type: none"> - povećana interregionalna razmjena - povećan izvoz - veće interesovanje za uspostavljanje sličnih centara u regiji 			
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	<ul style="list-style-type: none"> - pronaći adekvatnu lokaciju - zaposliti dva mlađa marketing stručnjaka - zaposliti četiri prevodioca - kupiti četiri kompjutera - kratkom, ali sadržajnom obavjesti promovisati postojanje 			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
Uslovi za implementaciju	<ul style="list-style-type: none"> - pripremiti opis projekta, budžet, - obezbjediti finansiranje 			
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM: 300.000,00		Euro: 150.000,00	

1.4.3 Centri za razvoj biznisa

REGIJA	SARAJEVSKI EKONOMSKI REGION			
Sektor	SEKTOR RAZVOJA KONKURENTNOSTI PRIVREDE			
Naziv projekta	CENTAR ZA RAZVOJ BIZNISA			
Krajnji Cilj:	<ul style="list-style-type: none"> - Stvaranje programa brze registracije poslovnih subjekata, servisa poslovnog i pravnog savjetovanja za preduzeća u osnivanju i novosnovana preduzeća. - Osnivanje centara za razvoj biznisa u svim opstinama regije 			
Ciljevi projekta:	<ul style="list-style-type: none"> - utvrđivanje i rješavanje ključnih problema koji ograničavaju ekonomski razvoj Sarajevskog ekonomskog regiona - kreiranje novi radnih mjesta - pružanje pomoći lokalnim preduzećima i uspostavljanje poslovnih veza u regionu za domaće i međunarodne poslovne poduzetnike - doprinos cjelokupnom razvoju privrednog sektora SER 			
Regionalna relevantnost	Projektnu ideju je razvila SERDA i planirano je da se uključe sve općine sa područja SER sto bi rezultiralo cjelokupnim regionalnim privrednim razvojem			
Opis Projekta	<p>Projekat je dizajniran od SERDA-e. Osnovna ideja je pružanje pomoći preduzećima u osnivanju u smislu :</p> <ul style="list-style-type: none"> • Pružanja pomoći u pripremi potrebne dokumentacije za registraciju i preregistraciju novih i postojećih biznisa; • savjetovanja o najpovoljnijem vidu registracije • savjetovanja poduzetnika u izradi biznis planova; • ostvarenja kontakata s donatorima u cilju animiranja istih; • pružanja informacija bez ograničenja o finansijskim sredstvima dostupnim za razvoj i ulaganja; • lobiranja za biznise i usmjeravanje na institucije koje im mogu pomoći; • pružanja pomoći u istraživanju tržišta; • rad na razvoju lokalnih, regionalnih i sektorskih organizacija; • suradnje s općinama u realizaciji njihovih strategija razvoja. • jeftin pristup računarima i ostaloj opremi (INFO Centar), • pristup faksu i telefonu 			
Očekivani rezultati (indikatori)	<ul style="list-style-type: none"> • brza registracija preduzeća • povećano regionalno zapošljavanje u sektoru 			
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	<ul style="list-style-type: none"> • prilagođavanje strategije projekta pojedinačno svim općinama • stvaranje preduslova za rad centra (osiguranje poslovnog prostora, infrastrukture, kadrova, ...) • edukacija kadrova • marketing 			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
Uslovi za implementaciju	Bolja finansijska shema, osiguranje veće količine investicijskog novca koji omogućava bolje rezultate, i potpuna tehnička podrška od strane kvalifikovanih ljudi za svaki segment projekta.			
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM:...optimum 5.000.000		Euro: 2.500.000.....	

1.4.4 Regionalni Infocentar

REGIJA	SARAJEVSKI EKONOMSKI REGION
Sektor	SEKTOR RAZVOJA KONKURENTNOSTI PRIVREDE
Naziv projekta	REGIONALNI INFOCENTAR
Krajnji Cilj:	Uspostavljanje institucije Poslovno-informativnog centa i pružanje sveobuhvatne pomoći privrednom sektoru SMR
Ciljevi projekta:	<ul style="list-style-type: none"> -realizacija centralne baze podataka o svim relevantnim informacijama i institucijama u regiji -realizacija interne baze podataka o poduzetnicima u smr -uspostava poslovno informativnog centra koji će biti na usluzi svim građanima i poslovnim saradnicima -savjetovanje o mogućnostima poslovanja u SMR -pružanje pomoći potencijalnim i postojećim poduzetnicima na području ser iz oblasti marketinskog savjetovanja -obavjestavanje o mogućoj standardizaciji kvaliteta proizvoda i dobivanju licence iso standarda i drugih međunarodno priznatih standarda kvaliteta -pomoć pri saradnji sa zemljama i poduzetnicima iz EU - pomoć u realizaciji transfera tehnologije, -generisanje podataka na web-u
Regionalna relevantnost	Projektnu ideju je razvila SERDA I planirano je da se stvori nekoliko centara za pružanje ove vrste usluga u cijelom regionu. Sve općine SER-a imaju potrebu za ovom vrstom pomoći njihova realizacija bi osigurala regionalnu dimenziju projekta. Realizacija ovog projekta bi omogućila bolji prosperitet postojećih i novoformljenih poduzeća, a time i bolji regionalni razvoj.

REGIONALNA STRATEGIJA EKONOMSKOG RAZVOJA
Sarajevska ekonomska makroregija Bosne i Hercegovine

Opis Projekta	<p>Info centar za mlade, bazu podataka o neiskorištenim podacima u regiji, promocija direktnih stranih investicija....) (1)</p> <p>Formiranjem regionalnog info centra i korišćenjem niza različitih, parcijalnih izvora podataka treba da se stvori nedostajuća objedinjena informaciona i analitička osnova za planiranje i koordinaciju razvojnih aktivnosti na nivou regije, te pruži strateški informacioni servis svim zainteresovanim unutrašnjim i spoljnim partnerima.</p> <p>Kroz projekat se očekuje izgradnja jedinstvene i sveobuhvatne regionalne baze ekonomskih i socijalnih podataka (koja bi objedinila sve relevantne podatke za odlučivanje o ekonomskom razvoju, tržištu rada i drugim relevantnim aspektima), razrađena metodologija prikupljanja i analize podataka (posebno za regionalno relevantna ekonomska istraživanja), izrada ključnih regionalnih vodiča/mapa, webstranica regije sa web-portalom, te pružanje informacionih usluga različitim grupama potencijalnih korisnika (strani i domaći investitori, poslovna zajednica, finansijske organizacije, i dr.). Očekuje se da regionalni info centar dostigne visok stepen samofinansiranja kroz pružanje usluga.</p> <p>Projekat je dizajniran od strane sektora za strategiju SERDA-e. Osnovna ideja je omogućiti zaokruživanje cjelokupnog projekta pomoću:</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ identifikiranja potreba poduzetnika ➤ stvaranja baze podataka koja ce omogućiti lakše i brže plasiranje provjerenih informacija zainteresiranim licima ➤ publikacija tih podataka prethodno definiranim poduzetnicima i univerzitetima (samim tim i povećana saradnja sa Univerzitetima) ➤ organizacija dodatnih edukacija i kurseva iz oblasti marketinga, transfera tehnologije, standarda kvaliteta, korporativnog upravljanja, internih direktiva za trziste EU... 			
Očekivani rezultati (indikatori)	<ul style="list-style-type: none"> - povećana poduzetnička aktivnost - Postavljeni web stranica i portal, - Promovisan info centar 			
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	<ul style="list-style-type: none"> - Uspostavljanje i opremanje centra, izbor i obuka osoblja; - Analiza ključnih izvora podataka i sporazum o saradnji; - Razrada metodologije prikupljanja i analize podataka; - Izgradnja jedinstvene baze ekonomskih i socijalnih podataka - Razvoj šema relevantnih podataka za ciljne grupe klijenata, kao što su mladi, investitori, turističke organizacije, analitičke i grupe za planiranje i drugi regionlani stejkholderi; - Dizajn i izvođenje istraživanja - Izrada prioriternih vodiča, mapa i sl. - Izrada web-stranice regije sa web-portalom - Razvoj i isporuka informacionih usluga za unutrašnje i spoljne korisnike. 			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
Uslovi za implementaciju	<p>Bolja finansijska shema, osiguranje vece kolicinu investicijskog novca koji omogucava bolje rezultate, i potpuna tehnicka podrška od strane kvalifikovanih ljudi za svaki segment projekta.</p>			
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM:...optimum 200.000.		Euro: ...100.000.....	

1.4.5 Formiranje regionalnih biznis inkubatora

REGIJA	SARAJEVSKI EKONOMSKI REGION			
Sektor	SEKTOR RAZVOJA KONKURENTNOSTI PRIVREDE			
Naziv projekta	FORMIRANJE REGIONALNIH BIZNIS INKUBATORA			
Krajnji Cilj:	Podrška razvoju sarajevske ekonomske regije			
Ciljevi projekta:	Formiranje i konsolidacija poslovnog inkubatora u Srajevskoj regiji			
Regionalni značaj	Poslovni inkubator predstavlja povoljni ambijent za razvoj novih preduzetničkih inicijativa sa ciljem razvijanja novih preduzeća. Ovaj poslovni incubator služit će novim preduzetnicima iz ser-a da osnuju svoja nova preduzeća uz korištenje usluga koje nudi inkubator. Između ostalih to su, logističke i administrativne usluge, poslovno-svjetničke usluge, usluge uvezivanja sa finansijskim izvorima, informacijsko-tehnološka usluga i činjenica da će to biti centar za kontinuirano učenje.			
Opis Projekta	1.Revitalizacija i opremanje prostora u kojem će se nalaziti poslovni inkubator 2.Obuka i osposobljavanje rukovodnog tima za pokretanje i rukovođenje inkubatorom 3.Poticaj poduzetničke kulture 4.Obuka i osposobljavanje tehničkog tima za pokretanje i programa pružanja podrške poduzetništvu i novim poduzetnicima			
Očekivani rezultati	1.Obnovljen i opremljen objekat 2.Osposobljen rukovodni tim za postavljanje i rukovođenje Inkubatorom 3.Realizacija aktivnosti poticaja širenja poduzetničke kulture 4.Obučeni i osposobljeni tehnički tim za uspostavljanje programa davanja podrške poduzetništvu i novim poduzetnicima 5.Pomoć pri formiranju samoodrživih kompanija			
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	1.Obnovljen i opremljen objekat 2.Osposobljen rukovodni tim za postavljanje i rukovođenje Inkubatorom 3.Realizacija aktivnosti poticaja širenja poduzetničke kulture 4.Obučeni i osposobljeni tehnički tim za uspostavljanje programa davanja podrške poduzetništvu i novim poduzetnicima			
Uslovi za implementaciju	<ul style="list-style-type: none"> - Pronalazak lokacije - ugovori sa kompanijama itd. - marketinška kampanja 			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM: ...4.000.000.....		Euro: ...2.000,000.....	

1.4.6. Fond za podršku inovacijama

REGIJA	SARAJEVSKI EKONOMSKI REGION			
Sektor	SEKTOR RAZVOJA KONKURENTNOSTI PRIVREDE			
Naziv projekta	FOND ZA PODRŠKU INOVACIJAMA			
Krajnji Cilj:	Razvoj i jačanje konkurentskih mogućnosti regiona			
Ciljevi projekta:	<ul style="list-style-type: none"> - povećanje konkurentnosti privrede - podrška inovativnosti u regionu 			
Regionalni značaj	Fond za podršku inovacijama bi riješio problem podrške kreativnim i inovativnim ljudima te povećao zaposlenost i konkurentnost u regiji.			
Opis Projekta	<p>1. Uspostavljanje fonda za podršku inovacijama pri razvojnoj agenciji. Dio fonda će biti za finansiranje operativnih troškova, dok će drugi dio biti za financiranje inovacija.</p> <p>2. uspostavljanje partnerske grupe koja će raditi na vrijednovanju projekata. Grupa će se sastajati svakih 15 dana (ili češće) i biti sastavljena od:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Dva člana iz instituta za ekonomiju (ili iz neke druge akademske institucije) - Dva člana iz privrede - Jedan član iz SERDA-e <p>3. Objavlivanje oglasa koji će prikupljati projektne ideje</p> <p>4. Vrednovanje tih ideja od strane partnerske grupe</p> <p>5. Izbor najbolje projektne ideje</p> <p>6. Finansiranje projektne ideje kroz:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ispitivanje i procjenu inovacije - analize projektne ideje - pravljenja prototipa - zaštite inovacije 			
Očekivani rezultati	<ul style="list-style-type: none"> - Jačanje i proizvodnja kadrova u regionu - Omogućavanje mladim ljudima iz regiona da postanu poduzetnici - Tržišna ekspanzija domaćih kompanija - Zaštita known how - Kreiranje novih proizvoda i novih tržišta 			
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	<ul style="list-style-type: none"> - Razrada projektne ideje od strane SERDA-e - Uspostavljanje fonda za podršku inovacijama - Angažovanje partnerske grupe - Pravljenje procedure angažovanja i izbora projektnih ideja 			
Uslovi za implementaciju	<ul style="list-style-type: none"> - projektni zadatak definisan - finansiranje obezbjedjeno 			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
	█	█	█	█
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM: 600.000,00		Euro: 300.000.....	

1.4.7. Formiranje regionalnog kreditno-garantnog fonda za SME

REGIJA	SARAJEVSKI EKONOMSKI REGION			
Sektor	SEKTOR RAZVOJA KONKURENTNOSTI PRIVREDE			
Naziv projekta	REGIONALNI KREDITNO-GARANTNI FOND ZA SME			
Krajnji Cilj:	Razvoj i jačanje konkurentskih mogućnosti regiona			
Ciljevi projekta:	<ul style="list-style-type: none"> - Finansijska podrška razvoju sme - Omogućavanje lakšeg pristupa finansiranju malih i srednjih preduzeća 			
Regionalni značaj	Dostupnost sredstava malim i srednjim preduzećima registrovanim unutar regije.			
Opis Projekta	Pristup raspoloživim kreditnim linijama otežan je za mala i srednja preduzeća zbog poteškoća u obezbjeđivanju garancija, a za potencijalne nove preduzetnike, koji žele da pokrenu svoj biznis, praktično je nemoguć. Uspostavljanjem kreditno - garantnog fonda za mala i srednja preduzeća doprinijeće se lakšem i bržem pristupu kreditima za ovu preduzetničku grupu koja predstavlja značajan faktor zapošljavanja u regiji. Očekuje se da će projekat unaprijediti nivo poslovnih aktivnosti u regiji, da će ohrabriti banke i druge finansijske institucije da posebno investiraju u ovaj sektor i da će dovesti do otvaranja niza novih biznisa.			
Očekivani rezultati	<ul style="list-style-type: none"> - veći broj zaposlenih unutar regije - omogućavanje mladim ljudima iz regiona da postanu poduzetnici - veći udio domaćih proizvoda na tržištu regije 			
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	Glavne aktivnosti su: <ul style="list-style-type: none"> - Uspostavljanje i registrovanje Kreditnog garantnog fonda za mala i srednja preduzeća - Obezbeđivanje finansijskih sredstava za Fond od domaćih i inostranih vlada i donatora - Uspostavljanje saradnje sa bankama i drugim finansijskim institucijama i zaključivanje sporazuma o garanciji kredita - Promocija Fonda prema malim i srednjim preduzećima, potencijalnim novim preduzetnicima i drugim zainteresovanim akterima - Osiguranje snažne pozicije Fonda na regionalnom i BiH finansijskom tržištu - Pomoć preduzetnicima da dobiju kredite radi pokretanja ili širenja poslovnih aktivnosti i podizanja konkurentnosti. 			
Uslovi za implementaciju	<ul style="list-style-type: none"> - projektni zadatak definisan - finansiranje obezbjedjeno 			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM:..3.000.000,00		Euro: 1.500.000.....	

1.4.8. Izgradnja poola (tima) lokalnih eksperata i ponuđača usluga

REGIJA	SARAJEVSKI EKONOMSKI REGION			
Sektor	SEKTOR RAZVOJA KONKURENTNOSTI PRIVREDE			
Naziv projekta	IZGRADNJA UDRUŽENJA LOKALNIH DAVALACA USLUGA I EKSPERATA			
Krajnji Cilj:	Stvaranje institucija koje će davati svu potrebnu podršku lokalnim uslužnim agencijama i stvaranje uspješne saradnje sa ostalim razvojnim agencijama, Univerzitetima, Institutima i drugim za regionalni razvoj bitnim akterima na području BiH.			
Ciljevi projekta:	<ul style="list-style-type: none"> - utvrđivanje i rješavanje ključnih problema koji ograničavaju saradnju između struktura poslovne podrške Sarajevskog ekonomskog regiona - uspostava jedinstvene mreže davaoca usluga na području SER i širenje i jačanje iste (sa unaprijed definisanim planovima razvoja i misijom) - kreiranje novih radnih mjesta u uslužnim djelatnostima - dodatna edukacija zainteresovanih zaposlenih u uslužnim djelatnostima - pružanje pomoći lokalnim preduzećima i uspostavljanje poslovnih veza između lokalnih davaoca usluga - doprinos cjelokupnom razvoju privrednog sektora SER 			
Regionalna relevantnost	Projektnu ideju je razvila SERDA i planirano je da se uključe sve agencije koje pružaju poslovnu podršku privrednom sektoru SER što bi osiguralo regionalnu relevantnost projekta			
Opis Projekta	<p>Projekat je dizajniran od SERDA-e. Osnovna ideja je pružanje pomoći navedenim agencijama u smislu :</p> <ul style="list-style-type: none"> • stvaranja uspješne i svestrano zadovoljavajuće koordinacije između svih aktera • stvaranja baze podataka koja će biti dostupna svim zainteresiranim agencijama • organizacija edukacija i kurseva koji su od velike važnosti za uspješan rad zaposlenih u navedenim institucijama • saradnja sa Univerzitetima i Institutima u cilju pružanja naučne pomoći davaocima usluga • pomoć pri organizaciji svih vrsta sajmova 			
Očekivani rezultati (indikator)	<ul style="list-style-type: none"> • zavidna komunikacija između navedenih agencija u cilju razvoja SER • povećano regionalno zapošljavanje u sektoru • mreža lokalnih davaoca usluga koja može zadovoljiti i najrazličitije potrebe pojedinačnog poslovnog subjekta 			
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	<ul style="list-style-type: none"> • stvaranje vjerodostojne baze podataka o svim subjektima koje spadaju u kategoriju lokalnih davalaca usluga • ostvarivanje saradnje sa svima pojedinačno • uspostava i izgradnja osnovnih infrastruktura za rad ureda koji će pružati navedenu podršku • stvaranja mreže i potpune koordinacije između svih postojećih davaoca usluga i stvaranje mogućnosti uključivanja novih • kontinuiran rad na poboljšanju uspješnosti svih navedenih aktivnosti 			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
Uslovi za implementaciju	Bolja finansijska shema, osiguranje veće količine investicijskog novca koji omogućava bolje rezultate, i potpuna tehnička podrška od strane kvalifikovanih ljudi za svaki segment projekta.			
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM:...optimum 400,000		Euro: 200,000.....	

1.4.9. Projekat 100 ideja za 100 biznisa

REGIJA	SARAJEVSKA EKONOMSKA REGIJA
Sektor	EKONOMSKI SEKTOR(OTVARANJE NOVIH RADNIH MJESTA U OKVIRU MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA)
Naziv projekta	"100 IDEJA ZA 100 NOVIH RADNIH MJESTA"
Krajnji Cilj:	Otvaranje novih radnih mjesta na području cjelokupne regije,kao i razvoj preduzetništva kroz broj novih malih i srednjih biznisa započetih realizacijom projekta
Ciljevi projekta:	-osobama sa idejom za novi biznis omogućiti finansijsku potporu u vidu kredita sa povoljnijim uslovima u odnosu na druge finansijske instiucije(duži greis period,niža kamatna stopa,jedostavnija administrativna procedura dobijanja sredstava); -kroz određeni vid praćenja novonastalih biznisa omogućiti im podršku u vođenju i upravljanju biznisom; -takodje,postojećim malim biznisima omogućiti uključivanje u projekat u cilju proširivanja djelatnosti i zapošljavanja novih radnika; -kroz sve gore navedeno,postize se osnovni cilj: 100 NOVIH RADNIH MJESTA.
Regionalni značaj	U svakoj od opština sarajevske regije ovim projektom pokrenuće se nekolicina novih biznisa,stvoriće se novi talas preduzetništva u regiji.sam projekat će biti inicijator i kreator novog poslovnog ambijenta.potencijalni preduzetnici u svkoj opštini regije uglavnom su okrenuti ka djelatnostima koje dominiraju na području opštine (poljoprivreda,turizam,trgovina,itd). Osim okretanja preovlađujućim djelatnostima u opštini sasvim je izvjesno da će se određeni broj preduzetnika opredjeliti za inovacije u pogledu poslovnih ideja.kada se u svakoj od opština regije realizuje par takvih ideja onda je to nešto novo,nešto kao novi udisaj.osim toga, novonastali biznisi koji su slični će se uvezati u jedan vid neformalnog udruženja na području regije u cilju lakšeg osvajanja tržišta i boljeg nastupa na istom. Ipak,ključni aspekt samog projekta,a koji se i provlači kroz sve ovo je upravo tih 100 NOVIH RADNIH MJESTA na cijeloj regiji.
Opis Projekta	Projekat je ideja Centra za razvoj biznisa Pale koji se nalazi u sklopu SERDA-e.Nastao je kao rezultat praćenja potreba klijenata Centra.Ono što je evidentno je da postoji ogroman broj ljudi sa idejama za biznis.Ali zajedničko za sve ideje je da stanu na koraku kada je treba realizovati.Jasan je odgovor:nedostatak finansijskih sredstava,pa čak i ako se pronadju,vro nepovoljni uslovi dobijanja istih.Fizička lica sa idejama za biznis su u vrlo nepovoljnom položaju kada traže finansijska sredstva za njegovo pokretanje. Projekat će se realizovati kroz sledeće faze: 1.identifikacija potencijalnih preduzetnika i njihovih ideja; 2.nakon toga ocjena,selekcija i odabir ideja; 3.još jedna detaljna ocjena izabranih ideja i izrada business planova; 4.dodjeljivanje kreditnih sredstava uz ispunjavanje postavljenih uslova; 5.registracija biznisa i početak djelatnosti; 6.u određenom periodu praćenje i pomoć u vođenju biznisa. Projektom je predviđeno da se pokrene do 100 novih biznisa (što je ciljna grupa), kao i proširenje postojećih biznisa uz zapošljavanje jednog ili više radnika. Finansijska baza projekta je 100 * 10 000 KM.
Očekivani rezultati	-nova radna mjesta; -poboljšanje uslova života i standarda življenja kod određenog broja ljudi; -indirektan uticaj na sve ostale sfere života; -povećanje broja poreskih obveznika (u smislu punjenja opštinskih budžeta).

REGIONALNA STRATEGIJA EKONOMSKOG RAZVOJA
Sarajevska ekonomska makroregija Bosne i Hercegovine

Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	*			
Uslovi za implementaciju	Sigurna finansijska sredstva pod povoljnijim uslovima.Organizovan,efikasan i brz rad na projektu uz jasno delegiranje ovlašćenja.I naravno, stručnost i profesionalnost angažovanih na projektu.			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
				
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM:...optimum 1.050. 000,.....		Euro:550. 000,.....	

1.4.10. Žene kreiraju promjene u lokalnoj ekonomiji

REGIJA	SARAJEVSKA EKONOMSKA REGIJA
Sektor	REVITALIZACIJA I REKONSTRUKCIJA EKONOMSKOG SEKTORA
Naziv projekta	“ ŽENE U LOKALNOJ EKONOMIJI KREIRAJU PROMJENE “
Krajnji Cilj:	Jacanje ekonomskih kapaciteta malih lokalnih zajednica, poboljšanje uslova za razvoj lokalne ekonomije putem uspostavljanja centara za ekonomski razvoj mikro biznisa malim urbanim zajednicama srednje Bosne. Projekat namjerava da doprinese: razvoj zenskog poduzetništva, razvoj lokalne zenske preduzetnicke mreže, rast zaposlenosti i povećanje prihoda.
Ciljevi projekta:	<ul style="list-style-type: none"> - povećanje zaposlenosti; porast prihoda korisnika projekta; - smanjenje socijalnih problema u lokalnim zajednicama - jacanje uloge žena u ekonomskom zivotu zajednice - razvoj i unapredjenje saradnje izmedju javnog i privatnog sektora
Regionalna relevantnost	Projektnu ideju je razvila bosnakohercegovačka ženska ekonomska mreža I planirano je da se uključi 168 žena, od kojih je 120 potencijalnih biznis startera, 40 vlasnika malih preduzeća I 8 zaposlenih u organima uprave. Projekat bi obuhvatao općine: BREZA, VARES, VISOKO I KAKANJ; dvije općine sa razvijenom ekonomijom i dvije sa ekonomijom na niskom nivou razvijenosti.
Opis Projekta	<p>Projekat je dizajniran od strane BHZEM (Bosankohercegovacka zenska ekonomska mreza) u kooperaciji sa NVO VIDRA –om, mikro kreditnom organizacijom PARTNER i nacelnicima opcina u kojima ce projekat biti implementiran.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Projektom se planira u periodu od godinu dana uspostaviti 4 razvojna biznis centra u kojima bi se dali kljucni oblici podrške za razvoj biznisa zenama koje zele postici ekonomsku samostalnost, kao i zenama valsnicama malih radnji i preduzeca koje planiraju da prosire postojeći biznis. 2. Područje projektnih aktivnosti su lokalne zajednice koje nisu regionalni centri, ali podsticanjem razvoja preduzetničkog duha i privatne inicijative doprinose svom bržem ekonomskom razvoju. Sve četiri opštine su locirane na uskom području čime su obezbjeđene pretpostavke za međusobnu saradnju i umrežavanje. 3. Uspostavljanje centara je planirano u saradnji sa lokalnim organima uprave koji trebaju da pruže institucionalnu podršku za rad centra i doprinesu da se u lokalnim zajednicama poveća broj žena poduzetnica i broj zaposlenih žena iz ranjive populacije. 4. Regionalni razvoj zahtijeva mobilizaciju svih subjekata razvoja (opštine i druge manje jedinice lokalne uprave, asocijacije privrede, preduzetnici, idr.) da bi se povećao broj zaposlenih. Na tim osnovama se zajedničkim projektima daje direktan doprinos uravnoteženom regionalnom razvoju i smanjenje dispariteta u stepenu razvijenosti malih lokalnih zajednica u odnosu na veće gradove.

Očekivani rezultati (indikatori)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Uspostavljenje i osposobljavanje centara u cetiri općine srednje Bosne koji ce pružati inicijalne usluge za osnivanje samostalnih radnji i malih preduzeca 2. Razvijeni " paketi usluga " i preporuka za unaprijedjenje poslovnog okruženja za mikro biznis 3. Osigurana snazna informativna i savjetodavna podrška za pokretanje novih biznisa 4. Unaprijedjenje postojećih poslovnih usluga i razvoj novih usluga mikro poduzetnicama 5. Promalazenje finansijskih i investicionih sema za start up i razvoj postojećeg biznisa 6. Umrezavanje novoosnovanih centara i saradnja sa odabranim centrima drugih područja 7. Obuka zaposlenih u javnim sluzbama 8. Stvaranje mogućnosti za uspostavljanje gender balansa u ekonomskoj sferi života 9. U saradnji sa općinama koje ce obezbijediti doprinos u finansijskim sredstvima i prostoru za Centar, izvršiti prekvalifikaciju 8 radnika javne uprave, koji bi racionalizacijom broja zaposlenih u administraciji u narednoj godini mogli ostati bez posla 10. Korisnici usluga centra bi na jednom mjestu dobivali sve potrebne informacije vezano za pravne i druge procedure oko pokretanja biznisa i savjetodavnu pomoć oko vođenja biznisa i trening obuku iz preduzetničkog menadžmenta 			
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	<ul style="list-style-type: none"> • Pripremne aktivnosti oko uspostavljanja i opremanja centra; • Izbor i obučavanje ključnog osoblja • Razvoj usluga centra • Razvoj poslovnog plana centra • Promocija centra i stvaranje lokalne mreže žena preduzetnica • Pomoć u pribavljanju finansijskih sredstava / kredita • Praćenje projektom uspostavljenih biznisa • Aktivnosti vezane za EU/ projekat u smislu njegove vidljivosti u zajednici i u tom smislu saradnja sa lokalnim i drugim medijima u cilju promocije projektnih aktivnosti. 			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
Uslovi za implementaciju	Bolja finansijska shema, jasan odnos izmedju svih stajkholdera koji su umijesani u projekat, i potpuna tehnicka podrška od strane kvalifikovanih ljudi za svaki segment projekta.			
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM:...optimum 150.000,00.....		Euro: ...75.000,00.....	

2.1.1 Formiranje putokaza za turističke potencijale regije

REGIJA	SARAJEVSKI EKONOMSKI REGION			
Sektor	SEKTOR RAZVOJA TURIZMA			
Naziv projekta	TURISTIČKI PUTOKAZI PREMA TURISTIČKIM DESTINACIJAMA REGIJE			
Krajnji Cilj:	Unapređenje i poboljšanje turističke ponude			
Ciljevi projekta:	<ul style="list-style-type: none"> -unaprijediti turističku ponudu; -doprinjeti stvaranju pozitivnog image-a turističkih centara i približavanju kvalitetu usluga koje postoje u savremenim centrima; -olakšati kretanje turista i omogućiti im ugodniji boravak. 			
Regionalni značaj	<p>Projekat bi bio realizovan na svim turističkim destinacijama i olimpijskim planinama i bio bi jedinstven u smislu izgleda putokaza. Turisti prilikom svojih boravaka u zimskim centrima i na drugim turističkim destinacijama imaju problema prilikom traženja hotela u kojima imaju rezervisan smještaj ili kod nalaženja atraktivnih objekata i lokacija.</p> <p>Putokazi bi dijelom riješili probleme nepotrebnih gužvi i zadržavanja na prilazu Centrima kao i u njima.</p> <p>Značajno bi poboljšali kretanje turista na planinama i urbanim centrima i drugim turističkim destinacijama. Postojanje ovih putokaza pružalo bi turistima osjećaj ugodnosti i sigurnosti, odnosno, bili bi uvjereni da imaju bolji i kvalitetniji tretman i da domaćin vodi računa o njima.</p> <p>Bolja turistička ponuda znači više turista, a više turista znači veći prihod za Centre kao i za regiju.</p>			
Opis Projekta	<p>Stvaranje unificiranih putokaza koji bi nosili obilježja Olimpijskih planina i drugih turističkih destinacija, a usmjeravali bi turiste ka hotelima, sportskim terenima, stazama za skijanje i džoging, nacionalnim restoranima historijskim i vjerskim spomenicima itd., značajno bi doprinijelo unapređenju turističke ponude.</p> <p>Putokaze postaviti na što više mjesta i da budu što uočljiviji i jasniji. U ovom projektu se treba rukovoditi maksimum "Ništa nije nepotrebno" jer i mala pojedinost u očima turista može izgledati značajna.</p>			
Očekivani rezultati	<ul style="list-style-type: none"> -poboljšanje turističke ponude; -veći broj turista (indirektno i na duži rok); -veći prihod; -osjećaj sigurnosti na planini. 			
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	<p>Obimnim istraživanjem odrediti lokacije na kojima će putokazi biti postavljeni vodeći računa da se nalaze na što više mjesta.</p> <p>Osmisliti jedinstven izgled putokaza za sve turističke destinacije regije (naš i engleski jezik).</p> <p>Izabrati izvođača radova.</p>			
Uslovi za implementaciju	Saglasnost lokalnih vlasti i rukovodstva Olimpijskih centara i turističkih destinacija.			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM: ...optimum 240.000.....		Euro: ...120.000.....	

2.1.2 Regionalna web stranica

REGIJA	SARAJEVO EKONOMSKI REGION			
Sektor	TURIZAM			
Naziv projekta	REGIONALNA WEB STRANICA			
Krajnji Cilj:	Promocija i razvoj regiona			
Ciljevi projekta:	Cilj ovog projekta je da kompanijama koje traže mogućnost za započinjanje biznisa, razvoj ili investiranje bude pružena maksimalna podrška i potpuna slika o mogućnostima, pogodnostima i poslovnoj klimi u općinama.			
Regionalni značaj	Ova regija ima komparativne prednosti u oblasti turizma koje treba maksimalno iskoristiti.			
Opis Projekta	<p>Serda kao razvojna agencija, prema svom poslovnom planu, ima zadatak da razvije i promoviše infrastrukturu za web projekte. Projekat "WEB PORTAL OPŠTINE SER-A", ima za cilj da objedini sve web stranice općina/opština SER-a.</p> <p>Općinama/opštinama se nudi prezentiranje na najbolji mogući način svih potencijala i povećava efikasnost pružanja usluga kroz nove (jeftine) tehnologije.</p> <p>Web portal bi se sastojao od pojedinačnih web stranica općina koje bi (svaka na sličan način) pružale informacije o industrijama, kapacitetima, životnim uslovima, mogućnostima i pogodnostima za započinjanje biznisa ili njegov dalji razvoj na općini. Značajnim smatramo i objavu zona na kojima je dozvoljeno lociranje biznisa (industrijske zone,...) odnosno objavu svih slobodnih poslovnih prostora u vlasništvu općine.</p> <p>Također se kroz proširenje ponude poslovnih informacija želi privući veći broj poslodavaca i animirati objavljivanje oglasa za otvorena radna mjesta.</p> <p>SERDA će kod implementiranja ovog projekta ispoštovati svu zakonsku proceduru u okviru izbora kompanije koja će izraditi web stranicu.</p>			
Očekivani rezultati	<ul style="list-style-type: none"> -iskorištenje komparativnih prednosti regije -povećanje broja uposlenih u sektoru turizma -povećanje posjeta domaćih I stranih turista 			
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	<ul style="list-style-type: none"> - Objavljivanje tendera za izradu projektne dokumentacija - Izbor najpovoljnijeg ponuđača - Implementacija projekta 			
Uslovi za implementaciju	Osiguranje finansijskih sredstava, zainteresiranost partnera I izvršnih vlasti			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
				
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM:...40000optimum		Euro: 20.000	

2.1.3 Marketing i promocija banjskog, zdravstvenog i seoskog turizama (Kiseljak, Kreševo, Fojnica)

REGIJA	SARAJEVSKI EKONOMSKI REGION			
Sektor	SEKTOR RAZVOJA TURIZMA			
Naziv projekta	MARKETING I PROMOCIJA BANJSKOG, SPORTSKOG I SEOSKOG TURIZMA (KISELJAK, KREŠEVO, FOJNICA)			
Krajnji Cilj:	Kvalitetnija promocija banjskog, sportskog i seoskog turizma			
Ciljevi projekta:	<ul style="list-style-type: none"> - Otvaranje novih radnih mjesta - Razvoj banjskog, sportskog i seoskog turizma - Izgradnja sportsko-rekreacionog centara - Poboljšanje kvaliteta života 			
Regionalni značaj	Regionalni značaj ovoga projekta je povećanje turističke ponude posebice za ino tržište, jer Banja Kiseljak ima tradiciju dugu stotinu godina, što je za ino klijentelu jak argument. Reumal je takođe centar koji pruža usluge banjskog liječenja I koji se treba predstaviti na ino tržištu.			
Opis Projekta	Banju Kiseljak I Fojnički Reumal predstaviti kao banjsko, sportsko turističku destinaciju posebice ino klijentima putem raznih brošura I aresivnim medijskim predstavljanjem. U okviru ove kapanje svakako predstaviti općinu Fojnica koja ima potrebne kapacitete za zimski turizam. Ukratko napraviti kvalitetnu razglednicu Kiseljaka, Fojnice I Kreševa.			
Očekivani rezultati	Povećanje broja turističkih posjeta na ovome području, a što bi dovelo do povećanja broja zaposlenih u sektoru turizma.			
Potrebne aktivnoasti na implementaciji projekta	-Osigurati srdestva za realizaciju ovoga projekta -Angažovati eksperte za izradu kvalitetne promocije			
Uslovi za implementaciju	U izradu ovoga projekta uključiti turističke zajednice ove regije, kao I predstavnike Banje Kiseljak I Reumala			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM:...optimum .100.000		Euro: 50.000	

2.1.4. Izrada promotivnog materijala (turistički vodič)

REGIJA	SARAJEVO EKONOMSKI REGION			
Sektor	TURIZAM			
Naziv projekta	IZRADA PROMOTIVNOG MATERIJALA ZA TURIZAM			
Krajnji Cilj:	Kompletiranje turističke ponude i povećanje tražnje za turističkim uslugama u regionu			
Ciljevi projekta:	Kvalitetne idostupne informacije svim zainteresovanim klijentima			
Regionalni značaj	Objedinjavanje informacija na nivou regije i lak pregled svih turističkih destinacija, ponuda i sadržaja u regiji. Mogućnost standardiziranja turističke ponude sa aspekta kvaliteta.			
Opis Projekta	Kreiranje specijalnih logotipa, poruka, karti, plakata, vodiča, turističke mape itd., koje bi u sebi sadržale sve informacije potrebne korisnicima.			
Očekivani rezultati	Povećanje broja turističkih posjeta na ovome području, a što bi dovelo do povećanja broja zaposlenih u sektoru turizma.			
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	-Osigurati srdestva za realizaciju ovoga projekta -Angažovati eksperte za izradu kvalitetne promocije			
Uslovi za implementaciju	U izradu ovoga projekta uključiti turističke zajednice ove regije, kao i predstavnike svih turističkih destinacija u ovoj regiji.			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
		x x x x x x x x x x		
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM:...optimum 40.000		Euro: 20,000	

2.1.5. Izrada marketinške strategije razvoja turizma u regionu

REGIJA	SARAJEVSKI EKONOMSKI REGION			
Sektor	SEKTOR RAZVOJA TURIZMA			
Naziv projekta	IZRADA MARKETINŠKE STRATEGIJE RAZVOJA TURIZMA U REGIONU			
Krajnji Cilj:	Razvoj i jačanje turizma			
Ciljevi projekta:	<ul style="list-style-type: none"> -iskorištenje komparativnih prednosti regije -povećanje broja uposlenih u sektoru turizma -povećanje posjeta domaćih I stranih turista 			
Regionalni značaj	Ova regija ima komparativne prednosti u oblasti turizma koje treba maksimalno iskoristiti, I značaj izrade marketinške strategije turizma za regiju je temeljni i polazni dokument za izradu svih daljnjih projekata vezanih za turizam.			
Opis Projekta	U izradu marketinške strategije uključiti sve relevantne institucije ove regije da bi se došlo do potpune trenutne "slike stanja na terenu", koja je neophodna za izradu kvalitetne strategije I pravaca. Tim koji bi imenovala SERDA-e odredio bi metodologiju izrade marketinške strategije.			
Očekivani rezultati	<ul style="list-style-type: none"> -presjek stanja na terenu i određivanje mogućih pravaca za razvoj turizma -tačno definirani programi marketinga za turizam -potpuni podaci potrebnih kadrova za ovu oblast 			
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	Potpuna podrška svih nivoa vlasti oko prikupljanja potrebnih podataka za analizu stanja i kvalitetno oformljen tim za izradu marketinške strategije.			
Uslovi za implementaciju	Osiguranje finansijskih sredstava, zainteresiranost partnera i izvršnih vlasti			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
				
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM:...200,000 optimum		Euro: 100 000	

2.2.1 Studija izvodljivosti rekonstrukcije i modernizacije kapaciteta zimskog turizma: Igmana, Bjelašnice, Jahorine, Trebevića

REGIJA	SARAJEVSKI EKONOMSKI REGION			
Sektor	SEKTOR RAZVOJA TURIZMA			
Naziv projekta	STUDIJA IZVODLJIVOSTI REKONSTRUKCIJE I MODERNIZACIJE KAPACITETA ZIMSKOG TURIZMA (BJELAŠNICA, IGMAN, JAHORINA, TREBEVIĆ)			
Krajnji Cilj:	Kreiranje studije i akcionog plana koji će u budućnosti privući investicije i osigurati značajno mjesto sarajevu i pomenutim turističkim odredištima na turističkoj karti europske			
Ciljevi projekta:	<ol style="list-style-type: none"> 1. Izraditi studijsku dokumentaciju koja će omogućiti pronalazak značajnih investitora 2. Razviti i predstaviti koncept upravljanja ovim turističkim potencijalima 3. Optimiziranje zakona kako bi se omogućila realizacija projekta 4. Kreiranje integralne turističke ponude Sarajeva i okolnih gradova 			
Regionalna relevantnost	Obzirom na geografski položaj ovih zimskih turističkih potencijala i značaj njihovog optimalnog korištenja ne smo za grad sarajevo već i za druge okolne gradove, i obzirom na turističke potencijale glavnog grada bih, može se reći da ovaj projekat ima regionalni značaj. Blizina glavnog grada bih (30 minuta vožnje do odredišta) i aerodroma sarajevo (30-60 minuta vožnje do odredišta) ovim turističkim kapacitetima, zaista omogućavaju korištenje svih potencijala za razvoj zimskog u kombinaciji sa urbanim i drugim vidovima turizma.			
Opis Projekta	<ul style="list-style-type: none"> • Prvi korak u procesu optimizacije korištenja turističkih potencijala je svakako detaljna analiza postojećeg stanja te detaljna analiza zakona i regulative koji tretiraju ovu oblast • Sugeriranje potrebnih promjena i dopuna zakona koji tretiraju ovu oblast. • Kreiranje modela upravljanja zimskim turističkim centrima • Kreiranje studija izvodljivosti koje će u obzir uzeti sve gore navedeno • Kreiranje marketing plana i osiguranje pravilne prezentacije i promocije 			
Očekivani rezultati (indikatori)	<ul style="list-style-type: none"> • Promjena i dopuna zakona i regulative koje će omogućiti optimalno korištenje potencijala za razvoj zimskog turizma na optimalan način • Studije izvodljivosti koje tretiraju razvoj zimskih centara turizma i integralnu ponudu • Marketing plan sa planom promocije projekata u fazi realizacije • Pronalaženje značajnih investitora • Oživljavanje turističke ponude Sarajeva i drugih okolnih mjesta 			
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	<ul style="list-style-type: none"> - Osim studijskog rada na pripremi dokumentacije potrebno je poduzeti aktivnosti i na izgradnji kapaciteta u sektoru turizma, počevši od zakona i regulative do podizanja kapaciteta ustanova i organizacija koje se bave razvojem turizma u regiji - Studijski rad na razvoju dokumentacije (studija izvodljivosti, marketing plan, investicioni plan i td.) - Aktivirati interne potencijale unutar regije na promociji potencijala za razvoj zimskog turizma u investitorskim krugovima 			
Uslovi za implementaciju	Aktivan pristup svih zainteresiranih subjekata (Turističkih zajednica, Vlade Kantona Sarajevo, Finansijska sredstva za kvalitetnu realizaciju projekta, čiji rezultati bi trebali da budu implementirani.			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
				
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM: 800,000		Euro: 400.000	

2.2.2 Izgradnja izletišta Bijambare

REGIJA	SARAJEVSKI EKONOMSKI REGION			
Sektor	SEKTOR RAZVOJA TURIZMA			
Naziv projekta	IZGRADNJA KOMPLEKSA BIJAMBARE			
Krajnji Cilj:	Razvoj zimskog, ljetnog, sportskog i seoskog turizma Očuvanje biološke raznovrsnosti i ekološki čiste sredine			
Ciljevi projekta:	<ul style="list-style-type: none"> - Otvaranje novih radnih mjesta - Razvoj seoskog turizma - Izgradnja sportsko-rekreacionih centara i planinskih domova - razvoj infrastrukture 			
Regionalni značaj	Područje bijambara nalazi se uz magistralni put sarajevo-tuzla na nadmorskoj visini od 950 metara i predstavlja visoku vrijednost sa stanovišta speleologije, floristike, geologije i zoologije. Pećinski kompleks je okružen šumom smrče, jele, bukve i bijelog bora. Ovo područje je interesantno za posjete kako pojedinačnih tako i organizovanih grupa sa cijelog regiona pa i šire.			
Opis Projekta	Bijambare izgraditi kao turističko-sportsko-rekreaciono mjesto značajno za cijelu regiju.			
Očekivani rezultati	<ul style="list-style-type: none"> - Razvoj turizma tokom cijele godine - povećanje zaposlenosti - očuvanje ekološki čiste sredine 			
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	Projekat podrazumijeva: adekvatnu rekonstrukciju saobraćajnice, kao i ostale infrastrukture, uređenje pećine, uređenje staza za šetanje, izgradnju i uređenje sportsko rekreacionog centra i izgradnja SKI lifta za potrebe zimskog sporta.			
Uslovi za implementaciju	Donijeti Prostorno-plansku dokumentaciju područja. Komleks Bijambara je proglašen zaštićenom zonom na nivou Kantona Sarajevo. Pri implementaciji projekta potrebno je uključiti Zavod za zaštitu prirodnog nasljeđa.			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
				
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM:...optimum 600.000		Euro: 300,000	

2.2.3 Izgradnja izletišta Skakavac

REGIJA	SARAJEVSKI EKONOMSKI REGION			
Sektor	SEKTOR RAZVOJA TURIZMA			
Naziv projekta	SPOMENIK PRIRODE SKAKAVAC			
Krajnji Cilj:	Iskorištavanje resursa Opštine Centar u kontekstu lokalnog razvoja			
Regionalni značaj	Područje «Spomenika prirode Sakakavac» prostire se na području opština: Centar, Stari Grad, Vogošća, Ilijaš , kao i područje RS-a			
Opis Projekta	<p>Neiskorištene potencijale planinskih predjela Opštine Centar iskoristiti u funkciji lokalnog razvoja:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Turizam, poljoprivreda 2. Obnova planinarskih domova Skakavac i Bukovik 3. Izgradnja platforme-vidikovca na vodopad Skakavac 4. Instaliranje male hidro centrale snage 5 kW na Skakavcu (spremna za instaliranje) 5. Markiranje šumskih staza, izgradnja bivaka i opremanje šumskim mobilijarom (odmorišta i skloništa) 6. Na ivici zaštićenog područja izgradnja parkirališta 7. Određivanje lokacija za izgradnju malih porodičnih pansiona 8. (20-30 ležajeva), za zainteresovane investitore (privatni kapital) 9. 8.Komparativna prednost u odnosu na druge lokacije je blizina izletišta 10. 10 km od centra Grada (izletišta sa zvaki dan), atraktivnost i 11. raznolikost područja, postoji bazno tržište (stanovnici gradskih opština) 12. Iskorištenost kapaciteta tokom cijele godine 			
Očekivani rezultati	Razvoj perifernih(rubnih) područja opština: Centar, Stari Grad, Vogošća i Ilijaš (veza preko Ozrena- sa Nišićkom visoravni)			
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	<ol style="list-style-type: none"> 1. Prioritetno <ul style="list-style-type: none"> - Obnova planinarskih domova Skakavac i Bukovik - Izgradnja platforme- vidikovca na vodopšadu - Postavka šumskog mobilijara (dijelom urađeno) 2. Ubrzavanje rada na prostornom planu koji se radi već par godina (Zavod za planiranje razvoja Kantona) 3. Što prije na osnovu prostornog plana (osnove su završene) odrediti lokacije za tenderski poziv zainteresovanim investitorima za izgradnju malih porodičnih pansiona 4. Napuštena i osiromašena sela osposobiti za prihvata prolaznika i određenu domaću ugostiteljsku ponudu (konačni cilj razvoj seoskog turizma) 			
Uslovi za implementaciju	<ol style="list-style-type: none"> 1. Odgovorno prihvatanje od svih sudionika projekta sopstvenih obaveza 2. Pridržavanje dogovorenih rokova 3. Podrška iz budžeta Kantona i pripadajućih Opština konceptu razvoja planiskog dijela Grada i konkretnim aktivnostima dati finansijsku potporu 4. Izraditi marketing plan za privlačenje investitora (domaćih i stranih) 			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007

Procjena ukupne vrijednosti projekta:	<p>Ukupna vrijednost projekta koji bi se trebao finansirati iz budžeta opština i Grada i Kantona uz eventualno učešće SERDE, EU Reda ili drugih programa bi obuhvatila samo navedene inostrukturalne neprofitabilne projekte, koji su preduslov za investiranje privatnog kapitala</p> <ol style="list-style-type: none">1. Obnova i opremanje planinarskih domova cca 350 000 KM2. Izgradnja platforme-vidikovca na vodopadu cca15 000 KM3. Popravka pristupnih puteva sa korekcijama trase cca 60 000 KM4. Postavljanje dva (2) logora bivaka po 15-20 bivaka cca 40 000 KM5. Dizajniranje i postavka šumskog mobilijara i skloništa cca 60 000 KM
--	--

2.2.4 Izgradnja arheološkog parka Debelo brdo

REGIJA	SARAJEVSKI EKONOMSKI REGION
Sektor	SEKTOR RAZVOJA TURIZMA
Naziv projekta	«ARHEOLOŠKI PARK DEBELO BRDO»
Krajnji Cilj:	Revalorizacija turističkih resursa Opštine Centar- Grada Sarajeva
Regionalni značaj	Arheološki lokalitet «Debelo brdo» vrijeme 6000 god.st.ere Obuhvat 1250mx750m prostire se u dva (2) entiteta i četiri opštine 1.Opštine: Centar, Stari Grad, N.Sarajevo 2. Entitet RS rejon -«Zlatište» Realizacija projekta generiše razvoj turizma i pratećih djelatnosti na padinskim dijelovima Grada (lijeva obala Mliljacke) Obezbjeduje međuopštinsku i međuentitetsku privrednu saradnju kroz jasan projekat
Opis Projekta	1.Poslije Butmira (Ilidža) najstarije naselje u Gradu 6000g.stare ere. 2.U Zemaljskom muzeju postoje dokazi(postavka-iskopine, arheolog Fiala) 3. Na jednom mjestu može se prezentovati istorija Grada od najranijih početaka do 21 vijeka 4. Motiva (potencijalno najinteresantnija turistička ponuda u Gradu) 5.Sportsko rekreativni sadržaji (postojanje sportskih terena) 6. Park kao jedan od najboljih vidikovaca –sjajan pogled na cijeli Grad
Očekivani rezultati	Padinski dijelovi Grada, u ovom slučaju padine Trebevića, lokalitet –Debelo brdo (Zlatište, Vranjače, Osmice) nemaju nikave druge resurse za realan razvoj osim iskorištavanja pomenute lokacije kroz realizaciju projekta « Arheološki park Debelo brdo», i njegov uticaja na razvoj pratećih djelatnosti, male radionice za izradu suvenira, trgovine, ugostiteljstvo i sl.
Potrebne aktivnoasti na implementaciji projekta	1. Završetak započete procedure za proglašenje područja nacionalnim spomenikom (dopis od Komisije BiH za zaštitu kulturno-istorijskog nasljeđa 2. Izrada projektne dokumentacije (Zavod za zaštitu kulturno-istorijskih spomenika Kantona Sarajevo, Zavod za planiranje Kantona Sarajevo, Arheološko odjeljenje zemaljskog muzeja 3. Realizacija projekta na osnovu planske dokumentacije
Uslovi za implementaciju	1. Opština Centar se opredjelila da iskoristi sopstveni resurs 2. Komisija BiH za zaštitu kulturno.istorijskog nasljeđa je prihvatila inicijativu i pokrenula proceduru za proglašenje područja Nacionalnim spomenikom 3. Obezbjedenje sredstava za izradu projektne izvedbene dokumentacije za lokalitet «Debelo brdo»
Period implementacije	Period za implementaciju od 3-5 godina, u zavisnosti od opredjeljenosti za nivo Projekta (složeniji ili prostiji)
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	U zavisnosti od opredjeljenja ka konačnim ciljevima i sadržajima, raspon je veliki od 300.000 KM do 3.000.000 KM. Opština Centar će krenuti fazno u realizaciju projekta prema sopstvenim finansijskim mogućnostima i prioritetima, rukovođena vremenom realizacije.

2.2.5 Studija mogućnosti razvoja eko-turizma

REGIJA	SARAJEVSKI EKONOMSKI REGION			
Sektor	SEKTOR RAZVOJA TURIZMA			
Naziv projekta	IZRADA STUDIJE EKO-TURIZMA			
Krajnji Cilj:	Sagledavanje i jačanje konkurentske pozicije regije u razvoju suvremenih tipova turizma (eko-turizma)			
Ciljevi projekta:	<ol style="list-style-type: none"> 1. izraditi dugoročnu strategiju razvoja ekoturizma regije 2. smanjiti nezaposlenost stanovništva ruralnog dijela regije 3. ojačati ekonomsku i socijalnu sigurnost u regiji 			
Regionalni značaj	Turističko tržište danas je dinamično i tržište sa jakim konkurencijom. Opstanak na tržištu uvjetovan je praćenjem suvremenih trendova kroz koje se indentificiraju tendencije kretanja potražnje, nove tržišne prilike, područja mogućih ulaganja i infrastrukturne potrebe. ekoturizam kao jedan od oblika suvremenih tipova turizma stvara mogućnosti za razvitak do sada turistički slabo razvijenih regija i općina kao i održavanje i financiranje zaštićenih područja.			
Opis Projekta	Ovaj projekat treba da omogući uvid u stanje i mogućnosti turističke ponude u SER-u, kako bi se na adekvatan način iskoristili postojeći resursi.			
Očekivani rezultati	<ol style="list-style-type: none"> 1. utvrđivanje stvarnog stanja u ovoj oblasti 2. utvrđivanje pravaca razvoja 3. stvaranje osnove za kvalitetniju ponudu regije i BiH na inoturističkom tržištu 			
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	<ol style="list-style-type: none"> 1. istražiti stanje i potencijale regije u ukupnoj turističkoj ponudi BiH 2. utvrditi ključne faktore daljeg unapređenja postojećih mogućnosti ekoturizma u regiji 3. odrediti grane ekoturizma koje se žele razvijati 4. identificirati izvore financiranja 5. animirati općine regije u izradi studije 6. animirati nadležna i kantonalna Ministarstva 			
Uslovi za implementaciju	Iznači izvor financiranja izrade studije			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
				
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM:...optimum 200,000.....		Euro: ...100,000.....	

2.2.6 Dodatno obrazovanje stručnjaka i radnika u turizmu

REGIJA	SARAJEVSKI EKONOMSKI REGION			
Sektor	SEKTOR RAZVOJA TURIZMA			
Naziv projekta	DODATNO OBRAZOVANJE STRUČNJAKA I RADNIKA U TURIZMU			
Krajnji Cilj:	Unapređenje konkurentnosti domaćeg turizma kroz kompletiranje i osavremenjavanje znanja i vještina stručnjaka i radnika u turizmu			
Ciljevi projekta:	<ol style="list-style-type: none"> 1. Usavršavanje tehničkih i poslovnih vještina stručnjaka i radnika u turizmu (privlačenje turista kvalitetom uslužnog asortimana) 2. Unapređenje kvaliteta uslužnih djelatnosti u oblasti turizma na cijelom sarajevskom regionu pa i šire 3. Stvaranje komplementarnog i jedinstvenog turističkog sistema 4. Kreiranje novih radnih mjesta 			
Regionalni značaj	Turistički sistem u makroregiji sarajevo nedovoljno pažnje posvećuje kvalitetnom i savremenom obrazovanju kadrova u oblasti turizma. Postojeći sistem stručnog obrazovanja ne pruža praktična znanja i vještine kakve i poslodavci i tržište zahtijevaju. To u mnogome dovodi do nerazumijevanja novih tržišnih odnosa u turizmu, kao i odnosa na relaciji uposlenik-turista. Obzirom da je kvalitet najbolja reklama, osavremenjavanje znanja i vještina zaposlenih u ovoj oblasti je neminovno. Stoga ovaj projekat treba da omogući da se u kratkom vremenu stekne praktično znanje i vještine. Osim što će postojeći turistički kapaciteti dobiti na svom kvalitetu, ovaj projekat otvara vrata za turističke inovacije.			
Opis Projekta	Imajući u vidu ratni i postratni period evidentno je da domaće turističko tržište zaostaje u odnosu na svjetske turističke standarde. Obzirom da cijela oblast sarajevske regije obiluje velikim prirodnim bogatstvom kao i bogatim kulturno-istorijskim naslijeđem, potrebno je akcenat staviti na dodatno obrazovanje stručnjaka i radnika u turizmu, kako bi se ovi potencijali najkvalitetnije iskoristili.			
Očekivani rezultati	<ol style="list-style-type: none"> 1. kvalitetna turistička karta sarajevske regije pa i šire 2. obučeni turistički kadar da odgovori na svaki izazov tržišta 3. uvećan državni budžet-priliv finansijskih sredstava iz inostranstva 4. iskorištenje prirodnih i istorijskih potencijala i ljepota u najboljem smislu 			
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	<ol style="list-style-type: none"> 1. Analiza postojećeg stanja i fokusiranje na određene turističke smjerove 2. Izrada projektne dokumentacije-razvoj programa obuke na principima očigledne nastave i praktične obuke 3. Izbor kvalitetnih i iskusnih predavača uz primjenu kvalitetnih i sadržajnih programa 4. Uspostavljanje bliske saradnje na liniji lokalne vlade-turistički eksperti-zaposleni u turizmu 			
Uslovi za implementaciju	Sigurna finansijska konstrukcija, te organizovan i profesionalan rad na projektu (stručan i kvalitetan kadar koji će raditi i učestvovati na projektu).			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM:140.000 KM		Euro: 70.000 €	

2.2.8. Vidikovci grada Sarajevo

REGIJA	OPŠTINA CENTAR I OPŠTINA STARI GRAD			
Sektor	TURIZAM			
Naziv projekta	VIDIKOVCI GRADA SARAJEVA			
Krajnji Cilj:	Unapređenje i organizacija turističke ponude			
Regionalni značaj	Revalorizacija turističkih resursa SER, samim tim i bolja ekonomska aktivnost u regionu i veći profit			
Opis Projekta	Panoramsko razgledanje Sarajeva Projekat pretpostavlja obnovu svih turističkih atrakcija na području grada Sarajeva i izgradnju vidikovaca na istim, uz obezbjeđenje svih dijelova infrastrukture koji su potrebni da bi se turisti i građani osjećali ugodno tokom obilaska Sarajeva.			
Očekivani rezultati	1. Unapređenje i veća atraktivnost turističke ponude Grada Sarajeva 2. Stvaranje novih radnih mjesta 3. Zadovoljstvo turista i građana			
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	1. Izbor mikrolokacija za vidikovce 1.1 Top 1.2 Bijela tabija 1.3 Zmajevac 1.4 Sedrenik 2. Uređenje mikrolokacija 2.1 Mjesta za parkiranje 2.2 Klupe 2.3 Teleskop 2.4 Info-pano 3. Obezbjedeње prevoza kombija za panoramsko razgledanje 4. Obezbjedeđeni vodiči 4.1 Turističke vodiče obezbjeđuje TZ Kantona 4.2 Vodiče angažuje Hotel 4.3 Vodiče poziva preko TZ Kantona turistička agencija 4. Promocija ture u hotelima i turističkim agencijama 4.1 Izrada marketing plana 4.2 Realizacija promocije			
Uslovi za implementaciju	1. Verifikacija projekta u turističkoj zajednici Kantona 2. Izrada i usvajanje idejnog projekta uređenja odabranih mikrolokacija 3. Izrada izvedbenog projekta za uređenje mikrolokacija 4. Dobivanje urbanističkih saglasnosti 5. Obezbjedeđivanje i odobravanje finansijskih sredstava za realizaciju projekta 6. Raspisivanje tendera za uređenje lokacija i obezbjeđenje prevoza			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	1. Uređenje 4 lokacije vidikovaca cca 20 000 KM 2. Dizajn i postavka info panoa 4 kom 10 000 KM 3. Dizajn i štampa prospekta 10 000 kom, cca 20 000 KM Ukupan iznos za realizaciju projekta cca 50 000 KM			

2.2.9. Klaster turističke ponude makroregije Sarajevo

REGIJA	SARAJEVO EKONOMSKI REGION
Sektor	TURIZAM
Naziv projekta	RAZVOJ KLASTERA TURIZMA
Krajnji Cilj:	Razvoj i promocija domaće turističke ponude putem međusobnog uvezivanja atraktivnih turističkih sadržaja i ključnih zainteresovanih aktera koji mogu poboljšati turistički potencijal regije.
Ciljevi projekta:	<ul style="list-style-type: none"> -umjesto prodaje inostranih turističkih aranžmana domaćem stanovništvu razviti i promovisati turističke potencijale regije; -uvezati turističku ponudu regije po principu popunjavanja "niša" odn. ono čime ne raspolaže jedan turistički potencijal nadomjestiti ponudom drugog; -zajedničkim nastupima promovisati sve turističke potencijale; -na kraju,formirati jedan sasvim drugačiji ambijent kojim će biti olakšano poslovanje turističkih centara.
Regionalni značaj	Projektom je predviđeno uvezivanje pojedinačnih turističkih ponuda i stvaranje jednog bogatog turističkog sadržaja koji bi svojim nastupom izgradio prepoznatljivost turističkog profila regije. Potrebno je sklopiti sporazume sa ključnim turističkim operaterima regije i formirati kreativni pul mladih ljudi sa idejama za razvoj turističke ponude regije. Primjera radi, treba u jednu ponudu uklopiti banjski i liječilišni potencijal fojnice i zdravstveni turizam kiseljaka sa zimskom turističkom ponudom jahorine, a u to uklopiti kulturnu turističku ponudu grada sarajeva.
Opis Projekta	Projekat je usmjeren ka izgradnji turističkog profila regije i motivisanju zainteresovanih unutrašnjih i spoljašnjih aktera za ulaganje potrebnih resursa. Predviđeno je da se uspostavi pilot klaster turističke ponude i u okviru njega ostvari partnerstvo zainteresovanih aktera. Na temelju toga bi se bazirale dalje aktivnosti i uvezivanje turističkih ponuda.
Očekivani rezultati	<ul style="list-style-type: none"> -izgradnja osnovnog turističkog profila regije; -bogatiji turistički sadržaji; -unapređenje određenih turističkih potencijala; -poboljšana saradnja sa turističkim operaterima u promovisanju turističke ponude regije; -realizacijom projekta veća turistička posjećenost regije.
Potrebne aktivnoasti na implementaciji projekta	<ul style="list-style-type: none"> -promocija inicijative među potencijalnim lokalnim i regionalnim stejkholderima; -uspostavljanje partnerstva za razvoj klastera turističke ponude; -organizovanje sastanaka sa turističkim operaterima,postizanje sporazuma i izrada zajedničkog akcioog plana; -okupljanje pula kreativnih mladih ljudi,izgradnja kapaciteta i generisanje ideja za razvoj turističke ponude; -transfer relevantnih uspješnih slučajeva iz drugih regija/zemalja; -izgradnja osnovnog turističkog profila regije; -izbor efektnih ideja i sadržaja i formiranje prvog pilot klastera turističke ponude regije; -analiza naučenih lekcija,evaluacija i ključne ideje za nastavak.
Uslovi za implementaciju	<ul style="list-style-type: none"> -saradnja svih zainteresovanih strana; -kvalifikovan i stručno odabran tim ljudi; -zaokružena finansijska konstrukcija.

REGIONALNA STRATEGIJA EKONOMSKOG RAZVOJA
Sarajevska ekonomska makroregija Bosne i Hercegovine

Period implementacije	2004	2005	2006	2007
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM: ...optimum 400 000.....		Euro: ...200 000.....	

3.1.1 Izrada modula i organizacija za prekvalifikaciju i kvalifikaciju lica sa posebnim potrebama

REGIJA	SARAJEVSKI EKONOMSKI REGION			
Sektor	SEKTOR RAZVOJ PROGRAMA ZAPOŠLJAVANJA			
Naziv projekta	OBUKA ZA PROFESIONALNU PREKVALIFIKACIJU I KVALIFIKACIJU INVALIDA I LICA SA POSEBNIM POTREBAMA			
Krajnji Cilj:	Prihvatljiva stopa zaposlenosti invalidnih osoba i osoba sa ograničenim radnim sposobnostima			
Ciljevi projekta:	<ul style="list-style-type: none"> • Humanizacija životnih i radnih uslova za osobe sa posebnim potrebama • stvaranje pozitivne klime u društvu • unapređenje društva sa priznavanjem novih vrijednosti i kulture življenja • staranje uslova za stvarnu ravnopravnost svih građana 			
Regionalni značaj	Omogućavanjem povoljnijeg ambijenta za osobe sa posebnim potrebama stvara se osnovni preduslov za civilizovan društveni razvoj. Ovo bi moglo biti jedno od simbola regije, u SER-u i prema vani.			
Opis Projekta	Ovaj projekat pokriva sve općine i sve invalidne osobe. Projekat bi se trebao tretirati kao prioritet, od strane re-pozicioniranih ureda za zapošljavanje i repozicioniranih centara za socijalnu zaštitu. Primarni cilj je stvoriti pretpostavke da invalidne osobe budu tretirane kao normalni građani, sa potencijalom da postanu produktivni i efektivni radnici.			
Očekivani rezultati	<ul style="list-style-type: none"> - utvrđivanje broja invalidnih osoba i osoba sa ograničenom radnom sposobnošću, - određivanje broj podsticajnih mjera, - utvrđivanje nivoa zaposlenja, - ostvarivanje dodatne vrijednost 			
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	<ul style="list-style-type: none"> - Ispitivanje broja invalidnih osoba i osoba sa ograničenim radnim sposobnostima i njihove kvalifikacije - Stvaranje različitih podsticajnih mjera za zapošljavanje invalidnih osoba i osoba sa ograničenim radnim sposobnostima - Implementacija podsticajnih mjera - Praćenje 			
Uslovi za implementaciju	Učešće svih relevantnih institucija i organizacija u sprezi sa privrednim subjektima			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM: ...optimum 2.000,000.....		Euro: ... 1.000,000.....	

3.1.2 Obuka za profesionalnu prekvalifikaciju nezaposlenih (pilot projekat za 100 ljudi)

REGIJA	SARAJEVSKA MAKROREGIJA			
Sektor	ZAPOŠLJAVANJE			
Naziv projekta	OBUKA ZA PROFESIONALNU PREKVALIFIKACIJU NEZAPOSLENIH			
Krajnji Cilj:	Povećanje broja zaposlenih u regiji			
Ciljevi projekta:	-Osposobiti nekvalifikovano, radon sposobno, a nezaposleno stanovništvo za rad u pet ili više struka; -Smanjiti nezaposlenost			
Regionalna relevantnost	Sarajevska makroregija, kao i sve druge regije u BiH, ima visok nivo nezaposlenosti. Sta je moguće uraditi na regionalnom nivou? Regija može organizovati posebne prekvalifikacijske programe kako bi se nezaposleni građani prekvalifikovali, što bi im povećalo mogućnost zapošljavanja. Projekat se može implementirati fazno, odnosno unutar regije po grupama općina. Koristiti se može baza podataka zavoda za zapošljavanje.			
Opis Projekta	Obzirom da je većina nezaposlenih bez osnovnih kvalifikacija (nekvalifikovana radna snaga), ili polu-kvalifikovana, obuke za profesionalnu prekvalifikaciju trebale bi biti usmjerene na pružanje praktičnog treninga, na licu mjesta, a mogle bi se implementirati u saradnji sa nekim od vodećih preduzeća u regiji. Svakako, bilo bi potrebno izdvojiti određeni iznos za finansiranje trenera (pretpostavka je da bi bilo održano 5 kurseva za pet sektora), te naknadu preduzećima koja su voljna da učestvuju u ovom praktičnom projektu. Projekat bi se sastojao iz obrazovnog i edukativnog dijela. Obrazovni dio bi uključivao angazovanje lokalnih trenera, a broj dana po jednom kursu bio bi 120 minimalno. Struke bi bile više zanatskog karaktera (frizeri, pekari, i sl.). Praktični dio mogao bi se uspostaviti samo u saradnji sa uspješnim preduzećima u regiji (samo uspješna preduzeća imaju motivaciju da prenesu know-how, ali i potrebu za novim radnicima).			
Očekivani rezultati (indikatori)	<ul style="list-style-type: none"> - veći broj zaposlenih - veći broj samo-zaposlenih - smanjenje broja nekvalifikovanih i polu-kvalifikovanih radnika 			
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	<ul style="list-style-type: none"> - identifikovati broj kurseva i njihovu vrstu - naći odgovarajuće trenere u struci - naći određeni broj preduzeća koja bi podržala praktični dio ideje - povezati se sa Zavodima za zapošljavanje u regiji - obezbijediti finansiranje za projekat - pratiti rezultate 			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
Uslovi za implementaciju	- finansiranje			
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM: ...200.000,00.....		Euro: ...100.000,00.....	

3.1.3 Obuka za profesionalnu prekvalifikaciju i dokvalifikaciju zaposlenih (pilot projekat za 100 ljudi)

REGIJA	SARAJEVSKI EKONOMSKI REGION		
Sektor	SEKTOR RAZVOJA ZAPOŠLJAVANJA		
Naziv projekta	OBUKA ZA PROFESIONALNU PREKVALIFIKACIJU ZAPOSLENIH (PILOT PROJEKAT ZA 100 LJUDI)		
Krajnji Cilj:	Kreiranje savremenog tržišta rada po principu „doživotnog učenja“		
Ciljevi projekta:	<ul style="list-style-type: none"> - profesionalno usavršavanje i pre-kvalifikacija kadrova - veća produktivnost uposlenih - proširenje znanja i vještina zaposlenih 		
Regionalni značaj	<p>Obrazovni sistem u makroregiji sarajevo nedovoljno pažnje posvećuje afirmisanju znanja o poduzetništvu kroz obrazovni sistem, što u mnogome dovodi do nerazumijevanja novih tržišnih odnosa u ekonomiji i do odnosa na relaciji poslodavac-uposlanik. profesionalno usavršavanje je izuzetno značajno u cilju povećanja zaposlenosti. izuzev inicijativa određenih konsultantskih kuća u ovom segmentu (za visokokvalifikovanu radnu snagu) može se reći da niti poslodavci niti lokalna administracija ima bilo kakvih inicijativa u ovom segmentu obrazovanja. značajan doprinos povećanju zaposlenosti je prekvalifikacija. U našim uslovima začajna je prekvalifikacija nakon završetka procesa privatizacije.</p>		
Opis Projekta	<p>Imajući u vidu ratni i postratni period evidentno je da domaći način poslovanja zaostaje u odnosu na svjetske standarde (upotreba zastarjele tehnologije i načina poslovanja). Stoga se javila potreba za pokretanje projekta profesionalne prekvalifikacije zaposlenih. Projekat je osmišljen tako da stvori dinamično tržište rada, prilagodi ljudske resurse prirodi posla i uposli eventualni višak kadrova usljed početka primjene savremene tehnologije poslovanja. Projektom će biti obuhvaćena ciljna grupa od 100 ljudi da bi se rezultati mogli što bolje uočiti, a samim tim i smisao projekta.</p>		
Očekivani rezultati	<p>Ono što se želi ostvariti realizacijom projekta je:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Savremen i profesionalan kadar • Uvećanje obima poslovanja • Brže, jednostavnije i kvalitetnije obavljanje poslova • Unapređenje poslovne aktivnosti (primjena savremene tehnologije poslovanja) • Početak primjene koncepta doživotnog učenja 		
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	<ol style="list-style-type: none"> 1. Analiza i identifikacija nedostajućih profila i znanja 2. Izbor ciljne grupe odnosno preduzeća koja će učestvovati u projektu 3. Izrada projektne dokumentacije- program obuke i prekvalifikacije 4. Izbor kvalitetnih predavača 5. Izvođenje obuke na principu praktične nastave 6. Uspostavljanje saradnje sa lokalnim vlastima i zavodom za zapošljavanje u cilju zapošljavanja prekvalifikovanog kadra 		
Uslovi za implementaciju	<ul style="list-style-type: none"> -Finansijska konstrukcija -Angažovanje stručnog i profesionalnog kadra za rad na projektu -Podrška od strane lokalnih vlasti (pomoć pri realizaciji projekta) 		
Period implementacije	2004	2005	2006
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM: 200.000 KM		Euro: 100.000 €

3.2.1 Uspostavljanje job centra

REGIJA	SARAJEVSKI EKONOMSKI REGION
Sektor	SEKTOR RAZVOJA ZAPOŠLJAVANJA
Naziv projekta	REGIONALNI JOB CENTRI
Krajnji Cilj:	Brže i jednostavnije informiranje i zapošljavanje u općinama regiona
Ciljevi projekta:	<ol style="list-style-type: none"> 1. pravovremeno informiranje, edukacija, usmjeravanje i umrežavanje pri procesu zapošljavanja; 2. dokvalifikacija kroz seminare i tečajeve sukladno potrebama općina; 3. upoznavanje s načinima apliciranja i kvalitetnog predstavljanja poslodavcima; 4. umrežavanje svih aktera tržišta rada
Regionalni značaj	U općinama Sarajevske regije kao i širom BiH, broj neuposlenih je svakim sve veći. Nažalost, strukturu nezaposlenih najviše čine mladi koji po prvi put traže posao i ljudi i žene srednje dobi koji su iz nekog razloga ostali bez posla. Putem JC-a bi im se omogućilo njihovo brže samozapošljavanje i zapošljavanje sukladno stručnoj osposobljenosti.
Opis Projekta	Ovim programom treba da se doprinese stvaranju dinamičnog tržišta rada, unapređenu konkurentnosti, prilagodivosti ljudskih resursa te bržem i kvalitetnijem zapošljavanju nezaposlenih. Efekti ovog programa će biti predstavljeni u broju prekvalifikovanih i zaposlenih radnika, smanjenje razlike između ponude i tražnje za radnom snagom.
Očekivani rezultati	<p>Formirane se Job centar prepoznatljiv po svom radu pružanja usluga svim akterima tržišta rada, sa posebnom pažnjom fokusiranom na mlade ljude i lica koja traže posao. Time će se povećati broj otvorenih radnih mjesta dostupnoj siroj javnosti. Efektivnošću korištenja usluga Job centra, povećace se i broj njenih korisnika.</p> <p>Isti će biti bolje upoznati sa pravima i obavezama radnika, mogućnostima i prilikama na tržištu rada, kao i mogućnostima usavršavanja.</p> <p>Educiranjem nezaposlenih iz oblasti načina informiranja o otvorenim radnim mjestima, značaju obuke, načinu apliciranja i kvalitetnog predstavljanja poslodavcu, te značaju i mogućnostima volonterskog rada poboljšati će se stanje ciljne grupe nezaposlenih u smislu sticanja boljih uvjeta za stvaranje njihove ekonomske i društvene sigurnosti.</p> <p>Omogućit će se i veća prilagodljivost situaciji na tržištu rada, povećace se spremnost te ciljne grupe za mobilnost, fleksibilnost i dokvalifikaciju radi lakšeg i bržeg zapošljavanja</p> <p>Bice napravljena baza za kvalitetno umrežavanje svih aktera tržišta rada. Kao rezultat toga će se skratiti vrijeme potrebno za transfer informacija vezanih za ponudu i potražnju na tržištu rada, kao i poboljšati odnosi poslodavac – nezaposleni – servisna služba</p> <p>Projekat će doprinijeti i značajnom povećanju kapaciteta organizacije u materijalnim i ljudskim resursima.</p> <p>Nabavkom namještaja i opreme za potrebe rada Job centra, organizacija će steći uvjete za održivost rada Centra nakon projekta.</p>

Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	Realizacija projekta bi se odvijala na sljedeći način:			
	1) Biranje tima za realizaciju projekta (koordinator, asistent, administrator, volonteri), pisanje opisa poslova i planiranje aktivnosti 2) Nabavka potrebnog namjestaja i opreme, za potrebe Job centra 3) Osposobljavanje prostora za rad Job Shop-a (ugovaranje, namještanje i stavljanje u funkciju) 4) Marketinske aktivnosti (mediji, obavjestenja izlijepljena po općini, informacije prosljedjene telefonom preko Zavoda za zapošljavanje u druge gradove regije, animiranje mladih i ostalih nezaposlenih lica za korištenje usluga Job Shop servisa, itd.) 5) Kontakti sa poslodavcima, međunarodnim organizacijama, Zavodima za zapošljavanje, pracenje dnevnih i tjednog tiska i oglasnika, web sitova isl. 6) Priprema informacija skupljenih za izlaganje (prije, do i nakon otvaranja, stalni proces), uključujući i obrazovanje jedinstvenog obrasca za izlaganje ponuda i potražnje poslova 7) Mjesečno, tjedno i dnevno planiranje, organizovanje i vodjenje Job Shop-a: 8) Finalna evaluacija 9) Finansijsko i narativno izvjestavanje realizovanog projekta Postojeći CRB će služiti kao osnova za osnivanje Job centara u regionu.			
Uslovi za implementaciju	1. organizirana, efikasna I brza razrada projekta 2. obezbeđenje početnih finansijskih sredstava za rad JC-a 3. uspostavljanje suradnje s postojećim zavodima za zapošljavanje, službama za socijali rad i sl.			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM: ...optimum 400,000.....		Euro: ...200,000.....	

4.1.2. Mape regije (turistička, poljoprivredna, industrijska, ekološka, socijalna)

REGIJA	SARAJEVSKI EKONOMSKI REGION		
Sektor	INFRASTRUKTURA		
Naziv projekta	MAPE REGIJE		
Krajnji Cilj:	Prikaz stvarne slike regije: resursa, infrastrukture itd.		
Ciljevi projekta:	<ul style="list-style-type: none"> - glavni i parcijalni kartografski prikazi po sektorima - stvaranje kartografske baze podataka 		
Regionalni značaj	Da bi se usmjerili i iskoristili poljoprivreni, turistički, industrijski I drugi potencijali, na odgovarajući i sistematski način, neophodno je imati razrađenu, jasnu i detaljnu sliku raspoloživih resursa. Stoga, potrebno je napraviti mapu resursa u čitavoj regiji kako se ovi resursi mogu iskoristiti na efektivan način.		
Opis Projekta	Ovim projektima bi se prikupili podaci iz regije na selektivan nači, što bi omogućilo izradu preciznih karata koje bi služile u različitim projektima i analizama kao polazne osnove. Da bi se usmjerili poljoprivredni potencijali, na odgovarajući i sistematski način, neophodno je imati razrađenu, jasnu i detaljnu sliku raspoloživih resursa.		
Očekivani rezultati	Potpuno razvijene mape resursa regiona		
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	<ul style="list-style-type: none"> • Iniciranje pripreme mapa • Odabir institucije, uz korištenje javnog poziva na tender • Priprema mape 		
Uslovi za implementaciju	Učešće svih relevantnih institucija i organizacija u sprezi sa privrednim subjektima		
Period implementacije	2004	2005	2006
			2007
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM: ...optimum 400,000.....		Euro: ... 200,000.....

4.2.1. Izrada studije izvodljivosti za upravljanje otpadom na nivou makroregije Sarajevo

REGIJA	SARAJEVSKI EKONOMSKI REGION			
Sektor	EKOLOGIJA			
Naziv projekta	IZRADA STUDIJE UPRAVLJANJE OTPADOM			
Krajnji Cilj:	Koristiti uređenu regionalnu deponiju			
Ciljevi projekta:	Komunalne deponije emituju metan, kao nus-produkt pri degradaciji deponovanih organskih materija. Deponije takođe dovode do oticanja zagađivača u podzemne vode. Ovo zagađenje je vrlo postojano zato što se većina podzemnih voda nadopunjava veoma sporo. Zagađenje podzemnih voda može se smanjiti prethodnim tretmanom procjednih voda ili spaljivanjem otpada, čime se uklanjaju štetne materije. Dodatni problem je da zagađenje tla nije lokalnog karaktera, nego često dovodi do zagađenja okolnog tla i podzemnih voda. Remedijacija degradiranog zemljišta traje dugo i iziskuje značajne finansijske resurse.			
Regionalni značaj	Prema mišljenju ministarstva za prostorno uređenje i zaštitu okoliša kantona sarajevo definisanje sarajevske deponije kao regionalne stvara šansu za regionalno povezivanje opština/općina. Potrebno je definisati za sve ista pravila. Za uređenje deponije kanton sarajevo je imao velika ulaganja i u narednim fazama projekta kroz uvođenje procesa reciklaže troškovi korištenja deponije bi se mogli smanjivati.			
Opis Projekta	Trenutno se otpad prikuplja u pola gradskih opština i općina. Seoske opštine uglavnom nisu uključene u sakupljanje otpada. Velike količine otpada odlažu se uz ceste, rijeke, pored putenih pravaca, u rudnike i slična mjesta, predstavljajući opasnost po ljudsko zdravlje i okolinu. Projekat će uvezati sve pojedinačne inicijative za formiranjem i korištenjem uređene regionalne deponije.			
Očekivani rezultati	<ul style="list-style-type: none"> • Podržana inicijativa projekta • Dogovoreni modusi saradnje opština/općina • Korištenje regionalne deponije 			
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	<ul style="list-style-type: none"> • potrebno je deponiju ekonomski napraviti održivom • procijeniti količine otpada koje imamo danas na nivou regije i • količine otpada koje se u budućnosti mogu prihvatiti • potrebno je sve uraditi da se otpad sakuplja odvojeno te da postoji • mogućnost proširenja deponije 			
Uslovi za implementaciju	<ol style="list-style-type: none"> 1. Donijeti urgentne mjere (Kanton Sarajevo će preuzimati ukupne količine kućnog otpada sa područja regije nakon pregovora o cijeni deponovanja) 2. SERDA će izvršiti analizu i prezentirati moguće količine otpada sa područja regije 3. Korisnici se moraju dogovoriti o zajedničkim principima, metodologiji i standardima prikupljanja otpada 			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM:...optimum 200.000,00		Euro: ...100.000,00	

4.2.2 Sanacija divljih deponija smeća (već postojećih)

REGIJA	SARAJEVSKI EKONOMSKI REGION			
Sektor	EKOLOGIJA			
Naziv projekta	SANACIJA DIVLJIH DEPONIJIA SMEĆA			
Krajnji Cilj:	Zaštita okoliša kao uslov za ulaganja u oblasti turizma , poljoprivrede , šumarstva i dr.			
Ciljevi projekta:	Zaustavljanje daljeg zagađenja okoline, Adekvatno tretiranje i saniranje divljih deponija			
Regionalni značaj	U SER-u postoji veliki broj nekontrolisanih manjih ili većih divljih deponija koje su nastale u proteklih 12 godina. Izradom plana sanacije stvorila bi se osnova za rješavanje ovog problema. Plan sanacije bi se temeljio na odredbama strategije upravljanja otpadom u BiH, a bio bi u skladu sa svim ostalim projektima usmjerenim na rješavanje problema otpada.			
Opis Projekta	Ovaj projekat je jedan od načina sprovođenja strategije za upravljanje otpada u BiH.			
Očekivani rezultati	Identifikovane sve divlje deponije u regiji Izrađen plan sanacije neodorenih deponija u regiji			
Potrebne aktivnoasti na implementaciji projekta	Izrada studije za sanaciju deponija smeća. Prezentacija plana relevantnim institucijama i predstavnicima vlasti. Angažovanje preduzeća iz oblasti komunalnih poslova za čišćenje deponija smeća.			
Uslovi za implementaciju	Saglasnost i angažman lokalnih zajednica. Finansijska sredstva. Predložena rješenja za svaku deponiju.			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM:...optimum .3.000.000,00..		Euro: 1.500.000,00.....	

4.2.3 Studija upravljanja vodama (zagađenja voda)

REGIJA	SARAJEVSKI EKONOMSKI REGION			
Sektor	EKOLOGIJA			
Naziv projekta	STUDIJA UPRAVLJANJE VODAMA			
Krajnji Cilj:	Upravljanje vodama zasniva se na načelu da je voda nezamjenjiv uslov života i rada. Obaveza je svih pravnih osoba i građana da sa posebnom pažnjom čuvaju njen kvalitet, štedljivo je i racionalno koriste, uz jednake, zakonom utvrđene uslove.			
Ciljevi projekta:	Program će obuhvatiti izradu elaborata trenutnog stanja voda na području regije i dati dalje smjernice za njihovu zaštitu i korištenje te pokušati naći moduse osiguranja sredstva za finansiranje poslova i zadaća kojima se ostvaruje upravljanje vodama, vodoprivrednim objektima i javnim vodnim dobrom.			
Regionalni značaj	Ovaj se program odnosi na način i uslove upravljanja vodama u regionu, vodoprivrednim objektima i javnim vodnim dobrom radi korištenja voda, zaštitom voda od onečišćenja, uređenja voda i vodotoka i zaštite od štetnog djelovanja, način organiziranja i obavljanja poslova kojima se ostvaruje upravljanje vodama, vodoprivrednim objektima i javnim vodnim dobrom,			
Opis Projekta	Izrada studije o upravljanju vodama na području regiona. Na ovaj će se način doći do izgradnje adekvatnih vještina za višenamjensko planiranje i evaluacijske procedure, razmatranje širokog opsega alternativa za rješavanje uočenih problema, fleksibilan i prilagodljiv plan koji se redovno revidira i dopunjuje. Kao rezultat ove aktivnosti će proizaći potencijalni projekti za finansiranje koji će se baviti zaštitom voda od onečišćenja, uređenjem voda i vodotoka i njihovom zaštitom od štetnog djelovanja pa sve do rješenja vodosnabdijevanja pitkom vodom gradova na području regije i sl.			
Očekivani rezultati	<ul style="list-style-type: none"> • spriječiti dominaciju neregularne upotrebe voda • zaštita vode od zagađivanja i onečišćavanja • spriječiti neadekvatno i neefikasno upravljanje vodnim resursima • podići stepen efikasnosti u javnim preduzećima • zadržati obučeno osoblje • donesena zakonska legislativa 			
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	<ul style="list-style-type: none"> - Uspostavljanje partnerstva između javnog mijenja i vlasti, pojedinih naučnih disciplina te među korisnicima vodnih resursa sa različitim interesima i vrijednostima - analiza stanja - izrada studije sa predloženim rješenjima 			
Uslovi za implementaciju	Planovi upravljanja moraju reflektirati mišljenje društva u pogledu vrijednosti vode kao resursa, odgovornosti društvenih stavova, viziji društva u pogledu idealnog stanja voda i na kraju integralno upravljanje koje predstavlja kontinuisan proces.			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
				
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM:...optimum 200.000,00		Euro: ...100.000,00	

4.2.4. Iskorištenje prirodnih izvorišta voda

REGIJA	SARAJEVSKA REGIONALNA RAZVOJNA AGENCIJA			
Sektor	ŠUMARSTVO I VODOPRIVREDA (EKOLOGIJA)			
Naziv projekta	PROJEKAT ISKORIŠTENJA PRIRODNIH IZVORIŠTA VODE U REGIONU			
Krajnji Cilj:	Cilj projekta je poboljšanje vodosnadbijevanja sarajevskog ekonomskog regiona.			
Ciljevi projekta:	<ul style="list-style-type: none"> - eksploatacija prirodnih izvorišta vode - posticanje proizvodnje kroz otvaranje novih radnih mjesta - orijentacija na izvoz - podrška domaćim preduzećima i firmama 			
Regionalni značaj	Sarajevski ekonomski region je poznat po velikom broju izvorišta kvalitetne pitke vode, koja je dobrim dijelom neiskorištena. Sam sistem vodosnadbijevanja regiona pitkom vodom nije na zavidnom nivou, a ni veliki izvozni potencijali nisu ni blizu iskorišteni. SERDA će inicirati niz projekata koji imaju za cilj unapređenje vodosnadbijevanja, te će podržati formiranje preduzeća koja će se baviti eksploatacijom pitke vode i izvozom iste.			
Opis Projekta	Voda koja služi ili je namijenjena za potrebe stanovništva i industrije, koja zahtijeva kvalitet za pice (prehrambena, ljekarska i dr.), ne smije sadržavati štetne i opasne tvari po zdravlje ljudi iznad dozvoljenih granica i mora u pogledu fizičkih, kemijskih i bioloških osobina odgovarati propisanim uslovima. Vode koje su određene da se koriste kao vode za pice, ne smiju se koristiti u druge svrhe na način koji bi mogao nepovoljno utjecati na kvalitet i količinu vode za pice. Područja na kojima se nalaze izvorišta voda koja po količini i kvalitetu mogu koristiti ili se koriste za javno snabdijevanje vodom za pice, moraju biti zaštićena od onečišćenja i od drugih utjecaja koji mogu nepovoljno utjecati na zdravstvenu ispravnost vode ili na izdajnost izvorišta. Tokom 2005. godine potrebno je ostvariti regionalnu komponentu već podržanog programa od strane Skupštine SERDA. Podržan je projekat aplikanta RVF COM D.O.O. Pale koji se odnosi na iskorištenje prirodnih izvorišta voda u ukupnom iznosu od 268.000 KM. Ranija ulaganja firme su bila ulagana u svrhu ispitivanja, istraživanja, projektovanja, izgradnje i opremanja pogona za eksploataciju i pakovanje prirodnih voda. Nastavkom programa potrebno je planirati podršku za još dva projekta, jedan na području Kantona Sarajevo i drugi na području koje gravitira Sarajevskom Kantonu (Fojnica, Kreševo, Kiseljak) u vrijednosti pojedinačnih projekata od 300.000 KM.			
Očekivani rezultati	Svrha investicionog ulaganja je eksploatacija i pakovanje mineralnih i drugih prirodnih voda. Realizacijom ovog programa ostvaruje se povećanje izvoza, povećanje zaposlenosti, rast firme kao i povećanje profita.			
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	<ul style="list-style-type: none"> - pregled stanja prirodnih izvorišta voda u regionu - utvrđivanje i provodjenje zona sanitarne zaštite - određivanje mjera odgovarajućim prostornim planom - izrada stručne dokumentacije o mjerama za zaštitu izvorišta - analiza mogućnosti korištenja - identifikacija programa - identifikacija mogućnosti poboljšanja vodosnadbijevanja unutar regiona - prezentacija programa i njihovo uvezivanje sa stranim investitorima - priprema programa prema propisanim procedurama SERDA - podrška najinteresantnijim projektima od strane Skupštine za finansiranje iz sredstava fonda SERDE na kreditnoj osnovi 			
Uslovi za implementaciju	Planovi upravljanja moraju reflektirati mišljenje društva u pogledu vrijednosti vode kao resursa, odgovornosti društvenih stavova, viziji društva u pogledu idealnog stanja voda i na kraju integralno upravljanje koje predstavlja kontinuisan proces.			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
				
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM: ...optimum 600.000,00		Euro: ...300.000,00	

4.2.5. Efikasno deponovanje otpada u regionu

REGIJA	SARAJEVSKI EKONOMSKI REGION
Sektor	EKOLOGIJA
Naziv projekta	PROJEKAT EFIKASNOG DEPONOVANJA OTPADA U REGIONU
Krajnji Cilj:	Koristiti uređenu regionalnu deponiju
Ciljevi projekta:	Komunalne deponije emituju metan, kao nus-produkt pri degradaciji deponovanih organskih materija. Deponije takođe dovode do oticanja zagađivača u podzemne vode. Ovo zagađenje je vrlo postojano zato što se većina podzemnih voda nadopunjava veoma sporo. Zagađenje podzemnih voda može se smanjiti prethodnim tretmanom procjednih voda ili otpada spaljivanjem, čime se uklanjaju štetne materije. Dodatni problem je da zagađenje tla nije lokalnog karaktera, nego često dovodi do zagađenja okolnog tla i podzemnih voda. Remedijacija degradiranog zemljišta traje dugo i iziskuje značajne finansijske resurse.
Regionalni značaj	Prema mišljenju ministarstva za prostorno uređenje i zaštitu okoliša kantona sarajevo definisanje sarajevske deponije kao regionalne stvara šansu za regionalno povezivanje opština/općina. Potrebno je definisati za sve ista pravila. Za uređenje deponije kanton sarajevo je imao velika ulaganja i u narednim fazama projekta kroz uvođenje procesa reciklaže troškovi korištenja deponije bi se mogli smanjivati.
Opis Projekta	Općine u sastavu kantona sarajevo imaju obavezu a i mogućnost da koriste uređenu sanitarnu gradsku deponiju. Za opštine sa području istočnog sarajeva i općine rubnih koje gravitiraju kantonu sarajevo (kreševo, kiseljak, fojnica, visoko i sl.) Formiranjem pretovarnih stanica (prihvatnih punktova) otvara se nova mogućnost zbrinjavanja svih količina kućnog otpada i prikupljanjem otpada na područjima kojim gravitiraju i njegovom transportu i deponovanju na centralnu deponiju. Formiranjem dvije pretovarne stanice na području regiona prestalo bi se sa daljim korištenjem divljih deponija a u nastavku aktivnosti novim projektom izrade studije kojom bi se definisale aktivnosti, programi i sredstva potrebna za sanaciju i definitivno eliminisanje divljih deponija bio bi obrađen i zaokružen kompletnan problem deponovanja otpada na području regiona.
Očekivani rezultati	<ul style="list-style-type: none"> • Podržana inicijativa projekta • Dogovoreni modusi saradnje opština/općina • Korištenje regionalne deponije
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	<ul style="list-style-type: none"> • potrebno je deponiju ekonomski napraviti održivom • procijeniti količine otpada koje imamo danas na nivou regije i • količine otpada koje se u budućnosti mogu prihvatiti • potrebno je sve uraditi da se otpad sakuplja odvojeno te da postoji • mogućnost proširenja deponije
Uslovi za implementaciju	<ol style="list-style-type: none"> 1. Donijeti urgentne mjere (Kanton Sarajevo će preuzimati ukupne količine kućnog otpada sa područja regije nakon pregovora o cijeni deponovanja) 2. SERDA će izvršiti analizu i prezentirati moguće količine otpada sa područja regije 3. Korisnici se moraju dogovoriti o zajedničkim principima, metodologiji i standardima prikupljanja otpada

REGIONALNA STRATEGIJA EKONOMSKOG RAZVOJA
Sarajevska ekonomska makroregija Bosne i Hercegovine

Period implementacije	2004	2005	2006	2007
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM: ...optimum 500.000,00 Napomena: Samo trenutni mjesečni troškovi na održavanju deponije koja bi trebala da se pretvori u regionalnu deponiju su oko 100.000,00 KM.		Euro: ...250.000,00	

4.2.6. Eko ruta Iliđža

REGIJA	SARAJEVO EKONOMSKI REGION			
Sektor	TURIZMA			
Naziv projekta	EKO RUTA ILIDŽA			
Krajnji Cilj:	Stvaranje preduvjeta za očuvanje čovjekove okoline. Razvoj eko-turizma. Poboljšavanje zdravlja i kulture življenja na području općine Iliđža i šire.			
Ciljevi projekta:	Zaštita, edukacija i afirmacija kulturno-istorijskog i prirodnog naslijeđa i vrijednosti Iliđža.			
Regionalni značaj	S obzirom da se radi o mjestu sa bogatim kulturno-istorijskim i prirodnim naslijeđem čije su vrijednosti sveobuhvatne, način rješavanja eko rute Iliđža može poslužiti kao primjer, princip ili prototip kako to uraditi i u drugim mjestima. Bogatstva kojim se raspolaže su sljedeća : prahistorijska nalazišta, antička, starobosanska, iz austro-ugarskog perioda, te socijalističkog perioda. Zatim zaštićeni prirodni resursi : Vrelo Bosne, Stojčevac, Aleja, Igman, vode...			
Opis Projekta	Određivanje eko rute. Određivanje dužine, vremena i eko tačaka. Samo uređenje eko rute. Sama eko ruta podrazumijeva pješačku, džoging, šetačku stazu koja prolazi kroz ekološki čiste predjele i mjesta. Eko ruta ne remeti i ne zagađuje prirodu, nego upravo suprotno, ona doprinosi unapređenju i zaštiti okoline i prirode. Eko ruta propagira elemente eko sistema (biljni i životinjski svijet), te elemente kulturno-istorijskog i prirodnog naslijeđa.			
Očekivani rezultati	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Zaštita KHP naslijeđa ❖ Unapređenje zdravlja građana 			
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	Upoznati već postojeća eko društva, stručnjake iz te oblasti, zatim turiste i avanturiste. Saradivati sa lokalnim vlastima na edukaciji i samoj zaštiti KHP-a. Organizovati zajedničke izlete škola (srednjih i osnovnih). Pružanje mogućnosti upoznavanja građana Sarajeva sa prirodom iz neposrednog okruženja. Izdati propagandni materijal (letke, brošure, foto i video zapise...).			
Uslovi za implementaciju	Pripremanje projekta od strane Centra za razvoj biznisa Iliđža.			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM:...optimum 220.000		Euro: 110.000	

4.3.1 Modernizacija puta Fojnica-Kiseljak-Kreševo-Sarajevo

REGIJA	SARAJEVO EKONOMSKI REGION			
Sektor	INFRASTRUKTURA			
Naziv projekta	MODERNIZACIJA PUTA FOJNICA-KISELJAK-KREŠEVO-HADŽIĆI-SARAJEVO			
Krajnji Cilj:	Kvalitetan transportni sistem koji može da prati razvoj privrede			
Ciljevi projekta:	Povećanje kvaliteta odvijanja saobraćaja na pravcu			
Regionalni značaj	Obezbeđivanje kvalitetnih komunikacija između privrednih i neprivrednih segmenata SER-a			
Opis Projekta	Realizacijom ovog projekta ova saobraćajnica bi dobila isti nivo usluga kakav je bio projektovan pri izgradnji iste, a narušen je usljed funkcionalne i vremenske istrošenosti.			
Očekivani rezultati	Stabilizacija saobraćajnih tokova i povećanje kvaliteta usluga saobraćajno transportne mreže			
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	<ol style="list-style-type: none"> 1. Analiza postojećeg stanja na saobraćajnici 2. Stvaranje projektne dokumentacije 3. Izvođenje radova 4. Puštanje u rad saobraćajnica 			
Uslovi za implementaciju	<ol style="list-style-type: none"> 1. Finansijska konstrukcija 2. Vremenski uslovi 			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM: ...optimum 0.000,000.....		Euro: ...0.000,000.....	

4.3.2 Modernizacija puta Sarajevo-Trnovo-Foča-Goražde-Pale

REGIJA	SARAJEVO EKONOMSKI REGION			
Sektor	INFRASTRUKTURA			
Naziv projekta	MODERNIZACIJA PUTA SARAJEVO-TRNOVO-FOČA-GORAŽDE-ROGATICA-PALE-SARAJEVO			
Krajnji Cilj:	Kvalitetan transportni sistem koji može da prati razvoj privrede			
Ciljevi projekta:	Povećanje kvaliteta odvijanja saobraćaja na pravcu			
Regionalni značaj	Obezbeđivanje kvalitetnih komunikacija između privrednih i neprivrednih segmenata SER-a			
Opis Projekta	Realizacijom ovog projekta ova saobraćajnica bi dobila isti nivo usluga kakav je bio projektovan pri izgradnji iste, a narušen je usljed funkcionalne i vremenske istrošenosti.			
Očekivani rezultati	Stabilizacija saobraćajnih tokova i povećanje kvaliteta usluga saobraćajno transportne mreže			
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	<ol style="list-style-type: none"> 1. Analiza postojećeg stanja na saobraćajnici 2. Stvaranje projektne dokumentacije 3. Izvođenje radova 4. Puštanje u rad saobraćajnica 			
Uslovi za implementaciju	<ol style="list-style-type: none"> 1. Finansijska konstrukcija 2. Vremenski uslovi 			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM: ...optimum 0.000,000.....		Euro: ...0.000,000.....	

4.3.3 Modernizacija puta Breza-Ilijaš – Vareš – Olovo

REGIJA	SARAJEVO EKONOMSKI REGION			
Sektor	INFRASTRUKTURA			
Naziv projekta	MODERNIZACIJA PUTA BREZA-ILIJAS-VAREŠ-OLOVO			
Krajnji Cilj:	Kvalitetan transportni sistem koji može da prati razvoj privrede			
Ciljevi projekta:	Povećanje kvaliteta odvijanja saobraćaja na pravcu			
Regionalni značaj	Obezbeđivanje kvalitetnih komunikacija između privrednih i neprivrednih segmenata SER-a			
Opis Projekta	Realizacijom ovog projekta ova saobraćajnica bi dobila isti nivo usluga kakav je bio projektovan pri izgradnji iste, a narušen je usljed funkcionalne i vremenske istrošenosti.			
Očekivani rezultati	Stabilizacija saobraćajnih tokova i povećanje kvaliteta usluga saobraćajno transportne mreže			
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	<ol style="list-style-type: none"> 1. Analiza postojećeg stanja na saobraćajnici 2. Stvaranje projektne dokumentacije 3. Izvođenje radova 4. Puštanje u rad saobraćajnica 			
Uslovi za implementaciju	<ol style="list-style-type: none"> 1. Finansijska konstrukcija 2. Vremenski uslovi 			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM: ...optimum 0.000,000.....		Euro: ...0.000,000.....	

4.3.4 Trolejbuski Dobrinjski prsten Dobrinja – Lukavica – Dobrinja

REGIJA	SARAJEVSKI EKONOMSKI REGION			
Sektor	INFRASTRUKTURA			
Naziv projekta	TROLEJBUSKI DOBRINJSKI PRSTEN (Dobrinja-Lukavica-Dobrinja)			
Krajnji Cilj:	Usklađivanje potreba korisnika i kapaciteta transportnog sistema			
Ciljevi projekta:	Povećanje kvaliteta prevoza i povećanje transportne mreže			
Regionalni značaj	<p>Obezbjedivanje kvalitetnih komunikacija između privrednih i neprivrednih segmenata SER-a.</p> <p>Projektom Trolejbuski Dobrinjski Prsten pokriva se zona u kojoj obitava 60 hiljada ljudi. Oni za sada nemaju adekvatno riješen pristupačan prevoz. Zbog toga, su prinuđeni na presjedanje i korištenje više vidova transporta. Ovo uvećava troškove prevoza i vrijeme putovanja putnika što direktno utiče na smanjenje kvaliteta prevoza i kvaliteta življenja. Bitno je naglasiti da ovaj projekat obuhvata zone u jednom i drugom entitetu, i kao takav predstavlja vrlo bitan zajednički regionalni projekat.</p>			
Opis Projekta	<p>Trolejbuski saobraćaj je pokrenut u Sarajevu tokom Olimpijade 1984 godine. Namjena je bila nadopuna tramvajskog saobraćaja na lijevoj obali Miljacke od Dobrinje do Latinske Čuprije I Jezera sa dograđenom mrežom za Vogošću.</p> <p>Ideja o proširenju trolejbuske mreže sa postojeće trolejbuske okretnice GRAS Sarajevo na šire područje naselja Dobrinja stara je nekoliko godina. Regionalna razvojna agencija SERDA se uključuje u projekat u mjesecu Maju 2004 godine.</p> <p>Ovaj projekat podrazumijeva proširenje trolejbuske mreže, na kojoj bi bile uvedene nove prevozne linije.</p>			
Očekivani rezultati	<p>Stabilizacija saobraćajnih tokova i povećanje kvaliteta usluga saobraćajno transportne mreže.</p> <p>Kvalitetno rješavanje transpornih zahtjeva stanovnika u zoni primjene projekta.</p>			
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	<p>Analiza postojećeg stanja na saobraćajnici</p> <p>Stvaranje projektne dokumentacije</p> <p>Izvođenje radova</p> <p>Puštanje u rad sistema</p>			
Uslovi za implementaciju	<ol style="list-style-type: none"> 1. Finansijska konstrukcija 2. Rješavanje dozvola i saglasnosti 3. Vremenski uslovi 			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM:....optimum 3.500,000.....		Euro: ...1.750,000.....	

4.3.5 Tramvajska linija Ilidža – Hrasnica – Vojkovići – Dobrinja- Nedžarići

REGIJA	SARAJEVSKI EKONOMSKI REGION			
Sektor	INFRASTRUKTURA			
Naziv projekta	TRAMVAJSKA PRUGA ILIDŽA – HRASNICA – VOJKOVIĆI – NEDŽARIĆI - DOBRINJA			
Krajnji Cilj:	Usklađivanje potreba korisnika transportnih usluga i kapaciteta transportnog sistema			
Ciljevi projekta:	Povećanje kvaliteta prevoza i povećanje transportne mreže			
Regionalni značaj	<p>Regionalni značaj se ogleda u obezbjeđivanju kvalitetnih komunikacija između privrednih i neprivrednih segmenata SER-a.</p> <p>Realizacijom ovog projekta zaokružila bi se zona u kojoj stanuje 80 hiljada ljudi. Tramvajska pruga bi prolazila kroz naselja Kolonija, Hrasnica i Naselja u gradu Srpsko Sarajevo. Ovaj projekat podrazumijeva uvezivanje dijelova regiona SER koji pripadaju različitim entitetima. Tramvajski vid prevoza predstavlja nosioca transportnih kapaciteta u Sarajevu, tako da bi uvođenje novih linija na različitim–novim pravcima omogućilo poboljšanje prevoznih kapaciteta u Regionu.</p>			
Opis Projekta	Realizacijom ovog projekta bi se proširila postojeća tramvajska pruga i uvele nove tramvajske linije.			
Očekivani rezultati	<p>Stabilizacija saobraćajnih tokova i povećanje kvaliteta usluga saobraćajno transportne mreže.</p> <p>Zadovoljenje transportnih potreba stanovnika u dijelu SER-a kroz koji prolaze nove linije tramvajske linije.</p> <p>Omogućavanje stabilnog i dostupnog transportnog sistema.</p>			
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	<ol style="list-style-type: none"> 1. Analiza postojećeg stanja na saobraćajnici 2. Stvaranje projektne dokumentacije 3. Izvođenje radova 4. Puštanje u rad sistema 			
Uslovi za implementaciju	<ol style="list-style-type: none"> 1. Finansijska konstrukcija 2. Rješavanje dozvola i saglasnosti 3. Vremenski uslovi 			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM:...optimum 60.000,000.....		Euro: ...30.000,000.....	

4.3.6 Studija izvodljivosti za nove vidove prevoza (glavni grad – okolni gradovi)

REGIJA	SARAJEVO EKONOMSKI REGION			
Sektor	INFRASTRUKTURA			
Naziv projekta	STUDIJA IZVODLJIVOSTI NOVIH VIDOVA PREVOZA U CILJU RJEŠAVANJA TRANSPORTNIH ZAHTJEVA U REGIONU			
Krajnji Cilj:	Adekvatan transportni sistem koji može zadovoljiti potrebe stanovništva			
Ciljevi projekta:	Efikasan, jeftin za održavanje i bezbjedan transportni sistem			
Regionalni značaj	Komunikacijska povezanost između različitih dijelova regiona, koja omogućuje nesmetan protok ljudi predstavlja jedan od osnovnih preduslova za moguć ekonomski i društveni razvoj regije. Planiranje na nivou regije može pomoći pri odabiru najpovoljnijih sistema transporta što bi moglo doprinijeti uvođenju standardizacije u davanju transportnih usluga i unificiranih modela sa stanovišta kvaliteta i bezbjednost.			
Opis Projekta	Izrada projekta bi imala sljedeće faze: <ul style="list-style-type: none"> • analiza postojećeg stanja • sagledavanje mogućnosti • razmatranje dostupnih tehnologija • odabir najpovoljnije varijante i evaluacija iste 			
Očekivani rezultati	Povećanje kvaliteta života kroz faktore: <ul style="list-style-type: none"> • povećanja bezbjednosti • smanjenje troškova • povećanja kvaliteta prevoza 			
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	Obezbjedenje finansijskih sredstava, odabir projektne organizacije, prezentacija projekta zainteresovanim stranama.			
Uslovi za implementaciju	<ul style="list-style-type: none"> • dostupnost informacija u pogledu transportnih zahtjeva • razumijevanje novih tehnologija od svih zainteresovanih strana 			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
				
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM:...optimum 200.000,00		Euro: 100.000,00	

4.3.7. Osvjetljenje značajnih raskrsnica i putnih pravaca makroregije

REGIJA	SARAJEVO EKONOMSKI REGION			
Sektor	SEKTOR ZA RAZVOJ STRATEGIJE REGIONA – RAZVOJNI SEKTOR REGIONA			
Naziv projekta	OSVJETLJENJE RASKRSNICA I PUTNIH PRAVACA NA MEĐUENTITESKOJ LINIJI - JAVNA RASVJETA RASKRSNICE U KRUPCU - JAVNA RASVJETA TUNELA “KALOVITA BRDA” - JAVNA RASVJETA – OSVIJETLJENJE RASKRSNICE NA VRACAMA			
Krajnji Cilj:	Povećanje bezbjednosti saobraćaja i privlačniji turistički ambijent			
Ciljevi projekta:	Kreiranje ugodnog ambijenta prevoza putnika u Makroregij Sarajevo			
Regionalni značaj	Obezbeđivanje kvalitetnih komunikacija. Osvjetljenje tunela na putu između opština na području regije kao i ojačavanje veza između dijelova regiona. Projekti osvjetljenja raskrsnica i tunela imaju veliki regionalni značaj obzirom da povezuje dijelove grada Sarajeva na području dva entiteta. Dijelovi grada Sarajeva koji se nalaze uz međuentitetsku granicu su u večernjim satima neosvijetljeni i time predstavljaju osnovu za nelegalnu i nezakonitu entitetsku trgovinu.			
Opis Projekta	Tuneli i raskrsnica kao posebni objekti saobraćajno transportne mreže, imaju poseban tretman u vezi sa bezbjednošću saobraćaja. Osvjetljenje tunela bi bilo veoma bitno naročito iz razloga osiguranja bezbjednosti saobraćaja nezavisno od dijela dana ili sezone. Ovim projektom se također: - Povećava bezbjednost u saobraćaju - Omogućuje funkcionalno osvjetljavanje prostora - Povećava kvalitet življenja na području međuentitetske granice SERDA ima namjeru, poštujući sve zakonske tenderske procedure, da ovaj projekat realizira u saradnji sa - Direkcija za puteve Kanton Sarajevo - Odjeljenje za saobraćaj Skupština Istočno Sarajevo Napomena: Projektna dokumentacija već postoji.			
Očekivani rezultati	Stabilizacija saobraćajnih tokova i povećanje kvaliteta usluga saobraćajno transportne mreže			
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	- Potpisivanje memoranduma o saradnji sa predstavnicima opština - Raspisivanje tendera za izbor izvođača radova - Monitoring projekta - Promotivne aktivnosti			
Uslovi za implementaciju	- Finansijska konstrukcija - Vremenski uslovi			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
				
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM: ...optimum 200.000.....		Euro: ...100,000.....	

4.3.14. Izrada studije opravdanosti gasifikacije opština Makroregije Sarajevo

REGIJA	SARAJEVO EKONOMSKI REGION			
Sektor	ENERGETSKI SEKTOR			
Naziv projekta	STUDIJA GASIFIKACIJA OPSTINA MAKROREGIJE SARAJEVO			
Krajnji Cilj:	Procjena opravdanosti gasifikacije opstina makroregije sarajevo.			
Ciljevi projekta:	Cilj ovog projekta je da se u saradnji sa komunalnim preduzećima identificiraju, definišu, pripreme i realiziraju projekti proširenja gasnog sistema na nova područja unutar sarajevske regije.			
Regionalni značaj	Zajednički projekat će dodatno povećati saradnju postojećih komunalnih preduzeca, te uticati na smanjenje zagađenosti na sirem regionu.			
Opis Projekta	Projekat je dio zajedničkog projekta KJKP Sarajevo-gasa kanton Sarajevo i Sarajevo-gasa S.Sarajevo. Postojeća regionalna komunalna preduzeća će izvršiti detaljnu pripremu na identifikaciji energetskog konzuma izabranih regija, analizu postojećeg i proračune budućeg stanja gasnog sistema, izraditi idejne projekte i izraditi studije izvodljivosti za svaki projekat pojedinačno.			
Očekivani rezultati	<ul style="list-style-type: none"> • Opravdanost ekoloski čistog goriva; • Identificirane mogućnosti za korištenje ekoloski čistog goriva; • Procijenjen učinak uvođenja gasifikacije; • Odabran izvjestan broj projekata gasifikacije. 			
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	<ul style="list-style-type: none"> • obezbjeđenje novčanih sredstava • izrada ekonomske studije • izrada idejnog rješenja • izrada projektne dokumentacije • obezbjeđenje potrebnih saglasnosti na projektne rješenja • izgradnja i validacija 			
Uslovi za implementaciju	Većina uslova za realizaciju ovog projekta je ispunjena obzirom na iskustvo Sarajevo-gasa A.D. kao distributera i u poslovima izrade projektnih rješenja i izradi gasnog sistema i izvođenja građevinskih radova.			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM:...optimum 200.000,00		Euro:100.000.00	

4.3.15. Gasifikacija opština makroregije Sarajevo

REGIJA	SARAJEVO EKONOMSKI REGION			
Sektor	ENERGETSKI SEKTOR			
Naziv projekta	GASIFIKACIJA OPŠTINA ISTOČNOG SARAJEVA			
Krajnji Cilj:	Smanjenje emitovanja štetnih materija u atmosferu, unapređenje energetske efikasnosti i štednja energije u skladu sa evropskim normama i standardima i zaštita čovjekove okoline			
Ciljevi projekta:	Izgradnja distributivne mreže koja će omogućiti da domaćinstva koriste prirodni gas, ne remeteći stabilno funkcionisanje snage gasnog sistema			
Regionalni značaj	Zajednički projekat će dodatno povećati ostvarenu kooperativnost dva preduzeća kao i društvene zajednice u kojima posluju.			
Opis Projekta	Projekat je dio zajedničkog projekta KJKP Sarajevo-gasa kanton Sarajevo i Sarajevo-gasa S.Sarajevo. KJKP Sarajevo-gas planira izgradnju distributivnog gasovoda i MRS do naselja a Sarajevo-gas planira izgradnju distributivne mreže. Time se obezbjeđuje stabilno snadbijevanje gasom naselja u Istočnom Sarajevu ne ugrožavajući energetski bilans postojećeg gasnog sistema.			
Očekivani rezultati	Gasifikacijom naselja smanjiće se korištenje uglja i drva a koja je značajna zbog smanjenja zagađenja okoline i prestanak sječe okolnih šuma koja su pluća grada. Povećanjem potrošnje prirodnog gasa povećava se iskoristivost gasnog sistema, a time i smanjenje cijene prirodnog gasa za krajnjeg kupca. Lokalnoj fabrici mjerno regulacione opreme omogućiće se povećanje i prodaja proizvoda.			
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	<ul style="list-style-type: none"> • obezbjeđenje novčanih sredstava • izrada ekonomske studije • izrada idejnog rješenja • izrada projektne dokumentacije • obezbjeđenje potrebnih saglasnosti na projektna rješenja • izgradnja i validacija 			
Uslovi za implementaciju	Većina uslova za realizaciju ovog projekta je ispunjenja obzirom na iskustvo Sarajevo-gasa A.D. kao distributera i u poslovima izrade projektnih rješenja i izradi gasnog sistema i izvođenja građevinskih radova.			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM:...optimum		Euro:	

4.3.16. Obnavljanje Trebevičke Žičare

REGIJA	SARAJEVO EKONOMSKI REGION			
Sektor	TURIZAM - INFRASTRUKTURA			
Naziv projekta	TREBEVIČKA ŽIČARA			
Krajnji Cilj:	Obnova prijeratnih turističkih/olimpijskih kapaciteta			
Ciljevi projekta:	Cilj projekta je sanacija žičare za Trebevič, odnosno obzirom na procjenu nivoa oštećenja, sanacija postojeće žičare nije opravdana i nužna je izgradnja nove uz korištenje stare trase i svega onog što je upotrebljivo ili se može iskoristiti			
Regionalni značaj	Trebevička žičara u slučaju izgradnje će predstavljati omiljeno izletište građana Sarajeva, karakteristično obilježje pa i simbol Grada. Pogled na Sarajevo sa Vidikovca i općenito sa Trebeviča nezaboravan je. Žičaru su u prošlosti, a tako će biti i u budućnosti, koristili najviše penzioneri, roditelji sa malom djecom, školski uzrast, studenti, turisti, uglavnom svi oni koji na Trebevič nisu mogli ili željeli ići putničkim kolima, što je zimi i dosta rizično. To je bila najčešće struktura stanovništva sa nižim primanjima i turisti, a onda i svi ostali građani. Najveći interes za Trebevič bio je zimi kada su ljudi "bježali" od gradskog smoga i magle, te ljeti radi osvježanja u hladu crnogorične šume.			
Opis Projekta	Trebevička žičara je jedno od obilježja grada Sarajeva, najjednostavniji i najbrži put da se iz zimske magle i smoga odnosno ljetnje gradske žege stigne na Trebevič obrastao crnogoričnom šumom. Puštena je u pogon 1959. godine a gradili su je TRANSPORTA iz bivše ČSSR i ENERGOINVEST iz Sarajeva.			
Očekivani rezultati	<ul style="list-style-type: none"> - Povećanje broja turista - Kreiranje novih radnih mjesta - Jačanje turističke konkurentnosti regiona 			
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	<ul style="list-style-type: none"> - Izrada elaborata opravdanosti te konsultacije relevantnih činioca u Gradu, odnosno javna rasprava - Izrada projektnog zadatka za potencijalne izvođače - Izrada projekta u par solucija, da se nakon rasprave usvoji najbolja varijanta, optimalna sa stanovišta potreba, korištenja, te troškova - Rješavanje konstrukcije finansiranja, odnosno formiranje Fonda za revitalizaciju Trebeviča iz kojeg bi se dijelom finansirale aktivnosti uz obezbjeđenje i nekog povoljnog kredita za nedostajuća sredstva - Raspisivanje i obrada tendera za izbor najboljeg ponuđača - Realizacija izgradnje žičare i puštanje u pogon 			
Uslovi za implementaciju	Većina uslova za realizaciju ovog projekta je ispunjenja obzirom na iskustvo Sarajevogasa A.D. kao distributera i u poslovima izrade projektnih rješenja i izradi gasnog sistema i izvođenja građevinskih radova.			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM:...optimum 10.000.000,00		Euro:5.000.000.00	

4.3.17. Projekat CRNA RIJEKA – vodoprivreda

REGIJA	SARAJEVO EKONOMSKI REGION			
Sektor	INFRASTRUKTURA			
Naziv projekta	VIŠENAMJENSKI VODOVODNI PODSISTEM CRNA RIJEKA			
Krajnji Cilj:	Obezbjediavanje novih količina vode na bazi vremenskog dijagrama potreba za pobaljšanje vodosnabdjevenosti Kantona Sarajevo			
Ciljevi projekta:	<ul style="list-style-type: none"> - povećanje raspoloživih količina vode u cilju omogućavanja razvoja grada Sarajeva - proizvodnja električne energije - zaštita tokova rijeka Željeznice i Crna Rijeka 			
Regionalni značaj	Izgradnja kapaciteta vodosnabdjevnije poboljšava snadbijevanje vodom u regiji, i stvara mogućnosti za društveni razvoj kako u gradu tako i u regiji. Zaštita i pravilno korištenje vodnih resursa jeste jedan od važnih segmenata regionalnog razvoja.			
Opis Projekta	<p>Glavni resursi vode u Kantonu Sarajevo su podzemna akumulacija Sarajevsko polje (Bačevo, Sokolovići, Stup) sa kojih se obezbjeđuje 90% ukupnih količina vode, a raspoložive količine u prosijeku iznose 3,513 l/s. Ove količine vode u ovom trenutku mogu zadovoljiti potrebe za normalno snadbijevanje vodom svih potrošača. No narastajući broj stanovništva i ukupan razvoj nalažu dodatno obezbjeđenje pitke vode. Ovaj projekat spada u I kategoriju razvojnih projekata Kantona Satrajevo, kako po visini investicije tako I po prioritetu rješavanja potreba stanovništva za pitkom vodom. Količine koje bi se obezbijedile na ovaj način iznosile bi u prosijeku 2,3 l/s, što bi sa sadašnjih 3,513 l/s iznosilo 5,813 l/s.</p> <p>Realizacija projekta se sastoji u izgradnji brane, neposredno prije ušća Crne rijeka u rijeku Željeznicu, akumulacijskog jezera I male hidroelektrane koja bi ujedno proizvodila 5MW električne energije. Transport vode , od brane do infiltracionih zona I vodozhvata na rijeci Željeznici u Sarajevskom polju, vršio bi se prirodnim koritom rijeke Željeznice. Stoga je jedna od značajnih faza ovog projekta regulacija , uređenje I zaštita toka rijeke Željeznice.</p>			
Očekivani rezultati	<ul style="list-style-type: none"> - novih 2,3l/s vode - novih 5MW električne energije - bolje stanje voda u ekološkom smislu 			
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	<ul style="list-style-type: none"> - SERDA pripremiti projektni zadatak - Izdasti tender i angažovati ekspertnu grupu - Monitoring rada ekspertne grupe - Koordinirati sa općinama u regiji - Prezentovati i promovisati konačne rezultate studije 			
Uslovi za implementaciju	<ul style="list-style-type: none"> - kompletna projektna dokumentacija - finansiranje 			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007,2008,2009,2010
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM:. 127.000,000		Euro: 63.500,000	

4.4.1 Studija analiza razvoja ruralnih područja

REGIJA	SARAJEVO EKONOMSKI REGION			
Sektor	RURALNI RAZVOJ			
Naziv projekta	FORMIRANJE FONDA ZA RAZVOJ RURALNIH PODRUČJA			
Krajnji Cilj:	Ekonomski razvoj ruralnih područja regije			
Ciljevi projekta:	<ul style="list-style-type: none"> • Obezbeđen plasman proizvoda • Uvezivanje u mrežu proizvođača • Dobijeni povoljni krediti • Subvencionirane kamate • Razvoj ruralnih područja regije 			
Regionalni značaj	SERDA će u skladu sa regionalnom razvojnom strategijom, u kojoj je razvoj poljoprivrede definisan kao strateška odrednica, svoje aktivnosti usmjeriti ka formiranju regionalnog Fonada za posticaj i razvoj ruralnih područja i poljoprivrednih programa.			
Opis Projekta	Osnovni koncept formiranja fonda predstavlja objedinjavanje finansijskih sredstva lokalnih institucija i međunarodne zajednice čime je moguće koncipirati integralni pristup razvoja ruralnih područja.			
Očekivani rezultati	Fond za razvoj poljoprivrede treba da ima osnovni cilj kreiranje stalnog zaposlenja kroz održive male biznise ekonomski aktivnog stanovništva Sarajevske ekonomske regije ruralnog područja i to kroz mikro-zajmove, stručno osposobljavanje i socio-ekonomske programe.			
Potrebne aktivnoasti na implementaciji projekta	Animiranje učesnika, formiranje fonda, početak rada uz učešće najvažnijih regionalnih aktera. (Kanton Sarajevo, Grad Srpsko Sarajevo, Opštine/Općine u regionu), poslovne banke, resorna ministarstva FBiH i RS-a, SERDA sa svojim vlastitim sredstvima i partneri (domaće i strane organizacije).			
Uslovi za implementaciju	Pristanak i spremnost učesnika u formiranju fonda društva			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM:...optimum 1.500.000,00		Euro: ...750.000,00	

4.4.2. Osnivanje Fonda za razvoj regije (uspostavljanje fonda i pocetne analize)

REGIJA	SARAJEVO EKONOMSKI REGION			
Sektor	RURALNI RAZVOJ			
Naziv projekta	PROJEKAT IZRADE STUDIJE SVEOBUHVAATNE ANALIZE, DEFINISANJA AKTIVNOSTI, PROGRAMA I SREDSTAVA ZA RAZVOJ RURALNIH PODRUČJA REGIONA			
Krajnji Cilj:	Ruralni razvoj je ključ za uspostavljanje nedostajućih karika između ekonomskog, socijalnog i okolinskog razvoja. Ruralna područja su od kritičnog razvoja u borbi za uspostavljanjem održivog razvoja.			
Ciljevi projekta:	Ruralni razvoj može imati ključnu ulogu u smanjenju nejednakosti između regiona i etničkih grupa, jačanje institucija za ljude sa posebnim potrebama, u razvoju struktura zajednice, jačanju upravljanja i razvoju kapaciteta.			
Regionalni značaj	Ruralna područja čine više od 80% teritorije Evropske Unije na kojima živi skoro 25% stanovništva. Dok stanovništvo u gradovima često vjeruje da ruralna područja čine samo farme i šume, realnost je nešto posve drugo. U ruralnim područjima možemo naći industrijske pogone i centre visoke tehnologije, ali i postrojenja za snadbijevanje gradova energijom i vodom što je od posebnog interesa za područje regije.			
Opis Projekta	Ruralni razvoj bi se mogao postići u okviru održivog razvoja i kroz partnerstvo između domaće zajednice i javnih, privatnih i dobrovoljnih sektora – da bi se zadovoljile ekonomske, socijalne i okolinske potrebe ljudi koji žive i rade na selu, da bi zajednice mogle pozitivno odgovoriti na izazove i promjene, i da ruralna ekonomija bude efikasna i konkurentna. Svrha projektnog zadatka izrade Studije sveobuhvatne analize, definisanja aktivnosti, programa i sredstava za razvoj ruralnih područja je utvrđivanje postojećeg stanja, definisanje aktivnosti programa i sredstava potrebnih za razvoj ruralnih područja regiona.			
Očekivani rezultati	<ul style="list-style-type: none"> • definisani generalni ciljevi, pravci i konkretni projekti • definisan ulog i pravac razvoja institucija i organizacija • definisana horizontalna i vertikalna struktura saradnje 			
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	Sarajevska regionalna razvojna agencija - SERDA će preduzeti inicijative za donošenje prijedloga mjera za sistemsko rješenje problema analizom problema (izrada studije), prijedlogom za zaštitu geografskog porijekla proizvoda na području regiona (jabukovo sirće, mliječni proizvodi, pekmez od jabuka i sl.), formiranju udruženja poljoprivrednih proizvođača, certificiranju i licenciranju određenih proizvoda, mogućnost alternativne proizvodnje (uzgoj mekušaca) i sl. Djelujući u tom pravcu biće preduzete aktivnosti na: <ul style="list-style-type: none"> • izgradnja povjerenja između poljoprivrednika i zadruga, prehrambene industrije, opština/općina i sl. • objedinjavanje pojedinačnih društveno-ekonomskih programa za razvoj ruralnih područja • uvezivanju manjih programa u veće cjeline 			
Uslovi za implementaciju	Saradnja svih relevantnih faktora			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM:...optimum 200.000,00		Euro: ...100.000,00	

4.5.1. Informatizacija općina/opština

REGIJA	SARAJEVSKI EKONOMSKI REGION			
Sektor	INFRASTRUKTURA			
Naziv projekta	INFORMATIZACIJA OPŠTINA			
Krajnji Cilj:	Potpuna IT sposobnost međusobnog povezivanja općina/opština i lakši pristup potrebnim informacijama			
Ciljevi projekta:	<ul style="list-style-type: none"> • poboljšanje IT kapaciteta svake općine/opštine u regiji, koristeći isti metodološki pristup. • omogućavanje općinama širokog spektra informacija za potrebe svakog klijenta, naročito u MSP sektoru 			
Regionalni značaj	Posebna korist ovog projekta bi trebala biti omogućavanje MSP i drugim preduzećima u regiji da prikupе sve potrebne informacije, iz svake općine/opštine i svih drugih institucija (statističkih zavoda, biroa za zapošljavanje, privrednih komora, itd), elektronskim putem "on-line".			
Opis Projekta	<p>Činjenica je da samo samo razvijena informaciona infrastruktura omogućava potrebne oblike komuniciranja I saradnje među ustanovama I pojedincima. Izgradnja takve infrastructure ne samo da osigurava ostvarivanje postavljenih razvojnih ciljeva, nego omogućava postizanje višeg nivoa kvaliteta života pojedinaca.</p> <p>Uključivanje u globalne ekonomske tokove i iskorištavanje komparativnih prednosti regiona je nezamislivo bez ovladavanja savremenim informatičkim znanjima i tehnologijama. Ovaj sistem čine organizaciona struktura, odgovornosti, procesi i resursi potrebni za upravljanje sistemom. To je sistem u kome se tačno zna KO, ŠTA, KADA I KAKO RADI.</p> <p>Informatizacija opština/općina prije sveg podrazumijeva rasprostranjenu efikasnu i svima dostupnu informacionu infrastrukturu, koju čine informaciono-komunikaciona tehnologija kao i sistemi podrške.</p>			
Očekivani rezultati	<ul style="list-style-type: none"> • Završena studija izvodljivosti, • odabrani dobavljači/izvođači, • razvijen sistem baze podataka, • broj korisnika, • kvalitet usluga, • ostvarena dodatna vrijednost, • efikasnost u vremenu 			
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	<ul style="list-style-type: none"> • Studija izvodljivosti o IT sposobnosti • Plan implementacije • Odabir izvođača/dobavljača, koristeći javni poziv na tender • Implementacija projekta • Praćenje 			
Uslovi za implementaciju	Učešće svih relevantnih institucija i organizacija u sprezi sa privrednim subjektima			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM: ...optimum 6.000,000.....		Euro: ... 3.000,000.....	

4.5.2. Uvođenje ISO 9001 - 2001 u lokalnoj upravi

REGIJA	SARAJEVSKI EKONOMSKI REGION			
Sektor	INFRASTRUKTURA			
Naziv projekta	UVOĐENJE ISO 9001-2000 U LOKALNE UPRAVE			
Krajnji Cilj:	Stvaranje upravljačkog sistema kojim se usmjerava organizacija na ostvarenje postavljenih ciljeva u pogledu kvaliteta poslovanja i pružanja usluga.			
Ciljevi projekta:	<ul style="list-style-type: none"> • Uvođenje standarda u proceduri izrade obrazaca i zapisa, • Osnivanje poslovnika kvaliteta • pružanje usluga građanima po standardima EU. 			
Regionalni značaj	Povećanje kvaliteta življenja građana u regiji, poboljšani sistem rada u opštinama, lakša komunikacija između građana i lokalne uprave.			
Opis Projekta	Projekat je namijenjen svim općinama/opštinama pojedinačno na području SER da bi mogle na efikasan način da planiraju , implementiraju i kontrolišu svoje djelatnosti prema kriteriju zadovoljavanja korisnika svojih usluga, djelotvornosti i učinkovitosti svojih procesa i eliminiranju troškova koji su posljedice grešaka. Cilj je stvoriti sistem u kojem djeluju uposlenici koji su dodatno educirani za poslove u sklopu organizacije u kojoj se tačno zna ko šta radi i zašto, uz nastojanje da se vrijeme potrebno za obavljanje neophodnih poslova što je moguće više skрати. Projekat će biti realiziran kada se građani i poduzetnici u potpunosti zadovolje radom lokalne uprave, što će rezultirati stvaranjem saradnje na zavidnom nivou, a to je u interesu obe strane.			
Očekivani rezultati	<ol style="list-style-type: none"> 1. poboljšanje efikasnosti upravljanja i zadovoljstva korisnika usluga 2. poboljšanje saradnje ministarstava i uposlenikau Kantonu 3. jasno definisanje ovlaštenja i odgovornosti 4. racionalno upravljanje budžetskim sredstvima 5. smanjenje troškova poslovanja 6. razvijanje efikasnog informacionog sistema 7. stvaranje osnove i ambijenta za primjenu drugih standarda 8. podizanje efikasnog sistema upravljanja kvalitetom u Kantonu sarajevo, te dobivanje međunarodno priznatog sertifikata 			
Potrebne aktivnosti na implementaciji projekta	<ul style="list-style-type: none"> • snimanje postojećeg stanja • definisanje projektnog zadatka • edukacija • izrada dokumentacije • implemtacija sistema upravljanja kvaliteta • izbor certifikacijske kuće i certifikacija 			
Uslovi za implementaciju	<ul style="list-style-type: none"> • nabavka informatičke opreme sa odgovarajućim softverom, • obuka osoblja, • obezbjeđenje novčanih sredstava 			
Period implementacije	2004	2005	2006	2007
Procjena ukupne vrijednosti projekta:	BAM:...optimum 3.000,000.....		Euro: ... 1.500,000.....	

DIO V

MONITORING

MONITORING STRATEGIJE

Monitoring aktivnosti programa finansiranih od strane Evropske unije je obavezan, a način na koji će se obavljati zavisi od prirode i sadržaja programa i projekata, čije je napredovanje potrebno provjeriti. U ovoj se fazi ne očekuje uvođenje potpunih EU monitoring aranžmana, zbog nepostojanja odgovarajuće legislative i administrativnih okvira.

Monitoring zahtijeva vršenje redovnih provjera napredovanja, kao i učinkovitu fizičku i finansijsku implementaciju pomoći i njene efekte u pogledu definisanih ciljeva.

Regionalna razvojna agencija će preuzeti ulogu implementiranja programa izabranih u okviru regionalne strategije. Kao dio te uloge, osiguraće da se monitoring projekta obavlja na zadovoljavajući način. Odjel agencije za implementaciju projekta će osigurati da se svi projekti, koji su u procesu implementacije, prate na odgovarajući način u skladu sa priručnikom o monitoringu projekata, koji je izradio EU RED tim, i u skladu sa zahtjevima donatora. Ovaj će priručnik postati obavezan instrument za regionalne razvojne agencije pri obavljanju njihovog zadatka upravljanja strategijom.

Operativni monitoring bi se trebao sastojati iz slijedećeg:

- konkretni monitoring aktivnosti, rezultata i učinka pomoći;
- napredak u upravljanju;
- monitoring operativnog okruženja.

Slijedi opis ova tri elementa.

(A) Konkretni monitoring aktivnosti, rezultata i učinka može se vršiti:

- na kvantitativnoj osnovi, koristeći niz indikatora;
- na opisnoj ili kvalitativnoj osnovi, koristeći različite vrste informacija koje su na raspolaganju, ili rezultate brojnih studija i analiza.

Poželjno je da se, što je više moguće, koriste kvantificirane mjere i prezentira napredak koji je zaista ostvaren, rezultati i postignuti učinak u kvantitativnoj formi,

kroz koristeći indikatore. Definicija ovih indikatora trebala bi omogućiti bolje definisanje ciljeva koji se trebaju ostvariti. Čak i ukoliko postoje poteškoće u njihovom kvantificiranju, samo razmišljanje o indikatorima može biti korisno i pomoći da se pojasne ideje.

Slijedi klasifikacija indikatora.

- (I) Indikatori napretka koji se prate:
 - finansijska implementacija i/ili korištena sredstva: finansijski indikatorii se najčešće koriste kako bi se pratili troškovi nastali nakon završetka aktivnosti: troškovi (u eurima) putarine, troškovi programa obuke, troškovi tehnološko uslužnog centra itd.;
 - napredak fizičkog izvršenja pomoći. Ovo su općenito fizički indikatorii: broj km, broj osoba, postotak firmi koje primaju pomoć.

- (II) Indikatori rezultata (također se nazivaju indikatorima kvaliteta izvršenja) za mjerenje rezultata, direktnih ili neposrednih efekata, kvaliteta i performansi, koji bi proizašli iz realizacije pomoći. Ovi indikatorii mogu biti fizički (skraćnje vremena putovanja, broj uspješnih studenata, broj prometnih nezgoda, broj neuspješnih telefonskih poziva po liniji godišnje, itd.), ili finansijski (što uključuje produktivna ulaganja, smanjenje troškova prevoza, itd.).

- (III) Indikatori kojima se mjeri efekat pomoći mogu se razlikovati u odnosu na:
 - specifični (ili neposredni) efekat aktivnosti i ostvarene rezultate u odnosu na očekivane;
 - opći (ili konačni) efekat usljed realizacije specifičnih ciljeva koji su doprinijeli ostvarenju planiranih generalnih ciljeva. Jasno je da se ovaj opći efekat može mjeriti samo složenim metodama i nakon završetka aktivnosti. Stoga se mora posmatrati kao dio ex-post evaluacije.

Na osnovu ovih indikatora, moguće je mjeriti:

- učinkovitost implementacije, odnosno, šta je urađeno u odnosu na ono šta se namjeravalo uraditi, ostvareni rezultati ili učinak u odnosu na planirane ili procijenjene;
- učinkovitost implementacije, odnosno, šta je urađeno te koji su rezultat i efekat, u odnosu na korištene resurse, naročito finansijske.

Dakle, ove mjere ili koeficijenti učinkovitosti i efikasnosti se odnose na sve logične korake u segmentu pomoći, odnosno aktivnosti, rezultate i učinke. Oni omogućavaju da se ono što je ostvareno poredi s onim šta je planirano (učinkovitost) ili korištenim resursima (efikasnost).

(B) Napredak u upravljanju

Odnosi se na operativne aspekte implementacije, odnosno, monitoring konkretnih pitanja, kao što su:

- funkcionisanje mehanizama za administrativno i finansijsko upravljanje;
- funkcionisanje samog sistema za monitoring, kako bi se osiguralo prikupljanje svih informacija potrebnih za monitoring;
- prikladnost kriterija selekcije i izbor projekata;
- promotivne mjere i publicitet za mjere;
- učešće aktera na koje se navedeno odnosi;

- regulatorni ili legislativni aspekti;
- usklađenost sa određenim politikama (u kontekstu zajednice: konkurencija, javne nabavke, okruženje, jednake mogućnosti, itd.).

(C) Operativno okruženje

U pojedinim slučajevima, partneri su dogovorili posebne odredbe kao uvjete koji prethode uspjehu određenih programa. Monitoring bi trebao pokazati da li su ovi uslovi, ili ne, bili usklađeni sa slijedećim:

- konzistentnost i komplementarnost sa politikama drugih sektora, regionalnim, na nivou države ili zajednice, koji pružaju pomoć u regiji;
- ekonomske, socijalne, političke, zakonske, legislativne, ili druge promjene, koje mogu znatno uticati na implementaciju i/ili rezultate mjera ili elemenata pomoći.

Navedeni pristup može se primijeniti na svakom nivou (projekt, program, itd.). Da bi se osigurao operativni monitoring svakog nivoa pomoći, neophodno je:

- tačno identifikovati (za svaki nivo) aktivnost, očekivane rezultate i efekat koji će se postići;
- definisati indikatore (indikator finansijske i fizičke implementacije, indikator rezultata i indikator efekata) te osigurati osnovu za mjerenje učinkovitosti i efikasnosti za svaku fazu plana;
- osigurati prikupljanje informacija vezanih za napredak u upravljanju na svakom nivou, kao i u operativnom kontekstu u kojem se implementiraju.

Koristeći ovaj pristup, regionalne razvojne agencije i drugi akteri će pripremiti razrade projekata (project fiches) slijedeći zahtjeve navedene u priručniku.

LISTA OPĆINA/OPŠTINA SARAJEVSKE EKONOMSKE MAKROREGIJE

Općina/Opština
Centar
Stari Grad
Novo Sarajevo
Novi Grad
Hadžići
Trnovo
Trnovo RS
Istočni Stari Grad
Lukavica
Ilidža
Ilijaš
Vogošća
Visoko
Pale
Sokolac
Kasindol
Breza
Kiseljak
Fojnica
Kreševo
Vareš
Olovo
Foča
Goražde
Pale-Prača
Foča Ustikolina
Ustiprača
Višegrad
Rudo
Čajniče
Rogatica
Kalinovik

SERDA – Sarajevska regionalna razvojna agencija

71 000 SARAJEVO, Obala Kulina Bana 1

Tel./Fax: +387 (0)33 214 025; 663 923

E-mail: serda@serda.ba

www.serda.ba

**Sarajevska regionalna
razvojna agencija**

**Sarajevo Economic Region
Development Agency**

71 000 Sarajevo, Obala Kulina Bana 1
Tel.: +387 (0)33 663 923 Fax: +387 (0)33 214 025
E-mail: serda@serda.ba
www.serda.ba

Ovaj projekt je financiran od strane Evropske unije

Projekt Evropske unije za
regionalni ekonomski razvoj u BiH
www.eured-bih.org